

FOTO: ANDERS ANDERSSON

Under de sista århundradena före vår tideräkning växte en bosättning och ett gravfält fram parallellt i Tjärby i södra Halland. Bopplatsen och gravfältet kom att utvecklas och förändras simultant under ett antal generationer, innan de också samtidigt övergavs.

I sin doktorsavhandling i arkeologi vid Institutionen för Historiska Studier, Göteborgs Universitet, analyserar Per Wranning händelser och utvecklingsförlopp inom de båda lokalerna i det jämförande skenet av dess samtida omvärld. Wranning identifierar ett antal långlivade lokala traditioner och praktiker och menar att dessa även vittnar om långväga influenser via omfattande och tillika långvariga kontaktnät.

Per Wranning är yrkesverksam vid Kulturmiljö Halland, Stiftelsen Hallands läns museers uppdragsarkeologiska avdelning i Halmstad och fungerade som projektledare vid undersökningarna av de båda lokalerna åren 2007 och 2008 inför omläggningen av väg 117.

GOTARC Series B. Gothenburg Archaeological Theses 67
ISSN 02 82-6860, ISBN 978-91-85245-64-X

Hallands Läns museers skriftserie No 12
ISSN 02 82-4922, ISBN 91-85720-56-9

Avhandling från Institutionen för historiska studier
Göteborgs Universitet

PER WRANNING TJÄRBY – LOKALA SEDVÄNJOR OCH LÅNGVÄGA KONTAKTER

PER WRANNING

TJÄRBY

– LOKALA SEDVÄNJOR OCH LÅNGVÄGA KONTAKTER

Förromerskt grav- och byggnadsskick
ur ett halländskt perspektiv

TJÄRBY
-LOKALA SEDVÄNJOR
OCH LÅNGVÄGA KONTAKTER

GOTARC SERIES B. GOTHENBURG ARCHAEOLOGICAL THESES 67
HALLANDS LÄNSMUSEERS SKRIFTSERIE NO 12

Per Wranning

TJÄRBY

- LOKALA SEDVÄNJOR OCH LÅNGVÄGA KONTAKTER

FÖRROMERSKT GRAV- OCH BYGGNADSSKICK

UR ETT HALLÄNSKT PERSPEKTIV

With an english summary

KULTURMILJÖ
HALLAND

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Detta avhandlingsarbete och tryckningen har möjliggjorts med hjälp av välvilliga medel från:

Lennart J Hägglunds Stiftelse
Berit Wallenbergs Stiftelse
Stiftelsen Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur
Stiftelsen Lars Hiertas Minne
Kulturmiljö Halland, Stiftelsen Hallands läns museer
Vägverket, Region Väst

©PER WRANNING

GRAFISK FORM OCH LAYOUT: ANDERS ANDERSSON

ENGELSK ÖVERSÄTTNING: JUDITH CRAWFORD

TRYCK: ÅKESSON BERG, EMMABODA 2015

HALLANDS LÄNSMUSEERS SKRIFTSERIE NO 12.

ISBN 91-85720-56-9

ISSN 02 82 - 4922

GOTARC, SERIES B. GOTHENBURG ARCHAEOLOGICAL THESES 67.

ISBN 978-91-85245-64-X

ISSN 02 82 - 6860

ABSTRACT

Ph.D. dissertation at Göteborg University, Sweden, 2015

Title: Tjärby - lokala sedvänjor och långväga kontakter. Förromerskt grav- och byggnadsskick ur ett halländskt perspektiv

English title: Tjärby – Local Traditions and Long-Distance Contact. Pre-Roman Burial Customs and Building Styles from a Halland Perspective

Author: Per Wranning

Language: Swedish, with an English summary

Department: Department of Historical Studies, University of Gothenburg, Sweden.

Series: GOTARC, Series B. Gothenburg Archaeological Theses 67. ISSN 02 82-6860, ISBN 978-91-85245-64-X

Hallands läns museers Skriftserie No 12. ISSN 02 82-4922, ISBN 91-85720-56-9

The main purpose of the thesis is to present, penetrate and analyse occurrences at two sites dated to Pre-Roman Iron Age. These events are regarded in the comparative light of their contemporary local, regional and interregional context. The sites comprise one burial site and a neighbouring settlement site at Tjärby in southern Halland. From a micro-archaeological point of view, both sites could be called structuring structures. They are two actants around which the daily life, social relations and acts of a group of users – actors – revolved for a period of a few generations.

In the first half of the study (chapters 5, 6 and 7), both sites are discussed. The strikingly contemporaneous events at both sites are illuminated by applying a micro-archaeological method. Regarding the burial site at Tjärby Norra, focus is set on circumstances such as the long

tradition of placing broken, partially sintered pots in graves; the demography of the area; changes over time of the internal and external burial customs (grave gifts and markers of the grave); the manner of how space in the landscape was utilised. In the case of the settlement site, Tjärby Södra, the centre of attention mainly concerns the chronological development of the longhouses, as well as spatial changes that occurred over time at the settlement.

In the following chapters (8 and 9), the view is widened in a comparative study of contemporaneous south Scandinavian building styles and burial customs with special attention to Halland. The tradition of placing broken and sintered pots that was identified in many of the burials in southern Halland, in combination with types of pots unusual in this region and metal artefacts, along with the existence of two-aisled longhouses, gives rise to a discussion (chapter 10) concerning far-reaching marine networks around the southern Baltic. The author considers this a sign not only of long-distance contact; the south of Halland also seems to have been a *third space*, an area that was influenced by extensive cultural exchange over long distances. Through a hybridisation process the inhabitants appear to have adopted many new influences, but at the same time transforming them into their own traditions in a combination of domestic and imported ideas.

Key words: Archaeology, Pre-Roman Iron Age, burials, burial customs, pottery, fibula, longhouse, landscape, traditions, micro-archaeology, third space, encounters.

Jösses, var och hur börjar man för att summera drygt tjugo, snart tjugofem års händelser, intryck, kontakter och vänskap? Nej, avhandlingsarbetet har förstås inte sträckt sig över så många år (tack och lov!), men mitt yrkesliv som arkeolog har det och hela den resan – en ständigt pågående utvecklingsprocess – har tveklöst haft stor betydelse för vägen hit till dagens delmål. När jag tänker efter svindlar tankarna, det är ju så otroligt många människor som jag på ett eller annat sätt haft att göra med under denna tid. Ok, jag tar ett djupt andetag och gör ett försök:

Först av allt vill jag tacka min fantastiska handledare Elisabeth Arwill Nordbladh som på ett alltid lika glatt, vänligt och betryggande sätt stöttat, lett, styrt och framför allt trott på mig och samtidigt blivit en god vän. Stort tack även till min bihandledare Tove Hjørungdahl som bistått med många bra uppslag. Tillika vill jag tacka Per Cornell som även han har varit ett engagerat, alltid lika tillmötesgående stöd. Tack även till Peter Skoglund som kom med såväl saklig som nyttig kritik och flera goda tips i slutskedet av arbetet. Till mina meddoktorander på institutionen och då framförallt Maria Persson som var den som först lyfte frågan om jag inte borde överväga att omvandla mina licentiatplaner till en avhandling. Tack även för det dystopiska vykortet från Hell som nu haft en given plats på väggen bredvid mitt skrivbord sedan många år.

Till alla på min arbetsplats Kulturmiljö Halland i Halmstad som jag har – och har haft – glädjen att jobba med under årens lopp, i fält såväl som på kontoret. Ni vet att jag menar er allesammans, även om bara vissa nämns vid namn här: Erik Rosengren och Lena Bjugger som såg potential i den unge prakti-

kanten då en gång för väldigt länge sedan, Tina Fors som kom att bli något av min första mentor, Lennart Carlie som jag har delat oräkneliga sökschakt, arbetsbodar, halländska mil, diskussioner och kaffekoppar med, Monica Bülow Björk som formgav alla mina kladdiga manus till fina rapporter under de första femton åren och Christina Toreld som med alltid lika glatt humör följde med mig in i den halländska förhistorien och blev en mycket god vän. Under själva avhandlingsarbetet har jag fått outhärlig hjälp med trilskande GIS-program av Ola Kadefors, korrekturläsning och innehållsbedömning av Linn Nordvall och Anders Håkansson och en helt enorm insats av Anders Andersson som snabbt lyckades förvandla en manushög och ett antal lösa idéer kring illustrationer till en fantastiskt fin bok. Stort tack även till Erik Rosengren och Christer Gustafsson för att ni möjliggjorde att detta avhandlingsarbete överhuvudtaget kunde bli av och dessutom till stor del genomföras inom ramen för min ordinarie tjänst!

Tack till Marianne Foghammar på Länsstyrelsen i Halland för att hon tillät min vetenskapliga fördjupningsdel av Tjärbyavrapporteringen ta denna väg och till Vägverket som inte heller motsade sig detta upplägg.

Till Lena Bjugger, Maria Brynielsson, Gertie Ericsson, Ola Kadefors, Linn Nordvall, Jonas Paulsson, Helen Romedahl, Magnus Svensson och Stina Tegnhed som var med på slutundersökningarna i Tjärby, samt till Ann-Charlotte Fandén som var med och förundersökte de båda platserna 2004. Tack även till Caroline Arcini, Thomas Bartholin och Torbjörn Brorsson för initierade analyser och för ett mycket gott samarbete. Till Gisela Ängeby och Jörgen

Streiffert för många bra tips och spännande långhusdiskussioner och till Tony Björk för bra tips och gravdiskussioner. Till Peter Jankavs som lät mig ta del av allt opublicerat dokumentationsmaterial från Valtersbergsundersökningarna. Tack också till alla andra kollegor i Halland med omnejd såväl som i Danmark och Tyskland som välvilligt har diskuterat långhus, gravar och fynd, tipsat, svarat på frågor, skickat litteratur och hjälpt mig hitta rätt i magasinens vindlande vrår.

Jag sänder också ett postumt tack till Ulf Viking, Magnus Svensson och Tore Artelius som var och en spelat en viktig roll, men som inte fick möjlighet att vara med hela vägen.

Avslutningsvis vill jag varmt tacka mina föräldrar som alltid stött och sporrat mig i allt jag gjort. Jag hade så otroligt gärna fått visa mamma denna bok i dag, men hon gick tyvärr bort innan den blev klar. Till mina kära barn Joel och Tova för att ni har stått ut med en förvirrad pappa, ett rörigt hem och en överdos förromersk järnålder under alla dessa år! Tack till barnens mamma Caiza för att du fortfarande är en mycket god vän. Stort och varmt tack till min älskade livskamrat Anette för att du finns i mitt liv (och för korrekturläsningen!).

Tack också till alla medmusikanter som hjälpt mig vila hjärnan från arkeologi emellanåt och till Frame, Nuff, Reg och Spud för livslång glädje och inspiration.

Per Wranning

FALKENBERG OKTOBER 2015

We need the past. Memories make us who we are. And when there are no memories we have diaries, written accounts and documents, pictures perhaps and, above all, things. History, and who we are, lies in the remains of the past ...

(MICHAEL SHANKS)

*And you run and you run to catch up with the sun, but it's sinking
Racing around to come up behind you again
The sun is the same in a relative way, but you're older
Shorter of breath and one day closer to death*

(PINK FLOYD)

To Infinity... and Beyond!

(Buzz Lightyear)

INNEHÅLL

1. INLEDNING OCH BAKGRUND	13
1.1. Väg 117-projektets vetenskapliga program	13
1.2. Tjärby – undersökningslokalerna och dess omland	14
1.3. Lämningarna och frågeställningarna växer fram – en studie tar form	17
2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	20
2.1. Gravar	21
2.2. Byggnader	23
2.3. Kontextuell infallsvinkel	24
2.4. Frågor kring metodval	24
3. KORT FORSKNINGSHISTORIK	25
3.1. Gravar och föremål – den förromerska järnåldern identifieras	25
3.2. Backlash – en förringande bild av perioden skapas	27
3.3. Boplatser och byggnader	29
4. TEORI OCH METOD	31
4.1. Aspekter på tid och rum	32
4.2. Mikroarkeologi	32
4.3. Kontaktnät och interaktion – möten i det tredje rummet	36
4.4. Ståndpunkter – materialets förutsättningar och begränsningar	40
5. GRAVSTUDIE	42
5.1. Tjärby Norra, ett gravfält i Tjärby socken	42
5.2. Osteologisk analys och datering	44
5.2.1. <i>Djurben</i>	46
5.3. De gravlagda. Ett analysförsök av platsens demografi	47
5.4. Gravfältets rumsliga struktur – korologi och kronologi	53
5.4.1. <i>Byggnaden mitt på gravfältet</i>	53
5.4.2. <i>Gravraderna</i>	56
5.4.3. <i>Gravmarkeringar ovan jord</i>	56
5.5. Vedartsanalys – reflektioner kring kremering och kremeringsbålens uppbyggnad	58
5.5.1. <i>Kremeringsbålen</i>	62
5.6. Metallföremål i gravarna	63
5.6.1. <i>Bronshalsring</i>	66

5.6.2. Bronsfibulor	68
5.6.3. Kompositfibula	70
5.6.4. Järnfibulor	72
5.6.5. Skäror	73
5.6.6. Järnnål	74
5.7. Keramiken – en nyckel till begravningsritualen	74
5.7.1. Fördjupad diskussion och analys kring Brorssons kärngrupperingar	76
5.7.2. Kärngrupperna – sammanfattande diskussion	92
5.8. Tjärby Norra – konkluderande diskussion kring gravfältets utveckling	95
6. BEBYGGELSESTUDIE	104
6.1. Tjärby Södra, en boplats i Tjärby socken	104
6.2. Termen ”byggnadsgeneration” – diskussion och ståndpunkt kring ett analytiskt begrepp	109
6.3. Lokalens samlade byggnation	110
6.4. De förromerska husen	112
6.4.1. Den södra byggnadsgruppen	112
6.4.2. Den norra byggnadsgruppen	117
6.4.3. Uthus/ekonomibyggnader	119
6.5. Tjärby Södra – konkluderande diskussion kring bosättningens utveckling	122
6.5.1. Byggnadsgenerationernas rumsliga förändring (samlad yta under tak) över tid	124
7. TJÄRBY – GRAVFÄLT OCH BOSÄTTNING – INTERAKTION, UTVECKLING OCH FÖRÄNDRING	126
8. BORTOM HORISONTEN, DEL 1 – GRAVFÄLTET TJÄRBY NORRA OCH DESS SAMTID SETT I LOKALT, REGIONALT OCH ÖVERREGIONALT PERSPEKTIV	133
8.1. Halländska förromerska gravar – en kort beskrivning	137
8.1.1. Dvärred, RAÄ 357 Lindome socken	139
8.1.2. RAÄ 25 Fjärås socken	139
8.1.3. Fjärås Bräcka, RAÄ 486 Fjärås socken	139
8.1.4. Åsby, RAÄ 160 Ås socken	140
8.1.5. Falkenberg, RAÄ 51 Falkenbergs stad	141
8.1.6. Tröinge 4:9, RAÄ 141 Vinbergs socken	141
8.1.7. Sannarp, RAÄ 3 Årstad socken	142
8.1.8. Skrea Backe, RAÄ 29 Skrea socken	145
8.1.9. Skrea 6:68, RAÄ 224:1 Skrea socken	146
8.1.10. Lynga, RAÄ 151:1 Harplinge socken	147

8.1.11. Skogby, RAÄ 126 Kvibille socken	149
8.1.12. Eldsberga, RAÄ 128 Eldsberga socken	150
8.1.13. Altona, RAÄ 12:2 Laholms stad	151
8.1.14. Kullsgård, RAÄ 2:2 Laholms stad	151
8.1.15. Mellby, RAÄ 202 Laholms lfs	152
8.1.16. Esprahögen, Ala, RAÄ 58 Laholms lfs	153
8.2. Halländska förromerska gravar – spår efter vitt skilda traditioner	154
8.3. Tjärby Norra, Halland och dess samtida omvärld – gravskicket sett i ett vidare perspektiv	162
8.4. Destruerade käril i gravar	170
8.5. Summering. Gravfältet Tjärby Norra i skenet av dess samtida omvärld.	173
9. BORTOM HORIZONTEN,	
DEL 2 – BOPLATSEN TJÄRBY SÖDRA OCH DESS SAMTID SETT I	
LOKALT, REGIONALT OCH ÖVERREGIONALT PERSPEKTIV	175
9.1. Halländska långhus – materialet och dess begränsningar, samt diskussion kring metodval	176
9.2. Presentation av lokalerna	180
9.2.1. Långhusen indelade efter datering och den takbärande konstruktionens längd	184
9.2.2. Den takbärande konstruktionens bredd och antal bärande komponenter – utformning över tid	186
9.2.3. Hus 9, Tjärby Norra	191
9.2.4. Tväskeppiga långhus	192
9.2.5. Väggar – varierande former och konstruktioner	194
9.2.6. Husoffer	197
9.3. Den gryende samhälls-stratifieringen – vem, var, hur?	200
9.4. Landskap och miljö kring boplatserna	203
9.5. Summering. Boplotsbebyggelsen på Tjärby Södra i skenet av dess samtida omvärld	205
10. SLUTDISKUSSION, ÅTERKOPPLING TILL FRÅGESTÄLLNINGAR-	
NA OCH KONKLUSION: TJÄRBY OCH DESS SAMTID – LOKALT,	
REGIONALT OCH INTERREGIONALT PERSPEKTIV	.....
10.1. Palissadanläggningen i Kärragård	217
10.2. Samlade indikationer för olika överregionala kontaktnät.	219
10.3. Hybridisering – ”det tredje rummet”	222
11. SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	225

ENGLISH SUMMARY	228
Introduction and background	228
Research questions.....	229
Theory and method	229
The burial site Tjärby Norra	230
The settlement site at Tjärby Södra.....	231
A comparative outlook	231
Final discussion	233
REFERENSER.....	234
OPUBLICERADE KÄLLOR	251

1. INLEDNING OCH BAKGRUND

Föreliggande studie har sin utgångspunkt i två uppdragsarkeologiska undersökningar som utfördes under 2007 och 2008 i Tjärby socken, Laholms kommun i södra Halland. Undersökningarna föranleddes av en stundande omläggning av Väg 117 strax öster om Tjärby kyrka och bykärna och kom att bli två av sammanlagt sex slutundersökningar som utfördes inom en närmare 1,5 mil lång ny vägsträckning genom tre socknar, mellan Daggarp i Tjärby socken i nordväst och Gatesjön i Laholms landsförsamling i sydost. Samtliga slutundersökningar och föregående utredningar och förundersökningar utfördes av personal från Kulturmiljö Halland i Halmstad inom arkeologiprojektet Människan och landskapsrummets olika dimensioner – fysiska, kronologiska och mentala, i vilket vi formulerade ett antal gemensamma frågeställningar och förespråkade fältmetoder. Dessa gemensamma frågeställningar har också delvis kommit att utgöra grunden för frågeställningarna i föreliggande studie, dels för att jag finner dem vara synnerligen intressanta, men även av den anledningen att mina studier delvis finansierats via sagda projekt.

1.1. Väg 117-projektets vetenskapliga program

Jag vill här inleda med en tillbakablick på Väg 117 projektets tankegångar och frågor, i syfte att ge läsaren en inblick i hur vi ursprungligen tänkte och formule-

rade oss. Inom projektet upprättades ett vetenskapligt program kallat Människan och landskapsrummets olika dimensioner – fysiska, kronologiska och mentala (Håkansson, Svensson & Wranning 2006), där den övergripande målsättningen var att fokusera på människan och hennes verkande i och förhållnings-

Figur 1: Tjärbys lokalisering i södra Halland, på den sydsvenska västkusten.

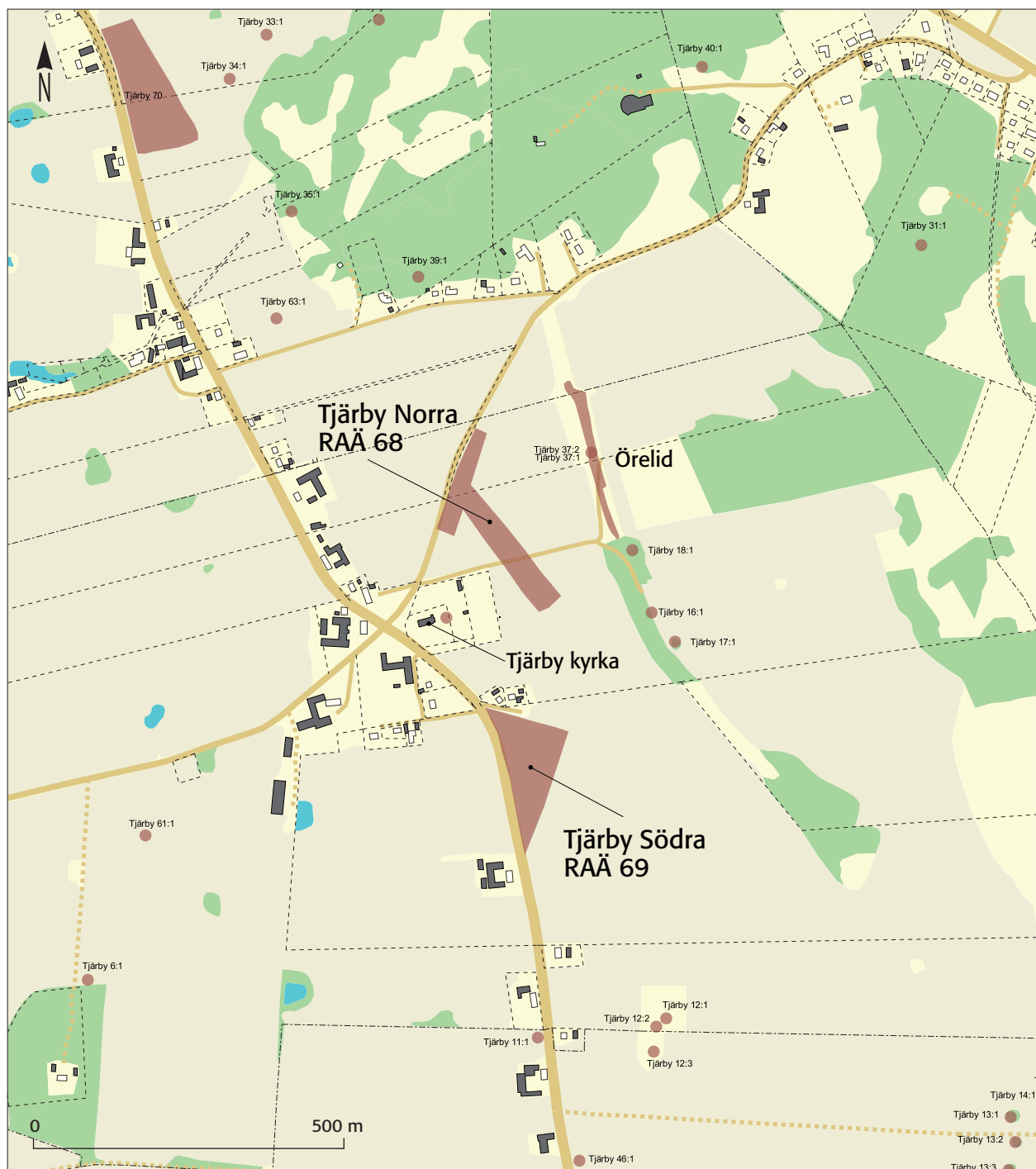
sätt till det mångdimensionella landskapsrummet. Varje tema var tänkt att angripas och behandlas utifrån olika nivåer på en glidande skala från mikro- till makroperspektiv, där mikroperspektivet uteslutande baseras på de faktiska undersökningsresultaten och där makroperspektivet därefter sätter respektive lokal i relation till sitt lokala, regionala och interregionala sammanhang. De olika landskapsrummen är inte att betrakta som från varandra väsensskilda dimensioner, utan snarare som olika aspekter på en och samma helhet. De olika dimensionerna är så tätt sammanlänkade att man måste söka förändringar i ett ”rum” för att förstå följderna i ett annat. Exempelvis kan förändrade förutsättningar i det fysiska landskapsrummet ge tydlig efterklang i det kronologiska landskapsrummet och attityd- eller traditionsförändringar i det mentala landskapsrummet kan innebära avgörande omvälvningar i det fysiska landskapsrummet etcetera. Tillika är inte landskapsrummets storlek ett fysiskt låst geografiskt utsnitt, utan varierar beroende på vilken aspekt och vilken eller vilka aktörer som behandlas.

Det var med andra ord vår intention och förhoppning att med detta ramverk – eller gemensamma, projektomfamnande paraply – av frågor öppna en möjlighet för att kunna diskutera och tolka större, långsiktiga förlopp, fenomen och skeden, med utgångspunkt i studiet av de enskilda detaljerna. I enlighet med postprocessuella tankegångar är det först via ett ”botten upp perspektiv”, med fokus på den enskilda individens eller gruppens intentioner och handlingar som ett större samfundsperspektiv och långsiktiga förändringar kan belysas (Hodder 1986:6ff, Olsen 1997:62).

1.2. Tjärby – undersökningslokalerna och dess omland

Tjärby kyrkby är belägen i den öppna sydhalländska fullåkersbygden, ganska exakt sex kilometer öster om Lagans utlopp i Laholmsbukten. De båda undersökningsområdena Tjärby Norra (RAÄ 68) och Tjärby Södra (RAÄ 69) återfinns på det historiska kartöverlägget inom byns inägor och det framgår också att ytorna redan före det tidiga 1800-talets storskifte utgjordes av uppodlad mark. Den åkerstruktur med långsmala tegar som framträder på dessa kartor indikerar att ytorna även brukats som åker betydligt längre tillbaka i tid, sannolikt redan under tidig medeltid (Connelid 2010:10). Det äldsta kända skriftliga omnämnandet av Tjärby härrör från år 1468 (Sahlgren 1948:47). Då vissa bevarade kyrkoinventarier i Tjärby nuvarande kyrka (uppförd 1907) härrör från tidigmedeltiden – exempelvis dopfunten från sent 1100-tal eller eventuellt något tidigare (Nilsson 1994:18f, 2009:291f) – är det dock inte helt ologiskt att förmoda att även byn har betydligt äldre anor än vad de äldsta skriftliga beläggen kan upplysa om.

De två undersökningsytorna i Tjärby återfinns strax söder respektive strax nordost om Tjärby kyrka och åtskiljdes endast av dryga tvåhundra meter anläggningstom sträcka. Båda lokalerna är belägna cirka 40 meter över havet och en gemensam rumslig nämnare i landskapsbilden är närheten till den markanta isälvsavlagrade åsen Örelid, vilken löper i närmast nordsydlig riktning strax öster om båda platserna. Alvens övergång från sand och/eller grus till lera endast några hundra meter väster om lokalerna är en annan gemensam rumslig förutsättning. Sett mer ur ett mikroperspektiv skiljer sig dock de interna geologiska förutsättningarna något lokalerna emellan. Medan Tjärby Norra återfinns inom ett geologiskt

Figur 2: Utdrag ur ekonomiska kartbladet med studiens båda lokaler – gravfältet Tjärby Norra och boplatsen Tjärby Södra – markerade på ömse sidor om Tjärby kyrka. Öster därom löper den fornlämningsrika grusåsen Örelid. Skala 1:10 000.

stråk av sand och utsvallat morängrus, så är Tjärby Södra beläget inom ett svagt höjddparti av ren sand.

Jag vill redan här ta tillfället i akt att stanna upp och förtydliga ett par i avhandlingen ofta återkommande begrepp. Begreppet lokal är i texten (om inget annat explicit anges) liktydigt med undersökningsområde, eller med andra ord den studerade ytan, vilken i de allra flesta fall endast är ett utsnitt – ett titthål – av en större helhet. Begreppet plats är däremot avsevärt mer laddad med kulturell betydelse och omfamnar således hela den lämning som avsatts av mänsklig aktivitet, exempelvis en gårdsenhet eller ett gravfält. Således berör den arkeologiska lokalen/undersökningsområdet i de allra flesta fall endast ett utsnitt - i Tjärbylokalernas fall en planerad vägorridor – inom eller genom en plats, medan resten av platsens lämningar förblir outforskade.

Tjärbytraktens fornlämningsbild domineras till fullo av ett stort antal gravhögar, belägna såväl uppe på Örelid som nere på förhållandevis platt åkermark. Trots en belagt alarmerande hög, närmare 50%-ig bortodlingsgrad av gravhögar i området sedan laga skifteskartans upprättande år 1847 (Persson 1999:3, 6) så är landskapsutsnittet mellan Tjårbysjön en dryg kilometer söder om Tjårbý kyrka och avfartsvågen in mot Veinge stationssamhälle en dryg kilometer norr om kyrkan fortfarande ett av Sveriges gravhögståtaste områden. Uppe på brinken av Örelid återfinns det stora gravfåltet Örelids stenar (RAÄ 37), vilket med sina idag 36 resta stenar, två stensåttningar och två gravhögar utgör ett av södra Hallands största synliga järnåldersgravfålt. Likväl är gravfåltet mycket illa åtgånget. Det stora flertalet av stenarnas nutida placering är med all sannolikhet inte ursprunglig och dessutom antyder äldre (dock ej bekråftade) uppgifter att det tidigare skall ha funnits över hundra resta stenar på platsen (Lundborg 1967:5ff).

Trots lokalernas rumsliga närhet och de relativt likartade geologiska förhållandena skulle det visa sig vara mycket som skiljde de två undersökningsytornas respektive historiska utveckling åt. Vad som dock förenade dem var de samtida aktiviteterna under hela den förromerska järnåldern och de abrupta förändringar som därefter skedde omkring inledningen av vår tideråkning.

Ett par ¹⁴C-dateringar av förkolnade sådeskorn påvisar att ytorna inom Tjårbý Södra av allt att döma brukades som åker redan under senneolitikum. Därefter kom lokalen i det närmaste oavbrutet att fungera som boplats från bronsålderns period I fram till övergången förromersk – romersk järnålder, då bosåttningen övergavs för gott. Metallfynd i matjordslagret inom undersökningsområdet och i dess omedelbara närhet antyder dock att området fortsatt frekventerats under såväl hela järnåldern som under medeltid och senare tid. Även inom Tjårbý Norra fanns spår efter bronsåldersbosåttning, dock av betydligt mer kortvarig karaktär. Dessa åldsta lämningar utgjordes av ett långhus från p IV-V, samt ett litet antal hårdar daterade till p V-VI. Omkring övergången yngre bronsålder – äldre förromersk järnålder anläggs de första gravarna på platsen, vilket därmed innebär starten för en månghundraårig tradition. Gravfåltet som växte fram på platsen kom att vara i bruk fram till omkring Kristi födelse, då det i likhet med bosåttningen på Tjårbý Södra övergavs. Under åren i bruk har ett drygt sjuttioal individer fått sin sista vila här, i en begravningsritual som i mångt och mycket förblev den samma under alla år. Blott något hundratal år efter att gravläggningarna upphört på gravfåltet etableras ett par gårdsenheter på platsen och långhus anläggs rakt över gravarna. Dessa gårdar lever med smårre byggnadsgenerationsrelaterade rörelser kvar på samma plats in i tidig folkvandringsal och försvinner

därefter. Precis som vid Tjärby Södra indikerar dock metallfynd i matjorslagret att området fortsatt frekventeras under såväl yngre järnålder som under historisk tid. De samlade undersökningsresultaten av de två lokalerna Tjärby Norra och Tjärby Södra redovisas mer ingående i två tekniska rapporter (Wranning 2010a respektive 2011). Föreliggande studie fokuserar dock helt på platsernas förromerska aktiviteter och lämningar.

1.3. Lämningarna och frågeställningarna växer fram – en studie tar form

Utifrån utrednings- och förundersökningsresultat bedömde vi att det verkligen var fråga om ett förromerskt brandgravfält på Tjärby Norra och inte enbart en mindre gravgrupp. Således baserades såväl målsättning som frågeställningar inför slutundersökningen på förhoppningen att få möjligheten att undersöka en större sydhalländsk gravfältsmiljö. Blotta närvaron av något så ovanligt som ett förromerskt gravfält i södra Halland gjorde att förväntningarna skruvades upp enormt. Enstaka gravar och smärre gravgrupper har undersökts tidigare, men större flatmarksgravfält från denna period är annars något som primärt förknippas med Öster- och Västergötland och Bohuslän, där den sydligaste kända utlöparen utgjordes av gravfältet Ekehögen på Onsalahalvön i norra Halland. Således var det också framförallt från denna enda nordhalländska och de klassiska västgötska och bohuslänska förromerska gravfältsmiljöerna som referenser om hur en dylik lokal bör te sig hämtades. Tillika förväntades alla ingående redogörelser och forskningsresultat kring dessa lokaler fungera utmärkt för jämförande analyser av lämningarna. Till skillnad från denna sydhalländska ovanlighet har ett stort antal långhus från äldre järnålder kommit att undersökas i Halland

under de senaste 20-25 åren och i detta fall är det lämningar från landskapets södra halva som dominerar till antal. Således fanns ett digert, geografiskt förhållandevis närliggande referensmaterial att tillgå om vi skulle finna byggnader. Utredning och förundersökning av Tjärby Södra hade bland annat påvisat förromerska dateringar och en närmast slående mängd boplotsrelaterade anläggningar såsom stolphål och härdar, men likväl hade inga säkra huslämningar ännu kunnat konstateras. Vår förhoppning var dock stor att det skulle vara fråga om mer än tillfälliga aktiviteter, samtida med gravarna, som utspelats på platsen.

Efterhand undersökningen av Tjärby Norra fortskred sensommaren 2007 stod det alltmer klart att gravfältet inte alls slöt an till sagda Götalandskaps-traditioner. Punkt efter punkt påvisade att vi här hade att göra med något helt avvikande, en typ av gravläggning som ingen av oss som deltog i utgrävningarna vare sig hade sett eller ens hört talas om tidigare. Således kom de ursprungliga frågeställningarna att omformuleras och sökarljuset efter liknande lämningar riktades åt andra håll. Konsekvensen blev följaktligen att såväl form som omfattning av studiens geografiska rum helt kom att förskjutas och tänjas. Samtidigt hade lämningarna på Tjärby Södra infriat våra förhoppningar, då det tidigare under sommaren kunnat konstateras att undersökningsytan rymde flera byggnadslämningar av förromersk karaktär. I likhet med de ”märkliga” gravarna föreföll dock även vissa av långhusen att antyda smärre avvikelser från rådande ”traditionella” västsvenska typologi. Eller med andra ord, redan i fält började vi ana att man i viss mån både föreföll ha begravts och delvis bott annorlunda i det förromerska Tjärby jämfört med vad vi trodde oss känna till från andra samtida halländska lokaler. Men vad berodde dessa avvikelser på? Var det

helt enkelt fråga om lokalt präglade egenarter eller varifrån kom influenserna?

Ju mer som föll på plats under grävningarnas och den efterföljande bearbetningsfasens gång, inte minst via diverse analys- och dateringsresultat, desto fler tankar och frågor växte fram och embryot till uppbygget av min avhandling började ta form. Frågorna i mitt arbete kretsar således primärt kring de faktiska förromerska lämningarna i Tjärby – gravfältet och bosättningen – men omfattar delvis även material från såväl föregående som efterföljande periods lämningar i syfte att förstå skeendet och utvecklingsmönstret under en längre tidsrymd; vad föranledde de olika etableringar, uppbrott, förändringar och förflyttningar vi ser spår av i Tjärby? Hur fortgick utvecklingen över tid? Vilka interna strukturer kan anas och vilka kontaktnät och influenser kan vi spåra i föremålsvärd, formspråk och traditioner?

Jag fann att ett helhetsbegrepp, där såväl det förromerska gravfältet som den förromerska bebyggelsen studeras och sätts i jämförelse med sin samtida omvärld, lockade mig mest. Dessutom är det min förhoppning att denna breda infallsvinkel skall erbjuda en möjlighet till fördjupad förståelse för traditioner, relationer och utvecklingsförlopp under perioden. Genom att kombinera studier av periodens gravskick och periodens byggnadsskick och därefter samköra och väga dessa resultat mot varandra hoppas jag kunna identifiera och ”överlista” en del tolkningsfällor som kanske inte lika lätt uppmärksammas om endast en av företeelserna studerats, samt därigenom också kunna placera in resultaten i ett större kontextuellt sammanhang. Exempelvis förändringar eller skeenden som framstår som markanta och avgörande vid en smalt riktad studie kan kanske i ett bredare kontextuellt sammanhang endast visa sig ha varit en detalj som inte fick någon större genklang eller inne-

bar någon nämnvärt påvisbar effekt inom andra samtida sammanhang. Många av frågorna går att placera in under projektprogrammets gemensamma tema (se mer om detta ovan), men angreppssättet – teori och metod – har jag själv valt utefter vad jag anser vara bästa arbetssätt.

I syfte att göra arbetet mer lätthanterligt och dessutom studien förhoppningsvis mer lättöverskådlig för läsaren väljer jag en sorts trestegsmodell på respektive grav- och byggnadsmaterial, där varje nivå delvis omfattas av olika metod och delvis även olika teoribildningar. Då det av förklarliga skäl torde vara närmast ogörligt att angripa alla studerade lokaler på samma detaljnivå väljer jag istället att använda exemplet Tjärby som studiens utgångspunkt och som således också ägnas mest detaljerad analys ur ett kraftigt inzoomat mikroperspektiv. På nästa nivå höjs blicken till att omfatta det geografiska rum vi idag känner som Halland och i takt med utzoomningen minskas också graden av detaljnivå. Istället görs här ett försök till sammanställning och presentation av den stora merparten undersökt samtida halländskt material, som följs av en jämförande diskussion kontra Tjäreby materialet. På nästa nivå av studien zoomas fokus och detaljeringsgrad ut ytterligare till makroperspektiv, i en mer svepande genomgång av kunskapsläget i Sydskandinavien och södra Östersjöområdet. Avslutningsvis återvänder jag till Tjärby med omnejd för en konklusion där studiens två centrala lokaler belyses och diskuteras i relation till sitt samtida närområde och omland, nu dock i skenet av studiens samlade resultat.

Angående mitt val av just landskapet Halland som studerad region så vill jag påpeka att detta definitivt inte har att göra med att jag ser detta område som en naturlig förhistorisk region eller som ett avgränsat essensområde, lämpat specifikt för min studie. Valet

gjordes delvis på grund av att det är just i Halland jag är yrkesverksam och därmed också har bäst tillgång till undersökningsmaterial, fynd, fältdokumentation, rapporter, kartmaterial etcetera. Valet är dock inte av rent administrativ art, utan har även en vetenskaplig orsak, nämligen rörande behovet av relevant referensmaterial för jämförande studier på makronivå. Då vi finner den stora merparten undersökta förromerska gravfält i områdena omedelbart norr om Halland och den absoluta lejonparten undersökta förromerska byggnader i regionen söder om Halland så kom hela landskapet naturligt att omfamnas i nordsydlig riktning. Hade mitt arbete enbart berört en av parametrarna – periodens gravar eller dess byggnader – så hade den studerade regionen dock med all sannolikhet tett sig annorlunda.

2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Många studier som görs fokuserar helt på ett enda fenomen, exempelvis gravar, hus, enstaka materialgrupper eller föremålstyper och i flera fall är de också strikt knutna till en enskild arkeologisk period. Detta mitt påstående är på inget sätt att se som kritik, snarare är det så att denna typ av sammanställningar ofta fyller en ovärderligt viktig funktion som uppslagsverk vid exempelvis komparativa studier rörande art- och åldersbestämning. Vad jag ibland dock kan sakna i denna typ av materialsammanställningar är momentet när det närstuderade, enskilda fenomenet sätts in i ett större sammanhang, i ett samtida kulturellt kontext. När jag i och med Tjärbyundersökningarna 2007-2008 fann mig stå med ett totalundersökt gravfält och en närliggande, delundersökt samtida boplats såg jag därför möjligheten att själv ta detta steg. En initial intention med mina studier blev således att, efter inledande vederbörlig materialgenomgång, försöka placera det faktiska materialet – de fysiska lämningarna – i en större kontext och utifrån ett mer holistiskt, kontextuellt synsätt därigenom försöka belysa och diskutera ett längre kronologiskt förlopp, snarare än endast ett lösryckt moment eller en enskild objektkategori. Det var också min övertygelse – eller åtminstone förhoppning och målsättning – att detta grepp skulle innebära att flera var för sig förhållandevis underhaltiga lämningar tillsammans skulle kunna erbjuda avsevärt bättre tolkningsmöjligheter.

- Studiens initiala huvudsyfte blev således att försöka utröna om det går att finna återkommande mönster mellan utvecklingen av den studerade regionens (landskapet Halland med omnejd) förromerska gravskick och utvecklingen av dess samtida byggnadsskick.
- En naturlig och essentiell följdfråga till detta huvudsyfte rör valet av metod. Är det lämpligt att angripa allt material med endast en och samma metod oavsett materialets förutsättningar, eller kan man använda olika metoder för olika material och likväl finna relevanta referenspunkter resultaten emellan?

För att förstå människans handlingar i ett enskilt sammanhang, exempelvis begravningsritualen, måste man också studera hennes samtid och uttryck och kulturella influenser i övrigt. Med andra ord kan alltså spårandet och tolkandet av bakgrunden till och praktiserandet av en närvarande tradition även kräva spårandet av en eller flera helt andra yttringar, flera delar i ett större kontextuellt sammanhang. Studiet av spåren efter den enskilda människans handlingar kan därmed enligt ett postprocessuellt/kontextuellt synsätt belysa det samhällssystem och kulturella kontext hon innefattas i (Hodder 1986:122ff, Olsen 1997:105f).

Min studie omfattar egentligen tre huvudblock; gravar, byggnader och ett kontextuellt perspektiv, men

då arbetet utgår från såväl ett lokalt mikro- som ett regionalt makroperspektiv delas respektive block upp i två separata moment. Inledningsvis görs två fallstudier av gravfältet Tjärby Norra respektive boplatsen Tjärby Södra och därefter diskuteras dessa platsers eventuella interna interaktioner ur ett kontextuellt perspektiv. Därefter följer en studie av västsvenska – företrädesvis halländska – samtida gravar, en studie av västsvenska – företrädesvis halländska – samtida byggnader och en avslutande diskussion kring komplexet Tjärby och dess samtida omvärld.

Som ett förtydligande till valet av studerat material bör här även nämnas att ursprungligen hoppades jag även kunna diskutera Tjärbyboplatsen i termer kring dess näringsfång, exempelvis jordbruk och djurhållning, samt kring dess materiella lämningar. Då såväl makrofossilt material, djurben och relevant fyndmaterial skulle visa sig vara i det närmaste obefintligt förekommande så tvingades jag dock inse materialets begränsningar och istället primärt inrikta boplatsstudien på lokalens byggnadslämningar.

En viktig aspekt i försöket att ”klä på” de studerade lämningarna – gravar och byggnader – och möjliggöra en fördjupad jämförande diskussion bortom de enskilda objektens utformning är den kringliggande miljön, eller snarare det landskapsrum respektive lämning placerats i. Vilken roll har exempelvis topografi, jordarter och hydrologi spelat vid valet av läge för boplats och/eller gravplats? Ett mycket påtagligt fenomen i exemplet Tjärby var att medan närområdets gravar från såväl äldre som yngre perioder oftast har placerats i höglänta lägen och via diverse gravmarkeringar givits accentuerad visibilitet så återfanns det förromerska gravfältet i ett mer eller mindre plant, jämförelsevis anonymt terrängutsnitt. Detta fick mig att börja fundera i termer kring rumslig placering och visibilitet; vad som föranlett gravars och bosättnings-

ars placering under denna period, om platserna verkligen har varit lika anonyma då som de framstår idag, om det finns några återkommande mönster inom den studerade regionen, samt om det går att utröna någon form av förändring rörande placering och visibilitet över tid inom den studerade perioden.

2.1. Gravar

På gravfältet Tjärby Norra undersöktes 67 gravar med totalt 73 identifierade gravlagda individer. I likhet med det samtida Sydskandinaviens näst intill helt dominerande gravläggningstradition utgjordes samtliga gravar av kremationer. Med stor sannolikhet undersöktes gravfältet i sin helhet, vilket innebär att vi kan diskutera lämningen i termer av plats.

Gravstudiens huvudfråga kan egentligen sägas vara två, den ena i lokalt mikro- och den andra i regionalt makroperspektiv:

- Ur mikroperspektivets synvinkel är huvudfrågan och målsättningen att i form av en fallstudie belysa och penetrera gravläggningarna på Tjärby Norra; gravfältets framväxt och utveckling över tid, närvaron av gemensamma lång- och kortvariga traditioner, vilka samhällsgrupperingar som brukat gravfältet, samt vilka individer som gravlagts där.
- Ur makroperspektivets synvinkel är huvudfrågan och målsättningen att utifrån mikroperspektivets resultat kring traditioner (såväl materiella som mentala) studera Tjärby Norra ur ett jämförande samtida regionalt perspektiv: * Är gravläggningmönstren på Tjärby Norra ett återkommande fenomen i övriga Halland och Västsverige eller framstår platsens traditioner som något av ett unikum inom detta område? * Om förstnämnda

alternativ är fallet, varför har då inte gravskicket ägnats mer uppmärksamhet tidigare?

* Om sistnämnda alternativ är fallet, är det i så fall en följd av en strikt lokalt hållen sedvänja, eller finns det belägg för att platsens brukare även haft andra geografiska kontaktsfärer, bortom den studerade regionen?

- Inom ramen för varje huvudfråga ryms naturligtvis dessutom en lång rad detaljfrågor – var för sig viktiga delar av helheten – som tillsammans hjälps åt att forma studiens resultat.

Innan slutundersökningen av gravfältet Tjärby Norra påbörjades antog vi att det hela torde röra sig om en – efterlängtd – sydlig utlöpare till den i Västergötland, Bohuslän, Göteborgsregionen och nordligaste Halland sedan lång tid välkända och väldokumenterade förromerska urnegravfältstraditionen. Redan på ett mycket tidigt stadium av fältarbetet stod det dock klart att lämningarna var av ett helt annat slag, uteslutande med destruerat – krossat och mer eller mindre hårt bränt – fyndmaterial, deponerat till synes helt utan ordning. Detta genomgående mönster i gravgömmorna påvisade att det verkligen rörde sig om en medveten och återupprepad gravläggningsritual, en tradition ingen av oss som deltog i undersökningen kände sedan tidigare. Således kom de initiala frågorna att formas kring denna avvikande tradition. Vad hade egentligen skett på platsen? Hur hade de olika momenten i begravningsritualen utformats för att ge upphov till detta mönster?

Nästa uppenbara fråga blev förstås om det hela rörde sig om en strikt mikrolokal tradition, skapad och praktiserad av endast detta gravfältets lokala samfund, eller om det gick att spåra eventuella inslag av influenser från annat håll. Livliga diskussioner med olika initierade gravmaterialsspecialister, såväl under

fältarbetets gång som under efterbearbetningen och den tekniska avrapporteringen, följde. Meningarna gick brett isär kring hur den rådande situationen i gravgömmorna hade uppstått och hur lämningarna skulle tolkas. Detta fick mig att börja undra om det kanske redan fanns andra undersökta exempel på denna begravningsstradition, exempel som av en eller annan anledning hade bortförklarats, inte uppmärksamrats, alternativt inte lyfts fram och problematiserats tillräckligt vid avrapporteringen och därmed hade förpassats till glömskans dunkla vrår. Således gjordes en förnyad genomgång av allt tillgängligt fyndmaterial från äldre halländska undersökningar av förromerska gravar som ett led i frågeställningen rörande varifrån/i vilken riktning de eventuella influenser som möjligen påverkat traditionen i Tjärby kunde spåras.

Den konsekvent genomförda gravläggningsstraditionen i Tjärby föranledde även frågor kring organisationen av och handlingarna på och kring gravfältet. Fanns det eventuellt fler traditioner som kunde spåras på platsen? Var lokalen att betrakta som ett gårdsgravfält för en enda social enhet/familj/grupp, eller skulle det förstås i termer av by-/samfundsgravfält? Vilka individer hade gravlagts och var? Fanns det exempelvis tecken på rumslig uppdelning baserad på socioekonomisk stratifiering, kön och/eller ålder? Kunde man spåra varierande behandling av den gravlagde eller utformning av graven baserat på socioekonomisk stratifiering, kön och/eller ålder? Hur hade gravfältet växt fram under den samlade tiden i bruk? Vilka traditioner var ständigt närvarande, vilka tillkom och/eller försvann och vilka eventuella interna förändringar inom respektive tradition hade skett över tid?

2.2. Byggnader

Inom det undersökta partiet av boplaten Tjärby Södra påträffades åtta långhus som säkert kan kopplas till lämningens förromerska bebyggelsefas, samt fem mindre uthusbyggnader som utifrån form, dimension och/eller rumslig placering eventuellt också kan föras till denna period. I likhet med dominerande byggnadstraditioner i det samtida Sydsandinavien så uppvisade samtliga åtta långhus en treskeppig konstruktion. Då undersökningen endast kom att omfatta ett utsnitt av ett boplatsområde utan säkerställd utbredning så diskuteras undersökningsytan i det följande i termer av lokal, medan begreppet plats undviks i möjligaste mån.

I likhet med huvudfrågorna kring gravfältet Tjärby Norra kan huvudfrågorna kring bosättningen Tjärby Södra delas in i ett mikro- och ett makroperspektiv:

- Ur mikroperspektivets synvinkel är huvudfrågan och målsättningen att belysa bosättningen Tjärby Södras (primärt dess byggnaders) framväxt, utveckling och förändring under förromersk järnålder.
- Ur makroperspektivets synvinkel är huvudfrågan och målsättningen att studera platsens byggnader och byggnadsutveckling ur ett jämförande västsvenskt – primärt halländskt – perspektiv. Kännetecknas perioden av ett generellt utvecklingsmönster eller har det parallellt funnits flera varierande traditioner, baserade på olika kontaktnät och/eller olika socioekonomiska förutsättningar?
- I likhet med gravstudien rymmer varje huvudfråga naturligtvis dessutom en lång rad detaljfrågor, vars svar tillsammans förmodas bidra till att forma studiens resultat.

De initiala frågorna kring boplaten Tjärby Södra,

vilka också besvarades redan i den tekniska rapporten (Wranning 2011), var att klarlägga den undersökta lokalens samlade brukandetid och perioder av fast bosättning och att reda ut långhusens interna kronologi. I föreliggande studie riktas frågeställningarna primärt till de byggnader som varit samtida med gravfältets brukandetid. Representerar de undersökta förromerska byggnaderna lämningar efter en eller flera gårdar? Går det att ana någon form av ekonomisk förändring – utveckling eller stagnation – gårdsgenerationerna emellan? Går det överhuvudtaget att påvisa några band mellan bosättning och gravfält förutom den rumsliga närheten och den uppenbara samtidigheten? Hur är det till exempel med överensstämmande mönster i den interna kronologiska utvecklingen och tidpunkter för de båda lokalernas etablering och övergivande?

Med tanke på hur gravskicket förefaller skilja sig från tidigare avrapporterade gravar i länet, hur förhåller det sig med bebyggelsen? Avviker även den från generella mönster? Kan influensen till eventuella avvikelser spåras någon annanstans? Går det att utifrån en komparativ studie av den studerade regionens övriga undersökta förromerska långhusbebyggelse diskutera något kring Tjärbyboplatsens socioekonomiska ställning över tid?

Sett ur ett större perspektiv; vad säger byggnadsutvecklingen, varierande former och dimensioner om de enskilda gårdarnas ekonomi och om den studerade regionens förromerska samhälles framväxt, dess kontaktnät, eventuella socioekonomiska variationer och stratifiering? Kan man i byggnadernas varierande dimensioner dela in bosättningarna i olika samhällsgrupper? I vilka sammanhang finner man i så fall de olika grupperingarna? Återfinns de största byggnaderna inom bosättningar med lång hävd eller inom nyetableringar och hur utvecklas dessa platser över

tid? Kan man via byggstilar och andra komponenter kopplade till byggnaderna – exempelvis husofferstraditioner – spåra vilka geografiska kontaktområden som fungerat som huvudsakliga influenser? Kan man överhuvudtaget tala om en enhetlig byggnadsstil och ett enhetligt utvecklingsmönster inom den studerade regionen? Eller rör det sig om till ytan mindre geografiska regioner med helt olika kontaktnät och influenser – exempelvis de som ställvis anas i gravmaterial, eller finns det kanske rentav rent lokala stilar och traditioner utan någon påtaglig påverkan utifrån?

2.3. Kontextuell infallsvinkel

Precis som jag skrev i inledningen så var studiens huvudmålsättning att samköra resultaten från de två olika studierna i syfte att söka finna nya dimensioner i materialet och därmed även nya tolkningsmöjligheter. Även i detta fall baseras huvudfrågorna såväl på ett mikro- som ett makroperspektiv:

- Ur mikroperspektivets lokala synvinkel är huvudfrågan att utröna om det går att finna överrensstämmande utvecklingsmönster mellan gravfältet Tjärby Norra och bosättningen Tjärby Södra. Indikerar lokalerna en likvärdig socioekonomisk ställning, ett likvärdigt kontaktnät och en likvärdig mentalitet eller motsäger resultaten i de två delstudierna varandra?
- Ur makroperspektivets regionala synvinkel är huvudfrågan att utröna om det går att finna återkommande mönster mellan utvecklingen av den studerade regionens förromerska gravskick och dess samtida byggnadsskick. Kan dessa två disparata parametrar tillsammans till exempel ge en tydligare bild av eventuell mikroregionalitet och/eller simultana större kronologiska

förändringar? Kan de bidra med en bättre förståelse kring västkustens dåvarande kontaktnät, interna såväl som externa?

2.4. Frågor kring metodval

En fråga som väcktes under arbetets gång var huruvida det är lämpligt att angripa allt material med en och samma metod. Då studien rör sig såväl i mikro- som makroperspektiv och innefattar lämningar av vitt skilda arter, omfattning och bevarandegrad så kändes det varken rimligt eller relevant att arbeta på samma sätt i alla sammanhang. Således kan valet av metod i olika sammanhang också sägas vara en av studiens delfrågor, eller åtminstone något av en utvärdering och personlig rannsakan; vilka metoder finner jag bäst till vilket material? Går det på ett relevant sätt att samköra och jämföra resultat från olika studier trots olika metoder?

3. KORT FORSKNINGSHISTORIK

3.1. Gravar och föremål – den förromerska järnåldern identifieras

Vetskapen om de sydsnkandinaviska, relativt enhetliga kulturella yttringar de sista fem århundradena före vår tideräkning som sedermera kom att arkeologiskt benämnas förromersk järnålder, samt tidsfästelsen av dess kronologiska tidsramar, kan sägas vara resultatet av en successiv process under senare hälften av 1800-talet och de första årtiondena av 1900-talet och baserades till fullo på periodens gravar och framförallt då på de metallföremål som lagts ned i gravarna. Det var amtman Emil Vedel på Bornholm som under sent 1860- och tidigt 1870-tal via omfattande undersökningar av brandgravar först började uppmärksamma lämningarnas existens och även myntade den kronologiska periodens namn. Utifrån de keltiskinspirerade fynden i gravarna kunde han härleda dem till tiden *före* romersk järnålder, en *förromersk* järnålder, ofta även benämnd keltisk järnålder (Becker 1990:7, Artelius & Lindqvist 2007:24f). Det skulle dröja ytterligare ett tiotal år innan gravar med likvärdiga fynd påträffades i Sverige. Kunskapsutvecklingen kring såväl perioden som kring järnåldern i allmänhet gick därefter i nästan obegripligt raskt tempo, bland annat inte minst genom att dess uppkomst – mer eller mindre indirekt – kunde tidsfästas tack vare Oscar Montelius sexperiodstypologi av den föregående bronsåldern. Redan 1870 menade

Montelius att bronsåldern slutat senast år noll. Tio år senare var han övertygad att bronsålderns sista tid *och* den äldsta järnåldern varit samtida med den schweiziska fyndorten La Tène, eller med andra ord de fyra sista århundradena f.Kr. Inom parentes kan här nämnas att La Tène har kommit att namnge hela denna arkeologiska period i Centraleuropa och kan alltså – något förenklat – sägas delvis motsvara det geografiska område och de olika keltiska folkgrupper med delvis gemensamma kulturyttringar som följer efter den arkeologiskt benämnda Hallstattkulturen. Ett par år senare (1885) tidfäste Montelius sexperiodssystemet, vilket också innebar att bruket av järn i Norden kunde beläggas redan i det 5e århundradet f.Kr och, menade Montelius, att tiden 550-400 varit en övergångstid mellan brons- och järnålder. År 1892 hade han förfinat kronologin ytterligare och tidfäste den förromerska järnålderns uppkomst till omkring 500 f.Kr. (Montelius 1913:86f), ett årtal som än idag anger periodens – och järnålderns – inledning, även om man nu är fullt medveten om att järnföremål och järntechnologi vid det laget redan hade florerat i Norden under åtminstone ett par hundra år.

Forskningslägets imponerande och explosionsartade utveckling under 1800-talets senare del står än mer tydlig i skenet av insikten att endast några årtionden tidigare hade inte bara den förromerska järnåldern utan praktiskt taget *hela* järnåldern fortfarande

varit ett okänt begrepp. Exempelvis menade Worsae så sent som år 1843 att järnåldern börjat i Sverige och Norge omkring 5e-6e århundradet e.Kr., men inte i Danmark förrän 8e eller 9e århundradet (p.g.a. total fyndbrist) (ibid:81f). Inom loppet av lite drygt femtio år hade alltså kunskapsläget förändrats radikalt och det fanns ett så stort fyndmaterial i Norden att tillgå att man dels kunde slå fast typologiska dateringar med en exakthet som i det närmaste stämmer än idag, och dessutom se påtagliga influenser (i form av ett materialinflöde) från de samtida kulturerna i Centraleuropa.

Ett antal danska praktfynd som påträffades under årtiondena kring sekelskiftet 18- 1900 bör specifikt nämnas då de kom att spela en oerhört viktig roll för kunskapsuppbyggandet och än i dag står i upprepat fokus för nya analyser, tolkningar och teorier kring perioden. År 1883 påträffades två fyrhjuliga vagnar i Dejbjergs mose sydost om Ringkøbing på västra Jylland. De båda vagnarna är rikt utsmyckade med figurativa bronsbeslag och är av allt att döma keltiska arbeten från Centraleuropa, alternativt utförda av gästande eller tillflyttade hantverkare, vilket föreslagits av Kristian Kristiansen. Hjulets fälgband är dock smidda av järn från dansk myrmalm, vilket indikerar att de faktiskt har varit i bruk och reparerats på plats innan de offerades i mossen någon gång under yngsta förromersk järnålder (Hedeager 1990:74, Kristiansen 1998:343). Våren 1891 påträffades den magnifika Gundestrupkitteln i samband med torvbrytning i Rævemose vid byn Gundestrup i Vesthimmerland på norra Jylland. Kitteln som utgörs av fjorton sammanfogade, i relief rikt dekorerade silverplattor är ett keltiskt mästersmedsarbete och antas ha forslats från sydöstra Europa till Jylland under yngre förromersk järnålder (Benner Larsen 1995, Hedeager 1990:52ff). Hjortspringsbåten påträffades redan någon gång

under 1880-talet i samband med torvtäkt på ön Als (invid södra Jyllands östkust) och skadades då svårt. Fyndet togs dock inte om hand utan förtegs av flera skäl. Således dröjde det närmare fyrtio år innan ryktet spred sig och den slutligen kom att undersökas år 1921-22 (Rieck 2003:11ff). Såväl datering som ursprungsort har diskuterats flitigt under årens lopp rörande den från stäv till stäv närmare tjugo meter långa och två meter breda båten, men det mesta pekar på att fyndet hör till den förromerska järnålderns första århundraden, sannolikt omkring 400-300 BC (Kaul 2003:173ff). Flemming Kaul menar att allt i båtens materialuppsättning (svärd, spjut, lansar och sköldar) indikerar att det rört sig om "en främmande armé", eller snarare flotta, som anfallit Als. Båten, som förefaller ha rymt en besättning på tjugotre personer, har via en rekonstruktion visat sig vara såväl sjövärdig som snabb och såväl Hamburgregionen som Skåne och Bornholm har av olika forskare föreslagits som möjlig startpunkt för dess färd mot Als (a.a.:176ff).

Under det tidiga 1900-talet blev det för svensk del framförallt undersökningarna av ett stort antal flatmarksgravfält i Mellansverige, samt på Öland och Gotland som förde kunskapsläget framåt. År 1919 presenterade T.J. Arne i tidskriften *Fornvännen* en omfattande genomgång av den senare förromerska järnåldern i Sverige (Arne 1919:188-223) och om vad som undersökts och hittats hittills. Citatet "*inalles torde omkring 600 a 700 gravar från latènetiden hittills vara kända på Öland och Sveriges fastland och till större delen undersökta*" (a.a.:200) visar tydligt vilken faktisk materialmängd man redan då hade tillgå. I samma nummer skriver Gunnar Ekholm angående den förromerska järnålderns två sista perioder "*I Sverige gjorde sig då starka inflytelser från latènekulturen gällande, och perioden nämnes därför lika ofta latènetiden.*" (Ekholm 1919:224ff). I Väster- och Östergöt-

land kom det i mångt och mycket att blir Karl Esaias Sahlströms närmast klassiska undersökningar under 1940-talet och det täta samarbetet med osteologen Nils Gustaf Gejvall som genererade nytt material för forskningen under många år och som nu framstår som oerhört viktiga pionjärarbeten (se exempelvis Sahlström och Gejvall 1948, 1951). För framväxten av allt mer förfinade föremålstypologier och detaljerad förståelse kring periodens kulturkontakter och influenser måste också Carl-Axel Mobergs mångåriga initierade arbete med ett uttalat europeiskt perspektiv ses som inget mindre än oundgängliga för dagens kunskap om den förromerska järnåldern (se exempelvis 1950a, 1950b, 1952, 1954). Tore Artelius och Mats Lindqvist tecknar såväl dessa äldsta upptäckter som det fortsatta utvecklingsförloppet målande i en summerande, mycket läsvärd historik kring definierandet av typologi och kronologi för denna Skandinaviens äldsta fas av den arkeologiska perioden järnåldern i sin bok *Döda Minnen* (2007:23ff). Jag väljer att inte närmare fördjupa mig här, utan hänvisar istället till mer historik kring gravundersökningar i inledningen av kapitel 8.

3.2. Backlash – en förringande bild av perioden skapas

Med tanke på den ovan beskrivna, förhållandevis tidiga och snabba kunskapsuppbyggnaden kring perioden så är det intressant och minst sagt förvånande att notera något av en parallell backlash under framförallt senare delen av 1900-talets första hälft. Det stora materialet och de noggranna dateringarna till trots så kom den förromerska järnåldern ofta att beskrivas i ordalag som torftig, fyndfattig, isolerad, dunkel, mystisk och svårfångad. Exempelvis hävdade Sune Lindqvist år 1920 att det förutom på Bornholm i stort sett inte finns några fynd "... som tillhör

den del av Latënetiden som närmast föregår det sista århundradet fKr". Vidare förutsatte han att denna påstådda fyndbrist inte berodde på att man dittills grävt för lite utan att detta var de faktiska och sanna förhållandena, vilka inte skulle komma att förändras: "...men säkerligen skall ändock alltid en relativ fyndfattigdom förbliva kännetecknande för denna tid" (Lindqvist 1920:114). Lindqvist sammanfattade alltså oförklarligt nog dessa århundraden i Norden som "*i det närmaste fullständig isolering*" vid en tid då den arkeologiska perioden förromersk järnålder redan hade definierats ingående såväl kronologiskt som typologiskt, helt baserat på jämförande typologier mellan nordiskt och centraleuropeiskt – "keltiskt" och "keltiskt influerat" – fyndmaterial! En annan som anammade dessa tankegångar och kraftigt tonade ner det förromerska Sydsandinavien keltiska influenser var Birger Nerman (se exempelvis 1922, 1923). Dessa märkliga utfall torde enligt min mening, betraktat så här i backspegeln, kunna tolkas som någon form av missriktad nationalism, vilket ju låg starkt i tiden under denna period.

En annan uppfattning kring den förromerska järnåldern som synes etableras och slå rot under 1920- och -30-talen är att periodens lämningar var oansenliga, torftiga och rent utav "fula" (se exempelvis Ekholm 1938). I detta fall antar jag att grunden till denna uppfattning baseras på en kombination av periodens mindre synliga – eller oftast osynliga – lämningar ute i landskapet (exempelvis flatmarksgravar), seden att bränna eller på annat sätt destruera gravgåvorna, seden med järn som dominerande metall i gravar, samt den genomgående avsaknaden av ädelmetall. Eller med andra ord; avsaknaden av spektakulära monument och välbevarade och/eller ädla "sevärda" föremål innebar att perioden aldrig fick någon genomslagskraft för den breda allmänheten,

varken i termer av besöksmål eller i utställningssammanhang. Medvetet eller omedvetet smög sig detta, den nutida betraktarens värdeperspektiv, också delvis in i forskningen, ibland – som ovan visat – i form av aktivt nedvärderande tolkning, ibland endast i form av olyckligt värdeladdade ordval vid beskrivningar och jämförelser. Oavsett vilket så har bilden av förromersk järnålder som varandes något av en mindre intressant mellanperiod – ett slumrande, kulturellt och socialt limbo – i vissa sammanhang till viss mån kommit att leva kvar och färga vår uppfattning om perioden trots en fortsatt kunskapsuppbyggnad. För halländskt vidkommande finns ett påtagligt exempel på denna syn i Holger Arbman's drygt 200 sidor långa arbete om Hallands förhistoria från år 1954, där den förromerska järnåldern omfattas av inalles tio sidor. Arbman inleder dessa sidor med att konstatera att:

”En av de för hela befolkningen i Norden mest genomgripande skiftningarna i förhistorisk tid infaller vid övergången från bronsålder till järnålder, omkring 400 f.Kr. Olyckligtvis är forskningen här sämre ställd än för något annat skede; det arkeologiska materialet sviker så gott som i hela Sverige.” (Arbman 1954:116).

Detta är alltså skrivet efter (och samtidigt som) exempelvis Mobergs omfattande arbeten publicerats i *ACTA Archaeologica* (Moberg 1950b, 1952, 1954), där Arbman själv fungerade som redaktör! Dessutom hade K.E Sahlströms och N-G Gejvalls minutiöst noggranna redovisning av det stora gravfältet på Kyrkbacken, Horns socken i Västergötland nyligen publicerats i form av en större monografi (1948) och Carl-Johan Becker – som för övrigt också beskrev perioden som ”... *det dunklaste och mest svårförstådda avsnittet av den skandinaviska förhistorien*” (fritt översatt av mig) – hade börjat upprätta en relativt tydlig keramikronologi baserad på danskt boplatsmaterial och där han redan tidigt kunde påvisa en kulturell

och kronologisk överrensstämmelse med Jastorf-kulturen (Becker 1949). Budskapet om dessa nya rön verkar dock inte ha ”trumrats in” tillräckligt för att ens nå samtida kollegor.

Situationen för den ”osynliga och ointressanta” förromerska järnåldern för tankarna till de förhållanden som beskrivs i Emma Bentz avhandling *I stadens skugga* (2008), där hon belyser hur ickeurbana medeltida lämningar av någon anledning nästan ständigt har nedprioriterats och i det närmaste helt glömts bort till förmån för urbana lämningar. Bentz fokuserar inledningsvis vid ämnet arkeologihistorias relevans och betydelse, där hon poängterar att det är oerhört viktigt att notera vad som *inte* berättas och konstaterar då att makt är en viktig komponent i arkeologihistorien, det vill säga makt att framhäva, frisera, ”glömma bort”, tona ned etcetera (aa:30ff). Bentz trycker på vikten av att oupphörligen pränta in sitt budskap om man vill etablera sig och vinna gehör, samt vikten av att forskningsfältet gemensamt skapar en identitet, eller ett ”formaliserat diskursivt fält” som Stefan Larsson uttrycker det (aa:214f).

Med en dominans av svårbestämda och svårberforskade artefakter och lämningar såsom destruerade, ofta hårt korroderade och fragmentariska järnföremål, ickedekorerad brukskeramik och oansenliga, svårfunna gravformer tenderade den förromerska järnåldern – trots den kvantitativa representativiteten och trots det otvetydiga inslaget av kronologiskt och typologiskt bestämbar material – att ”drunkna”, förblekna och ”glömmas bort” i jämförelse med såväl föregående som efterföljande perioder. Jag vill påstå att detta var vad som delvis skedde i såväl forskarkretsar som i allmänhetens medvetande, hand i hand i en symbiotisk, nedåtgående spiral. Det stora empiriska materialet och det förhållandevis tidigt goda kunskapsläget till trots kom periodens identitet som

”dunkel” och ”torftig” att etsa sig fast under lång tid, enligt min mening i viss mån till och med in i våra dagar.

3.3. Boplatser och byggnader

Det tidigt goda kunskapsläget kring periodens gravar och föremålsvärld till trots så skulle det dock dröja innan kunskaperna kring perioden i Sverige även kom att omfatta bosättningar och byggnader. Den generella bristen på undersökta järnåldersboplatser – och därmed också byggnader – innebar att bebyggelsearkeologi under lång tid istället snarare kom att likställas med studier av regional karaktär. Via sammanställningar av fornlämningsbild (företrädesvis olika gravtyper), geografiska förutsättningar, plats- och ortsnamn samt jämförelser med förhållanden under historisk tid, försökte man definiera regioner, försörjningsområden, bygder, troliga bebyggelseområden samt spår efter kronologiskt relaterade förändringar i mönstret (se exempelvis Ambrosiani 1964, Hyenstrand 1974, 1984). I Danmark tog bebyggelsearkeologins utveckling delvis andra vägar, där fokus istället tidigt kom att läggas på de enskilda objekten – boplatserna och dess byggnader.

Redan under sent 1920-tal och framåt genomförde den danske arkeologen Gudmund Hatt ett antal husundersökningar på Jylland, varav vissa utifrån rikt fyndmaterial kunde härledas till förromersk järnålder (se exempelvis Hatt 1928, 1938) och där det också kunde slås fast att byggnaderna ofta var rektangulära, treskeppiga och multifunktionella. Även undersökningarna av den vallgravsombäddade nordjyska byn Borremose som pågick 1929-1945 bidrog med viktig information om husens konstruktion (Brøndsted 1960:87ff). I detta sammanhang bör dock nämnas att många av tolkningarna kring Borremose kom att revideras i samband med kompletterande un-

dersökningar 1989-91 (Jensen 2006:32ff, samt:602, not 54). Det stora genombrottet för dansk förromersk boplatzarkeologi måste dock tillskrivas den västjylländska lokalen Grøntoft, vilken påträffades 1960 och började undersökas året därpå och där man för första gången kunde frilägga en hel hägnad by (Becker 1965). Även den vid Grøntoft använda nya metodiken med stora, maskinella ytavbaningar innebar en revolution för boplatzarkeologin över lag, då man tack vare dessa stora öppna ytor nu äntligen också fick en inblick i boplatstruktur och bosättningarnas rörlighet, samt fick möjlighet att följa dess kronologiska utveckling under hundratals år (Fabech et al 1999:17). Undersökningarna av Grøntoft kom att bli startskottet för en strid ström stora danska boplatzundersökningar, i början först och främst på Jylland, exempelvis Hodde (Hvass 1985, Rindel 1999), men på senare år även på de danska öarna (se exempelvis Boye 2008 och där anförd litteratur, samt Borre Lunde 2011).

I Sverige skulle det dock dröja många år innan ytavbaning av boplatser lanserades och slog igenom, vilket oundvikligen fick till följd att våra kunskaper om förhistoriska boplatser – och framförallt då dess byggnader – förblev synnerligen fragmentariska jämfört med det danska – företrädesvis jylländska – kunskapsläget. Det var först under 1970-talets sista år som metoden med ytavbaning för första gången kom att praktiseras på svensk mark, dels i mindre skala i Köpingsområdet (Tesch 1979) och dessutom i närmast enorm omfattning på Nils Björhem och Ulf Säfstads drygt fyra år långa undersökning av Fosie IV söder om Malmö (Björhem & Säfstad 1993).

I Halland var man förhållandevis snabbt anamma ytavbaningsmetoden. Redan i samband med de stora linjeprosjekten Sydgas och Västgas 1985-86 frilade Riksantikvarieämbetet UV Väst mer eller mindre omfattande partier av sju olika boplatzlämningar i

södra och mellersta Halland och därmed kunde också förhistoriska byggnadsrester för första gången identifieras i länet (Artelius & Lundqvist 1989). Bland dessa byggnader återfinns också de tidigast påträffade förromerska långhusen, närmare bestämt i Skottorp, Skummeslöv socken (RAÄ 22). Det kan noteras att lämningarna på dessa sju lokaler uteslutande härrörde från brons- och äldre järnålder, vilket något tillspetsat kan sägas vara ett närmast symptomatiskt mönster för de därpå följande tjugofem årens undersökningar. Betydligt fler lokaler med lämningar från dessa perioder än lämningar från yngre järnålder och medeltid har kommit att undersökas och i skrivande stund känner vi ett drygt sextiototal halländska långhus från förromersk järnålder. Denna stora mängd till trots är det många jämförande studier som knappast låter sig göras på ett tillfredställande sätt, exempelvis är det i få fall som makrofossilanalys utförts och i än färre fall den har erbjudit några givande resultat. Likaså är många dateringar relativt vaga, vilket i många fall gör det svårt att närmare specificera enskilda byggnaders kronologiska placering inom perioden. Detta till trots lämpar sig det stora husmaterialet förhållandevis utmärkt till statistiska beräkningar och diskussioner kring generella hustyper, dimensioner och utvecklingstendenser under perioden. I likhet med gravmaterialet väljer jag att inte fördjupa mig ytterligare här, utan istället närmare presentera det halländska materialet i kapitel 9.

4. TEORI OCH METOD

Redan i samband med upprättandet av den undersökningsplan som låg till grund för Väg 117 projektet så var jag och mina kollegor överens om att låta frågeställningarna sätta människan i fokus. Eftersom frågorna i ett uppdragsarkeologiskt projekt av naturliga skäl rimligen också bör ta avstamp i den plats och det empiriska material som undersökts och eftersom vi också ville ha möjlighet att lyfta blicken och frågorna bortom schaktkanten så valde vi att involvera olika aspekter av det landskapsrum som människan levat och verkat i (se kapitel 1.1.). Det har därefter hela tiden varit min intention att i viss mån hålla fast vid denna inriktning i syfte att försöka tolka uppkomsten och bakgrunden till de undersökta materiella lämningar som varit min studies basmaterial. Under arbetets gång har jag dock funnit att olika delar av det empiriska materialet har lämpat sig olika bra för olika teoribildningar och således använder jag mig av ett antal varierande teorier och metoder i olika partier av min studie. Medan gravfältet Tjärby Norra erbjuder möjligheten att studera den individuella aktören/aktörgruppen och de enskilda handlingarna på platsen så lämpar sig de sämre bevarade boplatslämningarna på Tjärby Södra med sina blygsamma fyndmängder och närmast obefintliga inslag av makrofossil snarast enbart för frågor av hustypologiskt komparativ och kronologisk art. Via mina forskartutbildningsstudier hoppas jag nu ha tillägnat mig

vederbörliga redskap för att på ett adekvat teoretiskt plan angripa materialet. ”Redskap” känns i detta fall som en riktig benämning, då det under resans gång stått allt tydligare att jag varken kan eller vill svära fullständig tro och tillhörighet till någon specifik teoretisk skola. Snarare är det så att jag funnit ett antal inslag inom olika teoribildningar som jag känner kan fungera som utmärkta vägledande arbetsredskap i arbetet med mina frågeställningar och med att på olika analytiska nivåer bearbeta mina andra redskap – källmaterialet i form av fynd och fasta lämningar från fältundersökningarna.

Vid min analys av gravfältet har jag använt valda delar av mikroarkeologins teoribildningar som metod, vilket jag dock inte funnit lika görligt i vare sig bebyggelsestudien eller i den mer övergripande omvärldsanalysen. I dessa två sistnämnda fall har jag istället valt att inledningsvis angripa materialet med rent komparativa metoder, för att därefter diskutera resultaten ur olika jämförande aspekter kring rumsliga och kronologiska likheter, skillnader och förändringar. I såväl gravfälts- som boplatstudie löper frågor kring tid och rum som en röd tråd, vilket har föranlett mig att knyta an till Braudel och till viss mån även Tilley. För diskussionen kring de materiella heterogener som uppdagats fann jag passande analytiska verktyg i postkolonialismens teoribildningar kring det tredje rummet. Det bör här också påpekas att även i detta

sammanhang fann jag stöd i mikroarkeologins metoder. Som en guide för läsaren kan jag här påpeka att teorierna kring tredje rummet inte aktualiseras förrän i kapitel 10, där Tjärby och dess samtid diskuteras ur ett lokalt, regionalt och interregionalt perspektiv.

4.1. Aspekter på tid och rum

Utan att ha sagt det uttalat – och kanske utan att de facto ha haft det klart för oss – kan det tidigare kort redogjorda Väg 117-projektprogrammets approach kring tid i mångt och mycket appliceras på Annalesskolan och Fernard Braudels teorier om tid och varaktighet (Burke 1990, Bintliff 1991). Rörande projektets diskussion kring olika typer av rum visade det sig att vi i viss mån kom att tangera Christopher Tilleys teorier om rum och platser (Tilley 1994). Således fann jag framförallt Braudels, men delvis även Tilleys, begrepp och teorier vara mycket bra redskap att utgå ifrån i syfte att belysa och diskutera frågor kring tid och rum.

Enligt Braudel kan tid och varaktighet (*durée*) delas in och studeras i tre olika nivåer, alla tre verkar parallellt, men representerar olika våglängder – olika temporaliteter – av tiden. En beskrivning av ett skede ur verkligheten är därför oftast resultatet av en samverkan mellan dessa temporala nivåer (Bintliff 1991:6f). Braudel delar in tiden i korttidshändelser (*short term, evenements*), mellantidshändelser (*medium term, conjonctures*) och långtidshändelser (*long term, longue duree*), där förstnämnda innefattar berättelser, politisk historia, händelser och individer, medan mellantidshändelser motsvarar cykler (exempelvis sociala, ekonomiska, historiska, agrara, demografiska), eror, ideologier, sociopolitiska system och samhällen. Sistnämnda slutligen motsvarar geohistoria, civilisationer, stabila teknologier och världsuppfattningar. Förändringar på mellantids- och långtidsnivå är

alltför långsamma och långdragna skeenden för att egentligen uppfattas av individen, vars agerande och liv alltid är korttidshändelser (Burke 1990:58f, 68, 149ff). En korttidshandling som introduceras av en individ men anammas av ett kollektiv och därefter blir en återkommande utförd långvarig tradition – en del av kollektivets identitet – kan dock sägas ha transformerats till att bli en mellantidshändelse (Ragnesten 2007:18f). Det är således i korttids- och mellantidsnivån min studie primärt rör sig, dock fungerar långtidsperspektivet utmärkt vid tecknandet av Tjårbys landskapsbild och områdets förutsättningar för mänsklig verksamhet (Jones 1991)

Christopher Tilley menar att rummet (*space*) är en social, ständigt föränderlig produkt som formas, uppfattas och behandlas olika av olika aktörer (Tilley 1994). Tilley definierar fem olika dimensioner av rum; det somatiska, det förnimbara, det existentiella, det arkitektoniska och det kognitiva rummet, varav de fyra första är delvis applicerbara på Väg 117-projektets definitioner av ”det fysiska rummet”, medan olika aspekter av projektets ”mentala rum” i viss mån kan återfinnas i Tilleys samtliga fem rum. Däremot saknar jag i Tilleys rumsdefinitioner en motsvarighet till det ”kronologiska rum” som tecknades i Väg 117-projektet. Denna kronologiska dimension torde dock enligt min mening snarare lämpligen kunna kopplas till och diskuteras i termer enligt Braudels olika tidsaspekter.

4.2. Mikroarkeologi

Den brittiske sociologen Anthony Giddens *strukturteori* är utvecklad i syfte att förstå förhållandet och den inneboende växelverkan mellan mänskliga handlingar, sociala strukturer och materiell kultur och används ofta i syfte att sätta människan – den enskilda/individuelle aktören – i centrum. I struk-

turationsteorin spelar begreppet "Agency" en viktig roll, då detta fokuserar på individen, hennes handlingar och förmåga att påverka sin omgivning. (Olsen 1997:210ff, Giddens 1979, 1984).

För att ytterligare närmare kunna penetrera och lyfta fram vissa korttidshandlingar – individuella och/eller kollektiva – och enstaka specifika moment i en handlingskedja anser jag dock att mikroarkeologisk teoribildning, delvis sprungen ur Giddens strukturationsteori, är ett än mer användbart redskap. Efter att ha tagit del och inspirerats av ett antal olika verk av Per Cornell och Fredrik Fahlander (Cornell & Fahlander 2002a, 2002b, (valda delar av) 2007, samt Fahlander 2003, 2007) har jag funnit att dessa teorier också erbjuder ett för mig passande metodiskt grepp, vilket jag primärt väljer att tillämpa vid analysen av gravfältet Tjärby Norra, men även delvis vid analysen av boplatserna Tjärby Södra. Jag finner metoden vara ett mycket bra arbetsredskap på ett empiriskt material av denna art, då den med sin uppdelning av structural practices (enskilda handlingar) och structural positives (övergripande ideologier eller kulturer) erbjuder en tydligare och mer närgående penetrering av Annalesskolans korttidsperspektiv, och samtidigt också en tydligare återknytning till mellantids- och långtidsperspektivet. Mikroarkeologin bygger mycket på Giddens strukturationsteorier, men i stället för agencybegreppets strävan efter att särskilja individen från kollektivet kan mikroarkeologin sätta in individen och individuella handlingar i ett större, kollektivt sammanhang. Det vill säga, individer i alla klasser, individuella handlingar såväl av vardagligt som symboliskt slag och materiella lämningar av såväl alldaglig som mer speciell prägel bildar tillsammans en större helhet.

Det är min uppfattning att Cornells och Fahlanders mikroarkeologiska teoribildning och praktiska arbetsmetod erbjuder en utomordentlig ingångs-

proach till strukturerande och analys av ett empiriskt material, samt inte minst till att nå människan bakom de fysiska lämningarna. Metoden har mycket av klassisk strukturalism i sig och är därmed inte helt olik fältarkeologins traditionella tolkningsarbete, då inte minst enligt "single context metod", vilken syftar till att tydliggöra det specifika händelseförloppet på en plats. De stora fördelarna är dock att jag här dels fann en metod att strukturera mitt material på ett användbart sätt, dels att man (till skillnad från strukturalismen) inte sätter punkt i och med denna struktur utan här ser en ingång till de medvetna eller omedvetna handlingar som skapat strukturen. Cornells och Fahlanders jämförelse av olika handlingar och företeelser som fibrer i den sociala/kulturella tråden ter sig i mina ögon som ett mycket bra analysredskap. Därmed kan man vid ingående studier av sin lokal (vilken inte nödvändigtvis motsvarar ett slutet/bestämt geografiskt rum eller kronologiskt tidsavsnitt) börja gruppera lämningarna i olika fibrer och därefter söka följa vilka fibrer som utgör delar av en och samma tråd. Man identifierar därmed samtidigt skeenden motsvarande Braudels middle-term perspektiv (och i viss mån även long-term perspektivet) och de enskilda specifika handlingarna – de varierande fibrerna – som står ut emot och avviker ifrån det som på avstånd kan upplevas som en statisk helhet. Således kan de enstaka fibrerna vara avsevärt kortare än skeenden kopplade till Braudels korttidsperspektiv.

Mikroarkeologins synsätt på individuell och kulturell samverkan tar, som redan nämnts, sina grunder i Anthony Giddens, som menar att social struktur både är mediet för och resultatet av socialt handlande (Fahlander 2003:7, 18f). Individen både producerar och reproducerar social struktur genom sina handlingar, såväl begränsade som möjliggjorda av strukturens ramar.

En annan viktig filosof för mikroarkeologins terminologi och synsätt är Jean-Paul Sartre. Sartres term ”series” kan sägas vara en indelning av ett antal grupper eller individer som tillfälligtvis strålar samman, med en individuellt uttalad intention att utföra en viss handling. Som exempel visar Sartre på en busskö, där människorna med olika bakgrund och grupptillhörighet tillfälligt utgör en ”series” med samma intention, medan bussen ifråga utgör den materiella nod/aktant (se mer nedan) som är upphov till just denna ”serie”. Det är viktigt att poängtera att ”serien” alltså är en ”kollektivt individuell handling” (en heterogen samling med samma individuella mål), till skillnad från ”gruppen” som är en medveten sammanslutning med en gemensam anledning eller ett gemensamt mål (Fahlander 2003:31ff).

I syfte att tydliggöra individens dualistiska konstitution som varandes såväl en rent materiell kropp som en flexibel social varelse väljer Fahlander att studera det sociala subjektet (individen) utifrån ”kropp och själ” (body and mind). Fahlander skriver: *”A subject might simply be equal to an individual as a thing (body) or signify the socially constituted mind”* (a.a.:8). ”Kroppsaspekten” behandlar individen som ”fysiskt objekt” (corporeal objects), och dess förmåga att handla utifrån sina fysiska premisser (till exempel ålder, funktionsförmåga etcetera). Detta kan vara viktigt då dessa premisser kan ha varit av social signifikans i individens samhälle. Kroppen fungerar alltså i ett sådant sammanhang som materiell nod/aktant. Det är viktigt att notera att ”kroppen”/aktanten således också kan innefatta föremål och döda kroppar (se vidare nedan). Detta bör särskiljas från den handlande individen – aktören (a.a.). Individens handlande baserat på ”själ”, eller snarare ”tänkande” utgår ifrån ideologi och är därmed mer svårgripbar, då en handlings faktiska orsakssammanhang kan

vara dolt och av omvärlden upplevas som irrationellt. Exempelvis en begravningsritual kan sägas utgöra en typ av ”ideologiskt baserat handlande”, där man genom att upprepa vissa symboliska handlingar försöker transformera något traumatiskt som vi inte har någon kontroll över (döden) till en aktivt/medvetet utformad, kontrollerad ritual.

Enstaka handlingar och mer, över tid utdragna skeenden delas, som tidigare nämnts, in i structuring practices (fibrerna) respektive structuring positivities (tråden). Få, om ens några fibrer/structuring practices varar genom hela den tråd/structuring positivities de tillsammans bygger upp. De är avgränsade i tid, men likväl oftast en del av ett större mönster, exempelvis en ideologi eller en social struktur. Som exempel på structuring practices nämner Fahlander återkommande rutiner som vi utför med viss regularitet, dagligen, veckovis, månadsvis eller årligen. Sådana göromål kan vara relaterade till dagliga nödvändigheter (äta, sova), eller vara relaterade till uppehållet/levebrödet. Det kan också ha mer ”kulturell” prägel som tävlingar, festiviteter, estetiska värden, riter etc. Ett viktigt kännetecken är att det ska vara fråga om *observerbara* handlingar. Structuring positivities däremot är handlingsmönster som spänner över långa tidsrymder. De är oftast av mer ihållande natur, men när de förändras innebär det oftast omfattande följder för påföljande tänkande och handlande. Alltså mer något av en strukturförändring (a.a.:9f, 41ff).

Som ovan nämnts har även det materiella (materialities) en aktiv roll i all social relation och handlande. Allt ”materiellt” – ting, artefakter, omgivning/miljö – i en social relation benämns ”aktanter” till skillnad från individerna/aktörerna. Många av dessa aktanter (exempelvis hus, gravfält) kan beskrivas som *strukturerande strukturer* (a.a.:35 och där anförd litteratur), då de är en förutsättning för vårt liv och utgör noder

för återkommande/upprepade handlingar. Aktanter kan ”reaktiveras” och få en delvis annan roll än sin ursprungliga i ett nytt socialt sammanhang. Ett exempel på detta kan vara en gravhög som efter långt uppehåll börjar återanvändas, och knyts till symboliska/imaginära förfäder.

Vid en studie av ett gravfält lämpar sig denna metod enligt min mening mycket bra. Med fokus på de handlingar (eller egentligen det faktiska materialets spår efter specifika handlingar) som skett på platsen kan man såväl identifiera de fibrer som ingår i ”den sociala tråden” och – för att spinna vidare på Cornells och Fahlanders metafor med fibrer och trådar – även i det ”generella samtida kulturella repet” eller ”den sociokulturella väven av trådar”, som de som eventuellt skiljer ut den enskilda platsen och de specifika handlingarna där. Just i ett gravfältsmaterial blir de enskilda aktörerna och aktanterna extra tydliga, såväl de som utförde handlingarna som de handlingarna kretsade kring, eller med andra ord de avlidna – de aktörer som genom själva dödsinträdandet enligt mikroarkeologin transformerats till aktanter. Ett gravfält används primärt vid just begravningar. Det kan därmed sägas vara något av den aktant eller nod – den strukturerande struktur – som sammanför olika aktörer (familjer, släkter, gårdar, bygemenskap etcetera) till en grupp med ett uttalat syfte att utföra en viss handling, eller kanske snarare flera moment – en kedja av handlingar – vilka tillsammans innefattar alla steg i begravningsritualen. Inom parentes bör man här påpeka att det specifika begravningsföljets sammansättning således kan vara helt annorlunda gentemot den eller de aktörer som senare återkommer till gravfältet för att sörja eller hedra sina olika anförvanter vid speciella högtider. Medan det specifika begravningsföljet enligt Sartres terminologi utgör en ”grupp” så kan det i det senare fallet istället vara fråga

om en ”serie” – en kollektivt individuell handling – olika aktörer som hyllar olika döda på ett likvärdigt sätt, men sammanförda av aktanten gravfältet. Som ett bra nutida exempel på sistnämnda fall kan nämnas traditionen att tända ljus på anhörigas gravar på Alla Helgons afton.

Genom att spalta upp varje moment i separata fibrer (handlingar som avspeglas i de materiella lämningarna) menar jag att man lättare kommer att kunna identifiera och följa eventuella förändringar och avvikelser inom lokalens tradition (såväl av social som av kronologisk karaktär), exempelvis de döda aktörernas/aktanternas korporala ställning som förutsättning för olika behandling, samt också lättare kunna identifiera närvaron av vissa fibrer som även återkommer på andra platser. Likaså är det viktigt att notera frånvaron av specifika fibrer.

Lämningarnas komplexitet gör att det skulle vara komplett felaktigt att låsa sig vid att bara dra ”likhetstecken” mellan platsen och en (den av den enskilda tolkaren ansett mest dominant) annan rådande geografisk eller social kulturgrupp eller tradition. Gravfältet Tjärby Norra ingår ju vid en första anblick i en för tiden ”typisk”, vida utbredd tradition, men vid närmare penetrering finner vi gravgåvor som också antyder kontakter (direkta eller indirekta) med andra grupper, medan vissa moment i själva gravritualen antyder kontakter med och påverkan från ytterligare annat håll. Platsens/aktörernas kontaktnät och därmed även dess influenser synes alltså ha varit vittförgrenat och mångfacetterat. Tillsammans har fibrer från olika håll tagits upp till lokalens ”chains of action” (structuring practices) och format dess specifika egna tråd.

Även i studien av den samtida bosättningen Tjärby Södra synes mikroarkeologin delvis kunna erbjuda en bra infallsvinkel. Det förefaller dock avsevärt svårare

att spåra den enskilda aktörens/individens handlingar i boplatsumiljön, men även i detta fall är det viktigt att i aktörernas (gruppens) handlingar spåra återkommande avvikelser snarare än att nöja sig med återkommande likheter, exempelvis vid utformning och uppförande av byggnaderna, i syfte att identifiera de fibrer som ingår i bosättningarnas sociala tråd.

Ett viktigt moment i analysen blir att med lyft blick lägga samman gravfältets och bosättningens identifierade fibrer och trådar. Går det att denna väg avgöra om det sker ett avgörande, faktiskt brott inom lokalen (i detta fall inte menat den enskilda undersökningsytan utan snarare det geografiska rum där olika gemensamma "structuring practises" – traditioner eller moment av traditioner – har kunnat beläggas) vid en viss tidpunkt, eller om det enbart rör sig om vissa fibrer som ersätts medan andra lever kvar i en till mestadels intakt tråd?

4.3. Kontaktnät och interaktion – möten i det tredje rummet

Under mitt arbete med materialbearbetningen stod det klart att det fanns avvikande komponenter – såväl i materialet från Tjärby som från andra lokaler – som svårligen kunde tolkas på annat sätt än som indikationer på mer eller mindre långväga kulturella kontakter. Lämpliga teoretiska verktyg till hur detta material skulle förstås och angripas fann jag i den postkoloniala arkeologins teoribildningar, vilka har legat till grund för många studier på senare år. En av postkolonialismens kärnpunkter är emfasen på kultur, snarare än äldre kolonisationsanalysers fokus på enbart ekonomiska och politiska aspekter. Homi Bhabha var den som utvecklade idén att kolonialism inte enbart handlar om mötet mellan två olika kulturformer (kolonisatören och den koloniserade) som bibehåller sina separata identiteter, utan att istället

mötet (och vidmakthållen kontakt) resulterar i skapandet av en hybrid, en Creolkultur, eller "ett tredje rum" (Bhabha 1994, Eriksson et al 1999, Gosden 2001). Alla kulturformer befinner sig enligt Bhabha ständigt i en sorts hybridiseringsprocess. Bhabha menar att hybridiseringens betydelse dock inte ligger i förmågan att kunna spåra två ursprungsmoment ur vilka ett tredje sedan växer fram. Hybridisering representerar snarare "det tredje skapande rummet" där helt andra positioner kan utvecklas. Detta tredje rum upphäver de ursprungliga kulturernas strukturer, regler och historiepuffattningar och inrättar istället nya auktoritetsstrukturer, nya politiska initiativ och nya värderingar och traditioner. Den gängse bilden av den starke kolonisatören som tar över helt och omformar det koloniserade samhället är alltså en kraftigt förklarad felbild av verkligheten. Koloniala kulturer är istället komplexa mixturer som uppstått av sina olika ursprungliga delar, men där de ursprungligen olika delarna nu smält samman till något nytt. I denna process har alla aktörer vital "input".

Det råder dock vissa problem att reda ut vad som egentligen menas med det tredje rummet, då Bhabha är ganska vag kring detta och andra teoretiker har andra uppfattningar. Är det ens ett fysiskt/geografiskt rum eller ett mentalt/varseblivet rum? Och hur länge varar det? Utifrån Bhabhas diskussion har jag bildat mig uppfattningen att det såväl kan vara fråga om ett geografiskt som ett mentalt rum, i vissa fall samtidigt, och att det således inte ens behöver upplevas/uppfattas som ett tredje rum för samtliga aktörer på denna fysiska plats. Det kan alltså i vissa fall vara den fysiska plats där mötet/interaktionen sker och som till följd därav kommer att förändras (ett synsätt förespråkade av exempelvis kulturgeografen Edward Soja), men i andra fall fyller den fysiska platsen enbart rollen som den scen där mötet/interaktionen utspelas, medan resultatet därav först kommer att tydliggöras

i de respektive aktörernas handlingar på annan plats. För Bhabhas del är det dock sistnämnda exempel – den sociala händelsen, till skillnad från Sojas fysiska plats – som är av överordnad natur. I mitt arbete ansluter jag snarare till uppfattningen att den sociala händelsen och dess följder är det primära. Dock kan följderna av denna händelse återspeglas i rent fysiska och/eller materiella uttryck inom specifika geografiska rum, om än nödvändigtvis inte i det rum det sociala mötet utspelades. För att närmare beskriva min ståndpunkt kan det här vara lämpligt att även inkludera tidsaspekten, då det tredje rummets varaktighet, som redan nämnts, också kan tolkas på olika sätt. I det tänkta exemplet ”en missionär i Afrika” skulle vissa mena att tredje rummet är vad som uppstår i mötet mellan missionär och lokalinvånare och att detta tar slut när missionären reser hem. Enligt denna tolkning spelar alltså det fysiska rummet – scenen för interaktionen – en överordnad roll, vilket också medför en strikt tidsbegränsning; när scenen lämnas av en av aktörerna är det tredje rummet över. Jag vill istället mena att det tredje rummet utgör *resultatet* av mötet – ingen av de inblandade går helt oförändrad/opåverkad därur – och kan således leva kvar och ha stor inverkan på de inblandade aktörernas fortsatta vardag även långt efter den faktiska interaktionen/det faktiska mötet upphört och kanske också efter att den fysiska platsen för mötet lämnats av alla inblandade parter.

Rörande den rent fysiska plats där tredje rummet uppstår så är det viktigt att ha i åtanke att händelsen nödvändigtvis inte omfattar – eller ens uppfattas av – samtliga för tillfället verksamma aktörer på platsen. Det tredje rummet är en social sfär som kanske endast uppkommer mellan vissa närvarande. Som exempel kan nämnas Paul Bohannans och George Daltons diskussion kring olika typer av handel och marknadsplatser. De menar att en marknadsplats inte enbart är en plats för ekonomiska transaktioner utan snarare en

multifunktionell institution som kan användas till i stort sett alla tänkbara ändamål som kräver en större skara människor. Den vanligaste, mest basala icke-ekonomiska funktionen är kommunikation, såväl av formell som av informell art. I förstnämnda exempel nämner de olika ledares offentliga tillkännagivanden, i sistnämnda exempel nämns återträffar med släkt, familj och vänner, att utbyta nyheter och skvaller, men förstås även att knyta nya vänskapsband och att finna nya partners. Andra viktiga funktioner som diskuteras i texten är av politisk och religiös karaktär, kort sagt marknadsplatsen fyller många av befolkningens sociala och kulturella behov, så till den milda grad att vissa marknader av vissa aktörer inte ens anses ha en primärt ekonomisk roll (Bohannan & Dalton 1962:15ff). Likväl är det alltså inte själva den fysiska marknadsplatsen som i sig utgör det tredje rummet, utan snarare utgör marknadsplatsen den arena där det tredje rummet uppkommer i och med sociala händelser mellan olika grupper av aktörer på platsen. Således kan flera tredje rum – olika sociala sfärer – uppkomma parallellt på en och samma fysiska plats.

För att summera min uppfattning om hur det tredje rummet skall tolkas – en fysisk plats och/eller ett mentalt rum, som nödvändigtvis inte upplevs av samtliga där verkande aktörer, men vars interaktioner kan påverka och förändra de inblandade även lång tid efter att det upphovsskapande mötet avslutats – så vill jag exemplifiera med en nutida analogi, nämligen studentstaden, dit individer strålar samman från olika geografiska håll, olika bakgrunder och sociala sammanhang. Studieåren – och platsen – kommer för många att bli ett tredje rum, en hybridiseringsprocess som innebär att man återvänder med helt nya värderingar, kunskaper, referensramar, tankar etcetera (inte bara rörande de faktiskt studerade ämnena, utan snarare så att via det sociala umgänget med individer

med vitt skilda bagage så formas man om för evigt). Parallellt som denna på individuellt plan revolutionerande hybridisering uppstår i detta tredje rum, så är studentstaden också hemmet för ett stort antal människor som aldrig beblandas med studentvärlden och således samtidigt – exkluderade från tredje rummets sfär – upplever exakt samma plats som ”hemma”, en oföränderlig vardagsmiljö.

Enligt Bhabha är ett socialt kollektiv (en kultur) en specifik och temporal konstellation, vilken till stora delar utgörs av element som den delar med andra. Han menar även att en kulturkontakt aldrig kan reduceras till en ”clash between totalities” utan snarare består av en serie av möten/kontakter mellan individer och grupper i olika sociala sammanhang. Ofta resulterar detta i något nytt och substantiellt annorlunda än enbart ett konglomerat av nya och gamla element. Ett socialt möte/kontakt kan således resultera i radikalt nya praktiker och tankegångar kring saker som inte kan spåras tillbaka till någon ursprungskälla. De flesta sådana hybrideffekter är dock sällan radikala eller revolutionerande, utan består snarare av små, små avvikelser/defekter i den sociala väven (eller knutar på den mikroarkeologiska tråden) (Fahlander 2007:22).

Ett gott sådant exempel ges i inledningen av Lise Nordenborg Myhres avhandling, där hon skriver att olikhet är en perception av annorlundaskap (”otherness”) som driver oss till en position där vi varken är vad vi var eller det andra/nya, utan snarare en plats där något nytt kan skapas. Hon exemplifierar med ett citat av Sir Lawrence of Arabia där han beskriver hur han kom att förändras under sina år i öknen. Öknen blev den plats som gjorde honom till varken arab eller engelsman, men som istället gav honom en hybrididentitet bortom existerande kategorier. Jonathan Rutherford ser Sir Lawrences öken som en metafor för marginalitet, en plats där han förkastade det ena

utan att helt ta sig an det andra, men istället skapade ett tredje (Nordenborg Myhre 2004:17 och där anförd litteratur). Vad jag finner extra intressant med just denna hänvisning är att det inte är det fysiska rummet – scenen där förändringen utspelas – som utgör det tredje rummet, utan snarare en av aktörerna ifråga. Således framstår detta som ett gott exempel på ett primärt mentalt tredje rum. I sammanhanget bör dock nämnas att just detta exempel mött viss kritik då Sir Lawrence trots allt var och förblev britt och sannolikt inte hybridiserades så mycket som han själv ville påskina. Denna brasklapp till trots har jag valt att behålla exemplet i min text, då troligen även de araber som Sir Lawrence interagerade med i öknen på ett eller annat sätt kom att förändras av mötet.

Chris Gosden menar att ett visst problem med den postkoloniala teorin är att den sysslar väldigt lite med materiell kultur, vilket kan göra den till ett svår-använt arkeologiskt redskap, där just de materiella lämningarna ligger till grund för hela ämnet som sådant (2001). I sin studie av Feniciska och Kartagiska/Puniska koloniala bosättningar i västra Medelhavet bemöter dock Peter van Dommelen denna kritik och visar också att metoden visst lämpar sig bra under vissa angivna förutsättningar (2005). Även Fredrik Fahlander diskuterar i sin artikel *Third Space Encounters: Hybridity, Mimicry and Interstitial Practice* (2007) vissa oklarheter i metoden, men visar också hur Bhabhas teorier via mikroarkeologi kan appliceras på ett förhistoriskt material från en skriftlös tid. Fahlander skriver (min översättning):

”Regulariteter och mönster av materialitet i tid och rum formar basen för social praktik. Exempel på sådana praktiker kan vara särskilda sätt att tillverka saker, regulariteter i hur de döda begravs, hur ett hus eller en boplats organiseras etc. Sådana identifierade praktiker, medvetna och omedvetna, kan också ligga

till grund för vidare analyser kring mer storskaliga mönster och processer i social struktur, ideologi och symbolik” (a.a. :36).

Till skillnad från den något statiska och stelbenta World-archaeology-modellen som förutsätter en envägskommunikation mellan centrum och periferi i form av den tydliga rollfördelningen givare och mottagare, ett system där ett centrum som liksom ringar på vattnet sprider sin påverkan ut över en alltmer avlägsen och opåverkad periferi, så har alltså flera arkeologiska arbeten i postkolonial anda, exempelvis Gil Steins case-study av orter och handelsplatser i Uruks närhet, Peter Van Dommelens ovan nämnda studie kring fenisk/punisk kolonialism och Katarina Eikeland Streifferts arbete kring grekisk kolonialism av västra Medelhavet, istället kunnat påvisa att kulturella kontakter och interaktioner har varit ett samspel mellan kolonisatör och ursprungsbefolkning, ett samspel som tagit sig helt olika uttryck från plats till plats (Stein 1999, Van Dommelen 2005, Eikeland Streiffert 2006).

Termerna ”kolonial” och ”creol” kan lätt medföra att läsarens tankar dras till 1600 – 1800-talens globala koloniala erövringar, eller i förstnämnda fall kanske också till de förhistoriska imperiernas olika landvinningar. Jag vill dock därför poängtera att goda exempel på hybridisering och creolkulturella yttringar står att finna på betydligt närmare geografiskt avstånd. Ett mycket gott exempel står att finna i Lotta Fernståls artikel *Where Different Waters Met – Aspects on the Apollo Grannus vase and its position near Sagån in the Province of Västmanland* (2003), där hon via ett logiskt och spännande resonemang kring creolisering – ett sammansmältande av ett flertal skandinaviska och sydeuropeiska föreställningar och praktiker – ger en ny tolkning till varför denna förgyllda romerska bronsvas kom att användas som gravkärl i Skandinavien och varför graven placerades

i ett liminalt område, invid en fors där en å rinner ut i havet. Ett annat mycket bra exempel finner man i Lise Nordenborg Myhres ovan nämnda avhandling *Tri-lectic archaeology : monuments and space in southwest Norway 1700-500 BC* (2004), där hon avlivar den gamla fastslagna sanningen att endast ett litet parti av Norges sydvästra kust skulle ha varit den enda delen av landet som var involverad i den sydsandinaviska bronsåldern, eller ”riktig” bronsålder, medan resten av landet fortfarande skulle ha utgjorts av jägarbefolkning. Detta sydvästra område troddes tidigare ha varit en randbygd, en yttersta periferi och passiv mottagare av information och föremål från den sydsandinaviska bronsålderns ”centralområde” på Jylland, vilka man lokalt sökt kopiera efter bästa möjliga förmåga. Detta var en bild som slogs fast redan av Worsaae och fram till våra dagar verkar ha varit orubblig. Nordenborg Myhre visar nu dock att kontaktnätet var etablerat redan under senneolitikum, att områdets ristningar och gravar tydligt signalerar att det rör sig om en starkt maritimt orienterad kultur, snarare än en agrardominerad kultur i en randbygd. Vidare visar hon att man inte har kopierat de centrala områdena utan att det snarare skett en hybridisering mellan norskt och danskt – gravarna är i sin uppbyggnad till hälften högar, till hälften rösen, hållristningarna är både mer utvecklade och betydligt mer frekventa än i den förmodade centralbygden på Jylland. Snarare än att vara en gräns mellan två traditioner har området utgjort miljö för utbyten (kulturell såväl som handel) och transformation.

Nordenborg Myhre skriver att det gamla synsättet med centrum och periferi kan ses som en -ism eller en ideologi baserad på en teori kring specifika maktrelationer, en dualistisk rollfördelning där ”centrum” är det dominerande subjekt som skapar rum och historia, medan ”periferin” inte besitter dessa egenskaper. I lik-

het med centrumet har periferin en given plats/rum och historia. Ett alternativt synsätt menar Nordenborg Myhre, är att istället betrakta periferin som en förvandlingsbar zon, kännetecknad av en hybrid materialrepresentation och ett avvikande sätt att konstituera objekt och landskap, vilket sträcker sig bortom de rådande förutsättningarna i centrum-periferirelationen – ett liminalt område, ett tredje rum där samhällen har inkluderat, översatt och transformerat materiella och mentala element i den ”monumentala produktionen av rum”. Man har accepterat och kopierat men också skapat någonting nytt och annorlunda, bortom den tilldelade och förväntade roll som den något trångsynta och fyrkantiga ”periferismen” förutsatt och går således inte längre att okritiskt tolka eller förstå ur ett centrum-periferi perspektiv (Nordenborg Myhre 2004:27f).

Ytterligare ett arbete som bör nämnas i sammanhanget med postkoloniala teoribildningar, där fenomenen hybridisering och creolisering i det tredje rummet diskuteras och används som intressant förklaringsmodell är Tove Hjørungdals studie kring bruket av importerade så kallade Vestlandskittlar i begravningssammanhang. Hjørungdal visar här hur viktiga dessa teoribildningar är för förståelsen kring hur vanor, sedvänjor och praktiker påverkades och förändrades av importerade föremål, men även hur de importerade föremålen ursprungliga funktion kom att förändras (Hjørungdal 2009). Ett annat arbete som i viss mån knyter an till dessa teorier är Fredrik Ekengrens doktorsavhandling kring bruket av Romerska importkärl bortom Limes under romersk järnålder (Ekengren 2009).

4.4. Ståndpunkter – materialets förutsättningar och begränsningar

En viktig förutsättning för att kunna göra en rimlig social analys, att diskutera eventuell gruppstillhörig-

het och eventuell social stratifiering, är en acceptans för att den faktiska föremålsvärlden bland annat delvis också har fungerat som någon form av social, ekonomisk, kulturell eller socioekonomisk markör. I närmast all rådande diskussion kring samhällselit och stormannamiljöer är detta något som tas för givet (se exempelvis Charlotte Fabechs, vid det här laget klassiska, pyramid över förhållanden mellan fyndkombination/boplatshierarki 1999:456, samt Björk 2005:102ff och där anförd litteratur), men jag vill mena att sådant också torde vara möjligt, om än på en mer subtil nivå, inom ett mindre, till synes egalitärt samfund. Exempelvis kan återkommande variationer i brukskeramikens formspråk vara spår efter den enskilda hantverkarens personliga stil, medvetet eller omedvetet upprepat. Rörande förekomsten av metallföremål i gravar måste man våga anta att närvaron indikerar någon form av differentiering gentemot gravar som saknar metaller. Vi måste förstås rent källkritiskt räkna med ett visst bortfall till följd av en hel rad faktorer, såsom exempelvis insamlingsmönster från gravbålet (på vilket många föremål också helt kan ha förintats), sentida nedbrytning och bortodling, samt faktiska fynd- och undersökningsomständigheter. Men likväl torde variationen mellan gravar med och utan metaller inom en och samma gravplats också kunna indikera något om den gravlagda individens sociala identitet i livet och/eller de efterlevandes syn på den döde och på begravningsritualen som sådan. Ytterligare en sannolik indikator för någon form av medvetet markerad differentiering är eventuella spår efter den enskilda gravens synliga markering ovan jord.

Andra vedertagna potentiella markörer för socioekonomisk ställning är långhusets storlek – företrädesvis dess längd – och dess inre rumsliga organisation, såsom antal takbärande bockpar och påvisbar

närvaro av hall-/salsutrymmen. Sistnämnda fenomen är dock något som först börjar dyka upp under romersk järnålder, i samband med introducerandet av den underbalanserade takbärande konstruktionen (se exempelvis Fors 2009:31ff och där anförd litteratur) och lämnas således därhän i denna studie. Långhusdimensioner och former rent generellt har varierat så stort över tid att de ofta är förhållandevis enkla att tidsfästa på rent typologiska grunder, under förutsättning att de är tillräckligt välbevarade. Omvänt innebär detta att långhusens mångtusenåriga variationsrikedom sett i ett korttidsperspektiv istället ”suddas ut” och erbjuder ett för den studerade perioden eller tidsutsnittet relativt likartat, ”typiskt” byggnadsskick. Vad som dock varierar mest påtagligt är husens längd. Denna variation kan vara rent funktionellt baserad, eller enbart ett uttryck för viljan att framhäva sig, men oavsett vilket kan den förmodas ha inneburit – eller varit ett resultat av – gårdarnas och dess brukares socioekonomiska rang och ställning. Detta innebär att även huslämningar som helt saknar fynd, makrofossil eller andra analyser likväl kan ses som intressanta informationsbärare.

Precis som den förromerska järnålderns gravar ofta beskrivs som lågmälda och i stort sett aldrig uppvisar den typ av rikedom som återfinns under föregående eller framförallt efterföljande perioder, så kännetecknas dess byggnation också av en jämförelsevis genomgående småskalighet. Således är oftast inte ens de förromerska byggnader som antas kunna kopplas till hövdingar eller stormän ens tillnärmelsevis så långa som ett ordinärt långhus från yngre romersk järnålder. Därmed, vill jag mena, är det återigen många gånger fråga om mer subtila avvikelser som bör noteras i syfte att kunna utkristallisera eventuell social stratifiering inom och mellan samtida förromerska boplatstilljöer. Det är i detta sammanhang

mycket viktigt att ha i åtanke att det också finns tydliga regionalt kopplade variationer – exempelvis är halländska förromerska långhus generellt längre än jylländska, oavsett socioekonomisk ställning. Detta är en aspekt man måste vara medveten om i sina jämförelser, likväl som variationer över tid i och med en ständigt pågående byggnadsutveckling. Således lämpar sig jämförelser rent baserade på huslängd bäst inom en och samma bosättning, eller i ett lokalt eller mikroregionalt perspektiv. Eventuella generella tendenser i byggnadsutvecklingen över tid på regional eller överregional nivå kan förstås också diskuteras, men då är det som sagt viktigt att inte fokusera på enskilda byggnaders längd utan istället studera återkommande och/eller avvikande kronologiska mönster lokalområden emellan.

I den bästa av världar borde också denna analys omfattat spridning av fynd och makrofossil i byggnaderna, dels med syfte att närmare kunna penetrera långhusens (och övriga byggnaders) funktion och inre rumsliga och/eller funktionella indelning, dels i syfte att med dessa parametrar ytterligare kunna diskutera variationer i gårdsenheternas näringsfång, ekonomiska ställning, utkomst etcetera. I en sådan studie hade även eventuella förändringar över tid inom den enskilda bosättningen såväl som inom den studerade regionen – exempelvis introduktion av nya grödor och gödselbruk eller indikationer på ekonomiskt uppsving eller nedgång – varit av stort intresse. Då den förromerska boplatstillämningen Tjärby Södra dock tyvärr skulle visa sig att genomgående erbjuda ett mycket sparsamt fynd- och benmaterial och ett nästintill obefintligt inslag av makrofossil, omöjliggjordes alla rimliga dylika diskussioner och jämförelser kring dessa parametrar och därmed också viktiga moment av mina ursprungliga intentioner med studien.

5. GRAVSTUDIE

5.1. Tjärby Norra, ett gravfält i Tjärby socken

Gravfältet Tjärby Norra, som upptäcktes vid en arkeologisk utredning hösten 2003 och då registrerades som RAÄ 68 Tjärby socken, var beläget på en mycket svag, näst intill omärklig förhöjning mitt i plan åkermark. Ytan återfinns ett par hundra meter nordost om Tjärby kyrka, förhållandevis centralt inom Tjärby bys inägor på de äldsta befintliga kartorna från tidigt 1800-tal. Den långsmala tegstruktur som åkersystemet uppvisar på dessa kartor antyder att ytorna brukats som åker långt tillbaka i tid, sannolikt redan under medeltid. Således hade alla eventuella markeringar ovan jord med all sannolikhet redan sedan lång tid tillbaka avlägsnats från platsen. Det skulle vara en överdrift att påstå att gravfältet en gång etablerades på jungfrulig mark, men likväl var äldre lämningar och lösfynd på platsen påtagligt blygsamma. Förutom spår efter ett långhus från yngre bronsålder, p IV-V, ett drygt femtiotal meter nordväst om gravfältet, samt enstaka större härdar – även dessa daterade till yngre bronsålder – inom och i omedelbar anslutning till gravfältet så föreföll ytan ha varit väldigt sparsamt brukad innan de första gravarna anlades på platsen. Inte ens den annars närmast obligatoriska närvaron av slagen flinta kunde noteras. De fåtaliga flintor som påträffades bedömdes alla ha slagits under metalltid.

Tre gravar undersöktes vid förundersökningen

2004 och kunde dateras till förromersk järnålder. Vissa förbryllande fyndomständigheter noterades. De kapsejsade kärnen i de grunda gravgömmorna befanns påtagligt svårrekonstruerade. Exempelvis återfanns merparten av mynningsrand och övre bukdelar till ett av gravkärnen, medan samtliga bottenbitar saknades. Ett annat kunde rekonstrueras från mynning till bottenrand på kärlets ena sida, medan den andra kärlsidan helt saknades. Var detta en indikation på att urnorna placerats uppochned respektive liggande och att övre delen av gravgömman hade plöjts bort vid senare tiders jordbruk? Ett antal medvetet liggande och uppochnedvänt deponerade gravkärn känns ju från sydhalländska yngre bronsålderssammanhang (Lundborg 1972:69f, 90ff) så en av våra frågeställningar inför slutundersökningen baserade på dessa resultat var just att utröna huruvida det förmodade förfaringssättet med uppochnedställda och liggande deponerade kärn varit en återkommande social praktik på platsen. Frågan skulle visa sig vara ett blindspår, men tack vare den samma lades mycket stor noggrannhet i fältmomentets dokumentation och fyndinsamlade rörande just i vilket läge och position varje enskilt kärnfragment påträffades, vilket kom att få en avgörande roll för tolkningen av platsens förhärskande begravningsritual. Vikten av en fältdokumentationsmetod som fokuserade på avvikelser, olikheter och variationsrikedom snarare än på

Figur 3: Gravfältets läge inom undersökningsytan. Långhuset från yngre bronsålder längst i norr, övrig långhusbebyggelse tog vid efter gravfältets övergivande. På kartan har även det tidiga 1800-talets långsmala tegstruktur markerats.

likheter och standardiserade klassificeringar (Kaliff 1992:39ff) går således knappt nog att överskatta.

Vid undersökningen 2007 stod det klart att gravfältets utbredning fortsatte utanför det egentliga exploateringsområdet. Efter påpekande till länsstyrelsen, att de kvarvarande gravarna intill den blivande, förväntat hårt trafikerade vägen förmodligen skulle komma att lida stor skada till en följd av exempelvis avgaser och vägsalter, fick vi tillstånd att öppna mer ytor i syfte att avgränsa gravfältet och undersöka det i sin helhet. Allt som allt kom 64 gravar att undersökas på platsen under 2007 och 2008. Inberäknat de gravar som undersöktes 2004 rymde alltså fornlämningen 67 gravar. Huruvida detta också motsvarar gravnedläggningarnas ursprungliga antal eller om ett mörkertal redan hade plöjts bort går ej att uttala sig kring. Den sammantagna bilden av gravfältet, baserat på de enskilda gravarnas inbördes lägen och dateringar antyder dock att den stora merparten faktiskt kom att räddas för eftervärlden.

Samtliga gravar återfinns samlade inom en cirka 40 x 20 meter stor yta, med svagt nordostlig-sydvästlig orientering. Inom denna yta grupperar sig gravarna rumsligt i två påtagliga koncentrationer, en i sydväst och en i nordost, vilka åtskiljs av ett betydligt anläggningsglesare, centralt beläget parti. Inga fysiska avgränsningar såsom hägnader, diken eller ens anmärkningsvärda topografiska förändringar kunde noteras. Inte heller finns det vare sig uppgifter om, eller synbara indikationer på, att det skulle ha funnits äldre gravmonument – exempelvis någon gravhög – i gravfältets omedelbara närhet. Således är det i det närmaste omöjligt att uttala sig kring vad som ursprungligen föranledde gravfältets lokalisering till platsen eller vad som dikterade dess rumsliga utbredning.

Men hur tar man sig sedan vidare, bortom den statistiska helhet som lämningen *ett gravfält* utgör?

Lämningens art, *ett gravfält*, stod ju klar redan på ett tidigt plan i fält, men det är ju snarast ett konstaterande snarare än ett faktiskt resultat och framförallt inte ens i närheten av en acceptabel förståelse. *Ett gravfält*, ja, men hurdan var egentligen den inbördes relationen mellan de döda och hur hade gravfältet växt fram över tid? Går det att spåra genomgående likheter och/eller avvikelser gravarna emellan, vilket kan antyda förändringar i begravningsritual, grupp-sammansättning etcetera? I denna fördjupade analys av materialet finner jag ett mikroarkeologiskt baserat tillvägagångssätt vara det bäst lämpade. Om man initialt väljer att betrakta gravfältets uppkomst, brukandetid och övergivande som en mikroarkeologisk tråd, ett tidsutsnitt motsvarande Annales-skolans middle-term time range/ medium term – conjonctures, eller på svenska en *mellantidshändelse* (Burke 1990:58f, 68, 149ff), så torde det genom att blottlägga och identifiera den mikroarkeologiska trädens fibrer – de enskilda specifika handlingarna på platsen – vara möjligt ”förstå” såväl platsens och lämningarnas dynamik som aktörernas handlingar, sociala praktiker och värderingar.

5.2. Osteologisk analys och dateringar

Sammanlagt 66 av de 67 gravläggningarna kunde konstateras utgöras av kremationer. I det sextiosjunde fallet saknades bevarade ben helt, men baserat på form, fyllningsfärg, storlek, läge och kontext bedömdes även denna anläggning vara en grav, sannolikt en barngrav. En grav uppges i fältdokumentationen innehålla rikligt med brända ben, men av någon ej utredd anledning förkom dessa tyvärr i fält. Således utfördes osteologisk analys på material från 65 gravar. Analysen utfördes av osteolog Caroline Arcini vid Riksantikvarieämbetet UV Syd och visar i kombination med antalet gravgömmor att

inalles 73 individer hade begravts på platsen. I de totalt 67 gravarna kunde sex dubbelbegravningar konstateras. Ålders- och könssammansättning på det bestämbara benmaterialet indikerar att platsen med stor sannolikhet skall förstås som ett gårds- eller bygravfält, där män, kvinnor och barn av alla åldrar fanns representerade:

Individer	Antal
Vuxen	28
Vuxen, äldre	2
Vuxen, trolig man	1
Vuxen, trolig kvinna	1
Man	8
Kvinna	7
Tonåring	3
Tonåring, kvinna	1
Spädbarn	3
Barn 3-4 år	1
Barn 6-9 år	1
Barn 8-9 år	1
Barn 10-12 år	1
Barn, litet	2
Barn, större	1
Barn	6
Barn, troligt	1
Människa, trolig	3
Gravgömma utan (bevarade) ben	1
Ben förkomna	1
Totalt	73

Tabell 1: Gravlagda individer på Tjärby Norra. Notera att tabellen helt baseras på den osteologiska analysen och således varierar graden av exakthet i bestämningen individerna emellan beroende på respektive lämningens närvaro av identifierbara ben.

Tre av de sex dubbelbegravningarna återfanns inom respektive sydvästlig (S) och nordostlig (N) koncentration. Kombinationer med två vuxna respektive en vuxen och ett barn fanns representerade inom båda

dessa koncentrationer och förefaller alltså inte alla ha fått några specifikt rumsligt relaterade placeringar. Dubbelbegravningarna utgörs av följande:

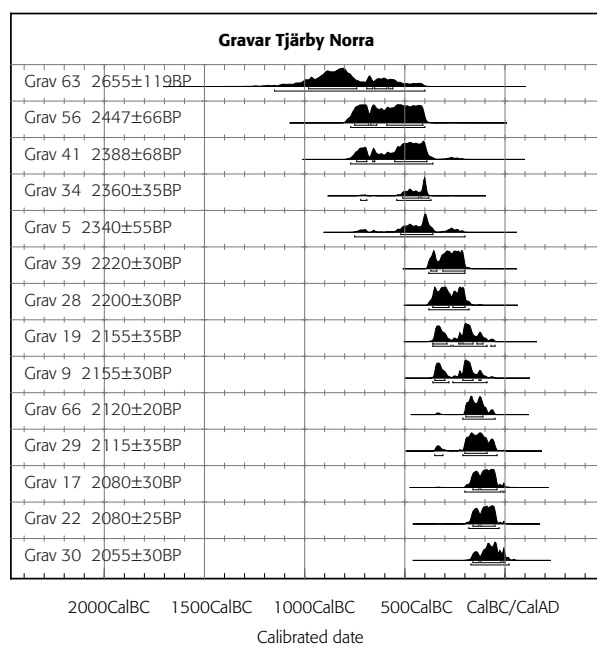
Grav nr	Läge	Individkombination
2	N	Två vuxna
11	S	En tonåring, ett spädbarn
18	N	Två vuxna
24	N	En vuxen, ett barn 6-9 år
40	S	Två vuxna, kvinna och man
49	S	En vuxen, ett barn

Tabell 2: Samtliga konstaterade dubbelgravar på Tjärby Norra.

Som ett första steg in i materialet i syfte att närmare diskutera gravarnas individsammansättning och vilken typ av befolkningsgrupp denna kan ha sprungit ur krävs att tidsfästa gravfältets brukandeperiod. Först med ett bärkraftigt dateringsskelett som bas kan vi därefter börja fördjupa oss i olika delanalyser. Jag väljer därför att redan här och nu redovisa dateringarna, trots att vissa av dem delvis baseras på det fyndmaterial som kommer att presenteras först längre fram i texten. Sammanlagt fjorton gravar har ^{14}C -analyserats. Valet av vilka gravar som skulle ^{14}C -dateras baserades dels på önskemålet att närmare bestämma vissa enskilda fynd (metallfynd och keramik), dels för att erhålla en god bild av gravfältets rumsliga framväxt i stort. Därefter gjordes ytterligare några dateringar i syfte att närmare belysa mer riktade frågeställningar kring enskilda specifika fenomen och utvecklingsmönster. Förutom den vid förundersökningen daterade graven, i vilken träkol av ljun användes, har i samtliga fall brända ben från den analyserade individen i respektive gravgömma använts som material för ^{14}C -analys. Syftet med detta var att i möjligaste mån kringgå risken att sekundärt deponerat material (exempelvis träkol från platsens äldre härdar) daterades. Samtliga bendateringar ut-

fördes av Göran Possnert vid Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Förutom de fjorton naturvetenskapliga dateringarna har ytterligare ett antal gravar kunnat periodbestämmas utifrån fynddateringar. I tabellerna nedan redovisas först de samlade ^{14}C -dateringarna och därefter allt daterat material. Notera att naturvetenskapliga och arkeologiska dateringar presenteras i olika kolumner, Således förekommer ett antal fall där båda typer av dateringar föreligger på en och samma grav.

Tabell 3: samtliga ^{14}C i kronologisk ordning.

Nitton gravgömmor, motsvarande närmare en tredjedel av det totala antalet, har kunnat ges en förhållandevis säker datering. Trots enstaka avvikelser från den generella trenden så anar man direkt att det råder en märkbar kronologisk skillnad mellan de två tidigare omnämnda rumsliga gravkoncentrationerna. Via kombinationen av fynd- och ^{14}C -dateringar framträder en äldre koncentration i syd-sydväst och en yngre i nord-nordost. Trots benämningen "N"

respektive "S" i tabell 4 skall alltså den tänkta kronologiska skiljelinjen snarast dras i nordväst-sydostlig riktning rakt genom gravfältet (se figur 4). Man får uppfattningen att de äldsta gravarna, förutom någon enstaka avvikare i norr, primärt har anlagts längst i sydväst och att gravfältet därefter dels har expanderat mot ost och dels upp mot det förhållandevis gravglesa centrala partiet av ytan. Fältets ianspråktaga yttre rumsliga begränsningar förefaller alltså med något enstaka undantag snarare ha antagit en närmast kvadratisk form under denna äldre brukandeperiod, än den ovala/rektangulära utbredning det erhållit vid tiden för övergivandet. Tidpunkten för de äldsta gravarnas etablering förblir tyvärr något oklar, då de äldsta dateringarna lider av att hamna inom den naturvetenskapligt mycket svårdaterade period där kalibreringsprogrammen knappt förmår tränga närmare en exakthet än ett svepande 800-400 BC. Utifrån en fynddatering i form av en brons Halsring i grav 5 (se nedan) i kombination med ^{14}C -värdenas "mest troliga" intervaller bör man dock preliminärt kunna ringa in tiden för gravfältets uppkomst till någonstans omkring bronsålderns p VI – äldsta förromersk järnålder, motsvarande cirka 600-400 BC. Övergivandet av platsen kan av allt att döma mer exakt preciseras till åren omkring Kristi födelse. Således har vi att göra med en brukandetid på åtminstone femhundra år, vilket teoretiskt motsvarar en gravläggning vart sjunde eller åttonde år, eller med andra ord en relativt modest tillväxttakt.

5.2.1. Djurben

En genomgående trend i Tjärbygravarna är den konsekventa avsaknaden av djur. Spår efter djur – såväl i form av begravda följeslagare som i form av mat – förekommer i både jordfästningar och i kremationsgravar under såväl brons- som järnåldern, dock ytterst

Grav nr	Läge	Labnr	BP	1 Sigma	2 Sigma	Arkeologisk datering
63	S	Ua-39436	2655±119 BP	980-740 , 690-660, 650-590, 580-560 BC	1150-400 BC	
56	S	Ua-39435	2447±66 BP	750-680, 670-640, 550-410 BC	770-400 BC	YFRJÄÅ, första hälften, 150-70 BC
41	N	Ua-39434	2388±68 BP	740-690, 660-650, 550-390 BC	770-360 BC	
34	S	Ua-36010	2360±35 BP	510-430, 420-380 BC	720-690, 540-370 BC	
5	S	Ua-36002	2340±55 BP	520-360 BC	750-200 BC	BRÅ p VI – ÄFRJÄÅ, 600-300 BC
39	S	Ua-36011	2220±30 BP	370-340, 310-200 BC	380-200 BC	
28	S	Ua-36007	2200±30 BP	360-280 , 260-200 BC	380-180 BC	La Tène B2, 330-260 BC
19	N	Ua-36005	2155±35 BP	360-290, 230-220, 210-160 , 140-110 BC	360-270, 260-90 , 70-50 BC	
9	S	Ua-36003	2155±30 BP	350-300, 210-160 , 130-120 BC	360-280, 260-90 BC	
66	N	Beta-192509	2120±20 BP	190-80 BC	350-310, 210-40 BC	
29	N	Ua-36008	2115±35 BP	200-90 BC	350-310, 210-40 BC	
13	N	-	-	-	-	YFRJÄÅ, 150 – BC
20	N	-	-	-	-	YFRJÄÅ, 150 – BC
21	N	-	-	-	-	YFRJÄÅ, 150 – BC
67	N	-	-	-	-	YFRJÄÅ, 150 - BC
68	N	-	-	-	-	YFRJÄÅ, 150 - BC
17	N	Ua-36004	2080±30 BP	160-130, 120-40 BC	200-20 BC, 10 BC-AD o	
22	N	Ua-36006	2080±25 BP	160-130, 120-50 BC	180-30 BC	YFRJÄÅ, 150 - BC
30	N	Ua-36009	2055±30 BP	160-130, 120-20 , 10-AD	170 BC-20 AD	

Tabell 4: Naturvetenskapligt och arkeologiskt daterade gravar i kronologisk ordning. I det fall (grav 56) de respektive dateringarna motsäger varann har anläggningen placerats in i den kronologiska följderna utefter 14C-resultatet. Siffror i fet stil anger kalibreringens procentuellt sett mest sannolika värde. Väderstrecksangivelserna S respektive N refererar till respektive anläggnings interna rumsliga läge inom gravfältet. Dessa väderstrecksangivelser visar således även om graven bedöms ingå i den sydvästra (S) eller den nordöstra (N) koncentrationen.

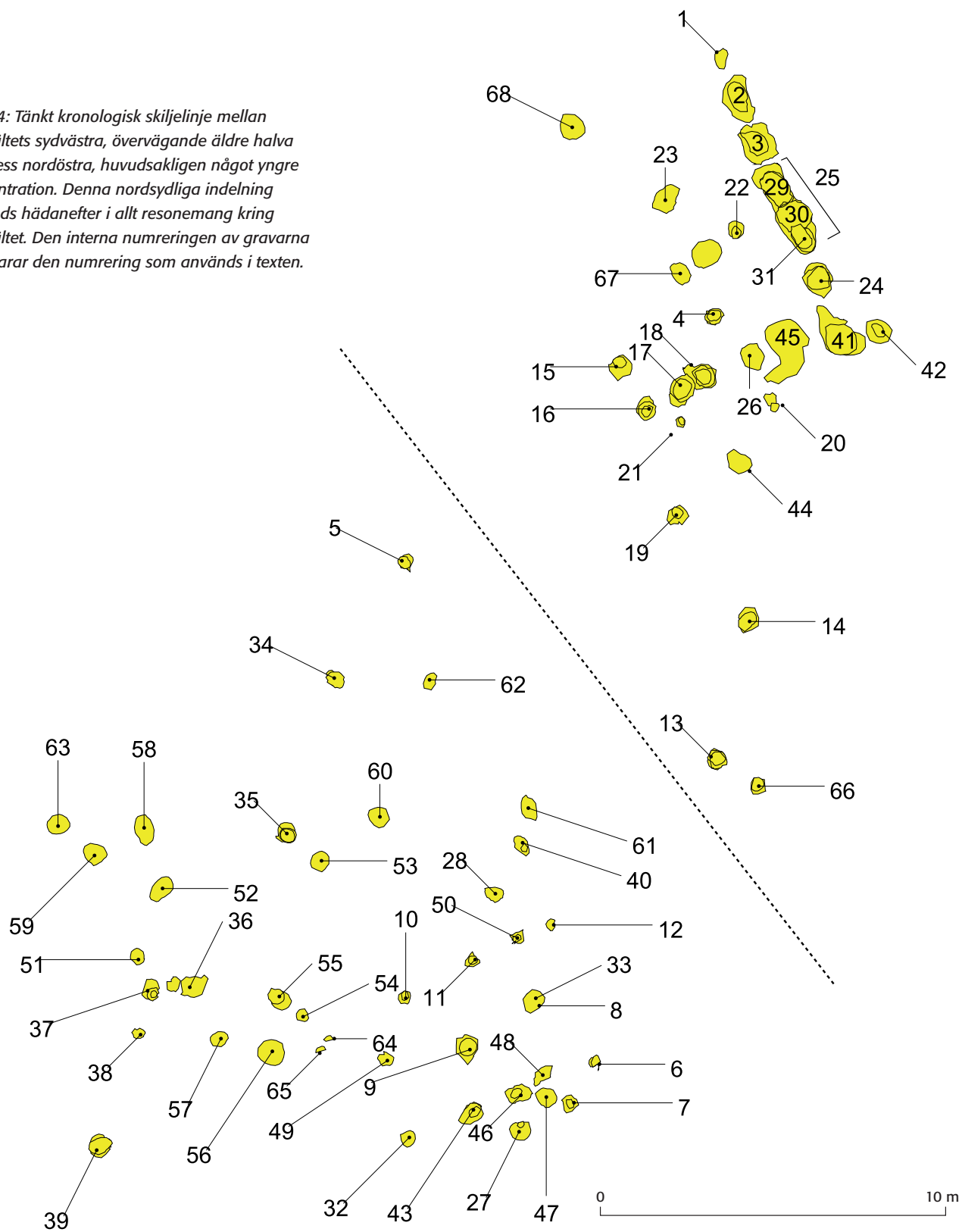
sällan under förromersk järnålder. Det finns dock exempel på närvaron av djurben även i förromerska gravkontext och då företrädesvis från periodens slutfas (se exempelvis Nicklasson 1997:135 och Wraning 2010b:90), men det gängse mönstret förefaller vara att ingen mer än den döda personen har lagts på bålet. Även denna tradition har alltså vidmakthållits på platsen under hela gravfältets månghundraåriga brukandetid.

5.3. De gravlagda. Ett analysförsök av platsens demografi

Men hur omfattande kan gravfältets upptagningsområde då ha varit och hur har den brukande gruppens demografi sett ut? Går det att estimeras befolkningsmängd på gruppen brukare, baserat på antalet gravar, köns- och ålderssammansättning samt föreliggande dateringar? Kan vi ta för givet att blotta närvaron, liksom den till synes jämna fördelningen, av män,

Figur 4: Tänkt kronologisk skiljelinje mellan gravfältets sydvästra, övervägande äldre halva och dess nordöstra, huvudsakligen något yngre koncentration. Denna nordsydliga indelning används hädanefter i allt resonemang kring gravfältet. Den interna numreringen av gravarna motsvarar den numrering som används i texten.

kvinnor och barn av varierande åldrar är en indikation på en egalitär grupp som låtit gravlägga alla sina döda på sitt gemensamma gravfält? Sjutton gravlagda barn har konstaterats. Mängden bevarade ben räknat i gram varierar kraftigt, men uppgår i snitt till något mindre än hälften av benvikten i icke könsbestämda vuxengravar, en knapp femtedel av den genomsnittliga benvikten i identifierade kvinnogravar och endast en dryg sjundedel av benvikten i de identifierade mansgravarna. Denna betydligt lägre genomsnittsvikt är inte så oväntad då dels den ursprungliga kroppsmassan varit avsevärt mindre, men också då bevarandegraden på barnben generellt är betydligt lägre än på en vuxen, kraftigare individ. Utifrån detta kan man hypotetiskt anta att även gravgömmen utan bevarade ben (grav 54) och de gravar med alltför få ben för närmare osteologisk bestämning (grav 59, 62 och 65) kan ha utgjorts av gravlagda barn. Andelen gravlagda individer som inte uppnått vuxen ålder är således omkring 24-29% av den samlade gruppen, vilket vid en första anblick kan uppfattas som en relativt hög barnadödlighet. Dödsorsaken eller skador har inte i något enda fall gått att påvisa (inte heller på någon av övriga individer), men det står klart att barn av alla åldrar, från spädbarn och uppåt finns representerade.

Sammanlagt har fyrtiosju säkra vuxna individer identifierats i materialet. I resonemanget kring gravfältets brukande och dess brukare kan möjligen också de fyra gravlagda tonåringarna (juvenilis) räknas in bland de vuxna, åtminstone i den mån att de uppnått fertil ålder. Vi vet ingenting om i vilken ålder man ansågs vuxen under äldre järnålder, eller hur lång en generation skall uppfattas, men rent biologiskt kan ju en människa betraktas som vuxen när hon är gammal nog att reproducera sig. I sammanhanget kan nämnas grav 11, i vilken en tonåring gravlagts tillsammans

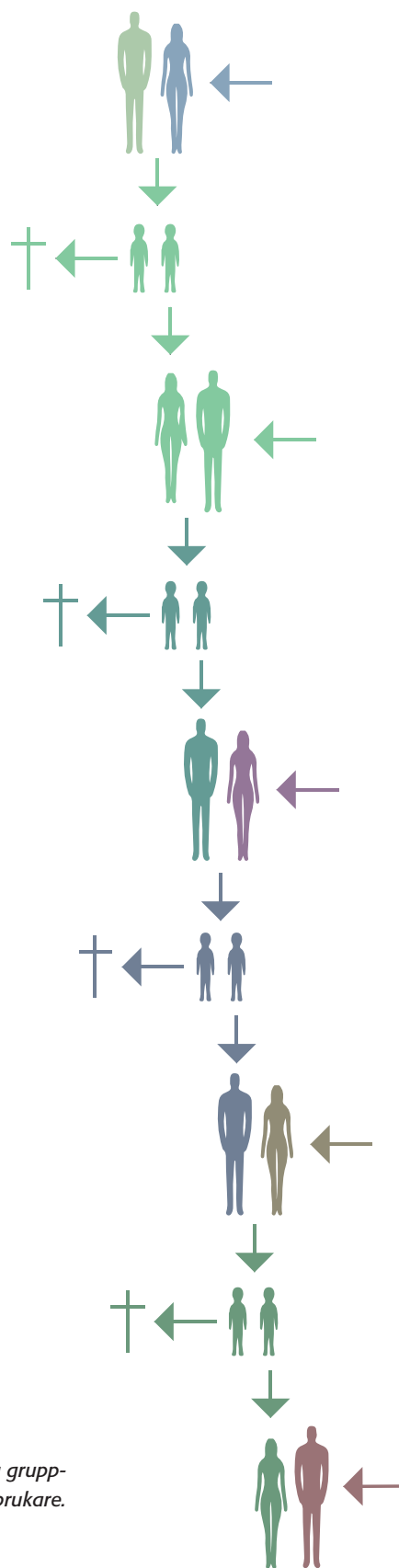
med ett spädbarn, en antydning till ett möjligt föräldraskap i unga år. Oavsett vilket resonemang som är rätt så finner vi alltså 47-51 vuxna personer på gravfältet (exklusive, respektive inklusive tonåringarna). Endast i två fall (grav 30 och 68) har individerna av osteologen betecknats som varandes "äldre" (maturus eller senilis), medan alla övriga vuxna – eller det stora flertalet av dem – därmed sannolikt är att betrakta som adultus vid dödstillfället. Utifrån detta konstaterande vågar man alltså påstå att de vuxna individerna i gruppen vanligtvis avled innan de uppnått sin fyrtioårsdag. Med detta i åtanke förefaller det ytterst rimligt att man reproducerade sig redan i tonåren, i syfte att säkerställa familjens generationsväxling med något så när vuxna barn redo att ta vid efter föräldragenerationens bortfall. Baserat på detta resonemang väljer jag därför i det följande att göra en matematisk modell där jag utgår ifrån en generationslängd/reproduktionsintervall på endast tjugo år.

I modellen väljer jag att för enkelhetens skull att utgå från en, enligt det sena 1900-talets normer, traditionell kärnfamilj med två vuxna och två barn. Dessutom väljer jag att helt bortse från fenomen som barnlöshet etcetera. Denna ingångsvinkel kan verka aningen märklig (och det moderna kärnfamiljskonceptet med stor sannolikhet helt irrelevant för dåtidens familjestruktur), men tanken är att finna en "minsta möjliga" formel, enligt följande: Det krävs minst en man och en kvinna – ett par – i varje generation för att reproduktionen skall säkerställas. Enligt beräkningarna ovan bör de få barn senast i tjuugoårsåldern, för att säkert ha vuxna barn när de själva avlider i fyrtioårsåldern. Vidare krävs det att minst ett av barnen uppnår vuxen ålder för släktens fortsatta reproduktion. Om modellens andra barn däremot dör någon gång under uppväxten så motsvarar detta en 50-procentig barnadödlighet, trots att det

alltså enbart rör sig om ett barn per familj, ett barn per generation. För fortsatt lyckad reproduktion utan risk för inavel krävs det att en vuxen person per generation ansluter till gruppen och alltså blir det överlevande barnets make eller maka. Enligt denna mycket stelbenta modell hinner tjugofem generationer vuxna – femtio individer – passera och tjugofem barn dö under 500 år. Således når man förhållandevis nära den faktiska situationen på gravfältet, förutom en något för hög barnadödlighet. Med en smärre korrigerings av den ovan estimerade barnadödligheten från 50% till 40% , en siffra som också mer känns igen från olika europeiska exempel på estimerad mortalitet under bronsåldern (Harding 2000:377ff) så når vi mer eller mindre exakt rätt.

Sannolikheten för att denna statistiska – men i teorin helt fungerande – modell faktiskt skulle motsvara den verkliga processen av gravfältets utveckling och framväxt måste dock ses som mycket liten. Likväl är denna minimala kärnfamilj med två vuxna och två barn och relativt korta generationsintervall vad som krävs för att de döda skall ”räcka till” under hela den omkring femhundra år långa period av kontinuerligt bruk som föreliggande dateringar låter oss ana. Inte ens tolkningen ”gårdsgravfält” framstår alltså som ett fullgott alternativ när antalet gravar ställs mot platsens brukandetid.

Det bör dock tilläggas att varje barnkull rent teoretisk kan ha varit betydligt större och att avsevärt fler barn i varje generation kan ha nått vuxen ålder, men i sådana fall måste man också förutsätta att alla överlevande barn utom ett i varje generation har flyt-

Figur 5: Hypotetisk/matematisk modell för minsta möjliga grupp-sammansättning och generationsföljd bland gravfältets brukare.

tat vidare någon annanstans och således också gravlagts någon annanstans. Familjesammansättningen kan med andra ord ha varit betydligt annorlunda än vad som avspeglas på gravfältet. Därmed skulle också gruppens faktiska procentuella barnadödlighet vara omöjlig att beräkna, då gruppen ”överlevande och utflyttade” är och förblir ett helt okänt mörkertal. Likväl är detta en intressant hypotes, då dylika omständigheter också torde kunna ge en antydan till inblick i gruppens arvsrättsförhållanden.

I sammanhanget kan en jämförelse göras med Lars Jørgensens omfattande beräkningar av familjegruppssammansättningar inom ett antal romartida och vendeltida gravfält på Bornholm. I syfte att beräkna populationsmängd använder sig Jørgensen av följande matematiska modell:

$$\text{POPULATION SIZE} = \frac{\text{NUMBER OF GRAVES} \times \text{AVERAGE LIFE}}{\text{PERIOD OF USE}}$$

Baserat på osteologiskt bestämt material beräknar han den Bornholmska medellivslängden till 37,6 år under yngre romersk järnålder. Utifrån denna modell menar Jørgensen att en genomsnittlig familjegeration (cirka 40 år) hann begrava 5-6 vuxna och 3-4 barn och att omkring hälften av familjens avkomma aldrig uppnådde vuxen ålder. Dessa siffror vidmakthålls även under vendeltiden; den genomsnittliga familjegruppen utgörs av 9-10 personer och en generation motsvarar ungefärligen 40 år (Jørgensen 1988:26ff, 1990:62ff). Applicerar man Jørgensens matematiska modell på Tjörbymaterialen når vi fram till en estimerad medellivslängd på 30-32 år och en populationsgrupp på cirka 4,3 personer per generation under de 500 år gravfältet var i bruk, vilket alltså är slående samstämmiga resultat med min tidigare beräkning.

Även vid en hypotetisk beräkning med samma medellivslängd som i Bornholmsmaterialen och med en insnävd brukandetid till endast 400 år finner vi att populationen i Tjörby (i detta hypotetiska fall drygt 6,6 personer per generation) framstår som svårförklarad liten.

Men måste det då ha varit kontinuitet i gravläggandet i Tjörby? Kan inte olika, av varandra oberoende grupper ha återupptagit bruket av gravfältet under olika, i tid åtskiljda perioder? Nej, alltför många återkommande inslag i lämningarna påvisar snarare ett noggrant upprepat tillvägagångssätt i begravningsritualen, väl invanda sociala praktiker som inte kunnat fortsätta på annat sätt än via första handstradering. Samtidigt finns det andra parametrar i materialet som låter ana viss social eller ekonomisk stratifiering på ett sätt som knappast skulle ha uppstått om den hypotetiska modellen – eller tolkningen ”gårdsgravfält” – motsvarat verkligheten. Det förefaller kort sagt alltför orimligt att en så liten och så bräckligt sammansatt grupp skulle kunna existera så oförändrat under så lång tid. Om gruppen under hela denna tid hade väl utvecklade och konsekvent genomförda arvsrättsrutiner, där endast ett barn fick ta över och stanna kvar på gården så skulle självfallet ett stort mörkertal finnas – alla de individer som växt upp på platsen, men ej avslutat sina dagar här – men inte heller detta känns som en fullgod förklaring. En av de mest uppenbara bristerna i en sådan förklaringsmodell är att en större nativitet per generation ovillkorligen också skulle ha inneburit en större barnamortalitet än den vi ser på platsen. Mängden gravlagda barn i varierande åldrar borde med andra ord ha varit avsevärt högre om man också ska kunna förutsätta ett större antal utflyttade överlevare.

Konklusionen måste således bli att antalet döda helt enkelt inte räcker till för att motsvara en rimligt

bärkraftig, naturligt fluktuerande grupp under så lång tid som dateringarna påvisar. Två förklaringar föreligger; antingen har gravfältet varit betydligt större och undersökningarna endast omfattat ett begränsat parti trots de noggranna avgränsningsförsöken i fält, eller så har helt enkelt inte alla individer inom den brukande gruppen eller samfundet gravlagts på gravfältet. Det egalitära förromerska samfundet skulle i så fall vara en vrågbild, åtminstone i Tjärby.

Resultatet är störande, ovillkorligen undrar man var och hur (eller ens om) de andra i brukargruppen kom att gravläggas. Jag ämnar inte fördjupa mig i denna problematik men vid en snabb jämförelse med ett par andra lokaler fann jag fenomenet än mer påtagligt – inte heller i dessa fall motsvarar de gravlagda en långvarigt bärkraftig brukargrupp. Som jämförande exempel valde jag två nyligen redovisade, mycket välbevarade skånska gravlokaler från yngre bronsålder, vilka på ett övertygande sätt har diskuterats i termer av familjegrudder, bebyggelseheter eller generationsgravar, nämligen Annelöv (Arcini & Svanberg 2005) och Gualöv (Arcini, Höst & Svanberg 2007). På gravfältet Annelöv kunde minst två, sannolikt tre gravkoncentrationer påvisas, vilka var tydligt åtskilda av en tvärgående palissad rakt genom gravfältet. Gravläggningar förefaller ha skett på platsen från bronsålderns p. III till och med äldre-mellersta förromersk järnålder, men det intensiva brukarskedet har av allt att döma varit cirka 1100-800 BC (p. IV-V), vilket alltså motsvarar cirka 300 år. Platsen och dess närområde tecknas enligt följande av författarna: ”Medan gårdsmiljöer byggdes, användes, revs, flyttades, byggdes upp igen en bit bort och användes igen i ett cykliskt förlopp så låg gravmiljön fast förankrad i det lokala landskapet. Här lades grav till grav, förfader till förfader, under en period av i vart fall flera hundra år” (Arcini &

Svanberg 2005:355). Bilden är lockande, men av allt att döma har man inte funderat närmare kring respektive brukargrupps rimliga demografi eller vilka i gruppen som de facto kom att gravläggas på platsen. Sammanlagt 32 anläggningar med brända ben kom att undersökas, varav tre tolkades som bålplatser. Sju gravar återfanns inom den nordvästra gruppen och tretton inom den östra. Inom den förmodade södra gruppen kom endast en grav att undersökas, men om man rent hypotetiskt låter sig anta att denna grupp varit ungefär lika stor som de andra så torde maximalt ett fyrtiotal gravläggningar ha skett på platsen. Om vi tillåter oss att räkna på en medellivslängd på 40 år (trots att det osteologiskt analyserade materialet till anmärkningsvärt stor del utgörs av tonåringar) och förutsätter att alla gravläggningar har skett under p. IV-V (trots att vi alltså vet att tillväxten skett under en avsevärt längre period) så finner vi enligt Jørgensens matematiska modell (antal gravar X livslängd / brukandetid) en population på endast 5,3 individer per generation, vilket alltså ska fördelas mellan åtminstone två, kanske tre gårdsheter. Med andra ord förefaller maximalt endast cirka 1,7 – 2,6 individer per generation inom respektive brukarenhet funnit sin sista vila på gravfältet. Skulle man i beräkningen utgå från det faktiska antalet belagda gravar och den faktiskt belagda brukandetiden så blir resultatet än mer ohållbart. Även i fallet Gualöv rör det sig om två tydligt uppdelade gravgrupper tolkade som två parallellt verksamma familjegrudder, den västra något mer anonym, den östra tolkad som sju generationer av en aristokratisk storfamilj vilken har gravlagts med ett monument per familjgeneration. Gravfältet har varit i bruk från och med sen p. III till och med tidig p. IV, motsvarande cirka 225-250 år och sammanlagt har 49 gravritualer kunnat identifieras på platsen och 46 individer ålders- och/eller könsbestämmas (Ar-

cini, Höst & Svanberg 2007:107ff). Efter att ha gått i polemik med Anders Kaliffs tolkning av gravfältet Ringeby och med emfas hävdad att det är helt fel att anta att inte alla människor i en brukargrupp skulle ha begravts på gruppens gravfält (a.a.:157ff och där anförd litteratur) skriver man att ”De förhållanden som kan studeras inom ett välbevarat gravfält som Gualöv är positiva belägg för motsatserna till Anders Kaliffs teorier – det vill säga att det är sannolikt att alla individer från de två storfamiljer som använde miljön begravdes...”. Detta påstående blir dock något motsägelsefullt när beräkningar enligt modellen ovan (49 X 35 / 250) därefter visar att de identifierade gravarna motsvarar knappt sju individer per generation, eller med andra ord knappt 3,5 individer per familj. Efter ett långt resonemang kring bevarandegrad, hur många gravar och vilka åldersgrupper som rimligen saknas inom respektive gravgrupp (och varför de inte påträffats) för att få fram kompletta, bärkraftiga familjeenheter i varje generation (a.a. 165f) står det klart – oavsett orsak – att inte ens denna synnerligen välbevarade gravmiljö återspeglar brukargruppens faktiska demografi.

Låt oss nu återvända till Tjärby Norra och i det följande titta närmare på vad gravarnas fyndsammansättning har att säga kring platskontinuitet, grupp-sammansättning och sociala praktiker.

5.4. Gravfältets rumsliga struktur – korologi och kronologi

Som tidigare nämnts präglas spridningsbilden av gravgömmor i två tydliga rumsliga koncentrationer, vilka också kan grupperas kronologiskt med en generell äldre grupp i sydväst och en något yngre grupp i nordost. I och med detta anar vi alltså också något av en mental skiljelinje, något som föranledde en rumslig omstrukturering av gravfältet mitt under pågående

brukandetid. Vilka fler eventuella förändringar går att ana? Vilka fler parametrar – aktanter – åtskiljer den norra och södra koncentrationen?

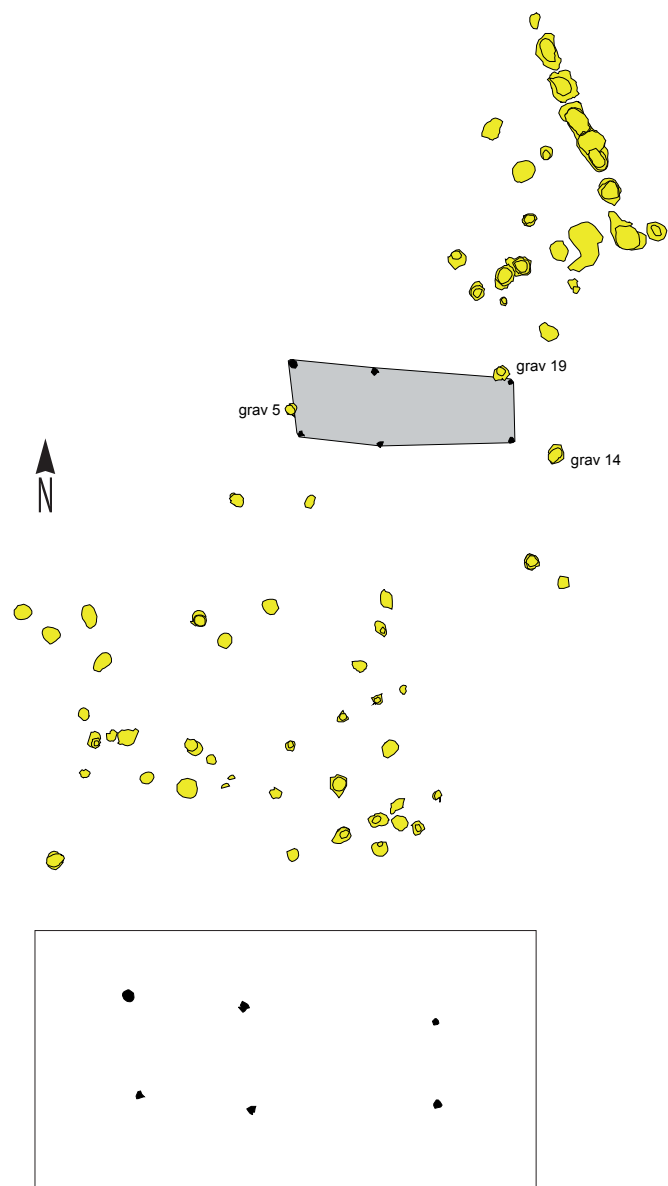
5.4.1. Byggnaden mitt på gravfältet

De två koncentrationerna skiljs åt av en något glesare, central yta, inom vilken spåren efter en byggnad kunde konstateras. Lämningarna efter den treskeppiga byggnaden utgörs enbart av sex stolphål, grupperade i tre bockpar, vilka tillsammans visar att byggnaden varit anlagd i strikt östvästlig riktning. Lämningens yttermått är cirka 8,4 x 3,0 meter, men då det inte har gått att avgöra om väggar funnits och var dessa i så fall har varit placerade, vet vi inte om sagda mått enbart motsvarar den inre takbärande konstruktionen eller hela byggnadens yttre dimensioner. Inga fynd, naturvetenskapliga analyser eller dateringar föreligger för att hjälpa oss tidsfästa byggnaden. Utifrån rent hus-typologiska grunder – bockparens bredd – kan man dock med stor sannolikhet ge huset en hypotetisk datering till förromersk järnålder (för närmare jämförelse mellan huset och övriga halländska förromerska byggnader, samt diskussion kring dess datering, se kapitel 9.2.3.). I sammanhanget kan noteras att husets bockbredd stämmer mycket väl överrens med bockbredderna i de förromerska långhusen på Tjärby Södra. En mer precis datering än så är dock svårt, för att inte säga omöjligt att ange. Trots att ett stort antal förromerska byggnader har undersökts i Halland under de senaste tjugofem åren, så råder det en anmärkningsvärd brist på snäva dateringar. Till skillnad från den noggrant kartlagda bebyggelseutvecklingen i exempelvis Skåne och på Jylland (se exempelvis Artursson 2005, Björhem & Magnusson Staaf 2006 och Webley 2008) finns därför helt enkelt inte ett fullgott regionalt, säkert daterande referensmaterial att tillgå. Oavsett vilket så låter oss lämningen dock förstå att

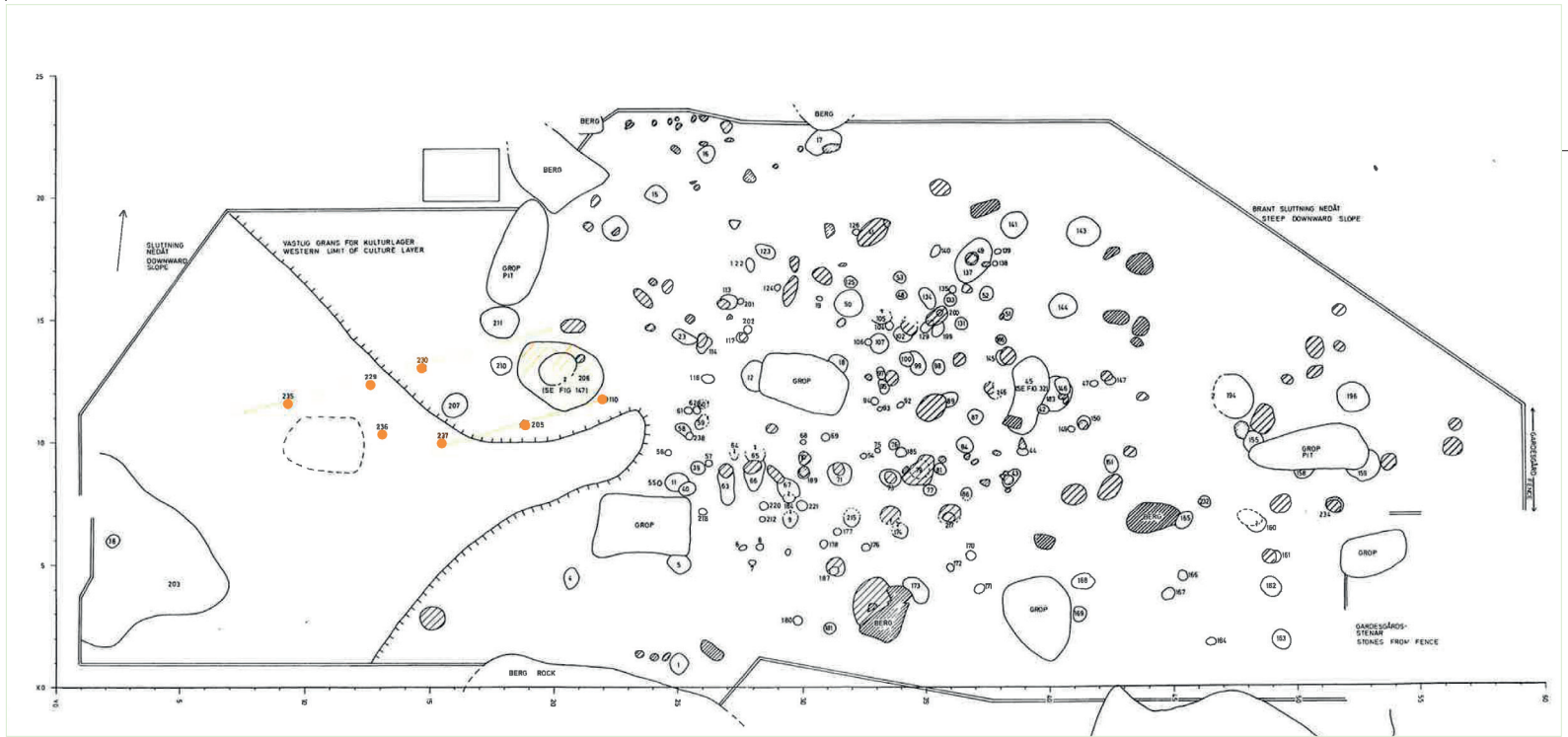
det under någon period inom gravfältets brukandetid också anlagts en mindre byggnad på platsen. Placeringen inom den gravglesa ytan kan tolkas som en hypotetisk antydning att huset fanns på plats just vid tiden för den rumsliga omstruktureringen av tillkommande gravläggningar och att denna fysiska aktant således också kan ses som bakomliggande upphov till den glesa, centralt belägna ytan mellan gravkoncentrationerna. Det finns inga som helst indikationer på att byggnadens stolpar skulle ha varit omsatta. Detta skulle kunna tas som intäkt för att huset endast funnits på platsen under förhållandevis kort tid, men i sammanhanget bör det påpekas att det i halländskt material är ytterst sällan komponenter såsom stolpfärgningar, omsättningar och lagerföljd har gått att identifiera i så gamla byggnader, vars stolphål snarare oftast endast utgörs av homogent färgad humös sand. Även om huset haft kort reell livslängd kan dess minne ha levt kvar ytterligare en tid och medfört att den gravtomma ytan inte inkommerades i de expanderande koncentrationerna.

Det är helt omöjligt att på empiriska grunder säga något om husets funktion. En byggnation och ett brukande av ett hus omedelbart intill, alternativt inom, ett gravfält i bruk och under pågående framväxt torde dock närmast kunna utesluta en traditionell boplatserelaterad funktion såsom exempelvis boningshus, fähus eller lada. Troligare är då att byggnaden faktiskt har fyllt en funktion i den gravfältrelaterade verksamheten, förslagsvis kanske som någon form av döds- eller kulthus i vilket vissa delar av begravningsritualen utfördes. I sin avhandling om kulthus från bronsåldern definierar Helena Victor ett kulthus som "...en husliknande konstruktion, inte för vanligt boende utan för ett sammanhang som vi uppfattar som sakralt" (Victor 2002:65). Victor anger ett antal kriterier för kulthus såsom att de oftast saknar van-

liga boplatserelaterade fynd, att de vanligtvis påträffas ensamma eller i par, men aldrig tillsammans med andra huskonstruktioner, att de i många fall har annan riktning än profana hus, samt att de uppträder mycket

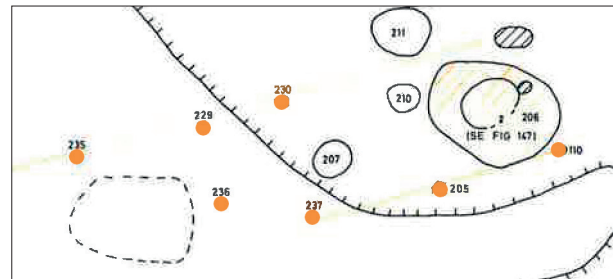

Figur 6: Byggnaden och gravarna på Tjärby Norra. Nedre bild: skala 1:200.

Figur 7: Den förmodade byggnaden på Backa Röd. Infällt utsnitt till höger, skala 1:200. Efter Lundberg 1971.

nära gravar. Det stora flertalet har samma storlek och grundform som bostadshus, men saknar ofta väggar, ingång och tak (Victor 2002:65f). I sammanhanget bör nämnas att flest förhistoriska kulthus av varierande art är kända från äldre och yngre bronsålder samt yngre järnålder, men det finns också ett antal kända exempel från neolitikum (se exempelvis Svanberg 2005, Anglert et.al. 2006). Däremot har, så vitt jag vet, ännu inga säkra förromerska kulthus identifierats. I detta sammanhang måste dock påpekas att det möjligen funnits ett, mig veterligen ej tidigare uppmärksammat långhus även på det göteborgska gravfältet Backa Röd. I grävningsrapporten redovisar Monica Lundberg allt som allt nio säkra stolphål, definierade som "svagt sotiga gropar, i regel ett par decimeter stora och intill en halv meter djupa, ibland med kantställda stenar i kanterna" (Lundberg 1971:215ff). Vad som dock inte nämns i rapporttexten är att sju av dessa anläggningar uppträder i en struktur som skulle kunna uppfattas som rester efter en cirka 12 meter lång och cirka 3,4 meter bred takbärande konstruktion, anlagd i VSV-ONO riktning i gravfältets

västra utkant. Från ett av dessa stolphål föreligger en ^{14}C -datering på 2320 ± 100 BP/370 BC och ytterligare en analys från en avfallsgröp inom den hypotetiska huskonstruktionen gav dateringen 2345 ± 100 BP/395 BC (Lundberg 1971:220), vilket således av allt att döma innebär att dessa lämningar – denna eventuella byggnad – är samtida med lokalens gravar.

Är kulthustolkningen av byggnadslämningen i Tjärby rätt så utgör också husets blotta existens – oavsett vilket tidpunkt det var i bruk – ytterligare något av en mental skiljelinje på platsen, eller med andra ord ett tydligt tecken på att vissa steg i den sociala praktiken kring begravningsritualen – före eller efter själva gravläggningen – av någon anledning förändrades över tid. Antingen tillkom eller försvann vissa moment, eller så har dessa moment tidigare och/eller senare utförts i det fria, alternativt på helt annan plats, bortom gravfältets fysiskt rumsliga utbredning.

5.4.2. Gravraderna

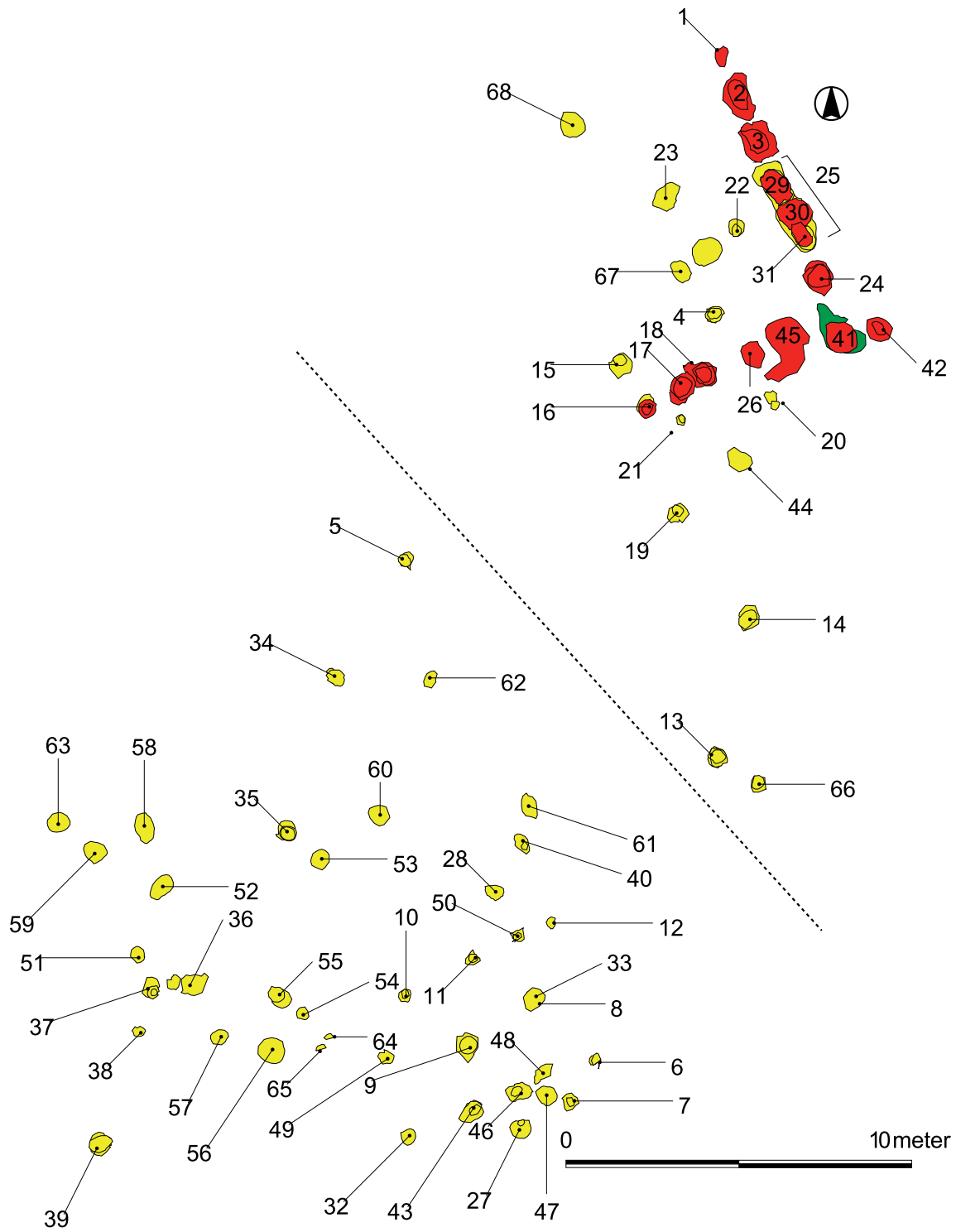
Den inbördes rumsliga organisationen av gravgömmorna inom den nordöstra, yngre gravkoncentrationen har en anmärkningsvärt avvikande prägel gentemot den sydvästra, äldre gruppen. Medan sistnämnda grupp närmast ger uppfattningen av ett organiskt framväxt gytter så domineras bilden i norr av de tretton gravar som anlagts tätt och systematiskt i två mer eller mindre raka rader, vilka möts i en näst intill exakt 90°vinkel. Framförallt inom den nordnordväst-sydsydostliga raden, bestående av åtta gravar (grav 1, 2, 3, 29, 30, 24 och 41) kunde mycket noggrant upprepade nedgrävningsformer och dimensioner noteras i flera av anläggningarna, vilka här hade utformats som stora trågformade ovaler med plan botten. Även den rad av gravar som anlagts i västsydväst-ostnordostlig riktning (grav 16, 17, 18, 26, 45, 41 och 42) var nästan lika uppenbar men dock inte riktigt lika konsekvent välorganiserad som den förstnämnda. De två raderna förenas i grav 41, vilken också föreföll ha varit markerad ovan jord med en stolpe eller dylikt.

I samband med rapportskrivandet noterades att mörkfärgningen efter denna förmodade stolpe sammanfaller till fullo med radernas origo, vilket gav en indikation om att den skulle kunna ha tjänat som någon sorts "axis mundi" som dirigerat de två radernas läge och riktning. En sådan tolkning förutsatte ju dock att grav 41 var äldst inom koncentrationen, men vid tiden för rapportskrivandet förelåg ännu ingen datering av den samma. Efter rapportens färdigställande har dock en ¹⁴C-analys av ben kunnat bekräfta att grav 41 är avsevärt äldre än övriga daterade gravar ingående i raderna. Dock råder en sådan diskrepans att en stolpe av trä som gravmarkering definitivt känns orimligt, då denna torde ha hunnit förmultna långt innan raderna av gravar började tillkomma. Då grav 41 de facto är den äldsta daterade graven inom

den nordöstra gruppen – tillika en av hela gravfältets äldsta – måste tolkningen bli att enstaka markerade solitärer fanns på plats norr om den anläggningsslesa centrala ytan redan under den tid då den sydvästra koncentrationen växte fram. Det kan därmed även ha funnits en period då gravfältsmiljön utgjordes av en intensivt brukad yta "framför"/söder om byggnaden och någon eller några enstaka gravar fysiskt åtskilda "bakom"/norr om densamma. Sammantaget kan aktanten grav 41 och dess markering ovan jord sägas ha fungerat som en strukturerande struktur för efterföljande handlingar på gravfältet, till synes speciellt under gravfältets yngre fas då denna aktant förefaller ha reaktiverats och av allt att döma av någon anledning blivit vägledande för det rumsliga organiserandet av ett flertal yngre gravläggningar.

5.4.3. Gravmarkeringar ovan jord

Det var inte bara i fallet med grav 41 som spår efter eventuella markeringar ovan jord kunde påvisas. Även om den korrekta arkeologiska benämningen av dylika gravar är flatmarksgravar bör man ha i åtanke att denna term först och främst åsyftar lämningstypens art och utseende snarare än gravens ursprungliga utformning. Med stöd av flera sammanvägda iakttagelser kan man med stor sannolikhet förmoda att flertalet gravar från början varit markerade ovan jord. För att exempelvis uppnå den rumsliga exakthet som raderna av gravar uppvisar krävs det att man vetat exakt var tidigare gravläggningar skett. Det faktum att det inom hela gravfältet endast förekom tre fall där äldre gravgömmor skars av yngre gravläggningar och att det i två av dessa fall föreföll ha varit ett medvetet val, stödjer denna åsikt. I flertalet fall verkar det ha varit fråga om små, förhållandevis lågmälda markeringar, vägledande aktanter för de efterlevande brukarna snarare än monumentala markeringar avsedda att

Figur 8: Samtliga gravar i de två raderna (rödmarkerade), samt den nedgrävning (grönmarkerad) som tolkats som någon form av markör ovan jord av grav 41.

Grav nr	Läge	Individ	Typ av spår efter markering
3	N	1 vuxen man	Cirka 80x45 cm stor yta sekundärfyllning i söder. Rest efter bortförd gravmarkering?
7	S	1 vuxen kvinna	En större sten i ytan kan ha fungerat som markering
13	S	1 vuxen	I ytan fanns en 20x15 cm stor sten samt avtryck efter ytterligare en
14	N	1 litet barn	Diffust skålformat stenavtryck överst i anläggningen.
17	N	1 vuxen man	60x30 cm stor klumpsten ytligt
20	N	1 vuxen. (Trolig man)	En större sten i fyllningen
24	N	1 barn 6-9 år 1 vuxen	Stolphålsliknande nedgrävning överst.
26	N	1 vuxen	Kantkedja nedställd efter att ben och kärl deponerats. Fundament?
29	N	1 vuxen man	Kantkedja/stenkrans i oval ringform. Fundament?
30	N	1 vuxen man	Stencirkel anlagd efter att ben och kärl deponerats. Fundament?
41	N	1 vuxen	Stolphålsliknande nedgrävning i anläggningens utkant tolkas som gravmarkering.
45	N	1 vuxen	Graven till synes "inringad" av tre stolphål
46	S	1 vuxen	Tre stora stenar över gravläggning. Rester av fundament?
48	S	1 vuxen man	"Flera stora stenar islängda efter gravläggningen"
63	S	1 spädbarn	En 30x20x20 cm stor sten i ytan

Tabell 5: Indikationer på markering ovan jord av gravar.

synas på långt håll. Indikationer på markeringar ovan jord har noterats i följande femton fall (se tabell 5).

I sammanhanget bör det påpekas att det endast är min tolkning, att de i tabellen redogjorda konstruktionsdetaljerna verkligen varit ämnade för mar-

keringar ovan jord. Klumpstenarna och stencirklarna – de möjliga fundamenten – kan också likaväl ha varit primärt avsedda för själva gravgömmans interiör. Inte desto mindre är det notabla mönster som framträder. I mitt följande resonemang kvarstår jag dock vid tolkningsalternativet att det rör sig om spår efter exteriört synliga markeringar. Vad man först slås av är hur mycket mer vanligt förekommande det verkar ha varit med gravmarkeringar inom den norra, yngre gruppen. Det förefaller också ha använts åtminstone tre olika sätt att markera gravarna; med en nedgrävd stolpe eller dylikt, med en mindre klumpsten och med någon form av större markering som krävt ett kraftigt fundament, sannolikt en större klumpsten eller en rest sten. Vidare är det tydligt hur påvisade gravmarkeringar över vuxna – och då företrädesvis män – dominerar. Vidare diskussion kring detta följer i kapitel 5.8. *Gravfältet – en konkluderande analys* nedan.

5.5. Vedartsanalys – reflektioner kring kremering och kremeringsbålens uppbyggnad

Samtliga gravar utgjordes som tidigare nämnts av kremerationer, vilket också kan sägas ha varit det allmänt förhärskande handhavandet med döda i Västsverige under denna period (Weiler 1994:159). Tack vare att de brända benen på Tjärby Norra inte i något fall tvättats, rengjorts eller ens separerats nämnvärt från övriga bålrester efter kremerationen får vi i gravarna också en möjlighet till insikt i hur själva gravbålen anlagts. Vedartsanalys har därför utförts av Thomas Bartholin på insamlat kol från sammanlagt 27 gravar. Resultaten påvisar ett påfallande konsekvent val av ved under hela gravfältets brukandeperiod (se tabell 6).

Björken, och då framförallt unga stammar (cirka 20-40 år gamla) har varit det allt igenom förhärskande träd

som använts till bålen. I sjutton av de tjugosju analyserade gravarna, motsvarande cirka 63%, var björk ensamt identifierat träslag, medan dess närvaro (alltså även i kombination med andra träslag) kunnat konstateras i totalt tjugoen gravar, motsvarande drygt 78% av de vedartsanalyserade gravarna. Thomas Bartholin föreslår en rent praktisk förklaring till detta ensartade val; då björken är det enda träd som kan brännas omedelbart efter avverkning och alltså inte behöver ligga och torka först är den mycket lämplig då brännbart material behövs med kort varsel (Bartholin 2007). Ved till ett likbål skulle med andra ord kunna samlas in först i och med att någon avlidit och en begravningsceremoni behövde förberedas, istället för att de efterlevande skulle behöva tulla på gårdens ordinarie vedförråd. Dessutom, menar Bartholin, kan valet av unga, lätta stammar indikera att alla – även barn – har kunnat delta i hemsläpandet av stockar till bålet.

I de unga björkstammarnas dominanta närvaro i materialet torde man alltså kunna läsa in att själva insamlandet av ved till gravbålet varit en gemensam handling, ett kollektivt utfört moment i själva begravningsritualen. Bålets ved har med andra ord utgjort en aktant kring vilken gravläggningsritualens aktörer – unga som gamla – kunde förenas och engageras i en short-term-handling. Det upprepade valet av unga björkstammar som bålbränsle under hela gravfältets brukandetid indikerar dock att det fanns betydligt djupare bakomliggande orsaker än enbart de rent praktiska. I denna närmast konsekventa genomförda selektion anar vi här snarare en fastslagen del av ritualen, ett lika viktigt inslag i gruppens begravningsritual som själva kremeringsmomentet i sig, handhavandet med keramiken (se mer om detta nedan) och ihopsamlandet av ben och bålrester efter kreationen, kort sagt en av lokalens mest framträdande middle-term traditioner, i vilken aktanten björk förefaller ha utgjort en strukturerande struktur.

Grav nr	Läge	Individ	Vedart	Vedens egenålder
2	N	2 vuxna	Björk	max 10 år
3	N	1 vuxen man	Björk	max 20 år
13	S	1 vuxen	Björk	max 20 år
15	N	1 större barn	Björk	max 20 år
16	N	1 tonåring	Björk	max 20 år
21	N	1 mindre barn	Lind	max 15 år
25	N	1 vuxen	Björk	max 20 år
29	N	1 vuxen kvinna	Björk	max 20 år
30	N	1 vuxen man, äldre	Al	max 10 år
31	N	1 vuxen	Björk, Lind, Al	max 20 år max 40 år max 20 år
32	S	1 barn	Björk	max 20 år
35	S	1 vuxen kvinna	Björk	max 20 år
37	S	1 vuxen	Björk	max 20 år
39	S	1 vuxen	Lind	max 30 år
42	N	1 vuxen	Björk, Lind, Hassel	max 20 år max 40 år max 10 år
43	S	1 vuxen	Björk	max 20 år
51	S	1 vuxen kvinna	Björk	max 30 år
52	S	1 vuxen	Björk	max 30 år
54	S	Inga bevarade ben	Lind	max 40 år
55	S	1 vuxen	Björk	max 40 år
56	S	1 vuxen	Björk Al	max 35 år ung stam
57	S	1 barn	Björk	max 40 år
59	S	Människa?	Björk	max 40 år
60	S	1 vuxen man	Björk	max 40 år
61	S	1 vuxen, äldre	Björk Ek	ung stam gren, max 10 år
63	S	1 spädbarn	Lind	max 40 år
66	S	1 barn 3-4 år	Ljung	-

Tabell 6: Vedartsanalyserat träkol i gravarna – spår efter kremeringsbålens vedartssammansättning.

För att närmare söka penetrera huruvida denna dominans av björk i gravarna verkligen bottnar i ett noggrant selektivt urval (av praktiska och/eller symboliska skäl) eller om det helt enkelt bara speglar

den omgivande miljöns trädflora så kan det vara av intresse att jämföra övrigt vedartsanalyserat material på platsen, motsvarande de lämningar som föregick och efterföljde gravfältet i tät följd, samt dessutom jämföra med den delvis samtida boplatsten Tjärby Södra ett par hundra meter söder härom. Man bör i detta sammanhang dock ha klart för sig att allt vedartsanalyserat material inte är samtida med gravfältet. De boplatstrelaterade lämningarna på Tjärby Norra dateras till yngre bronsålder respektive romersk järnålder – folkvandringstid och vi finner här en jämn spridning av al, alm, ask, björk, bok, ek, lind, lönn och sälg, dock med en notabel dominans av ek. Inom Tjärby Södra sträcker sig dateringarna från senneolitikum till och med förromersk järnålder och här finner vi en förhållandevis jämn spridning av al, ask, björk, ek, hagtorn/vildapel/rönn (*Pomidae*), hassel, lind, och salix, varav säkert daterat förromerskt material utgörs av björk, ek, al och salix i nämnd ordning. Även om inte allt material är samtida anar vi likväl en avsevärt större variationsrikedom i vilka träslag som använts i boplatstmiljöerna än vilka som använts på gravfältet. Tendensen känns igen från exempel där hantverksmiljöer med specialiserad, eldbaserad inriktning har jämförts med närliggande samtida boplatser. Medan endast ett smalt spektrum av vedarter förekommer i hantverksmiljöerna verkar man i det närmaste urskilningslöst ha eldat på allt som brinner på boplatserna. Aspekter som exempelvis högt energivärde, jämn och långsam bränning och kanske även bakomliggande symbolism förefaller ha styrt valet av bränsle för hantverkaren, men inte varit av samma vikt på boplatsten (se Wranning 2004:158 och där anförda källor). Dessa paralleller mellan hantverksmiljö och kremationsbål kontra boplatstmiljö kan tolkas som att det funnits en väl traderad och inarbetad kunskap kring hur ett kremationsbål ska vara uppbyggt. Kanske har

dessas kunskaper endast funnits hos ett fåtal personer inom samfundet eller i bygden, personer som genom ofta upprepade praktik kunde hålla kunnandet levande på ett helt annat sätt än vad som varit möjligt inom den enskilda lilla familjegruppen. Denna tankegång för oss in i Terje Østigårds omfattande studier kring rituella eldbegängelse och hans teorier kring transformatorer, rituella specialister under järnåldern (Østigård 2007)

Till skillnad från vedinsamlingsmomentets gemensamma genomförande torde själva iordningsstället av veden och riset till ett funktionsdugligt, effektivt gravbål troligtvis endast ha utförts av någon eller några aktörer i gruppen med erforderliga kunskaper. Ett flertal etnografiska studier och praktiska försök vittnar samstämmigt om vilket kunnande och omsorg som krävs för att önskat resultat skall uppnås (Se exempelvis Arcini, Höst & Svanberg 2007:148ff och där anförd litteratur, samt Arcini 2007ff). Terje Østigård benämner personerna med de rätta kunskaperna *transformatorer* och likställer deras kunnande och speciella roll med smedens och järnframställarens. Østigård menar att en begravningsritual är en speciell typ av ritual som strängt taget ingen lekman kan utföra korrekt. Även om man sett och deltagit i ett antal begravingar så har man själv ingen första-handserfarenhet av hur man egentligen går till väga. Kremation är en kunskap som endast kan läras in genom praktisk handling, även om delar av ritualen har religiösa och kosmologiska innebörder. I repeterade, exempelvis cykliska ritualer utförs handlingarna år efter år och den rituella deltagaren lär sig hur ritualen skall utföras rätt. På familjenivå är det familjeöverhuvudet som har ansvar att genomföra den aktuella ritualen på rätt sätt. Med begravningsritualer är det dock helt annorlunda. Skillnaden mellan att sett och hört gentemot att faktiskt utföra är milsvid. Østigård

refererar till hinduismen där det är normalt att äldste sonen kremerar sin far och mor, med andra ord två personer under sin livstid. Som en ytterlighet till detta målar Østigård scenariot där någon av mor- eller farföräldrarna överlever föräldrarna och något eller några av barnen dör tidigt och menar att även i en sådan tänkt konstellation är det ytterst ovanligt att en son har begravt eller kremerat fler än fyra-fem personer i sitt liv. Oavsett vem den första att kremera blir, så har sonen då ingen som helst praktisk erfarenhet av hur en kremation skall utföras och är i stort behov av ledsagning från äldre och/eller mer erfarna personer i gruppen. Østigård ställer dessa förutsättningar i jämförelse med den professionella kremationsprästen, som under sin yrkesbana hunnit kremera tusentals personer och menar att resultaten blir slående olika. Om de materiella lämningarna efter kremationerna uppvisar en hög grad av likhet så kan detta vittna om ett strängt organiserat och regisserat handlingsmönster och tolkas som att kremationen utförts av en specialist eller specialiserad grupp som arbetar med begravningsritualer eller kremationer (Østigård 2007:12ff). Med tanke på det ofta återupprepade valet av bränsle till bålet i kombination med den genomgående konsekventa behandlingen av keramiken (se nedan) på Tjärbygravfältet, satt i kontrast till platsens förhållandevis glesa gravläggningsfrekvens, med en estimerad intervall motsvarande cirka en begravningsritual vart sjätte – åttonde år, så sluter jag mig till att åtminstone vissa moment i begravningsritualen – exempelvis iordningsställandet av kremationsbålet – kan ha styrts av en person eller en grupp personer som besatt speciellt rituell expertis.

Man bör dock även kunna tänka sig andra anledningar än rent praktiska till detta frekventa återupprepade val av björk. I det rituellt laddade sammanhang som en begravning utgör, bör man de-

finitivt också ha de unga björkstammarnas vita färg i åtanke. Den vita färgen är något som har varit fyllt med stor symbolik under stora delar av förhistorien, exempelvis lyfter Timothy Darvill fram det återkommande användandet av vit kvarts i Storbritannien under såväl neolitikum och bronsålder som järnålder och tidig medeltid. Det är där företrädesvis i gravmiljöer, kult- och ceremoniella sammanhang såsom brunnar och källor som stora mängder deponerad kvarts uppträder (Darvill 2002 och där anförd litteratur). I Sverige kan detta jämföras med den under framförallt äldre järnålder utbredda traditionen att sprida ut krossad kvarts i och över gravar (se exempelvis Carlie, A. 1999, Strömberg 2005:238ff, Carlie, L. 2008:11ff). Även i ett par gravar på Tjärby Norra återfanns enstaka kvartsbitar. Den gängse uppfattningen kring den vita kvartsen är att den symboliserar fruktsamhet och magi, men hypoteser finns även att kvartsens vita lyskraft fungerat som symbol för individer och själar, eller att den fungerat som en portal till andra världar. Oavsett varierande tolkningsförslag kring den faktiska funktionen så råder en enighet att den vita kvartsen var viktig rekvisita vid begravningsritualer (Carlie, A., aa, Strömberg, aa, Carlie, L., aa). Strömberg refererar också i sin avhandling till studier kring hur färger och dess olika lyster har haft olika betydelse i olika kulturer. Liknande tankegångar finner man i en artikel av Mary Ann Owoc, där hon refererar till en etnografisk studie av Taçon som visar att det i många samhällen och kulturer är väldigt vanligt att markera förändringar – exempelvis initiationsriter och cykliskt återkommande högtider – med specifikt utvalda färger och färgskalor (Owoc 2002). Inom parentes kan här även nämnas svenska kyrkans användande av liturgiska färger i syfte att markera olika högtider och känslolägen. Om man i förlängningen av sistnämnda tankegångar tillåter

sig spekulera att det är just den vita färgen snarare än det specifika materialet kvarts som varit en viktig komponent i gravarna så ligger tanken nära till hands att även andra utvalda vita objekt kan ha ingått i begravningssammanhanget. Exempelvis kan den ofta återkommande sociala praktiken i Tjärby att lägga den döde överst på ett kremationsbål av enbart vita, smala björkstammar såväl ha varit visuellt effektivt som en rituellt laddad handling med direkt koppling till transformationsprocessen av den döde.

Utifrån dessa tankebanor kring den utvalda vedens inneboende symbolism är det även av intresse att notera i vilka gravar andra trädslag än björk ingått. Med tanke på barnbens sämre bevarandeförutsättningar – och speciellt då spädbarn – är det mycket sannolikt att den benlösa grav 54 ska tolkas som en barngrav. Om så är fallet utgörs hälften av de vedartsanalyserade barngravarna av lind istället för björk, vilket är en påtagligt procentuellt högre andel än lindförekomsten i vuxengravar. Vilken tradition och symbolik som kan ha rått kring lindens under förromersk järnålder är mig veterligen helt okänt, men man kan ana att det funnits en speciell bakomliggande anledning till att trädet förefaller ha valts procentuellt oftare till kremation av små barn, även om handlingen inte varit konsekvent utövad på platsen. I detta sammanhang kring trädslagens eventuellt symboliska innebörd bör det också noteras att al och ek endast förekommer i vuxengravar och att två av dessa totalt fyra utgörs av gravfältets två enda konstaterade äldre individer (50-60 år eller mer). Materialet måste dock anses vara alltför litet för att närmare kunna styrka om den anade relationen mellan viss selektion av trädslag till kremationsbålen och den avlidnes ålder speglar ett reellt inslag i gruppens begravningspraktiker eller om de endast är en slump.

Vid förundersökningen konstaterades inslag av

förkolnade ljungkvistar i grav 66. I flera av gravarna under slutundersökningen återfanns också små tunna kvistar, ibland förvillande lika korroderade fragmentariska järnföremål, såsom nålfragment. Kanske är det inte alltför långsökt att anta att kvistarnas/risets funktion varit att vara ”bränne”, inblandat i bålet, varvat mellan de långa unga stammarna. Inga fler riskvistar, vare sig av ljung eller av någon annan vedart, har dock bekräftats i vedartsanalysen.

5.5.1. Kremeringsbålen

Men var har då kremeringarna skett? I syfte att klarlägga detta gjordes en riktad analysinsats på lämpliga härdar i samband med den tekniska avrapporteringen. Totalt 33 av lokalens sammanlagt 59 härdar undersöktes. Ett antal av dessa härdar fanns inom och i omedelbar anslutning till gravfältet, men många prioriterades bort från analys, dels på grund av ekonomiskt snäva ramar, men också för att deras ringa dimensioner gjorde att de föreföll orimliga som gravbål. Urvalet fokuserades istället mot härdar med manslånga dimensioner, med andra ord dimensionellt presumtiva bålplatsrester, ur vilka kol insamlades för vedartsanalys. De tre härdar vars kolbädd tydligast visade sig överrensstämma med konstaterade vedarter i gravarna (enbart björk eller enbart al) valdes därefter ut för ¹⁴C-analys (se tabell 7). I sammanhanget kan nämnas att i lokalens sammanlagt nitton vedartsanalyserade härdar dominerade björk och ek kraftigt, men likväl framstod flertalet, med sina inte mindre än nio olika närvarande trädslag, i bjärt kontrast gentemot den ensartade vedartssammansättning gravarna visade upp.

Dateringarna av de manslånga härdarna förefaller korrespondera väl med några av gravfältets äldsta gravläggningar. I sammanhanget måste man dock ha det flerhundraåriga Sigmaintervallet och alla risker

Id nr	Dimension, m	Djup, m	Vedart	Övrigt	¹⁴ C
4430	2,0x1,6		Björk	Brända ben	2448±39 BP, 760-400 BC, 2 Sigma
6540	2,0x1,45		Al		2471±33 BP, 770-410 BC, 2 Sigma
23314	1,5x1,5		Björk		2416±34 BP, 750-390 BC, 2 Sigma

Tabell 7: ¹⁴C-daterade stora härdar, belägna i mer eller mindre omedelbar närhet till gravarna.

för felkällor det innebär i åtanke. Dessutom överrensstämmer inte vedarterna i just dessa äldsta gravar med vedarterna i de tre daterade härdarna. Likväl kan man med vissa källkritiska förbehåll hävda att det utifrån föreliggande dateringar finns indikationer på att de äldsta kremeringsakterna kan ha skett i omedelbar anslutning till gravgömmorna, medan vi inte finner några som helst säkra spår efter de yngre gravläggningarnas kremeringsbål på platsen. Osteologisk analys har även gjorts på samtliga brända ben som påträffats i lokalens övriga anläggningar (eller med andra ord icke gravar). I merparten av fall har de försvinnande små mängderna (oftast mindre än ett gram per anläggning) varit oidentifierbara eller kunnat bestämmas som djurben, men i härden 5549 påträffades 2,7 gram brända människoben. Benfragmentet återfanns dock i anläggningen övre, sekundärt påförda fyllning och kan således inte kopplas samman med härdens faktiska primärfunktion, själva eldningsmomentet.

Utifrån resultaten ifrån Riksantikvarieämbetet UV Syds undersökningar av gravmiljöer i Gualöv, Skåne, diskuterar osteolog Caroline Arcini i en artikel den generella gravmiljöproblematiken; att alltför få bålplatser har kunnat lokaliseras jämfört med den stora mängd gravar som undersökts. I artikeln för Arcini fram en intresseväckande alternativ tolkning till hur lämningar efter bålplatser kan förväntas se ut. Arcini menar att lämningarna ofta endast består av en träkolsfylld grop, vars funktion varit att säkerställa bålet lufttillförsel underifrån. Praktiska försök har visat att de brända benen oftast samlas i bålrestens övre, mest

utsatta och skadebenägna regioner, medan de undre luftgroparna alltså endast fylls med träkol från bålet undre parti (Arcini 2007:145ff). Enligt Arcinis förslag skulle alltså även de små fyndtomma härdarna på Tjärby Norra kunna utgöra de undre resterna av större bålkonstruktioner. Ur ett strikt rumsligt perspektiv känns en dylik tolkning mycket rimlig, då flest härdar inom hela undersökningsytan de facto påträffades inom och i nära anslutning till gravfältet. Likväl finns bara ett enda exempel där en härd och en grav till viss mån uppvisar samstämmiga dateringar och vedartsinnehåll. I grav 56, daterad till 2447±66 BP, påträffades träkol av ung alstam och i härd 6540 drygt tjugo meter öster därom, daterad till 2471±33 BP, utgjordes det analyserade träkolet av unga alstammar. Således måste det analyserade materialet anses alltför svagt för att vare sig kunna bekräfta eller avfärda härdarnas faktiska koppling till gravfältetsrelaterad verksamhet, eller än mindre dess eventuella funktion som gravbål.

5.6. Metallföremål i gravarna

Metallföremål påträffades i tolv av gravarna, vilket därmed motsvarar 18% av det totala antalet identifierade gravläggningar. En snabb jämförelse med förhållandena på ett antal andra samtida, ”klassiska” brandgravfält från Göteborgsområdet och Västergötland (Sahlström & Gejvall, 1948, 1951, Cullberg 1973, Bakunic-Fridén, Blank & Jankavs 2012) visar att sagda procentsats på Tjärby Norra stämmer anmärkningsvärt väl överens med situationen på flertalet av dessa lokaler (se tabell 8, nästa sida).

Metallföremålen i Tjärbygravarna har i samtliga fall varit med på kremeringsbålen, vilket kan sägas vara ett klart avsteg från gängse praktik under bronsåldern, då metallföremålen oftast först avslutningsvis placerades tillsammans med den döde, efter avslutad kremation, rengöring av de brända benen samt nedläggandet av benen i gravurnan eller i gravgömmen. Metallföremålen i gravarna inom Tjärby Norra har en genomgående prägel av personliga ägodelar, såsom dräktattiraljer och bruksföremål, medan vapen, ädelmetaller och iögonfallande statusföremål helt lyser med sin frånvaro. Såväl föremål av brons som av järn förekommer. Dock går det här att påvisa en mycket påtaglig kronologiskt betingad rumslig fördelning, med övervägande bronsföremål i den sydvästra, äldre gravkoncentrationen och uteslutande järnföremål i den nordöstra, yngre gravkoncentrationen (se tabell 9).

Fyra icke könsbestämda vuxna finns bland individerna med metallföremål i gravarna. Trots denna osäkerhetsfaktor förefaller det av allt att döma först och främst vara kvinnor och barn som fått med sig föremål av metall. Enda indikationen på att även män kan ha fått med sig gravgåvor är den vuxna individ i grav 20 som gravlagts med en trekantfibula

av järn och som osteologiskt bedömts som *trolig man* (med anledning av denna tvekan väljer jag att behandla denna individ som ej könsbestämd i följande diskussion och analys). Av tabell 9 ovan framgår att merparten av de metallförande gravarna endast innehöll 1-2 föremål. Vidare bör det än en gång noteras att inga vapengravar påträffats på platsen.

Det är inte alla metallföremål som gått att identifiera. I vissa fall rör det sig enbart om anonyma fragment, men likväl spelar dessa fragment en viktig roll i vår förståelse för gravfältets uppdelning, då deras respektive metalltyp har bidragit med viktig information kring den ovan refererade rumsliga spridningsbilden. Identifierbara föremål hjälper därefter till att ge dessa rumsliga strukturer ett kronologiskt skelett. Typologin kan således här hjälpa till att vidimera, alternativt ifrågasätta, föreliggande ¹⁴C-analyser. Det är min fulla uppfattning att de arkeologiska och naturvetenskapliga dateringarnas samverkan är ett nödvändigt måste för att kunna närma sig en lokals kronologiska ramar. Framväxten och bruket av västsvenska flatmarksgravfält med brandgravar brukar traditionellt kopplas till yngre förromersk och äldre romersk järnålder och de äldsta ¹⁴C-dateringarna i Tjärbygravarna kan därför te sig anmärkningsvärt

Lokal	Antal undersökta gravar	Antal gravar med metall	% av metall-förande gravar av totala antalet	Antal vapengravar	Vapengravar, % av totala antalet/% av gravar med metall
Tjärby Norra, Tjärby sn	67	12	18	-	0/0
Mellby, Mellby sn	98	26	26	-	0/0
Kyrkbacken, Horns sn	222	48	21	2	0,9/9,5
Ekehögen, Onsala sn	190	44 (39?)	21-23	4	9-10 /17-19
Backa Röd	78	3	3,8	-	0/0
Valtersberg	201	18	9	1	0,5/5,5

Tabell 8: Antal undersökta gravar i relation till gravar med metallföremål inom ett antal västsvenska (primärt) förromerska gravfält. Notera att det råder viss osäkerhet kring antalet metallförande gravar på Ekehögen. Därav de alternativa procentsatserna.

Grav nr	Fnr	Läge	Vedart	Individ	Metall	Föremål	Typologisk datering	¹⁴ C-datering, 1 Sigma
5	256	S		1 barn, 8-9 år	CU-leg	Halsring, samt eventuell nål/syl	(BRÅ p VI) -ÅFRJÄÄ enligt Jensen 1997	520-360 BC
13	229	N	Björk	1 vuxen	Järn	Fibula, trekants-, med stor spiral. Typ K	YFRJÄÄ, 130-50 BC (Martens IIB)	
20	233	N		1 vuxen. (Trolig man)	Järn	Fibula, T-formig med ändknoppar	YFRJÄÄ, IIA-tidig IIB 250-50 BC	
21	228	N	Lind	1 mindre barn	Järn	Fibula, trekantig(?) spiral och nål	YFRJÄÄ, 150 - BC	
22	232/236, 237, 241	N		1 vuxen kvinna	Järn Järn, Järn	Skära med ett nithål, Dräknål (alt prygl?) m plant rundat huvud, Nål 5 cm	YFRJÄÄ - ÄRJÄÄ BC 150 - 200 AD	160-130, 120-50 BC
23	227	N		1 vuxen	Järn	Nål/ten(?) Fragment 8 cm		
28	239, 240, 238	S		1 vuxen kvinna	CU-leg Järn	T-formig fibula (x2) med 3 pågjutna dekorerade knoppar, Nål (3 cm)	La Tène B2 = 330-260 BC (Müller 1994:459), La Tène C1-D1 = 260-60 BC (Bieger 2003, Brandt 2001) IIA (Martens 1997)	360-280, 260-200 BC
56	257	S	Björk, Al	1 vuxen	CU-leg + järn	Fibula, T-formig (fe), med välvd, dekorerad "sköld" (cu-leg)	YFRJÄÄ, 200-130 BC (äldsta fasen/grupp A, Gotland enligt Nylén 1955, Fas 1, Bornholm enligt Becker 1990)	750-680, 670-640, 550-410 BC
57	226	S	Björk	1 barn	CU-leg	Fibula, spiral o nål		
58	225	S		1 barn	CU-leg	Plant, böjt fragment, (ev pincett eller fibula)		
67	33, 34 (FU)	N		1 vuxen kvinna	Järn Järn	Gördelttillbehör: Ringsölja/bältering, Remknäppe (?)	YFRJÄÄ 150 - BC	
68	35, 36 (FU)	N		1 vuxen, äldre	Järn	Skära med tånge	YFRJÄÄ - ÄRJÄÄ, BC 150 - 200 AD	

Tabell 9: Gravgåvor av metall vid Tjärby Norra.

avvikande från gängse mönster. I kombination med typologiskt daterat gravgods ges de naturvetenskapliga dateringarna dock en helt annan tyngd. I motsatt ordning vill jag också påstå att det finns stora risker att enkom basera dateringarna av ett dylikt material utifrån typologi. Som tabell 8 och 9 ovan visar saknar oftast det stora flertalet (generellt omkring 80%) av gravarna daterande metallföremål medan dateringar strikt baserade på kärlyper många gånger kan vara vanskliga. Således finns ett stort mörkertal – i många fall lejonparten av materialet – som förblir odaterat och således råder stor risk att perioder av ett gravfält faktiska brukandetid aldrig kommer att identifieras. Denna problematik har även uppmärksammats och diskuterats rörande danskt förromerskt gravmaterial (Borby Hansen 1997:12f), vilket jag dock väljer att återvända till i kapitel 8.

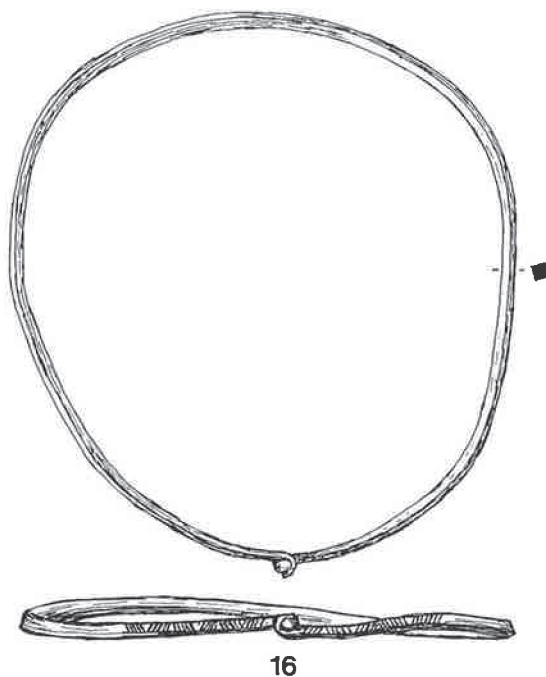
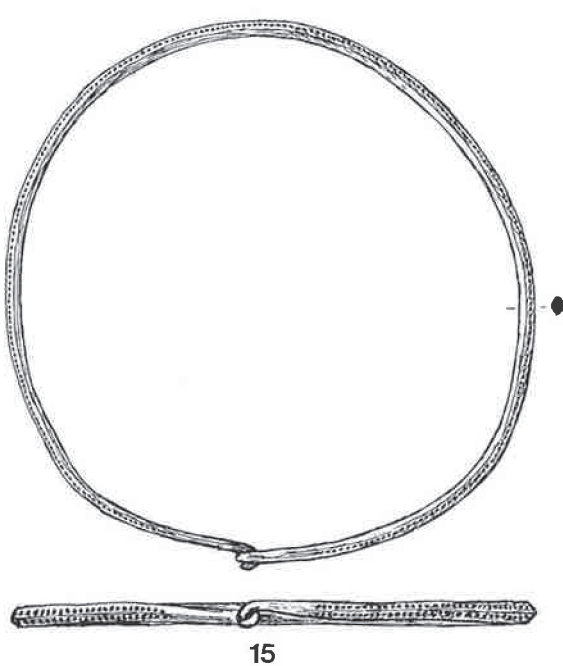
Angående det faktum att metallerna i vissa gravar endast utgjordes av ej närmare identifierbara fragment, så vill jag här påpeka att jag inte tolkar detta som ett tecken på en medveten ”pars pro toto”-tradition. Med tanke på att metallerna som redan nämnts snarast utgörs av personliga ägodelar, sannolikt fästa i den dödes dräkt eller på annat sätt burna vid kremeringstillfället, snarare än reella gravgåvor, så förutsätter jag att det rörde sig om funktionsdugliga artefakter och inte symboliska gåvor. Exempelvis i fallet med de två skärorna så visar UV GAL’s metallografiska analyser att det definitivt rört sig om välsmidda, funktionsdugliga redskap av hög kvalitet och inte enkom symboliska, skärliknande attiraljer, ämnade för begravningssceremonin (Grandin & Andersson 2006, Grandin 2009). I de fall gravgömmorna endast uppvisar fragment så har troligen föremålet skadats på bålet och därefter av en eller annan anledning missats i samband med insamlandet av bålrester. Ytterligare en alternativ förklaring till att endast fragment återstod

vid fyndtillfället är förstås den nedbrytningsprocess som pågått under de dryga tvåtusen åren föremålen legat i marken.

I följande genomgång av metallfynden i gravarna väljer jag av naturliga skäl enbart att ta upp de identifierbara föremål som kan bidra med uppgifter kring dateringar och influenser/yttre kontaktsfärer. För närmare beskrivning av övriga, svagare tidsfästa och/eller fragmentariska metallfynd hänvisas till tabell 9 samt till den tekniska rapporten (Wranning 2010a).

5.6.1. Bronshalsring

Det äldsta identifierade metallföremålet på Tjärbygravfältet är en tunn halsring av brons med kvadratisk tvärsnitt, kroklås av små rundade, svagt förtjockade ändknoppar och punsad dekor i form av ett längsgående prick- och streckmönster. Den fragmenterade, eldpåverkade halsringen påträffades tillsammans med ett barn i 8-9-årsåldern i grav 5, vilken var anlagd i norra delen av den sydvästra gruppen. Halsringen i barngraven är oerhört lik de halsringar som Jørgen Jensen placerar in bland ”gravfynd från bronsålderns slut”, exempelvis bronshalsringarna från Smederup, Gosmer sogn, Århus amt, på östra Jylland, med krokformade lås och punsade dekorer – den ena med två punsade rader av prickar som löper i hela ringens längd, den andra med tvärställd streckdekor närmast låsanordningen (Jensen 1997: plansch 90, nr 15-16, samt beskrivning sid 286). Även halsringarna från Sattrup, Østbirk sogn, Skanderborgs amt (även detta på Jylland, se fig. 9), tillverkade av bronsten med rombiskt tvärsnitt och med enkelt kroklås, är mycket lika (a.a.: plansch 93, fynd nr 1-3, samt sid 287). Jensen skriver att bland de sista produkterna inom det nordiska bronsåldershantverket återfinns en grupp ringar med flat, lätt skråställd form och med enkelt kroklås. Ringarna är ofta dekorerade med

1-16: Smederup, Gosmer sogn, Århus amt (3:30). Målestok 1:2.

Figur 9: Halsringen (grav 5, Fnr 386), samt de danska ringarna från Smederup (efter Jensen 1997: planch 90). På den infällda kartan framgår de i texten refererade ringarnas respektive fyndort. Foto: Anders Andersson.

simpла geometriska mönster som kan uppfattas som (min översättning) ”de sista utlöparna av den yngre bronsålderns bandornamentik” (Jensen 1997:60). Ringarna från Smederup och Sattrup förefaller höra till de yngsta av denna typ, då de i Jensens periodvisa genomgång av offerfynd istället förs till begynnelsen av äldre förromersk järnålder. Intressant i sammanhanget är att han också påvisar ett troligt släktskap mellan Smederupringarna och tidiga polska järnåldersgrupper. Som exempelvis nämns en depå i Bransk vid Bialostock, (a.a.: 155f), vilken kopplas till HaD2-3, motsvarande tidig förromersk järnålder, medan bronsålderns p VI sammanfaller med Mellaneuropas HaC1 – tidig HaD. Övergången mellan dessa mellaneuropeiska faser sker enligt Jørgensen omkring 530-520 BC. Således stämmer Tjärbyhalsringens typologiska datering mycket väl överrens med gravens naturvetenskapliga datering, 520-360 BC kalibrerat med 1 Sigma.

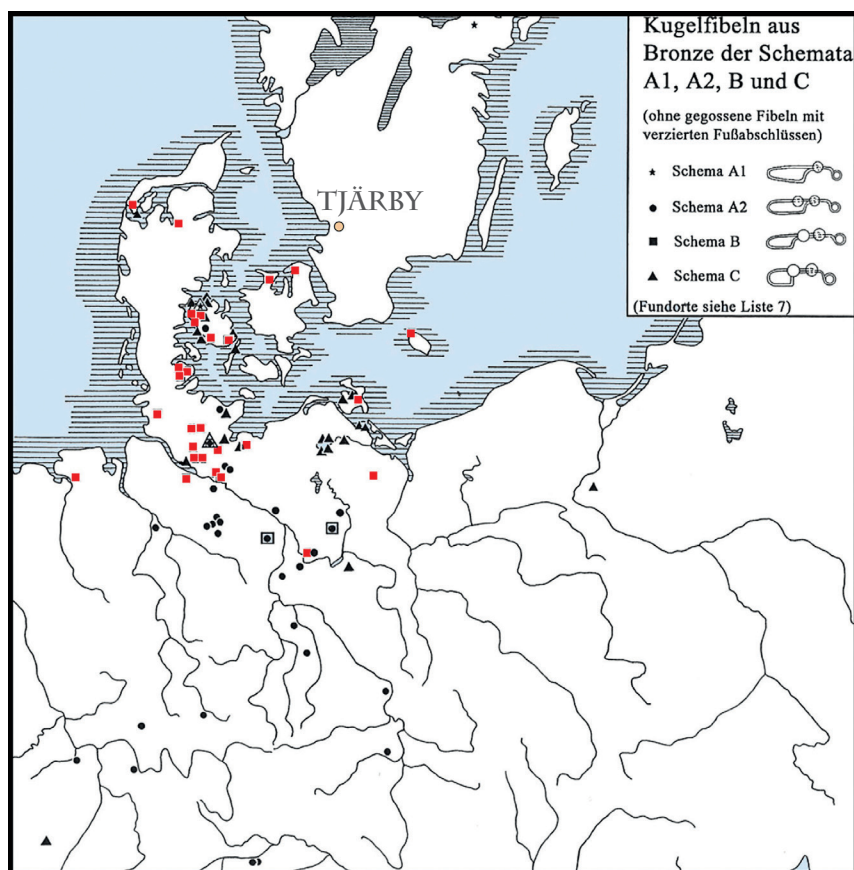
5.6.2. Bronsfibulor

Ytterligare ett par metallföremål av intresse, inte minst för tolkningen av lokalen i ett större perspektiv, är de två T-formiga bronsfibulorna (Fnr 239, 240) som återfanns i en kvinnograv (grav 28) i den södra koncentrationen. De brandskadade och nu delvis deformerade fibulorna är helt utförda i brons (alltså även nålen) och båda har tre pågjutna dekorerade knoppar på ryggbågen. Dekoren på varje knopp utgörs av en större nedsänkt triangel, eller möjligen ett zigzagmönster utgående från en baslinje. Anette Biegers avhandling om dylika ”kugelfibeln” är förmodligen det mest omfattande och tillika mest aktuella arbetet kring denna fibulotyp som hittills har publicerats (Bieger 2003). Bieger går här igenom drygt tusen knoppfibulor från sexton europeiska länder och diskuterar forskningshistorik och de olika

typernas utbredning och kronologiska sammanhang. En initial uppdelning kan göras utifrån det material fibulorna tillverkats i; järn, brons eller komposit (oftast järnfibulor med bronskuler). Sistnämnda variant är den vanligast förekommande, medan fibulor helt i brons hör till de ovanligaste. Utifrån form och konstruktionsdetaljer grupperar Bieger fibulorna därefter i tre huvudgrupper; ”Schema A, B och C”. De två Tjärbyfibulorna kan av allt att döma föras till Biegers ”Schema B”, en förhållandevis ovanlig typ som endast förekommer i 55 exemplar (varav sex osäkra) av brons. Utbredningen av Schema B-fibulor av brons begränsas i stort till Nordtyskland, och Danmark, där de framförallt uppträder i Holstein och Westmecklenburg respektive på Nordjylland och de danska öarna (företrädesvis Fyn och Bornholm). Dessutom finns anmärkningsvärt nog också fyra exemplar på ett gravfält i Bosnien (Bieger 2003:16ff, samt Karte 4-9). I detta sammanhang kan också nämnas att A-fibulor av kompositmaterial helt dominerar den sydsvenska

Figur 10: T-formade bronsfibulor (Fnr 239, 240) påträffade i grav 28. Foto: Anders Andersson.

Figur 11: Geografiskt spridning av schema A, B och C-fibulor. B-fibulor (motsvarande Tjärbyfibulorna) är rödmarkerade. Efter Bieger 2003.

regionen enligt Biegers sammanställning (a.a.:43).

Bieger diskuterar hur fibulornas datering har varierat över tid och plats (a.a. s 11ff) och förefaller kunna ringa in deras huvudsakliga brukandetid till p II –IIIa, vilket ungefärligen torde motsvara 250-200 – 100 BC. Hon sluter sig dock till att de på Bornholm och i övriga Danmark som först uppträder under LT C2, motsvarande 170-110 BC (a.a. 86ff), vilket därmed torde antyda att Tjärbyfibulorna fördes hit *innan* typen började uppträda mer frekvent i området. I detta sammanhang är det av stort intresse att notera att Müller daterar fibulatypen till LT B2, vilket motsvarar omkring 330-260 BC (Müller 1994:459). Föreliggande ¹⁴C-analys av den grav som

fibulorna påträffades i ger en datering till 360-280, 260-200 BC, kalibrerat med 1 Sigma, vilket därmed kan stämma relativt överens med såväl Müllers datering som Biegers tidsangivelse för fibulatypens kontinentala introduktion, trots deras inbördes avvikande uppfattningar.

Men varifrån kan Tjärbyfibulorna ursprungligen härröra? De två bronsfibulorna är med sina tre kulor/knoppar mycket lika vissa av de bronsfibulor från Fyn som redovisats av Albrechtsen, exempelvis bronsfibulan från Bred Mose (Albrechtsen 1954, Tavle 19:g), vilken Moberg ansåg vara en tydlig direkt parallell till fibulor från mellersta Elberegionen. Däremot skall de danska knoppfibulorna av järn och även kompositfi-

bulorna enligt Moberg ses som yngre ”kopior” (Moberg 1954:20ff). I och med denna antydda koppling till de centraleuropeiska ”prototyperna” ansåg Moberg Albrechtsens datering av de Fynska bronsfibulorna till La Tène II vara mycket trolig, en datering som således också skulle vara i god samklang med det äldre kalibrerade intervallet i ¹⁴C-dateringen av Tjärbyfibulorna. Ett antal studier kring dateringsproblematiken har dock tillkommit därefter (se exempelvis Martens 1997, Bieger 2003:11ff och där anförd litteratur) och senare års forskningsresultat har kommit att nyansera och förfinas bilden något. I enighet med Anette Bieger anger Jochen Brandt knoppfibulornas brukandetid till mellan LT C1 och LT D1, motsvarande cirka 260-130 BC. Brandt skriver att ”äkt” La Tène knoppfibulor oftast har kort spiral och som regel endast två, odekorerade kulor/knoppar. Som nordligaste utlöpare till dessa ”äkt” La Tène-fibulor anger han fibulor från Brandenburgstrakten, medan fibulor norr därom oftast har varit, ”av experimentlusta”, förvanskade kopior. Inom den bågshär som utgår från Holstein i väst och sträcker sig via Fyn i norr och avslutas i Vorpommern i öst förekommer dock en speciellt enhetlig typ, helt tillverkad i brons, med lång spiral och oftast med tre kulor, vilka vanligen är dekorerade (Brandt 2001:84). Martens för denna fibulotyp till period IIA i sin jylländska kronologi, vilket alltså helt korresponderar med Brandts och Biegers uppfattning (Martens 1997:129ff). Med stor sannolikhet kan Tjärbyfibulorna härledas till denna geografiska sfär och därmed torde också den yngsta intervallen i föreliggande ¹⁴C-analys (260-200 BC) ha störst relevans för gravens datering. Den påvisade Nordvästtyska geografiska sfären som fibulorna – eller de bakomliggande influenserna till dem – förmodas härröra ifrån är dock något som bör läggas på minnet inför den avslutande diskussionen kring gravfältet i kapitel 8.

5.6.3. Kompositfibula

Ett annat, ur flera hänseenden intressant metallföremål på Tjärby Norra är den kompositfibula som påträffades i grav 56, vilken var belägen inom den södra gravkoncentrationen. Föremålet (Fnr 257) utgörs av en T-formig järnfibula med lång spiral och med en välvd, dekorerad och lövtunn ”sköld” av brons fästad över bågen/ryggen. Dekorationerna på den cirka 2,8x2,4 cm stora skölden består av ett antal nedsänkta/punsade prickar, var och en omsluten av en koncentrisk ristad cirkel. Den välvda bronsskölden har också en plan bottenplatta, vilket innebär att fibulans kvadratiska ryggbåge löper dold igenom mellan de två bronsplattorna. Den fyra centimeter breda spiralen av järn har förtjockade, kulformade ändar, men av övriga järndetaljer återstår endast några svårt korroderade fragment, så fibulans ursprungliga form och storlek har ej gått att bestämma. Att hitta paralleller till denna fibula bland de klassiska samtida gravfälten från svenska fastlandet visade sig vara lättare sagt än gjort. Däremot finner man påtagliga likheter mellan fibulan och de typiskt gotländska fibulor som Nylén benämner *”Eiserne Fibeln mit langer, echter Spirale und einer grossen, gegossenen Bronzeverzierung auf dem Bügel”* (Nylén 1955:404ff) och som där är kända i ett stort antal, bland annat från Vallhagar (se exempelvis Nylén 1955 Fig 159 sid 287, Fig 165 sid 289, Fig 169 sid 292). Nylén för de gotländska fibulorna till sin grupp A (a.a. 374f, 399), vilket enligt Martens föreslagna synkronisering ungefärligen motsvarar övergången mellan LTC1 och LTC2 och Martens IIA, eller i kalenderår omkring 250-130 BC (Martens 1997:131f). Även om formspråket i mångt och mycket överrensstämmer så saknar de gotländska fibulorna i stort sett ornamentik. Det finner man däremot på en anmärkningsvärt lik kompositfibula med lång spiral som påträffats i en grav på Nr. Sandegård på Bornholm. Den tunna välvda

Figur 12: Fnr 257, grav 56, T-formig järnfibula med dekorerad bronsköld. Foto: Lena Bjugger.

bronskölden är dekorerad med fyra små cirklar, vilka utgör ändarna på respektive arm av ett streckornerat kryss. Becker för fibulan till gravfältets Fas 1 – till vilken även lokalens knoppfibulor/kugelfibel förs – och som alltså direkt motsvarar Nyléns gotländska Grupp A (Becker 1990:80ff, 194, Plansch 48, Fnr 555). Även Tjärbyfibulan torde därmed av allt att döma kunna dateras till omkring 250-130 BC, vilket således innebär att den är förhållandevis samtida med de tidigare diskuterade bronsfibulorna på platsen.

Från grav 56 föreligger som tidigare nämnts en i sammanhanget mycket märklig ^{14}C -analys, vilken daterar de brända benen till intervallet yngsta bronsålder – äldsta förromersk järnålder (se tabell 4). Den anmärkningsvärda diskrepansen mellan den ^{14}C -dateringen och föremålsdateringen indikerar således att någon form av återbegravning av äldre ben, alternativt en efterdeponering av ett yngre föremål i en äldre grav har skett, vilket diskuteras mer ingående i kapitel 5.8.

5.6.4. Järnfibulor

Som tidigare nämnts utgjordes metallfynden inom den norra gravkoncentrationen uteslutande av järn och förefaller genomgående vara något yngre än bronsföremålen. Det bästa exemplet på detta är den järnfibula (Fnr 229) som påträffades tillsammans med en vuxen, ej könsbestämd individ i grav 13. Fibulan är en så kallad trekantsfibula av Kostrzewskis typ K, en mycket vanlig och geografiskt utbredd fibulatype – från Østfold i väst till Gotland i öst – under yngre förromersk järnålder. Exempelvis nämner Monika Rasch att det är en av de vanligaste fibulatyperna inom det östgermanska området under sen förromersk järnålder (Rasch 1997:52). Fibulatyperns tidsmässiga ställning har diskuterats flitigt genom åren (se Rasch 1997:53 och där anförd litteratur), men numera förefaller

det råda enighet kring fibulatyperns hemmahörighet i yngre förromersk järnålder, oavsett vilken region man studerar. Exempelvis för Martens i sin jylländska kronologi fibulatyper till första hälften av IIB, vilket i rena kalenderår ungefärligen motsvarar 130-50 BC (Martens 1997:129ff) och Nylén för den till den samtida gotländska Grupp B (Nylén 1955:375ff, 399). Intressant att notera är att Tjärbyfibulan storleksmässigt och stilistiskt mest påminner om de två fibulor som påträffats i Öländska kittelgravar. Medan övriga öländska trekantsfibulor är ganska små, oftast mindre än fem centimeter, så avviker fibulorna i kittelgravarna genom att vara drygt sju centimeter. Vidare är båda dessa fibulor också försedda med en liten kam just vid bågens knick (Rasch 1997:53). Även Tjärbyfibulan har en tydlig sådan kam och trots att

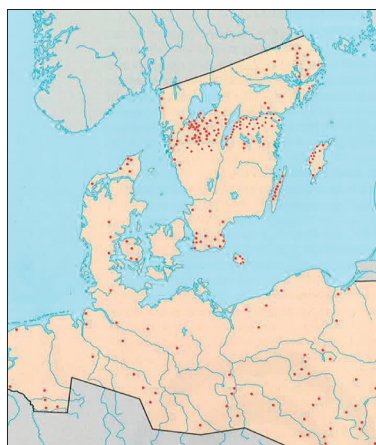
Figur 13: Trekantsfibula i järn av Kostrzewskis typ K (Fnr 229, grav 13). Foto och teckning: Anders Andersson.

fibulan inte är intakt (en del av foten saknas) så är den närmare 6,5 centimeter lång.

Ytterligare två järnfibulor kunde identifieras inom Tjärbygravfältets norra del, i båda fall dock mycket fragmentariska och svårbestämda. I grav 21 återfanns spiralen till en trekantsfibula av ej närmare bestämbar art eller storlek (Fnr 228) tillsammans med ett litet barn. Trots fibulans fragmentariska tillstånd bör man, i likhet med ovan redogjorda trekantsfibula i grav 13, kunna ge den en ”äldsta möjliga datering” till Martens IIB. Den bör med andra ord inte dras längre tillbaka i tid än till tidigast 130 BC. Det andra fibulafragmentet (Fnr 233) återfanns i grav 20 tillsammans med en vuxen individ, bedömd som ”trolig man”. Till skillnad från de andra två järnfibulorna så rör det sig här om en T-formig fibula med runda ändknoppar på den långa spiralen. Då T-formade fibulor förekommer under såväl period IIA som första hälften av IIB går det tyvärr inte att datera fyndet närmare än till omkring 250-50 BC.

5.6.5. Skäror

Belägg för järnsärör finns redan från yngre bronsålder, men likväl har de i gravsammanhang kommit att bli något av en klassisk ledartefakt för framförallt yngre förromersk järnålder, men även delvis för äldre romersk järnålder (motsvarande BC 150 – 200 AD). Två gravar med järnsärör fanns på Tjärby Norra (grav 22 och 68), varav båda var belägna inom den norra gravkoncentrationen. Båda särörorna fanns tillsammans med vuxna individer, i grav 22 en vuxen kvinna, i grav 68 en vuxen, äldre, ej könsbestämmd person. Båda särörorna har ett nithål för handtaget, men uppvisar i övrigt ganska olika former. Medan säröran i grav 22 (Fnr 232/236) har fortsatt i sin fulla bredd in i skaftet (se bilden), så avslutas säröran i grav 68 (Fnr 35-36) i en lång, smal tånge. Vidare är sistnämnda skära något mer smäcker och dess egg avslutas i en mer skarp vinklad, avsmalnande spets än den förstnämnda, mer korta och krumma (se fig. 14), vilket skulle kunna antyda att den fungerat som

Figur 14: Järnsärör från grav 22 och 68. Fnr 232/236 till vänster och Fnr 35-36 till höger. Foto: Monica Bülow Björk. Den infällda kartan visar spridning av järnsärör och andra skörderedskap i Sydsandinavien och södra Östersjöregionen 200 fKr-600 e. Kr. Hämtat ur Pedersen & Widgren 1998:262.

kombinationsredskap för såväl skördning som lövtäkt (Pedersen och Widgren 1998:261ff, 352ff).

Trots skärornas välbevarade tillstånd måste det anses omöjligt att ge dem en intern kronologi baserat på dess respektive former. Ben från kvinnan i grav 22 har ¹⁴C-daterats till 160-130, 120-50 BC, vilket också känns som en fullt adekvat datering för grav 68.

5.6.6. Järnnål

I grav 22 påträffades förutom ovan nämnda järnskära också en närmare tolv centimeter lång dräknål (Fnr 237), vilken snarast kan beskrivas som en skivhuvudnål med kvadratisk tvärsnitt i basen, rundovalt tvärsnitt vid spetsen och med en tunn, cirka två centimeter i diameter närmast rund platta påfäst i toppen. Jag har inte kunnat finna någon direkt parallell till nålen, men fyndomständigheterna – det låsta kontext gravgömmen utgör – innebär alltså att även nålen är hemmahörande i yngre förromersk järnålder.

5.7. Keramiken – en nyckel till begravningsritualen

All keramik från gravarna på Tjärby Norra har analyserats ingående av keramikexperten Torbjörn Brorsson, Kontoret för Keramisk Studier (KKS). Brorssons analys redovisas i den tekniska rapporten (Brorsson 2010) och resultaten utgör en viktig grund för min diskussion och fortsatta analys på följande rader, liksom för de jämförande studier jag utfört och redogör för i kapitel 8.

Figur 15: Järnnål (Fnr 237) från grav 22. Foto: Anders Andersson.

Sextio av lokalens sextiosju undersökta gravgömmor innehöll keramikkrärl. I ett par fall innehöll gravnen fler än ett krärl, vilket skulle kunna tolkas som att ett av krärlen var ett bikärl, en form av gravgåva. En egendomlig företeelse som också kan sägas vara något av hela gravfältets signum är traditionen att lägga ned trasiga krärl tillsammans med de brända benen i gravnen. Urnorna i gravarna har med andra ord inte i något enda fall fungerat som benbehållare. I stället måste man förmoda att ben, krärlfragment och eventuella metallföremål har transporterats till den nygrävda gravnen i någon annan form av behållare – eventuellt en påse av textil eller skinn – och lagts eller hållts ned däri. Denna smått kaotiska fyndspridningsbild som proceduren bidragit till att skapa i gravgömmornas fyllning framstod inledningsvis som närmast obegriplig. Teorier haglade, stöttes och blöttes och förkastades under grävningens gång kring sönderplöjning, omfattande djuraktivitet, plundring, återanvändning/återdeponering eller möjligen en tradition med en våldsamt nedläggning, där det benfyllda kräret kastats ned i gropen, men ingen av dessa teorier befanns ha bäring mer än för en kort stund. Exempelvis kunde plundringsteorin avfärdas av ett flertal anledningar; alltför många gravar innehöll fortfarande metaller, då alla gravar i sin helhet uppvisade en likvärdig ”kaos” skulle plundringen ha genomförts till etthundra procent och i varje enskilt fall skulle plundrarna ha tvingats tömma gravgömmen fullständigt utan att göra åverkan på nedgrävningsskanter, samt därefter lägga tillbaka allt material för att lyckas åstadkomma den situation som nu rådde. Det kanske viktigaste och avgörande motargumentet mot plundringsteorin var att även de gravar som var uppenbart förslutna vid upptäckten (djupt nedgrävda, med täcksten och annan fyllning ovan) uppvisade exakt samma mönster i själva gravgömmen som övriga

gravar. Vi stod helt enkelt inför lämningarna efter en konsekvent genomförd ritual som ingen av oss var bekant med sedan tidigare.

Redan vid förundersökningen (då de gravar som senare kom att erhålla numreringen 66, 67 och 68 undersöktes) uppmärksammades att i grav 66 var nästan hela kärlets mynningsrand komplett medan inte ett enda bottenfragment återfanns. Fenomenet tolkades då som att kärlet eventuellt hade ställts ned uppochned och följaktligen var också en av huvudfrågorna inför slutundersökningen att utrona om det på platsen funnits en återkommande tradition att deponera kärnen liggande eller stående uppochned. Således riktades redan från start mycket stor noggrannhet just kring att dokumentera kärnfragmentens riktningar, lägen och inbördes förhållande.

Tack vare att de enskilda gravarna dokumenterades minutiöst noggrant, genom att näst intill varje keramikfragments inbördes läge och riktning noterades och att bitarna samlades in på fyllfat i den ordning och riktning de påträffats, istället för att enbart samlas in i fyndpåsar som brukligt är, började mönstret allt mer skönjas. Det genomgående mönstret var helt enkelt avsaknaden av mönster – kärnen hade varken ställts vanligt, uppochned eller liggande, de kunde omöjligen ha krossats på plats i gravgömmen och följaktligen hade de heller aldrig rymt benen. När det sedan vid rengöring och fyndtvätt också uppdagades att vissa kärnfragment var kraftigt deformerade av upphettning, många var sintrade och i vissa fall även sintrade i brottytor, började vi ana hur man gått till väga. Fragmenten som uppvisade sintrade brottytor hade alltså bevisligen sintrat först *efter* att kärlet gått sönder. I vissa fall kunde dessutom en av två passbitar vara kraftigt sintrad medan den andra knappt var nämnvärt sekundärt värmepåverkad, vilket torde kunna indikera att fragmenten haft helt olika lägen i

den eld de vistats i. Slutligen visade Torbjörn Brorssons expertanalys av keramikmaterialet att kärnen närmast genomgående hade blivit utsatta för mycket kraftiga temperaturer, generellt cirka 900-1000°C, ibland till och med högre än så. Temperaturen har alltså varit närmast dubbelt så hög mot vad som erfordras vid tillverkning av keramik och kan istället snarast jämföras med de temperaturer som måste uppnås och vidmakthållas under flera timmar på ett kremationsbål för en lyckad förbränning av den döde. Brorssons analys kunde också påvisa att kärnen i flera fall magrats med siktad bergart, vilket gjort godset mycket värmetaligt. Många av kärnen i gravarna förefaller med andra ord sannolikt vara tillverkade enkom för att brukas i denna speciella begravningsritual och där kunna motstå högre temperaturer än ordinär keramik (Brorsson 2010).

Av allt att döma har antingen ett helt kärnl placerats på gravbålet tillsammans med den döde, där det fallit isär – och i vissa fall sintrats – av den höga temperaturen, eller så har fragmenten från ett redan krossat kärnl anbringats på bålet. Det faktum att passbitar i vissa fall uppvisar helt olika värmepåverkan indikerar antingen sistnämnda alternativ, eller att när det intakt applicerade kärlet sprack av den höga temperaturen så har fragmenten hamnat i olika kraftigt värmepåverkade lägen. Om vissa delar blivit liggande rakt mot stockar i bålet medan andra har hamnat i dess mindre heta utkant skulle en dylik situation med olika värmepåverkade passbitar kunna uppstå. I förstnämnda alternativ skulle det intakta kärlet också kunna ha haft någon form av praktiskt relaterad funktion på bålet – exempelvis som behållare för mat eller dryck till den döde. Vad detta i så fall eventuellt skulle ha kunnat utgöras av är dock oklart, då inga kärnfragment uppvisar matskorpa. Oavsett om det rör sig om redan krossade kärnl som anbringats på bålet eller om

intakta kärl som har fragmenterats av den höga temperaturen så kan man ana samma symbolik som den vi exempelvis känner från vapengravar – föremålen har ”dödats” och därmed gjorts oanvändbara i de efterlevandes värld, men redo för eftervärlden, i och med den transformationsfas som gravbålet i sig utgör. En sådan tanke skulle dock förutsätta att gruppen ansåg att det fanns ett närmast generellt behov av ett kärl för de döda, oavsett ålder eller kön, vilket kanske kan tyckas som ett något annorlunda förstahandsval av redskapsbestånd. Frågan kvarstår alltså huruvida det de facto var kärlet i sig eller dess eventuella innehåll som hade viktigast roll i ritualen.

Oavsett om vi varken kan förstå den bakomliggande orsaken till kärlets närvaro på gravbålen och i gravarna eller i vilket skick de placerats på bålet, så framstår det med all önskvärd tydlighet att detta moment var en mycket viktig del av den sociala praktik platsens begravningsritual utgjorde. Även om det råder viss tvekan kring dateringen av grav 63 – den äldsta daterade graven med kärldata som vistats i påfallande hög temperatur – så kan vi med säkerhet slå fast att praktiken varit i bruk på platsen åtminstone från och med äldre förromersk järnålder. Därefter vidmakthålls traditionen fram till och med de yngsta gravläggningarna under yngsta förromersk järnålder, vilket alltså innebär att tillvägagångssättet har återupprepats under åtminstone fyrahundra år, eller med andra ord under cirka tjugo generationer.

5.7.1. Fördjupad diskussion och analys kring Brorssons kärllgrupperingar

Torbjörn Brorsson delar i sin keramikanalys in de kärl som varit rekonstruerbara från botten till mynning efter form och gods i sex huvudgrupper. Till dessa sex grupper (allt som allt 31 kärl) läggs två avvikande kärl som bildar varsin egen grupp. Kärl som inte varit

fullständigt rekonstruerbara från botten till mynning lämnas i Brorssons analys något åt sidan. Brorsson skriver att de sex formgrupperna är mycket likartade och att det egentligen endast är grupp 1 – kärl med inåtböjd mynning – som avviker från de övriga grupperna. Även grupp 2, 3 och 4 kan utgöra separata grupper, medan grupp 5 och 6 däremot är mycket lika varandra (Brorsson 2010). Jag väljer i det följande att fokusera kring kärlets kontext snarare än att fördjupa mig mer än nödvändigt kring de olika gruppernas specifika formspråk. För en mer ingående typologisk presentation av respektive kärl och kärllgrupp hänvisas istället till Brorssons rapport (a.a.)

Det var inledningsvis såväl förbluffande som förbryllande att notera att Brorssons huvudgrupper i flertalet fall varken synes korrespondera något nämnvärt med de kronologiska eller de rumsliga mönster gravfältet Tjärby Norra uppvisar i övrigt. Alla sex kärllgrupper är representerade inom såväl den nordöstra, huvudsakligen yngre, som den sydvästra, huvudsakligen äldre gravkoncentrationen på gravfältet. Tillika finns det exempel där kärl från en och samma kärllgrupp förekommer bland såväl de äldsta som de yngsta daterade gravarna. Utan föreliggande ¹⁴C-analyser eller daterande metallfynd skulle alltså en tolkning kring gravfältets kronologi, enbart baserad på kärllformer, te sig fullständigt annorlunda än den vi nu ser. I kombination med sagda dateringar måste man därför istället tänka sig att det faktiskt inte finns någon kronologisk utvecklingskedja mellan kärllgrupperna, utan att de snarare var för sig förefaller ha samexisterat under lång tid. De olika kärllformerna skulle därmed istället sannolikt kunna fungera som indikator på andra faktorer än de rent kronologiska. En genomgång av såväl former som dimensioner visar dock att varken någon uppenbar koppling mellan exempelvis köns- eller åldersgrupp och någon specifik kärllgrupp eller kärllstorlek kan påvisas.

Kärlens mynningsdiameter har gått att mäta på totalt trettiofyra kärl. Vid de förromerska brandgravfälten Ekehögen, Backa Röd och Valtersberg – där kärlen fungerat som benbehållare – har man kunnat påvisa en tydlig relation mellan små kärl och barngravar (se exempelvis Cullberg 1973:43f, 61, Jankavs & Jonsson manus). Till skillnad från dessa huvudsakligen samtida lokaler ger inte Tjärbykärlens mynningsdiameter någon som helst indikation kring vem – ålder och/eller kön – som gravlagts. Alla upptänkliga mynningsvidder mellan 9 och 27 centimeter förekommer, dock med en påtaglig preferens för dimensionerna 14-18 centimeter, varav inte färre än sju stycken uppvisar en mynningsdiameter på 16 cm. Två av kärlen i barngravarna (grav 6 och 63) hör till de minsta, helt i enlighet med ovan refererade lokaler, men övriga fem ligger inom samma ramar som de vuxna. Tillika återfinns två av de minsta kärlen i dubbelbegravningarna (grav 40 och 49), medan ett dubbelbegravningskärl återfinns mitt bland de vanligaste storlekarna (grav 18) och ytterligare tre hör hemma bland de största (grav 2, 11 och 24). En liten svag tendens anas att kärlmynningar i kvinnogravar är vidare än i mansgravar (16-24 cm respektive 12-18 cm), men då det könsbestämda materialet i gravar med välbevarade kärlmynningar är alltför litet (tre respektive fyra stycken) måste dessa tendenser anses som alltför svaga grunder att basera könsbestämning i övriga vuxengravar på. Likväl kan noteras att mynningsdiametern på kärl i icke könsbestämda vuxengravar pendlar mellan 13-26 centimeter, med en tydlig ”puckel” i intervallet där storlekarna i mans- och kvinnokärl möts (14-17 cm). Sammantaget förefaller det dock som om det bibringade kärlets storlek inte har haft någon större betydelse för den grupp som brukade gravfältet och framförallt inte för den ceremoniella roll kärlet spelade i begravningsritualen. Detta torde i sin tur

möjligligen kunna ses som en indikation att kärlen inte haft en funktion som mat- eller dryckesbehållare för de döda, då kärlen i dubbelbegravningarna i sådana fall rimligen borde ha varit påtagligt större än kärlen i enkelgravarna.

Om man närstuderar de kärl som inte omfattats av Brorssons kärngrupperingar, enligt samma premisser som ovan, finner man vissa intressanta samstämmigheter. Som tidigare nämnts utgör kärlen i grupp 1-6 cirka 60% av alla gravar med kärl och samtliga dessa grupperade kärl representeras alltså av bitar från alla kärldelar, mynning, buk och botten. Denna höga representation av kärldelar torde kunna tolkas som en följd av en viss noggrannhet vid insamlandet och av en eftersträvan att få med som mycket som möjligt av kärlet från gravbålet. Oavsett om också de ej diagnosticerbara kärlen härrör från gravar som ursprungligen haft motsvarande jämna representativitet, men som senare kommit att plöjas sönder hårdare, eller om den lägre representativiteten är en följd av att man i dessa fall av någon anledning ”slarvat” vid insamlandet så torde lämningarna enligt denna tolkning ha utgjorts av en relativt jämn, slumpvis fördelning av kärldelar, om än dock i mindre mängd än de diagnosticerbara kärlen. Så är dock inte fallet.

Av dessa 25 gravar med ”icke diagnosticerbara kärl” är det i endast två fall som mynningsdiametern har gått att beräkna, motsvarande 8% av gruppen. Samtidigt är dock antalet beräkningsbara bottnar något anmärkningsvärt hela fjorton stycken, vilket motsvarar 56% av gruppen. Av dessa fjorton diagnosticerbara bottnar är hela nio stycken (86%) 12 cm i diameter och fyra av de fem återstående återfinns inom storleken 10-14 cm. Så slående återkommande likvärdiga dimensioner är inte riktigt lika tydliga i någon av de andra grupperna. Jag vill därmed påstå att vi i denna ”ej diagnosticerbara kärngrupp” kan skönja

en enhetlig, *egen* grupp – grupp 7 – som förutom de enhetliga bottendimensionerna också kännetecknas av ett insamlingsmönster där kärleus mynningskanter medvetet har selekterats bort.

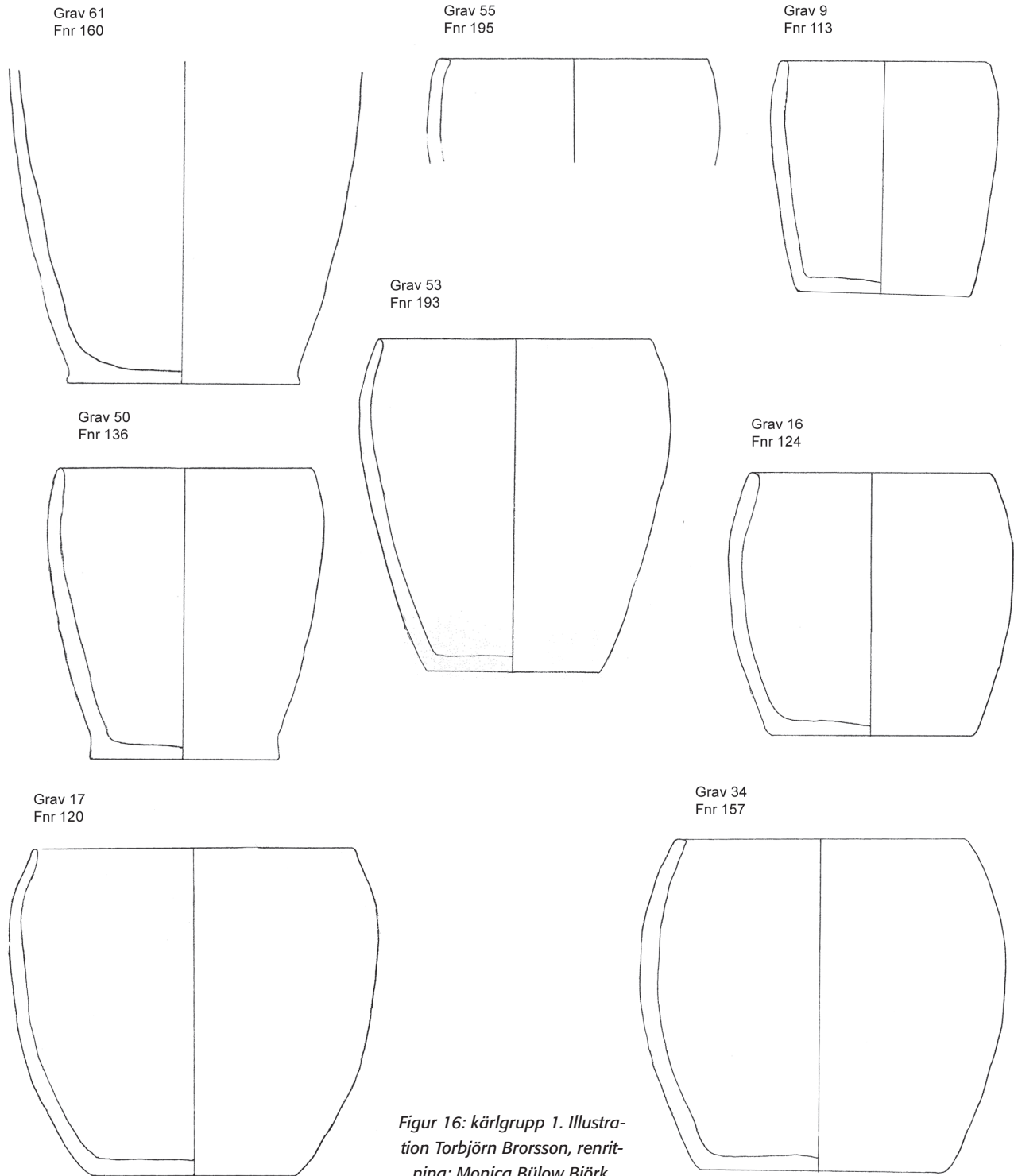
5.7.1.1. *Kärlgrupper, rumslig spridning, dateringar och närvaro av metallföremål*

Brorssons kärlgruppering baseras uteslutande på just kärleus och har gjorts helt utan vetskap kring ¹⁴C-dateringar, osteologiska bedömningar, fyndspridning, etcetera, vilket kan sägas vara en styrka då hans tolkningar har varit helt opåverkade av andra faktorer. Som nästa steg av gravfältanalysen är det nu dock av oerhörd vikt att sätta in Brorssons kärlgruppering i en större kontext. Som tidigare nämnts så avspeglar kärlgrupperna inga tydliga köns- eller åldersrelaterade mönster. Om man istället tänker sig att kärleus avspeglar något kring den gravlagdas sociala roll och grupptillhörighet torde representationen av metaller kärlgrupperna emellan diffundera. I följande analys av kärlgrupper kontra metallföremål väljer jag att även inkludera den hypotetiska ”grupp 7” – ej diagnosticerbara kärleus. Jag sammanför också de tre kärleus som Brorsson benämner ”egen grupp” i en hypotetisk ”grupp 8”. Dessutom väljer jag – till trots att kapitlet kretsar kring gravfältets keramik – att ta med lokalens gravgömmor som helt saknade inslag av keramik och föra samman dessa i en hypotetisk ”grupp 9”. I tabellsammanställningarna för respektive kärlgrupp markeras gravar med föremål av järn med orange text och gravar med föremål av brons med grön text. I de två fall där en grav innehåller både järn och brons varvar jag mellan grön och orange färg kolumn för kolumn. Då det här primärt är metallförekomsten som sådan som är av intresse så väljer jag att inte i ange vilken typ av föremål det rör sig om, utan hänvisar istället den intresserade läsaren till tabell 9 ovan.

I de fall keramikfragment av fler kärleus förekommer så anges även dessa under respektive gravgömma. Föreliggande dateringar inom respektive grupp presenteras kronologiskt, medan gravarna presenteras i löpnummerföljd.

Kärlgrupp 1: Gruppen utgörs av åtta kärleus, varav två påträffades i gravar i den nordöstra gruppen, sex i den sydvästra. Kärlgruppen är gravfältets största kärllgrupp och ägnades ur dateringshänseende extra stor omsorg, då denna avvikande kärllform inledningsvis indikerade att dessa gravar härrörde från en helt annan period. Dels känns kärllformens inåtsvängda mynningsprofil igen från yngre bronsålder, men dessutom från vikingatida sammanhang, vilket också var Brorssons spontana, initiala datering av dessa kärleus. Då ett vikingatida återanvändande av just förromerska gravplatser är ett relativt vanligt återkommande fenomen i Västergötland (Artelius och Lindqvist 2007:121ff) – den region med kanske flest kartlagda förromerska brandgravfält – och då vi de facto påträffade ett antal vikingatida metallfynd i gravfältets närhet, så fann vi det vara av yttersta vikt att reda ut denna fråga. De tre ¹⁴C-analyserna visar dock med all önskvärd tydlighet att kärllgruppen är samtida med gravfältet i övrigt. Trots bristen på samtida svenska paralleller till kärllgruppens formspråk så finner man dock anmärkningsvärt lika förromerska kärllformer på Bornholm (Becker 1990:78f, fig 25-26, typ 4). Påtagligt överrensstämmande kärllformer återfinns också på det polska Wilanówgravfältet, ett gravfält som för övrigt även anses uppvisa stora likheter med det nordjylländska Kraghedematerialet (Cullberg 1973:99, 115). Sistnämnda lokal uppvisar dock mig veterligen inga kärllformer liknande Brorssons kärllgrupp 1.

Förutom ett fall med en tonåring (grav 16) så

Figur 16: kärlgrupp 1. Illustration Torbjörn Brorsson, renritning: Monica Bülow Björk.

34	S	Ua-36010	2360±35 BP	510-430, 420-380 BC	720-690, 540-370 BC
9	S	Ua-36003	2155±30 BP	350-300, 210-160 , 130-120 BC	360-280, 260-90 BC
17	N	Ua-36004	2080±30 BP	160-130, 120-40 BC	200-20 BC , 10 BC-AD 0

Tabell 10: Samtliga ¹⁴C-daterade gravar med keramik hörande till kärngrupp 1.

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärnhöjd, cm	Temp	Kärl-grupp
9	S		1 vuxen man	596	12	10	14	950	1
16	N	Björk	1 tonåring	226	14	12	15,5	900	1
17	N		1 vuxen man	1945 77	18 21 26	- - -	19 - -	Sintrat - -	1 - -
34	S		1 vuxen	248	17	14	19,5	900	1
50	S		Ben förkomna	896	15	11	17	Delvis sintrad	1
53	S		1 vuxen kvinna	474	16	10	19,5	950-1000	1
55	S	Björk	1 vuxen	132	16	-	-	Delvis sintrad	1
61	S	Björk, Ek	1 vuxen, äldre	980 1238	18 -	16 14	22 -	Delvis sintrad 900	1 -

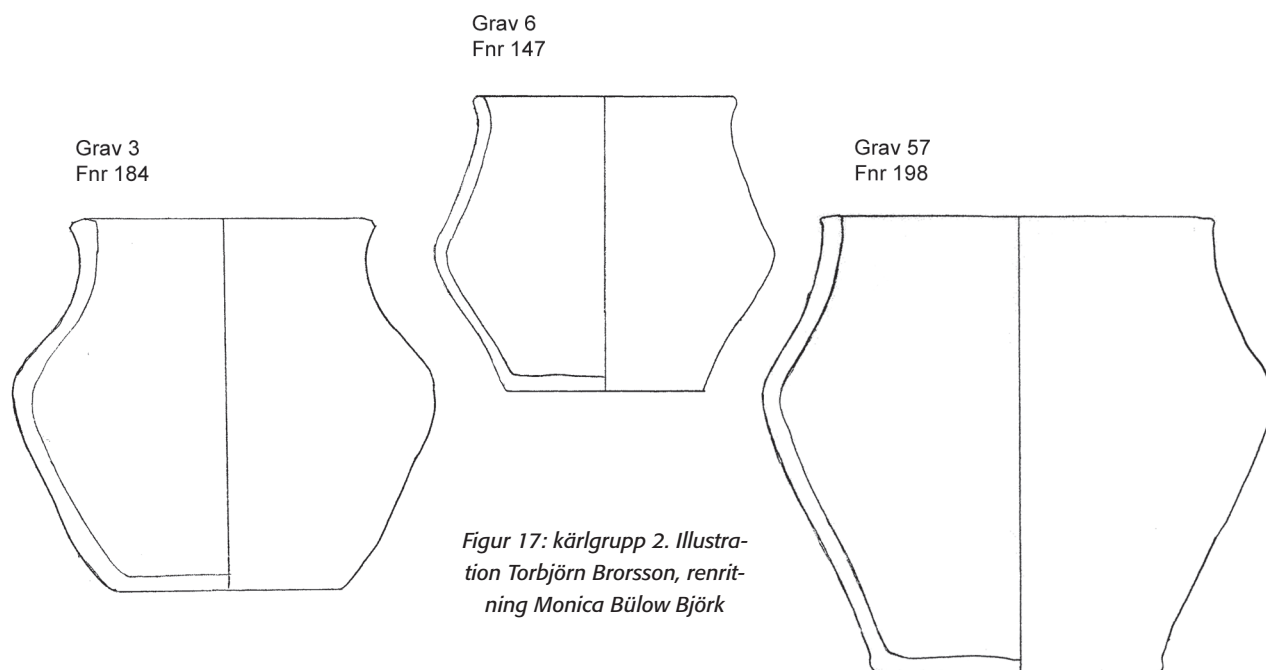
Tabell 11: Samtliga gravar med keramik hörande till kärngrupp 1.

förekommer kärngrupp 1 uteslutande i vuxengravar. Förutom sagda tonårsgrav och grav 17, vilka ingick i gravraderna i norr, så påträffades samtliga övriga sex kärl i grupp 1 inom den sydvästra, något äldre gravkoncentrationen. Ingen grav i kärngrupp 1 uppvisar metallföremål (= 0%). Dateringarna uppvisar en mycket stor spridning över tid, alltifrån en av lokalens äldre dateringar (Grav 34) till en av de yngsta (Grav 17). Inte ens kalibrerat med 2 Sigma kan man uppnå kronologiskt överlapp mellan de tre föreliggande dateringarna (se tabell 10).

Kärngrupp 2: Gruppen utgörs endast av tre kärl, varav två påträffades i gravar inom den sydvästra koncentrationen och ett inom den nordöstra koncentrationen.

tionen. Gruppens individer representeras av två barn och en vuxen man. En av barngravarna – en tredjedel av kärngruppen – innehöll brons, vilket motsvarar 8% av hela gravfältets metallförande gravar. Inga dateringar föreligger (se tabell 12).

Kärngrupp 3: Kärngruppen återfanns i sammanlagt sex gravar, varav två vuxengravar inom nordöstra koncentrationen och (sannolikt) i fyra barngravar inom den sydvästra. Bland sistnämnda fyra gravar saknades ben helt i en grav och i en annan var benmängden för ringa för att ens säkert avgöra om det rörde sig om människa. Då ben i barngravar bryts ned mycket snabbare än ben i en vuxengrav väljer jag likväl att hy-

Figur 17: kärlgrupp 2. Illustration Torbjörn Brorsson, renritning Monica Bülow Björk

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärlhöjd, cm	Temp	Kärl-grupp
3	N	Björk	1 vuxen man	462	12	9	15	Delvis sintrad	2
6	S		1 spädbarn	157	10	8	12	900	2
57	S	Björk	1 barn	608	16	12	18	1050	2

Tabell 12: Samtliga gravar med keramik hörande till kärlgrupp 2. ○ = brons.

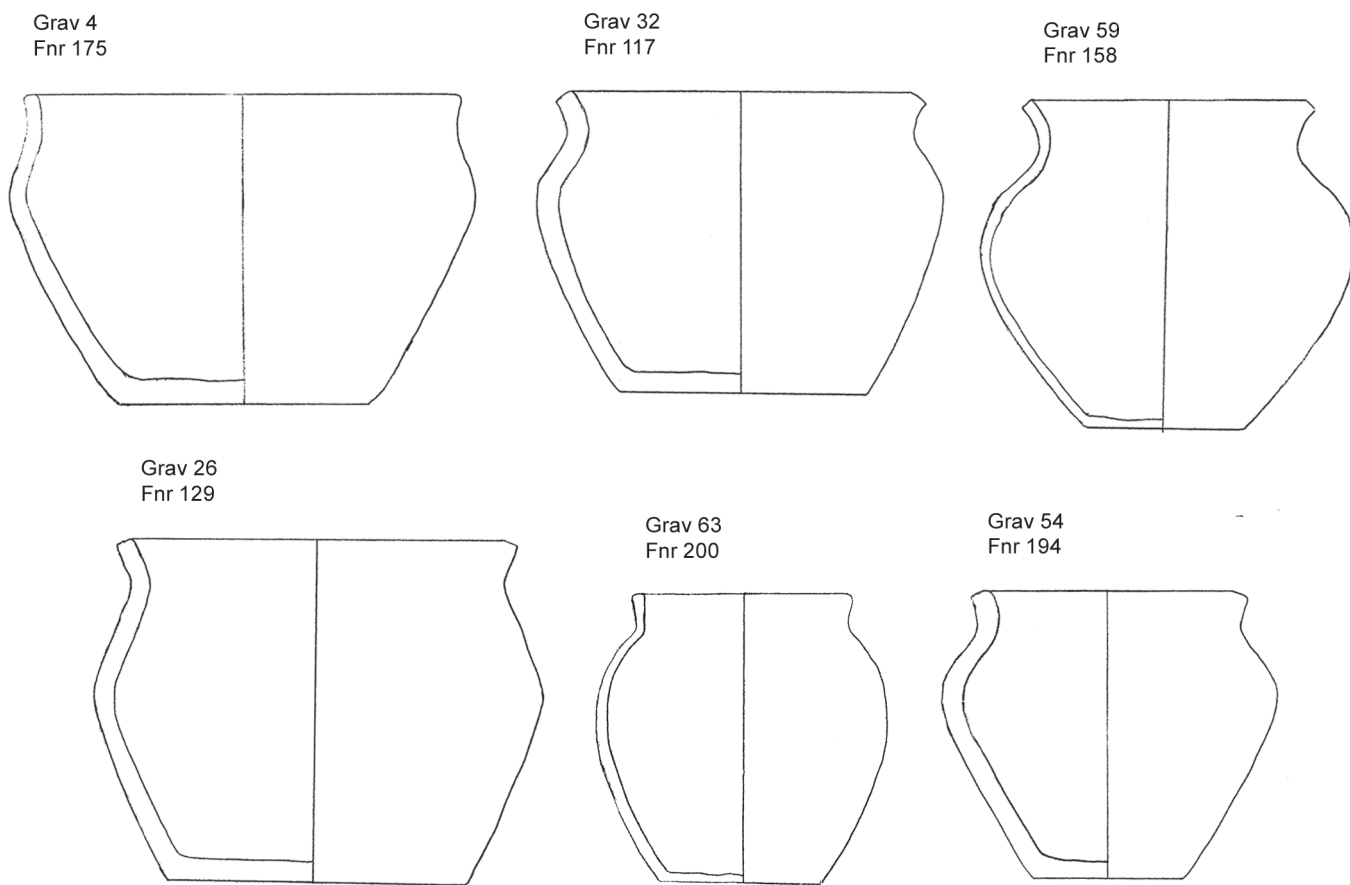
potetiskt tolka även dessa två som barngravar. Ingen av de sex gravarna i denna grupp har metallföremål (=0%). Två av barnkremationerna avviker från den dominerande traditionen med libbål av björk och förefaller istället ha varit anlagda av lind. Det är värt att notera att det endast är inom kärlgrupp 3 vi finner ett mönster som överrensstämmer med situationen på de samtida klassiska västgötska gravfälten, där mynningsdiametern på urnor i barngravar generellt är påtagligt mindre än urnorna i vuxengravar.

En ¹⁴C-datering föreligger – gravfältets i särklass

äldsta. I detta fall – grav 63 – råder dock ett antal frågetecken kring dateringen som måste beaktas och diskuteras. För det första innebär blotta närvaron av keramik som utsatts för höga temperaturer på gravbålet en avvikelse, då platsens äldsta gravar i övrigt förefaller utgöras av gravar utan kärl. Dessutom konstaterar Torbjörn Brorsson via mail efter den tekniska rapportens färdigställande att *godset* i grav 59 (kärlgrupp 3) och grav 2 (kärlgrupp 8, ingår i en av gravraderna i den nordöstra koncentrationen) är identiskt trots att kärlformerna dock inte är de samma. Detta gods

torde med all önskvärd tydlighet gå att härleda till yngre förromersk järnålder, vilket således innebär att gravfältets äldsta grav – grav 63 – ligger omedelbart invid en av de yngsta – grav 59. Med den tidigare diskussionen kring kombinationen av äldre och yngre gravar inom en och samma gravrad i den nordöstra koncentrationen i färskt minne, så är inte heller de två gravarnas (59 och 63) kronologiskt påtagliga diskrepans men samtidigt så täta rumsliga koppling i sig något att ifrågasätta. Närvaron av keramik från en och samma kärngrupp, med gods av påtagligt yngre prägel

i en äldre grav väcker dock vissa funderingar. Enligt mail från Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet, Uppsala, går resultatet av ¹⁴C-analysen på de brända benen inte att ifrågasätta. Kanske måste vi därför just i detta fall tillåta oss spekulera i om någon form av återbegravning har skett, antingen i form av en återdeponering av äldre ben i en yngre gravkontext eller alternativt i form av en sekundär nedläggning av yngre gravgods i en äldre grav? Som tidigare nämnts är fenomenet med ett vikingatida återbruk av förromerska gravar känt från Västergötland (Artelius och

Figur 18: kärngrupp 3. Illustration Torbjörn Brorsson, renritning Monica Bülow Björk.

63	S	Ua-39436	2655±119 BP	980-740 , 690-590, 580-560 BC	1150-400 BC
----	---	----------	-------------	--------------------------------------	-------------

Tabell 13: ¹⁴C-datering av grav med keramik hörande till kärngrupp 3.

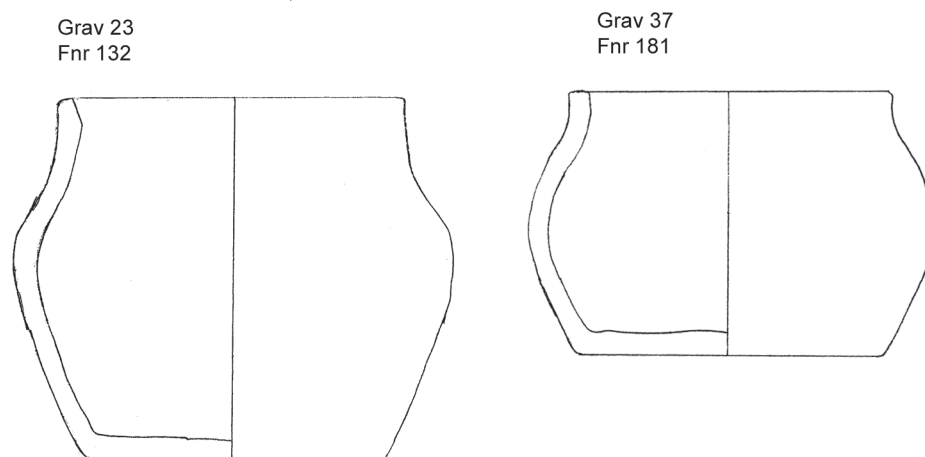
Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärnhöjd, cm	Temp	Kärngrupp
4	N		1 vuxen	602	17	10	12,5	950	3
26	N		1 vuxen	562	16	12	14	1000	3
32	S	Björk	1 barn	388	14	10	12	950	3
54	S	Lind	Innehöll inga ben	205	11	6	11,5	1000	3
59	S	Björk	? Går ej att avgöra djur eller msk	285	12	6	13	900	3
63	S	Lind	1 spädbarn	138	9	5,5	11,5	1000	3

Tabell 14: Samtliga gravar med keramik hörande till kärngrupp 3.

Lindqvist 2007), men här förefaller vi alltså istället stå inför ett exempel på återbruk av gravar från en och samma period. Faktum är att även detta fenomen är känt sedan tidigare och dessutom står det jämförande exemplet att finna på betydligt närmare håll ur ett geografiskt hänseende. I en förromersk kittelgrav på Skrea Backe sydost om Falkenberg hade ben från tre individer gravlagts. Fyra ¹⁴C-analyser indikerar att de tre förefaller ha avlidit vid helt olika tillfällen, men därefter – i samband med den sista individens död – samlats ihop och återbegravts i en gemensam gravläggning (Wranning 2010b, 2010c, se dessutom en närmare presentation i kapitel 8). Således framstår såväl grav 63 som tidigare nämnda grav 41 och grav 56 som goda exempel på att gravlägningsritualen på Tjärby Norra har innefattat en typ av förfäderskult där de äldre gravarna – och därmed även de sedan lång tid tillbaka avlidna individerna – har fortsatt att aktivt fungera som viktiga aktanter i brukarnas sociala praktik. Dessutom torde ett dylikt tecknat scenario med största sannolikhet även innebära ytterligare en indikation på att fler än tidigare konstaterade gravgömmor har varit markerade ovan jord.

Kärngrupp 4: Kärngruppen utgörs endast av två kärn. Båda påträffades i vuxengravar, varav den ena belägen inom den södra koncentrationen och den andra inom den norra. En av gravarna (den norra) innehöll ett metallföremål, vilket alltså motsvarar 50% av grupp 4 och 8% av samtliga metallförande gravar. Inga ¹⁴C-dateringar föreligger.

Kärngrupp 5: Kärngruppen fördelar sig jämnt över gravfältet, med tre gravar inom den nordöstra koncentrationen och fyra inom den sydvästra. Kärnen återfinns tillsammans med sju vuxna individer, varav en könsbestämd kvinna, samt ett barn. En av gravarna utgörs av en dubbelgrav för två vuxna individer. Tre av gravarna har metallföremål av brons, vilket motsvarar 43% av kärngruppen, 25% av samtliga metallförande gravar. Det bör här påpekas att i ett av dessa fall – grav 56 – rör det sig de facto om en fibula i kompositförande (Fnr 257), eller med andra ord av såväl brons som järn. Samtliga de bronsförande gravarna återfinns inom den sydvästra koncentrationen. En av dessa tre gravar – grav 28 – innehöll även ett föremål av järn. Dessutom uppvisar en av gravarna inom den nordöstra koncentrationen ett föremål av järn, vilket

Figur 19: kärngrupp 4. Illustration Torbjörn Brorsson, renritning Monica Bülow Björk.

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärnhöjd, cm	Temp	Kärl-grupp
23	N		1 vuxen	1027	14	12	11,5	1000	4
37	S	Björk	1 vuxen	298	13	12	10,5	950	4

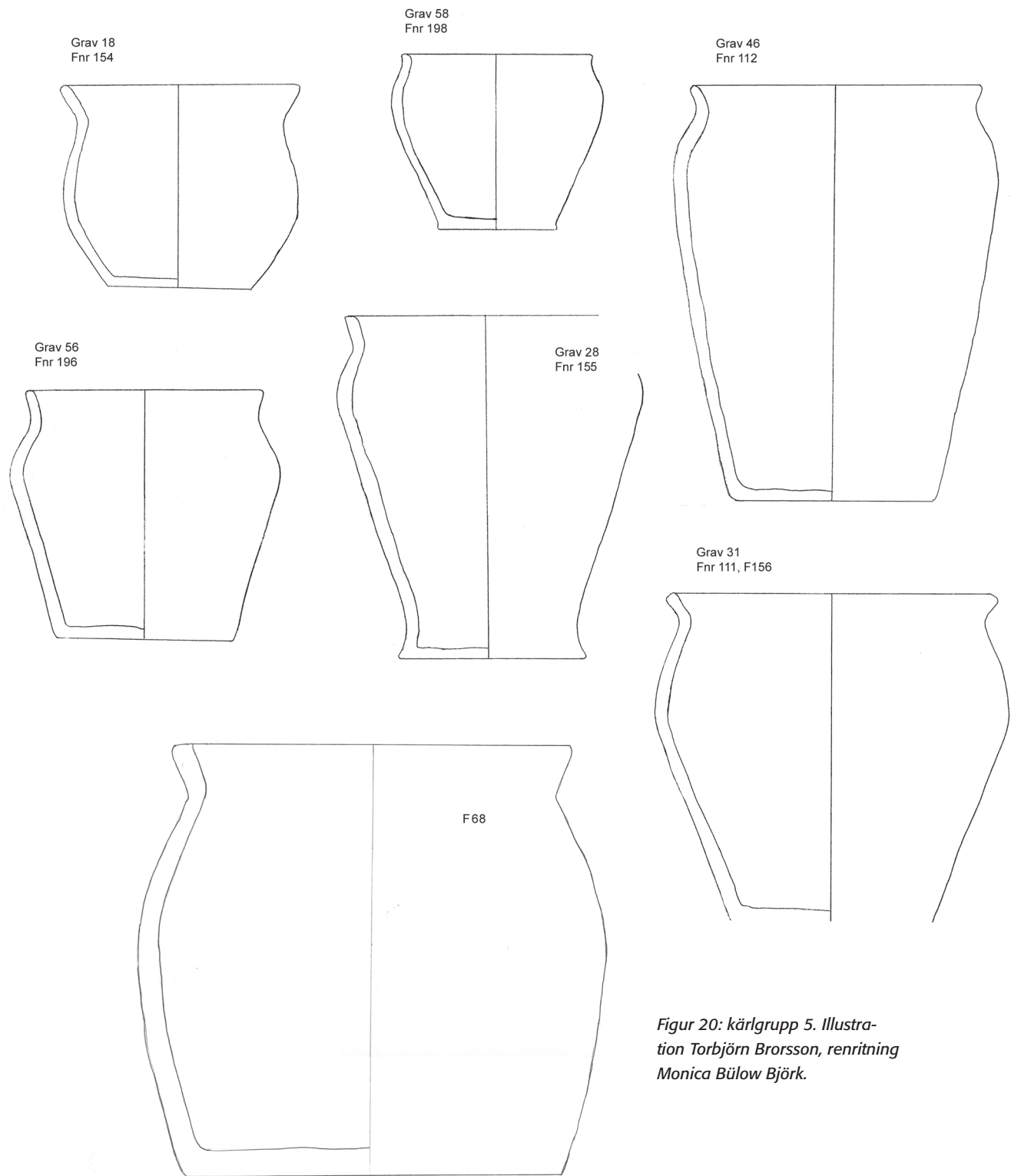
Tabell 15: Samtliga gravar med keramik hörande till kärngrupp 4. ○ = Järn.

tillsammans med grav 28 således motsvarar närvaro av järn i 29% av kärngruppen. Räknan man även med järndetaljerna i ovan nämnda kompositfibula så finner vi närvaro av järn i sammanlagt 43% av kärngruppens gravar. Totalt har alltså 57% av kärngruppens gravar metall, vilket motsvarar hela 33% av samtliga metallförande gravar på Tjärby Norra. I detta sammanhang bör det även noteras att kärngrupp 5 uppvisar lokalens enda exempel på gravar med inslag av både brons och järn, såväl i form av föremålskombinationer som i form av föremål av kompositmaterial. Av gravfältets totalt endast tre gravar med konstaterat inslag av al, så återfinns två inom kärngrupp 5.

Två gravar i söder (Grav 28 och 56) är ¹⁴C-analyserade. Den ena hör till gravfältets äldsta dateringar. Även den andra kan tydligt placeras bland

de äldre dateringarna, men likväl råder så pass stor diskrepans att värdena inte ens tangerar varandra med två Sigmas kalibrering. Av allt att döma måste dock ¹⁴C-dateringen av grav 56 betraktas med en viss reservation, då graven de facto innehöll en fibula, vilken med största sannolikhet kan dateras till omkring 250-130 BC. En datering enbart baserad på fynden innebär således att grav 28 och grav 56 kan tolkas som i det närmaste samtida. Man bör dock ha i åtanke att denna naturvetenskapliga kontra arkeologiska dateringsdiskrepans i likhet med situationen i grav 63 i kärngrupp 3 kan vara en följd av någon form av återbegravning av en äldre individ.

Kärngrupp 6: Gruppen utgörs av sju gravar och är den kärngrupp som har starkast rumslig koppling till

Figur 20: kärlgrupp 5. Illustration Torbjörn Brorsson, renritning Monica Bülow Björk.

28	S	Ua-36007	2200±30 BP	360-280, 260-200 BC	380-180 BC
56	S	Ua-39435	2447±66 BP	750-680, 670-640, 550-410 BC	770-400 BC

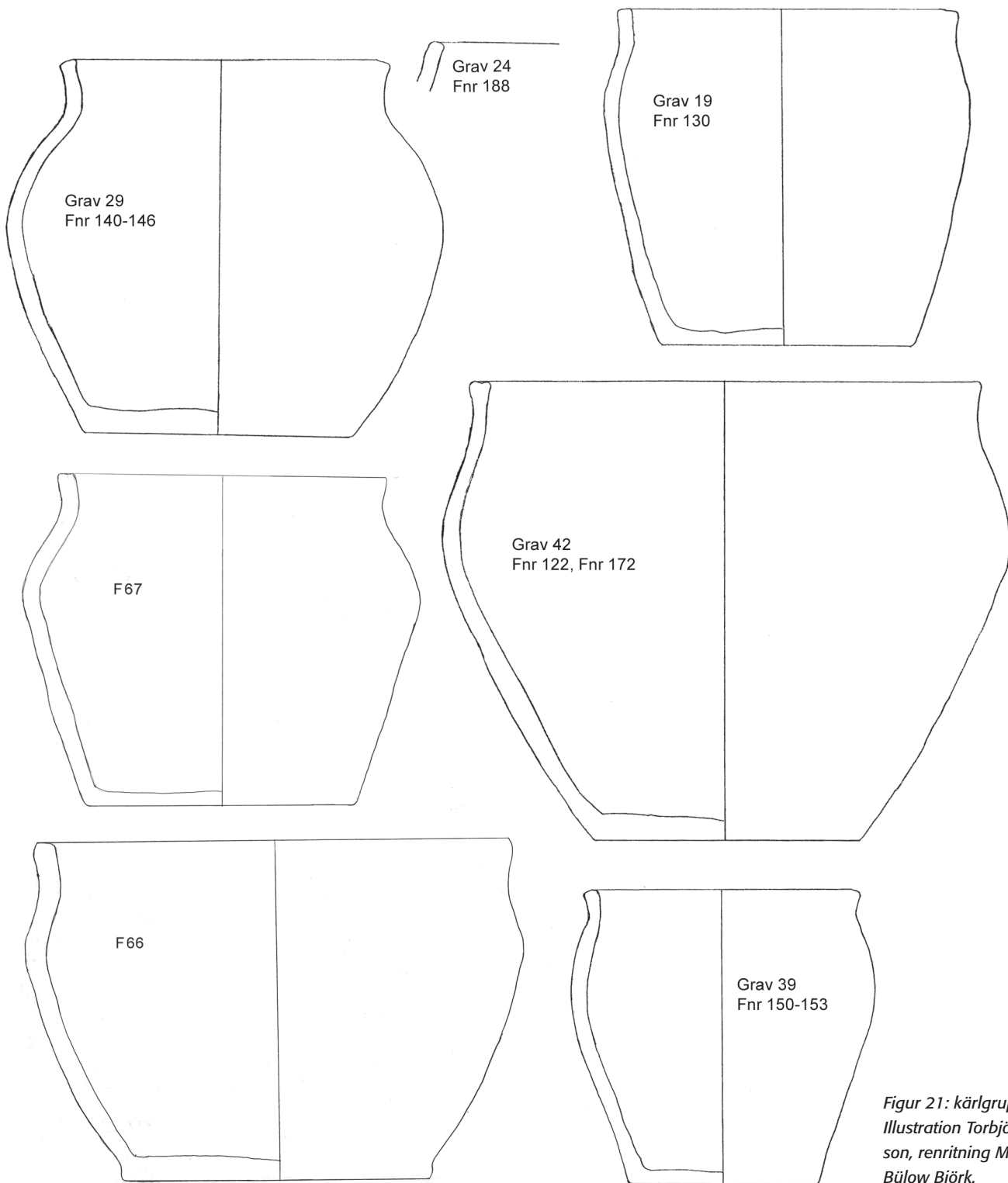
Tabell 16: Samtliga ¹⁴C-analyser från gravar mer keramik hörande till kärngrupp 5.

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärnhöjd, cm	Temp	Kärngrupp
18	N		2 vuxna	1267	16	10	14	900	5
28	S		1 vuxen kvinna	1688	20	13	24	900-950	5*
31	N	Björk, Lind, Al	1 vuxen	1482	22	14	23	900-950	5
46	S		1 vuxen	3877	20	14	29	Delvis sintrad	5
56	S	Björk, Al	1 vuxen	694	16	12	17	950	5
58	S		1 barn	140	13	8	13	950	5
68	N		1 vuxen		21	20	22	Delvis sintrad	5

Tabell 17: Samtliga gravar med keramik hörande till kärngrupp 5. ○ = Järn, ○ = brons ○○ = både brons och järn.

den nordöstra koncentrationen. Kärngrupp 6 återfinns i fem gravar i nordost men endast i två gravar i den sydvästra koncentrationen. De individer som begravts med dessa kärl utgörs av två barn, en tonåring och fem vuxna, varav en könsbestämd man. En av gravarna i nordost utgörs av en dubbelgrav för ett barn och en vuxen person. En grav uppvisar föremål av järn, vilket motsvarar 14% av gruppen och 8% av samtliga metallförande gravar. Fyra av gravarna har ¹⁴C-daterats. Alla dessa fyra är notabelt samstämmiga i tid, omkring mellersta förromersk – första hälften av yngre förromersk järnålder. Det kan i sammanhanget påpekas att grav 19 är den näst äldsta daterade inom den nordöstra koncentrationen, vilket ger en kronologisk antydning om när gravläggandet försköts till denna del av gravfältet.

Kärngrupp 7 - ej diagnosticerbara kärl: Denna stora och disparata ”grupp” utgörs alltså inte av någon egentlig formmässigt enhetlig grupp, utan kärlets primära gemensamma nämnare är istället att de inte har full kärldelsrepresentativitet. Inom gruppen bör dock – som ovan diskuterat – den stora representationen av bottendimensioner på 10-14 cm, företrädesvis 12 cm noteras. Av gruppens sammanlagt 25 kärl återfinns åtta inom den nordöstra koncentrationen och sju inom den sydvästra. Individerna i dessa gravar utgörs av fyra vuxna män, tre vuxna kvinnor, tio ej könsbestämda vuxna, två tonåringar och sex barn. En av gravarna utgörs av en dubbelgrav för en tonåring och ett spädbarn. En av gravarna inom den sydvästra koncentrationen innehöll bronsföremål, vilket motsvarar 4% av gruppen och 8% av samtliga metallförande gravar. Fyra av gravarna (en i sydväst och tre i nordost) innehöll föremål av järn, vilket motsvarar

Figur 21: kärlgrupp 6.
Illustration Torbjörn Brors-
son, renritning Monica
Bülow Björk.

39	S	Ua-36011	2220±30 BP	370-340, 310-200 BC	380-200 BC
19	N	Ua-36005	2155±35 BP	360-290, 230-220, 210-160, 140-110 BC	360-270, 260-90, 70-50 BC
29	N	Ua-36008	2115±35 BP	200-90 BC	350-310, 210-40 BC
66	S		2120±20 BP	190-80 BC	350-310, 210-40 BC

Tabell 18: Samtliga ¹⁴C-daterade gravar med keramik hörande till kärngrupp 6.

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärlhöjd, cm	Temp	Kärngrupp
19	N		1 tonåring	1101	17	13	17,5	950	6
24	N		1 barn 6-9 år 1 vuxen	3020 6	24 -	14 -	29 -	950 -	6 -
29	N	Björk	1 vuxen man	1734	16	14	19	950	6
39	S	Lind	1 vuxen	815	14	10	15	900	6
42	N	Björk, Lind, Hassel	1 vuxen	1475	26	14	23,5	950	6
66	S	Ljung	1 barn 3-5 år		17	14	17	Högt bränt, ej sintrat	6
67	N		1 vuxen kvinna		24	16	18	Högt bränt, ej sintrat	6

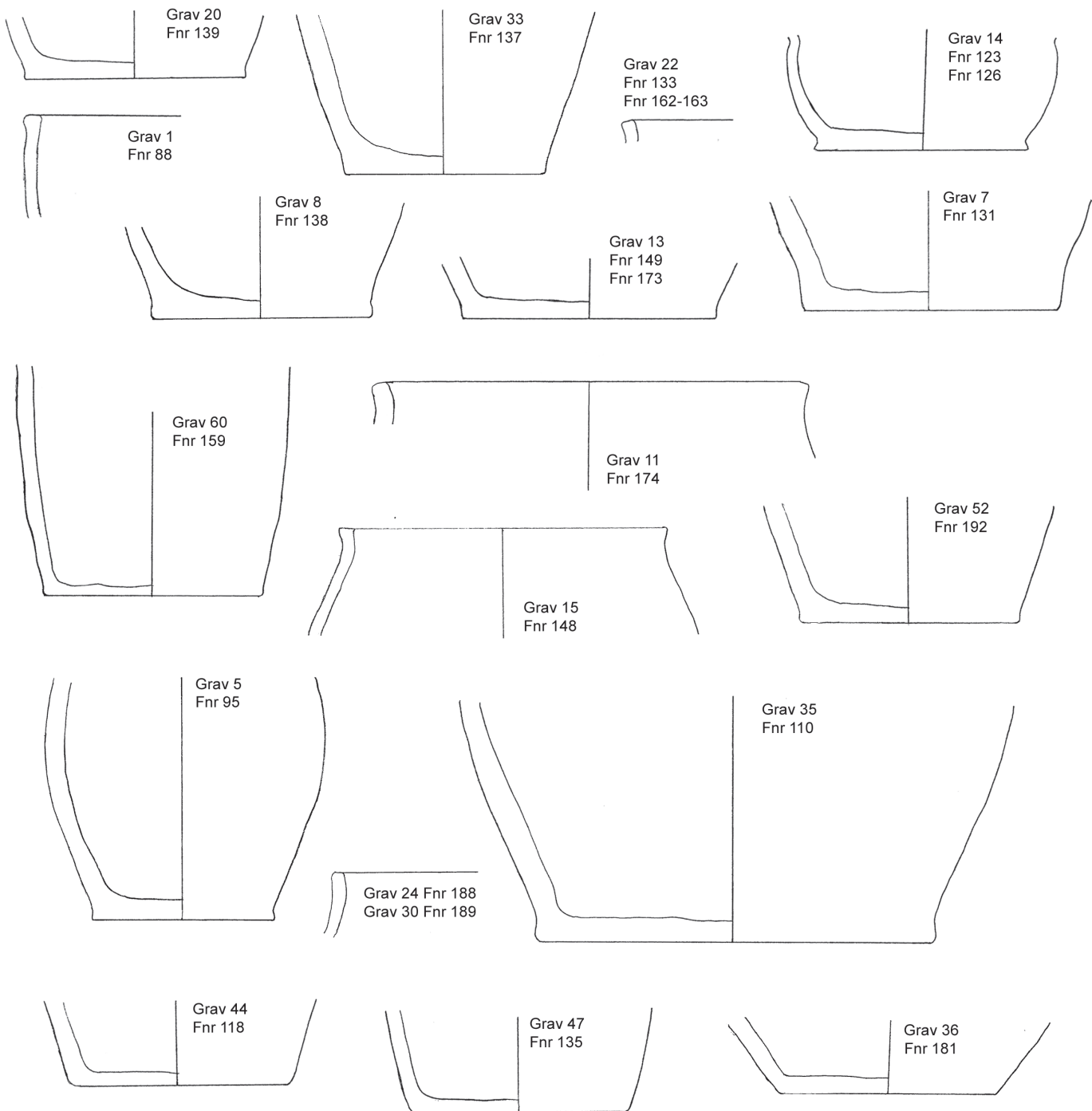
Tabell 19: Samtliga gravar med keramik hörande till kärngrupp 6. ○ = Järn.

16% av gruppen och 29% av samtliga metallförande gravar. Totalt uppvisade således 20% av gruppens gravar metall, vilket motsvarar 42% av samtliga metallförande gravar.

Till dessa notabelt höga värden måste man dock ha i åtanke att antalet gravar med ej diagnosticerbara kärl (totalt 25 stycken) motsvarar 37% av gravfältets samtliga gravar och 42% av samtliga gravar med keramik.

Två ¹⁴C-analyser föreligger och återigen finner man, liksom i flera andra fall, att det är två sinsemellan mycket motstridiga dateringar, den ena i äldsta och den andra i yngsta förromersk järnålder. I båda fall stödjer dock fynddateringarna i respektive grav den naturvetenskapliga dateringen.

”Kärngrupp 8” – kärl som var för sig avviker och därmed utgör en egen grupp: Inte heller kärngrupp 8 är alltså någon ”riktig” grupp, utan förenas snarare av att, var för sig på sitt sätt, på ett eller annat sätt avvika från Brorssons övriga sex kärngrupper. Två av kärnen återfanns inom den sydvästra koncentrationen och ett inom den nordöstra. Sett till individsammansättning i dessa gravar finner vi likväl en notabel samstämmighet i det faktum att samtliga tre gravar utgörs av dubbelbegravningar. Ytterligare en gemensam nämnare är att gravarna – i likhet med kärngrupp 1 och 3 – helt saknade föremål av metall. I detta sammanhang bör det även påpekas att avsaknaden av metall också är något som förenar lokalens samtliga dubbelgravar.

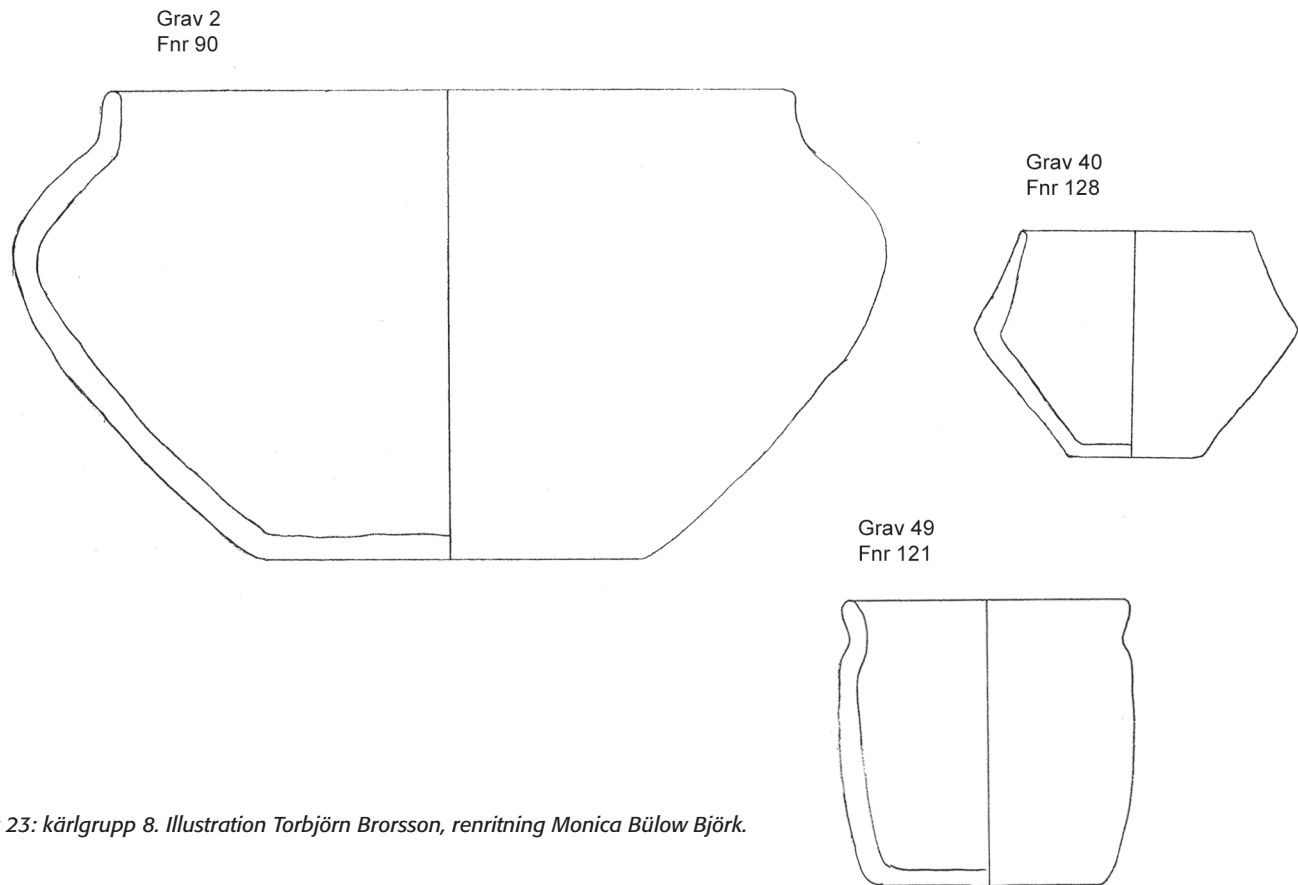
Figur 22: kärlgrupp 7. Illustration Torbjörn Brorsson, renritning Monica Bülow Björk.

5	S	Ua-36002	2340±55 BP	520-360 BC	750-200 BC	BRÅ p VI – ÄFR-JÄÄ, 600-300 BC
22	N	Ua-36006	2080±25 BP	160-130, 120-50 BC	180-30 BC	YFRJÄÄ, 150 - BC

 Tabell 20: Samtliga ¹⁴C-daterade gravar med ej diagnosticerbara kärl (kärlgrupp 7).

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kär höjd, cm	Temp	Kärl-grupp
1	N		1 vuxen	36	-	-	-	900	-
5	S		1 barn, 8-9 år	950	-	10	-	Delvis sintrat	-
7	S		1 vuxen kvinna	1942	-	14	-	Delvis sintrat	-
8	S		1 tonåring, kvinna	397	-	12	-	Delvis sintrat	-
10	S		1 vuxen	39	-	-	-	950	-
11	S		1 tonåring 1 spädbarn	492	24	-	-	900	-
13	S	Björk	1 vuxen	703	-	14	-	900	-
14	S		1 litet barn	578	-	12	-	900	-
15	N	Björk	1 större barn	209	18	-	-	900	-
20	N		1 vuxen. (Trolig man)	348	-	12	-	1000	-
21	N	Lind	1 mindre barn	7	-	-	-	-	-
22	N		1 vuxen kvinna	168 (nagel) 8	-	-	-	1050 -	- -
25	N	Björk	(1 vuxen. 63 gram)	144	-	-	-	Delvis sintrad	-
27	S		1 barn, 10-12 år	10	-	-	-	-	-
30	N	Al	1 vuxen man	1012 11	- -	12 -	- -	Delvis sintrad	- -
33	S		1 vuxen	208	-	11	-	1000	-
35*	S	Björk	1 vuxen kvinna	1519	-	22	-	Delvis sintrad	-
36*	S		1 vuxen	249	-	12	-	1000	-
38*	S		1 barn	108	-	-	-	≤ 900	-
43	S	Björk	1 vuxen	3	-	-	-	900	-
44	N		1 vuxen	382	-	12	-	900	-
47	S		1 vuxen	632	-	12	-	Delvis sintrad	-
48	S		1 vuxen man	4	-	-	-	-	-
52	S	Björk	1 vuxen	285	-	12	-	Delvis sintrad	-
60	S	Björk	1 vuxen man	1066	-	12	-	Delvis sintrad	-

Tabell 21: Samtliga gravar med ej diagnosticerbar keramik, motsvarande kärlgrupp 7. ○ = Järn, ● = brons.

Figur 23: kärlgrupp 8. Illustration Torbjörn Brorsson, renritning Monica Bülow Björk.

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärlnhöjd, cm	Temp	Kärlgrupp
2	N	Björk	2 vuxna	2070	27	15	19	Delvis smält	Egen
40	S		1 vuxen kvinna 1 vuxen man	58	9	5	9	Delvis sintrad	Egen
49	S		1 vuxen, 1 barn	369	11	9	11,5	900	Egen

Tabell 22: Samtliga gravar hörande till samlingsgruppen kärlgrupp 8.

41	N	Ua-39434	2388±68 BP	740-690, 660-650, 550-390 BC	770-360 BC
----	---	----------	------------	------------------------------	------------

Tabell 23: Undersökningens enda ¹⁴C-analyserade grav utan keramikkrärl (grupp 9).

Grav nr	Läge	Analyserad vedart	Individer	Keramik, bevarad vikt, g	Mynning, Diameter, cm	Botten, diameter, cm	Kärldjöld, cm	Temp	Kärl-grupp
12	S		1 barn	-	-	-	-	-	-
41	N		1 vuxen	-	-	-	-	-	-
45	N		1 vuxen	-	-	-	-	-	-
51	S	Björk	1 vuxen kvinna (?)	-	-	-	-	-	-
62	S		Människa (?)	-	-	-	-	-	-
64	S		1 barn (?)	-	-	-	-	-	-
65	S		Människa (?)	-	-	-	-	-	-

Tabell 24: Samtliga gravar inom Tjärby Norra som saknade keramikkrärl, här samlade såsom grupp 9.

Grupp 9 – gravar utan kärll: Sammanlagt sju gravar saknade kärll. Dessa fördelar sig på fem stycken inom den sydvästra koncentrationen och två inom den nordöstra. Individerna i dessa gravar utgörs av en vuxen kvinna, två ej könsbestämda vuxna, två barn, samt två mycket små bensamlingar som ej gått att säkert bestämma som människa. Ingen av dessa gravar innehöll några metallföremål. En enda ¹⁴C-datering föreligger (grav 41), vilken också är gravfältets näst äldsta.

5.7.2. Kärllgrupperna – sammanfattande diskussion

Sammantaget visar genomgången av Brorssons sex kärllgrupper och de tre övriga grupperna ett intrikat mönster. Samtliga grupper förekommer upprepade gånger inom såväl den sydvästra, generellt något äldre koncentrationen som inom den nordöstra, generellt något yngre koncentrationen. Denna spridningsbild

skall, i kombination med föreliggande ¹⁴C-dateringar och fynddateringar, av allt att döma förstås som att kärllformerna är förhållandevis oberoende av lokalens kronologiska framväxt. De olika grupperna har existerat parallellt under stora delar av gravfältets brukandetid och representerar således inte en kronologisk utvecklingskedja utan istället snarare någon annan form av gruppering, förslagsvis av social och/eller genealogisk karaktär. Dessutom förekommer flertalet kärllgrupper i de två gravraderna längst i norr, men här dock i vissa fall bara en gång. Intrycket ges att man lagt sig vinn om att alla grupper – alltså såväl kärllgrupperna som gravar utan kärll – skulle finnas representerade inom dessa rader. Undantag från detta mönster är grupp 4, som bara förekommer i två gravar, en i den nordöstra och en i den sydvästra koncentrationen. I sammanhanget bör också påpekas att det endast är grupp 6 är som uppvisar en rumslig fördelning med störst representation inom den nord-

östra koncentrationen, vilket kan vara en antydning om att kärngruppen som helhet är något yngre – eller med andra ord en grupp som uppstått något senare än de övriga, när gravfältet redan hade varit i bruk under en längre tid.

Till denna jämförande genomgång av olika kärlypers rumsliga representativitet kan fogas föreliggande uppgifter om vilka gravar som sannolikt markerats ovan jord. Som tidigare nämnts återfinns lejonparten av dessa gravar i den nordöstra koncentrationen, och där företrädesvis bland de gravar som anlagts i rader. Såväl samtliga Brorssons keramikgrupper (utom grupp 4) som grupperna ”ej diagnosticerbara/grupp 7” och ”ingen keramik/grupp 9” finns anmärkningsvärt jämnt representerade i gravar med förmodad markering ovan jord;

1 st grupp 1 (grav 17)	MAN
1 st grupp 2 (grav 3)	MAN
2 st grupp 3 (grav 26 och 63)	VUXEN, SPÄDBARN
1 st grupp 5 (grav 46)	VUXEN
2 st grupp 6 (grav 24 och 29)	BARN 6-9 + VUXEN, MAN
6 st ”grupp 7”/ej diagnosticerbar (grav 7, 13, 14, 20, 30 och 48)	KVINNA, VUXEN, LITET BARN, MAN (?), MAN, MAN
2 st ”grupp 9”/ingen keramik (grav 41 och 45)	VUXEN, VUXEN

Den påtagliga överrepresentationen av markerade gravar med ej diagnosticerbara kärll bör eventuellt delvis förklaras med att det här döljer sig ett mörkertal, dels kärll som möjligen ursprungligen hört hemma i någon av de andra grupperna, men också typer som skulle kunna fördelas upp ytterligare i fler undergrupper. Exempelvis kan noteras att de tre markerade gravarna 14, 20 och 30 ingår i den hypotetiska kärllgrupp som uppvisar 12 centimeters bottendiameter och som alla saknar mynning.

Vidare är det närmast slående att alla dessa grup-

per (utom grupp 5) också återfinns jämnt fördelade bland de gravar med förmodad markering ovan jord som ingår i gravraderna.

Grupp 1: grav 17	MAN
Grupp 2: grav 3	MAN
Grupp 3: grav 26	VUXEN
Grupp 6: grav 24 och 29	VUXEN+BARN, MAN
”Grupp 7”/Ej diagnos: grav 20 och 30	MAN (?), MAN
”Grupp 9”/Ingen keramik: grav 41 och 45	VUXEN, VUXEN

Väljer man i detta sammanhang istället att se på den totala kärllgruppsrepresentationen i alla de gravar som ingår i raderna – alltså även de som till synes ej markerats ovan jord – kvarstår bilden av en påtagligt jämn representativitet mellan alla grupper (förutom grupp 4):

Grupp 1: Grav 16 och 17	TONÅRING, MAN
Grupp 2: Grav 3	MAN
Grupp 3: Grav 26	VUXEN
Grupp 5: Grav 18 och 31	VUXEN+VUXEN, VUXEN
Grupp 6: Grav 24, 29 och 42	VUXEN+BARN, MAN, VUXEN
”Grupp 7”/Ej diagnosticerbar: Grav 1, 20 och 30	VUXEN, MAN (?), MAN
”Grupp 8” Egen grupp: Grav 2	VUXEN+VUXEN
”Grupp 9”/Ingen keramik: grav 41 och 45	VUXEN, VUXEN

Som tidigare konstaterats förefaller de nio gruppernas rumsliga fördelning inom gravfältet inte vara kronologiskt betingad. Lika lite förefaller fördelningen ha varit slumpartad. Snarare synes det ha varit av stor vikt att alla grupper (kärllgrupper liksom gravar utan kärll) fanns företrädda i gravraderna och helst då också i de gravar som markerats ovan jord. Som tidigare redogjorts finner man en påtaglig övervikt av könsbestämda män i de gravar som markerats ovan

jord. Tillika är det män och ej könsbestämda vuxna som helt dominerar gravarna i raderna. Inte en enda könsbestämd kvinna återfinns i raderna och det enda identifierade barnet hade gravlagts tillsammans med en vuxen. Dock förekommer inga gravar med metallföremål i raderna. Faktum är att kombinationen metallföremål *och* markering ovan jord endast förekommer i två fall, närmare bestämt i grav 13 och 20, varav båda kan föras till den nordöstra koncentrationen.

Tolkningen att kärngrupperna representerar sociala grupperingar får ytterligare relevans när man ser till spridningen av metallföremål, vilken har en tydlig koppling till kärngrupp.

Grav nr	Grupp	Läge	CU	FE
5	7 (ej diagnos)	S	X	
13	7 (ej diagnos)	N		X
20	7 (ej diagnos)	N		X
21	7 (ej diagnos)	N		X
22	7 (ej diagnos)	N		X
23	4	S		X
28	5	S	X	X
56	5	S	X	X
57	2	N	X	
58	5	S	X	
67	6	N		X
68	5	N		X
TOTALT			5	9

Tabell 25: Gravarna med metallfynd kontra kärngrupp. Notera att kolumnen "läge" anger gravens rumsliga tillhörighet till den nordöstra (N) respektive sydvästra (S) anläggningskoncentrationen.

I tabell 25 ovan framgår det med all önskvärd tydlighet att förekomst av metallföremål är ojämförigt vanligast inom Brorssons kärngrupp 5, medan metall endast förekommer i ett enda fall i respektive kärngrupp 2, 4 och 6. Kärngrupperna 1 och 3, de avvikande kärnen (grupp 8) och gravar utan keramik-kärl saknar helt metall. Vidare är kärngrupp 5 den enda grupp – bortsett från de ej diagnosticerbara kärnen – som uppvisar såväl brons som järn och är även den

enda grupp som uppvisar kombinationer av båda metallerna. Gravarna med mer än ett metallföremål återfinns i grupp 5 (grav 28), grupp 6 (grav 67) och grupp 7 (grav 5 och grav 22). Sammanfattningsvis tolkar jag dessa parametrar som att kärngrupperna utgör olika sociala/genealogiska enheter – släkter eller familjegrupperingar, vilka trots det överlag likvärdiga gravskicket och många gemensamma traditioner likväl har haft viss inbördes rangskillnad. Individens – eller snarare den enskilda familjegruppens – status lyser alltså igenom det större kollektivets gemensamma traditioner och gemensamt utförda ritualer.

Till diskussionen huruvida man i ett gravfältsmaterial kan sätta likhetstecken mellan närvaro av metall i graven och högre socioekonomisk rang måste här ett intressant fenomen på Tjärby Norra än en gång lyftas fram och ventileras. Om blotta närvaron av metall i en grav i sig inte helt otvetydigt kan ses som en rangmarkerande parameter, så bör åtminstone de metallföremål som möjligen importerats eller iallafall har en mycket påtaglig stilistisk prägel av långväga influenser (i Tjärby Norras fall exempelvis brons-halsringen, de T-formade knoppfibulorna och kompositfibulan med välvd bronsköld) kunna antas indikera den dödes och/eller dennes efterlevandes interaktioner inom vittspridda kontaktnät, vilket i sin tur ofta antas primärt ha varit förbehållet individer i samhällets övre rangskikt. Om vi istället vänder blicken mot Brorssons kärngrupper så är det uteslutande i kärngrupp 1 vi anar långväga stilistiska influenser, i och med kärngruppens konsekvent genomförda formspråk, vilket anmärkningsvärt påminner om samtida kärntyper från gravfältet Nørre Sandegård på Bornholm. Studerar man enbart keramikmaterialet på Tjärby Norra så skulle man alltså lätt kunna lockas dra slutsatsen att det är de döda och/eller dess efterlevande i kärngrupp 1 som har interagerat i någon form av långväga kon-

taktnät. Denna slutsats framstår dock som något av en paradox, då ingen av dessa gravar innehöll några som helst fynd av metall. Jag ämnar här inte ens försöka ge ett svar på denna situation, men likväl är det en viktig lärdom och en viktig fråga att ta med sig till framtida uppdrag. Kan detta vara ett tecken på att individer från den metallösa kärngrupp 1 och den metallrika kärngrupp 5 haft lika omfattande långväga kontakter, men av någon anledning valt att framhäva dessa kontakter och/eller influenser på helt olika sätt? Ska vi med andra ord se kärngrupp 1 som en annan, mer subtil form av den grupp- eller rangidentifikation man normalt sett tycker sig finna i exempelvis rikare utstyrda gravar?

5.8. Tjärby Norra – konkluderande diskussion kring gravfältets utveckling

Arbetet med och analysen av min fallstudie Tjärby Norra genomfördes till stor del med hjälp av mikroarkeologiskt influerad metod och teoribildningar och har givit följande konklusioner:

Gravfältet Tjärby Norra har varit i kontinuerligt bruk under hela den förromerska järnåldern och kanske rentav uppstått redan under slutskedet av yngsta bronsålder. Denna samlade brukandetid, från uppkomst till övergivande kan ses som en mikroarkeologisk tråd som löper genom en tidsrymd motsvarande Annales-skolans mellantidshändelser, medan kortvariga praktiker, särskilda moment och enskilda handlingar – korttidshändelser – utgör trådens fibrer. Endast två obrutna fibrer går att med säkerhet följa genom hela tråden, nämligen kremationstraditionen och traditionen att aldrig bibringa djur och/eller djurdelar i gravarna. Gravfältets samlade brukandetid kan i stort slås fast via en kombination av ¹⁴C-analyser och daterande fynd. Det ständigt återupprepade mo-

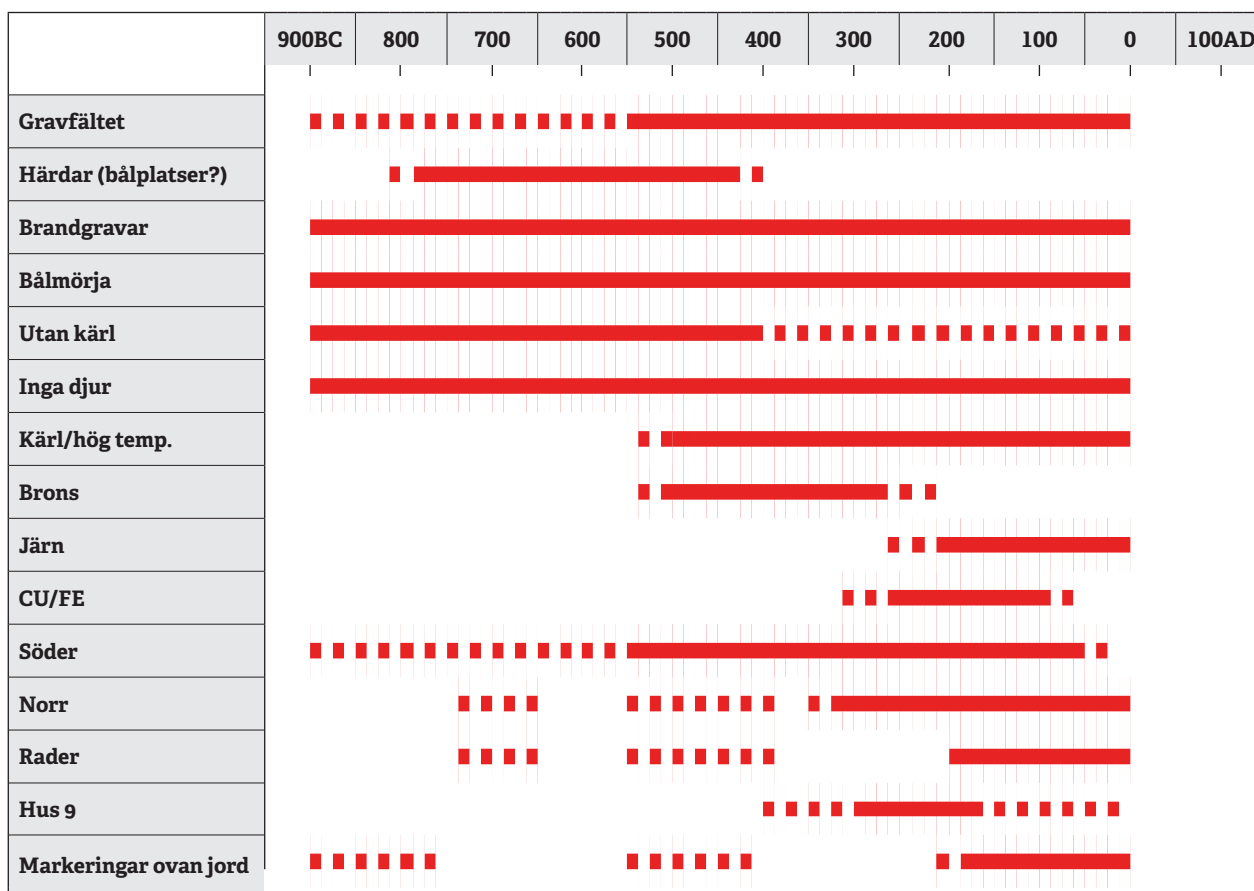
mentet i begravningsritualen att låta ett keramikkrärl följa med på bålet och efter dess destruktion begrava de kraftigt värmepåverkade keramikfragmenten tillsammans med den döde kan beläggas från och med 400-talet BC och praktiseras därefter under resten av gravfältets brukandetid. Därmed framstår denna praktik som en av trådens (gravfältets) längre sammanhängande fibrer och påvisar dessutom platsens kontinuerliga brukande från och med momentets introduktion. En längre tids övergivande och ett därefter återupptaget brukande torde med stor sannolikhet också ha avspeglats i förändrade ritualer – avbrutna/avslutade fibrer – men så är alltså inte fallet här. Vi vet inte vad traditionen med de destruerade kärnen betydde för lokalens aktörer, men kanske kan den tolkas som att även kärlet ”dödats” och därigenom transformerats från brukbarhet i de levandes värld till en brukbarhet för den döde – personen vars kvarlevor genomgått samma ritual, kremation, krossning och nedläggning i gravgömmen. En annan intressant tolkning ges av antropologen Marcel Mauss, som menar att medvetet fragmenterade föremål i gravar kan ses som representanter för de sociala nätverk där de (som intakta) och dess brukare (givare och tagare) var del av. Fragment som av arkeologen riskerar klassas som trasiga föremål eller avfall kan alltså egentligen utgöra mycket viktiga delar som symboliskt länkar samman individer och grupper genom ett händelseförlopp av socialt ”bandknytande” (Ekengren 2009:201f). Oavsett innebörd har ritualen av allt att döma varit ett mycket viktigt moment i gruppens gravläggningspraktik, då den har vidmakthållits under i stort sett hela gravfältets brukandetid. Kärnen i gravarna kan således sägas ha utgjort viktiga aktanter – strukturerande strukturer – i brukarnas sociala praktik under så lång tid att den ursprungliga korttidshandlingen har transformerats till en praktik av mellantidskarak-

tär, en av trådens dokumenterat längsta fibrer.

Gravfältets tre äldsta ¹⁴C-dateringar kräver en fördjupad diskussion. Endast en av dessa tre gravar kan med stor sannolikhet antas utgöra en reell tidig grav. De andra två däremot är av allt att döma exempel på någon form av återbegravningar, där ett äldre humant benmaterial har redeponerats tillsammans med yngre föremål. I samtliga dessa fall kan man dock ana att de gravlagda aktanterna genom reaktivering har kommit att fungera som strukturerande strukturer på platsen. Brukarnas önskan att återknyta till sina anfäder – fak-

tiska eller mytiska – förefaller ha tagit sig såväl rituella som rent rumsliga uttryck på platsen. I praktiken kan lämningarna efter alla dessa tre individer ha forslats hit från annan plats för återbegravning, vilket i så fall torde ha skett inom i stort sett samma kronologiska tidsspänn, närmare bestämt vid tiden då gravläggningar inom den sydvästra gravkoncentrationen upphörde och gravraderna inom den nordöstra gravkoncentrationen började upprättas. Då vi endast i två fall finner belägg för att återbegravning/omdeponering skett så väljer jag dock att tolka en av de tre som en

Figur 24: Ett försök till samlad visualisering av den mikroarkeologiska tråden "gravfältet Tjärby Norra" och av dess olika fibrer som diskuterats i texten. Illustration Anders Andersson.

ursprunglig, orörd grav – en av platsens äldsta.

Till skillnad från många andra förromerska gravfält så har Tjärby Norra av allt att döma inte lokaliserats till och växt fram kring någon naturlig, påtaglig strukturerande struktur, såsom exempelvis en äldre gravhög eller en väl synlig naturformation. Inte heller synes platsen ha valts utifrån sitt topografiska läge, då gravfältet nu återfanns mitt i plan åkermark. Däremot förefaller det som att platsens två äldsta, tätt anlagda gravar – grav 41 och 45, två vuxna individer – har varit markerade ovan jord och därmed likväl kan ha fungerat som något av en strukturerande struktur för efterföljande gravläggningar. Vilka faktorer som ursprungligen har föranlett lokaliseringen av dessa två äldsta gravar låter sig dock inte förstås. Båda dessa äldsta gravar saknar keramik och kan med andra ord ha anlagts innan det därefter närmast allenarådande gravskicket med brända, trasiga kärl introducerades. I praktiken kan de således också ha anlagts av en annan grupp människor, utan vare sig direkt kronologisk eller genealogisk koppling till de efterföljande aktörer som kom att omvandla platsen till ett gravfält. I sammanhanget bör nämnas att dessa två äldsta gravar återfinns längst i norr, medan gravfältet i övrigt däremot först verkar ha påbörjats och växt fram inom det södra/sydvästra partiet av dess slutgiltiga utbredning, för att därefter sprida sig norrut. Gravfältet har alltså börjat växa fram i närhet av, men inte omedelbart invid, de två äldsta gravarna. Under gravfältets yngsta brukandetid tar sig gravläggningarna, eller snarare organisationen av den rumsliga strukturen av gravläggningarna nya former, vilket innebär att de två äldsta gravarna nu också kom att aktivt inkorporeras i den framväxande strukturen. De två äldsta gravarna kan i och med detta nya mönster med andra ord sägas ha reaktiverats. Flera av gravarna börjar nu anläggas i två raka och täta rader, vilka sammanfaller i ett origo

som utgörs av platsens två äldsta gravar. Jag anser att det inte alls är omöjligt att det via tradering ännu fanns ett medvetande om att dessa två gravar utgjorde platsens äldsta monument och oavsett om det fanns genealogiska band eller ej mellan dessa personer – lokalens ”pionjärer” – och de personer som började ordna gravarna i rader så bör handlingen tolkas som en aktiv återkoppling till och samhörighetsmarkering med platsens mytiska eller faktiska äldsta förfäder. Dessa sedan länge döda individer – aktanter – har med andra ord i form av strukturerande strukturer styrt aktörernas handlingar och därmed även det framväxande gravfältets rumsliga utformning.

Från denna, gravfältets yngre brukandetid finner vi av allt att döma ytterligare två exempel på gravläggningar där brukarna till synes har velat knyta an till äldre – faktiska eller mytiska – anfäder. Trots att gravläggningarna inom den sydvästra gravkoncentrationen vid denna tid helt synes ha upphört väljer man nu att (åter-) begrava två sedan lång tid döda individer (grav 56 och 63) inom detta parti av gravfältet. Varifrån lämningarna efter dessa personer – en vuxen och ett spädbarn – egentligen härrör, alltså var de ursprungligen varit begravda, går ej att fastslå, men i dessa nyanlagda, alternativt bearbetade gravgömmor bibringas nu även gravgåvor av avsevärt yngre art än de döda. Det hela kan möjligen framstå som en arkeologisk feltolkning, men den uppenbara kronologiska diskrepansen mellan gravarnas typologiskt daterade föremål och ¹⁴C-daterade individer låter sig rimligen inte förklaras på annat sätt än att någon form av omgrävning har skett i dessa gravar. En detalj som ytterligare försvårar tolkningen är det faktum att fibulan i grav 56 i likhet med gravfältets övriga metallföremål var eldpåverkad och att keramiken i båda gravarna har varit utsatta för likvärdiga temperaturer som även belagts på platsens övriga gravkeramik. Detta påvisar

med andra ord med all önskvärd tydlighet att såväl fibulan som keramiken har funnits med på gravbål innan de hamnade i gravarna. Huruvida de dödas kvarlevor – de sannolikt redan brända benen – samtidigt har bibringats på bålet och bränts på nytt låter sig dock inte avgöras. Samtidigt som dessa handlingar känns svårförstådda så är de bakomliggande orsakerna än mer svårfångade. Som ett tolkningsförslag vill jag dock föreslå att handlingarna har varit ett sätt att avsluta gravläggningarna inom gravfältets sydvästra parti och därmed ”stänga” platsen. Genom en återkoppling till brukarnas anfäder – faktiska eller mytiska – i form av en ritual där dessa inkorporerades i en ny gravlägningspraktik och gavs nya gravgåvor kunde ”cirkeln slutas” och den sydvästra gravkoncentrationen överges till förmån för den framväxande, rumsligt mer välorganiserade nordöstra koncentrationen. Frågan kvarstår dock huruvida kvarlevorna efter dessa individer hämtades från annan plats för återbegravning på Tjärby Norra eller om de verkligen skall ses som gravfältets faktiska tidigaste brukare. I sammanhanget skall även nämnas att inga som helst tecken på någon liknande handling har skett i samband med att gravfältet slutligen övergavs för gott.

Någon gång under gravfältets brukandetid, mest sannolikt innan eller i samband med att den rumsliga förskjutningen av gravläggningar mot norr sker, anläggs en byggnad på platsen. Byggnadens funktion är ej känd, men bör kunna tolkas som att den på ett eller annat sätt fungerat i gravfältetsrelaterade praktiker. Det är inte heller känt hur länge byggnaden fanns på plats, men mycket talar för att minnet av byggnaden och verksamheten däri levte kvar, då gravläggningarna aldrig kom att omfatta den yta huset tog i anspråk. Således kan byggnaden ses ur två olika synvinklar: Medan dess faktiska existens – tidsrymden byggnaden stod på plats – kan beskrivas som en kort fiber

i gravfältets långa tråd, så bör den också – oavsett den exakta tidsrymden byggnaden stod på plats och oavsett hur länge minnet av den levde kvar – i likhet med de äldsta gravarna sannolikt ses som en strukturerande struktur på platsen.

De olika identifierade kärngrupperna, fördelningen av metaller (uteslutande bruksföremål och personliga, dräkterrelaterade föremål) inom dessa kärngrupper, samt fördelningen av gravmarkeringar ovan jord kärngrupperna emellan, indikerar tillsammans att gravfältet har brukats av flera olika grupper i ett större samfund, förslagsvis ett antal gårdar, släkt- eller familjeenheter i gravfältets närområde. Dessa olika samfundsenheter har bland annat förenats i gemensamma praktiker kring gravbålets konstruktion och den gemensamma traditionen att bibringa ett kärl på gravbålet och därefter lägga ned det i trasig form, men har var för sig haft interna traditioner kring vilka käriformer och kärldimensioner som skulle användas i begravningsceremonin, traditioner som har bidragit till att framhäva den enskilda gruppens identitet och som har vidmakthållits under mycket lång tid. Det går att avläsa en viss intern ekonomisk stratifiering mellan dessa olika samfundsenheter, men denna bild kan möjligen också vara ett resultat av samfundsenheternas olika önskemål om vem och/eller vad som var viktigast att prioritera och framhäva vid gravläggningen. Exempelvis uppvisar Brorssons kärngrupp 5 ojämförligt flest gravar med metaller, men utmärker sig inte alls vad det gäller antalet markerade gravar. Förutom att metallerna kan tolkas antyda en viss ekonomisk särställning så signalerar de även band till och/eller interaktion med långväga kontakter. Denna signal ger även gravarna med Brorssons kärngrupp 1, men i dessa fall aldrig via metaller utan istället via påtagligt specifika käriformer. Vidare förefaller minst ett av samfundet haft en praktik att aldrig nedlägga

mynningsfragment i gravgömman. Dessa vid en första anblick ”trasiga och/eller ofullständiga” gravar är också den grupp som procentuellt sett oftast förefaller ha markerats ovan jord.

Varken samfundets demografi eller befolkningens mängd låter sig estimeras. Jag visade tidigare med en enkel räknemodell att antalet gravar sett i relation till gravfältets brukandeperiod är alltför få för att rimligen kunna utgöra *en* hel, bärkraftig gårds- eller familjeenhet. Förståelsen för att det av allt att döma snarare har rört sig om *flera* grupper/enheter som tillsammans har brukat gravfältet förstärker ytterligare min uppfattning att det måste ha varit långt ifrån alla medlemmar i respektive brukargrupp/social enhet som har begravts på platsen, därtill finns det alltför få gravar. Snarare är det kanske maximalt en person per generation i respektive grupp som har gravlagts här. Med tanke på att såväl män som kvinnor och barn i alla åldrar är representerade på platsen kan selektionen kring vem som skulle gravläggas på platsen inte ha varit baserad på vad individen hunnit uträtta i jordelivet, utan torde snarare ha varit baserad på någon form av arvsrätt, exempelvis varje generations förstfödde. Den traditionella bilden av det egalitära, gemensamma förromerska by- eller gårdsgravfältet är därmed definitivt inte applicerbar på gravfältet Tjärby Norra.

Av själva begravningsritualen kan vi utläsa flera olika moment, varav vissa verkar ha utförts kollektivt, av alla de grupper som gemensamt brukade platsen, medan andra moment verkar ha utförts av den enskilda enheten/familjegruppen. Såväl kollektiva som privata moment förefaller dock ha varit strikt reglerade och konsekvent upprepade enligt invanda mönster i näst intill varje enskilt fall. Det noggranna upprepandet av ritualens moment under hundratals år indikerar att begravningsritualen sannolikt styrts

eller övervakats av någon form av expert eller expertgrupp, motsvarande den eller de personer Terje Østigård benämner ”Transformatörer” (2007). Den konsekventa frånvaron av djurben i gravarna antyder en gemensam, traderad uppfattning om vad som skall och vad som inte skall bibringas den döde på bålet och/eller inkluderas i gravgömman. Att döma av den genomgående dominansen av björk förefaller insamlandet av ved till gravbålet ha varit ett kollektivt utfört moment, eller åtminstone en kollektiv kunskap. Tillika har arrangemanget med kärlet på bålet varit kollektivt utformat, då detta har genomförts i samtliga fall där keramik ingått i graven. Brorsson poängterar att flertalet kärll förefaller ha magrats med siktad bergart, vilket har gjort dem mer tåliga för högre temperaturer än ordinär boplatsskeramik. Detta tolkar jag som att kärlen också haft en synlig placering på bålet och att det därför har funnits en uttalad önskan om – och därmed även ett uttalat behov av – gods med bättre värmeresistens. Oavsett praktikens inneboende symbolik så har det varit viktigt att kärlen klarade att hålla ihop en längre tid på bålet än ordinära brukskärl torde mäktat med och alltså inte kapsejsade alltför omgående under kremationsceremonin. Intressant i detta sammanhang är att det specialmagrade godset förekommer utan vare sig någon kronologisk anknytning eller någon påvisad rumslig gruppering. Det förekommer i alla kärllgrupper och också i alla köns- och åldersgrupper och utgör totalt en knapp tredjedel av platsens gravkärl. Efter att ha konstaterat detta är det av än större intresse att också konstatera att i gravar som markerats ovan jord och i metallförande gravar utgör denna kärllgrupp 55-60%, vilket antyder ytterligare en socioekonomisk dimension till det hela: Det är företrädesvis vid gravläggningen av de något mer ”välställda” (individer som gravlagts med personliga tillhörigheter av metall) och av de på ett

eller annat sätt ”extra betydelsefulla” (individer som fått sin grav markerad ovan jord) som ett noggrannare genomfört arrangemang har utförts och ett för ceremonin speciellt avpassat kärl har valts. Individens rang har sålunda inte enbart avspeglats i gravgömma och gravmarkering, utan även i själva begravningsritualen. Till denna reflektion kan också nämnas tendensen att det närmast uteslutande är i gravar med björk som ensam identifierad vedart som de speciellt värmetåliga kärnen återfinns, medan gravar med blandade vedarter eller enbart lind uppvisar kärl med mer ordinärt gods.

Till moment i ritualen som kan kopplas till den enskilda sociala enheten/familjegruppen kan nämnas val av kärl (dimensioner och former), men sannolikt också momentet när bålresterna plockades samman för vidare överföring till gravgömmen. Vissa grupper förefaller exempelvis med vilje konsekvent ha valt bort kärlets mynningsbitar, kanske för att ytterligare markera att kärlet nu var ”dödat” och obrukligt för de efterlevande och istället hade övergått till en annan dimension precis som den döde, vars kvarlevor inte heller insamlades komplett från det nedbrunna bålet. I detta sammanhang bör dock påpekas att i samtliga fall har insamlandet av allt att döma skett direkt från bålplatsen, vilket har medfört en konsekvent inkludering av kol och sot i samtliga gravgömmor och tillika en total avsaknad av tvättade eller rengjorda ben. Således finner vi alltså en kollektiv tradition kring när insamlandet skall ske och i vilket tillstånd kvarlevorna skall deponeras i gravgömmen, samtidigt som vi också anar att mer privat hållna avvikelser ryms inom detta traderade moment.

Samfundets traditioner kring gravläggning och utformning av såväl den enskilda gravens inre som yttre inkluderar en – om dock ej långt ifrån konsekvent genomförd – genderrelaterad aspekt. Bland de köns-

bestämda individerna finner vi att (nästan) enbart kvinnor har gravlagts med föremål av metall till skillnad från män, vilka endast i ett, osteologiskt något tveksamt fall (”vuxen, trolig man”) har gravlagts med metall. Med tanke på denna oklarhet förs denna individ till gruppen ”vuxen, ej könsbestämd” i tabell 26 nedan. Som en rak motsats till dessa siffror kan man konstatera att männen procentuellt sett dominerar kraftigt bland de individer som har fått sin grav markerad ovan jord, medan gravmarkering över en kvinnograv endast har noterats i ett fall. I sammanhanget kan inflikas att detta mönster även noterats på det förromerska brandgravfältet Gunnarstorp i Østfold, Norge, där markeringar i form av resta stenar, stensättningar eller klumpstenar utestlutande verkar ha varit förbehållet lokalens mansgravar (Solberg 2000:61). Tjårbymaterialet låter oss alltså ana ett samfund vars traditioner har premierat själva gravgömmen – det slutna, privata rummet, tillgängligt enkom för den döde – för kvinnor, medan man via gravmarkeringar ovan jord – i det öppna, offentliga rummet, tillgängligt för de efterlevande – primärt har låtit framhäva mansgravarna. I sammanhanget bör nämnas att man intressant nog finner metaller i 20% av de identifierade barngravarna, medan ytterligare 18% har markerats. Barngravar med metall respektive markeringar sammanfaller aldrig, vilket skulle kunna antyda att dessa parametrar fungerat som könsindikator även vid gravläggningar av barn (se tabell 26).

Ytterligare ett antal notabelt återkommande mönster finner vi i behandlingen av gravfältets sex dubbelgravar. Inte i något enda fall fanns inslag av metall och endast i ett fall – grav 24 – fanns spår efter gravmarkering ovan jord. Vidare utgjordes inte mindre än hälften av dubbelgravarnas kärnl av kärlyper med totalt avvikande karaktär från lokalens övriga kärngrupper. Faktum är att det endast är i dessa tre

fall som kärll av helt avvikande karaktär har kunnat identifieras på Tjärby Norra. Sammantaget tycker man sig kunna ana att samfundets gemensamma syn på och tradition kring dubbelbegravningar i mångt och mycket har omfattat andra praktiker än gravläggningar för enskilda individer. Även i dessa sex fall har momentet med kärlet på bålet genomförts konsekvent, men individernas grupp-/rang- och könsidentifierande kriterier saknas (nästan) helt och istället har gravläggningens avvikande karaktär till och med framhävts ytterligare i form av annorlunda kärll. Dock har ingen avvikande rumslig placering eller spridning av dubbelgravarna kunnat noteras inom gravfältet. De sambegravda synes fortfarande ha ingått i samfundets sfär, om än med vissa restriktioner kring den individuella identifikationen.

Trots de ständigt närvarande och över tid vidmakthållna traditionerna kan vi också utläsa flera förändringar i gravfältets interna struktur över tid. Som redan nämnt sker en rumslig successiv förflyttning mot norr, där flertalet gravar samlas i prydligt anlagda rader. Det faktum att raderna utgår ifrån platsens två äldsta, ovan jord markerade gravar indikerar att brukarna under denna period har lagt sig vinn om att tydligt framhäva de yngre gravarnas relation till lokalens äldsta förfäder. Det förefaller också ha blivit något vanligare att markera gravarna ovan jord under denna tid. En annan tydlig förändring över tid är att gravar med bronsföremål helt försvinner och ersätts med föremål av järn, vilket inte alls fanns närvarande under gravfältets äldre brukandefaser. I och med järnets intåg börjar också mer bruksrelaterade föremål såsom skäror och nålar dyka upp tillsammans med dräkterrelaterade föremål såsom fibulor, till skillnad från under den äldre perioden då metallföremålen helt utgjordes av dräkterrelaterade föremål (fibulor) och smycken (halsring).

Individer	Antal	% av totala antalet gravlagda	% av samma kategori som fått gravmarkering	% av totala antalet individer med gravmarkering	Antal gravar med gravgåvor Brons	Antal gravar med gravgåvor Järn
Man	9	12,5	67	40	-	-
Kvinna	9	12,5	11	6,5	1	3
Vuxen, ej könsbestämd	30	41	20	40	1	5
Tonåring, ej könsbestämd	3	4	-	-	-	-
Barn	17	23	18	20	3	1
Människa, ej köns- eller åldersbestämd	5	7	-	-	-	-

Tabell 26: Gravarna med gravgåvor och/eller markeringar ovan jord. Observera att procentvärdena är avrundade. Notera att en dubbelgrav med en vuxen och ett barn var markerad. Då dessa individer räknas in separat uppgår den sammanlagda procenthalten gravlagda individer med gravmarkering till mer än 100%.

Ytterligare en påtaglig förändring inom den nordöstra, företrädesvis något yngre gruppen är den uppenbara bristen på barngravar, jämfört med situationen inom den sydvästra, företrädesvis något äldre koncentrationen. Endast fem barn (varav ett är begravt tillsammans med en vuxen individ) återfinns i förstnämnda koncentrationen (motsvarande cirka 18,5% av gravarna i nordöstra gruppen), vilket skall jämföras med de tolv inom den äldre koncentrationen (motsvarande cirka 30,8% av gravarna i sydvästra gruppen). Endast ett av barnen inom den yngre

koncentrationen återfinns i gravraderna, och är där gravlagt tillsammans med en vuxen. Tillika är det endast ett av barnen i den nordöstra gruppen som har begravts med ett föremål av metall (järn), till skillnad från de tre barngravarna med metall (brons) i den sydvästra gruppen. Sammantaget indikerar förändringen i barngravarnas frekvens och innehåll en faktisk förändring för gravfältets brukare snarare än att enkom vara baserad på bevarandemässiga förhållanden. Vad denna tendens de facto speglar är omöjligt att fastslå, men likväl kan man ponera ett antal hypotetiska bakomliggande anledningar, var och en med helt olika innebörd för förståelsen av det sociala samfund och dess praktiker som brukade gravfältet:

- Innebär detta mönster en ny syn på barn, en syn där barn inte längre betraktas som fullvärdiga medlemmar i den sociala gemenskapen och därför inte heller inkluderas i samma omfattning på gravfältet?
- Innebär detta mönster en förändring i samfundets selektionsnormer som styrde *vilka* individer som skulle gravläggas på gravfältet? Om det tidigare (som föreslagits ovan) exempelvis var varje generations förstfödde som gravlades, så kan sämre tider med en mer frekvent barnadödlighet ha medfört att traditionen kom att ändras till att istället infatta det barn i varje generation som först lyckas uppnå vuxen ålder.
- Innebär detta mönster – i rak motsats till föregående förslag – istället förbättrade socioekonomiska tider för samfundet och en därmed påtagligt minskad barnadödlighet?
- Innebär detta mönster en minskad nativitet inom samfundet – en förändring som på sikt även kom att leda till samfundets upphörande och gravfältets övergivande?

Ett genomgående, karaktäriserande drag är platsens olikhet jämfört med andra samtida ”klassiska” västsvenska gravfält. Samtliga gravar på Tjärby Norra utgjordes av kremationer och under yngre förromersk järnålder utgjordes gravgåvorna av bruksföremål av järn (skäror, nålar, fibulor), men därvid stannar också den direkta likheten med de samtida brandgravfälten i Götalandskapen och nordligaste Halland. Istället finner vi, vilket jag ämnar presentera närmare i kapitel 8, upprepade tecken på influenser söderifrån, av allt att döma via ett marint baserat kontaktnät med huvudsaklig utbredning inom Kattegatt, Samsö bält, Stora bält och södra Östersjön. Gravläggningsformen med de fragmentariska, brända kärnen dominerar under denna tid gravskicket på Bornholm och Fyn och förekommer dessutom ställvis på nordöstra Jylland. Kärngrupp 1’s ur västsvensk synvinkel atypiskt förromerska formspråk finner direkta paralleller på Bornholm och i Polen. Platsens äldsta metallföremål finner paralleller på Jylland och sannolikt även i Polen, medan fibulorna från mellersta och senare delen av brukningstiden förefaller kunna härledas till kulturfärer kring Fyn, Bornholm (eventuellt Gotland), Schleswig och Vorpommern. Hur detta kontaktnät de facto har sett ut, eller vad det har baserats på är oklart, men det förefaller ha varit livskraftigt under lång tid. I annat fall torde samfundets ritualer successivt ha ”urvattnats”, förvanskats och förvandlats till mer regionalt traditionella mönster, vilka vi här inte alls ser spår av.

Sammanfattningsvis finner vi alltså att gravfältet har brukats av ett samfund där åtminstone vissa av samfundets sociala enheter har ingått i eller interagerat med utvecklade, långväga kontaktnät. Samfundet har utgjorts av ett antal sociala enheter/grupperingar, sannolikt i form av ett antal kring gravfältet närliggande gårdar och dess brukare, mellan vilka det rätt

en viss ekonomisk stratifiering, men som likväl delat ett antal traditioner, ritualer och värderingar. Inom varje enskild gårds-/brukarenhet har det dessutom rätt påtagliga interna hierarkier mellan familjemedlemmarna. Vissa av dessa traderade hierarkiska mönster har levt kvar under hela gravfältets brukandetid, medan andra successivt eller drastiskt har förändrats.

6. BEBYGGELSESTUDIE

6.1. Tjärby Södra, en boplatz i Tjärby socken

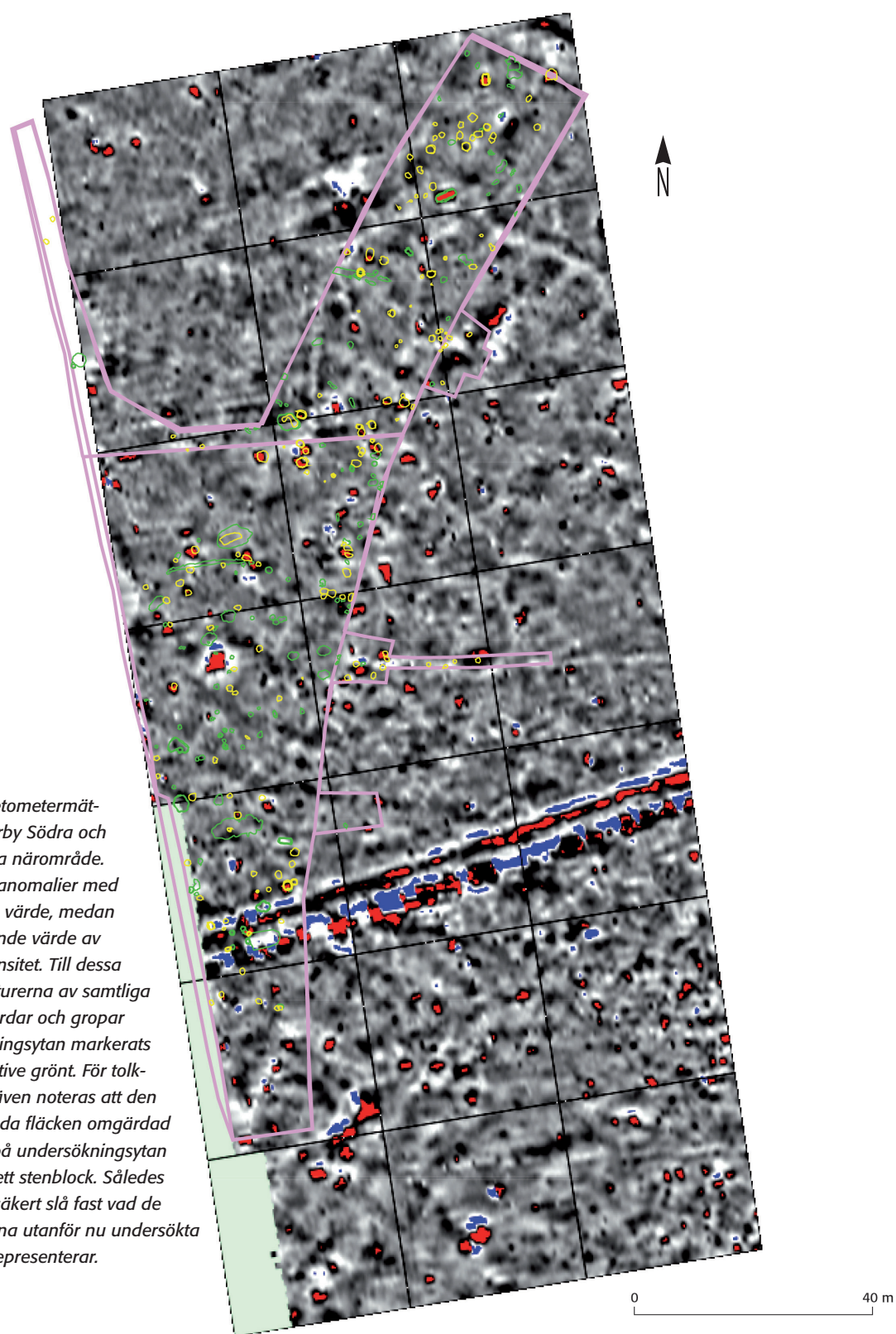
Boplatslämningen Tjärby Södra, som upptäcktes vid en arkeologisk utredning hösten 2003 och då registrerades som RAÄ 69 Tjärby socken, var belägen inom svagt böljande åkermark cirka 40 meter över havet och drygt trehundra meter söder om det ovan redogjorda gravfältet Tjärby Norra (RAÄ 68). Fornlämningen är belägen cirka 150 meter sydsydost om Tjärby kyrka och i likhet med gravfältet Tjärby Norra återfinns boplatslämningen Tjärby Södra inom Tjärby bys kärnåker på 1811-1812 års storskifteskarta. Tegstrukturen på storskifteskartan uppvisar här inte riktigt samma långsmala bandparcellformer med förmodat tidigmedeltida anor som återfinns inom Tjärby Norra, utan istället snarare ett mindre antal, större sammanhängande ytor, vilket sannolikt är spår efter eftermedeltida sammanslagningar av ägor.

Tjärby Södra rymde lämningar – anläggningar och lösfynd – från långa tidsrymder. Såväl flera förhistoriska perioder som medeltid och efterreformatorisk tid finns representerat i materialet, men föreliggande studie fokuserar närmast uteslutande på lokalens spår efter förromerska aktiviteter. Inom de undersökta partierna av fornlämningen har boplatsspår från hela bronsålder och förromersk järnålder kunnat beläggas, medan yngre lämningar uteslutande utgörs av lösfynd.

Undersökningen av Tjärby Södra föranleddes av att det här skulle byggas en av- och påfartsväg mellan den nya Väg 117 och väg 585 för trafik till och från Tjärby och Laholm. Totalt kom 5470 kvadratmeter av fornlämningen att banas av och slutundersökas inom ramen för Väg 117-projektet. Det ursprungliga exploateringsområdet var avsevärt större, men till följd av den intensiva mängd anläggningar på platsen som kunde påvisas vid sökschaktning under såväl utredning som förundersökning (företrädesvis stolphål, härदार och gropar) och de därmed mycket omfattande – och kostsamma – arkeologiska slutundersökningar som skulle komma att krävas, valde Vägverket istället att delvis rita om vägsträckningen och flytta den norra påfarten mot söder. Detta innebar att ett stort parti av den konstaterade boplatslämningen aldrig kom att beröras av byggnationen och följaktligen därför inte heller av slutundersökningen. De öppnade, skopbreda sökschakten inom detta ej slutundersökta parti bidrar dock till den samlade förståelsen för boplatslämningens totala rumsliga utbredning. Ett evigt återkommande dilemma i uppdragsarkeologi är att arkeologen oftast är låst till den mark som omfattas av själva exploateringen – i vårt fall en smal väggkorridor – och därför ytterst sällan eller aldrig får möjlighet att avgränsa lämningens faktiska rumsliga utbredning och omfattning. Av samma anledning är det också mycket svårt att bilda sig en uppfattning huruvida

Figur 25: Tjärby Södra, samtliga strukturer inom de öppnade ytorna, samt här i förhållande till tegstrukturen på 1811 års storskifteskarta.

Figur 26: Magnetometermätningar inom Tjärby Södra och dess omedelbara närområde. Röda fläckar är anomalier med högst avvikande värde, medan svarta är avvikande värde av något lägre intensitet. Till dessa resultat har konturerna av samtliga konstaterade härdar och gropar inom undersökningsytan markerats med gult respektive grönt. För tolkningen bör det även noteras att den stora, kantiga röda fläcken omgärdad av vitt, centralt på undersökningsytan visade sig vara ett stenblock. Således går det inte att säkert slå fast vad de höga anomalierna utanför nu undersökta yta egentligen representerar.

man befinner sig i lämningens utkant eller i dess centrala delar. I fallet Tjärby Södra gavs en något bättre möjlighet att avgränsa fornlämningen då sökschakt inte bara öppnades inom den blivande avfarten (och alltså därmed även i den omedelbara förlängningen norr och söder om fornlämningsområdet) utan också kunde dras inom den blivande Väg 117 cirka 100-300 meter nordost och öster därom. Dessa tomma sökschakt bidrog inte bara med information om boplatsens utbredning mot öst utan även med en sannolik förklaring till varför den upphörde inom detta, vid en första anblick likvärdiga område. Till skillnad från den sandiga alven inom det faktiska boplatområdet utgjordes alven i sökschakten öster därom av grusiga klumpar av järnutfällning och partier med så kallad skenhälla – ett tydligt tecken på högt stående grundvatten och dålig avrinning. Detta något lägre parti mellan boplatsen och den långsträckt grusåsen Örelid har alltså stundtals varit något av en vattensjuk bassäng. Avrinning från densamma och för vårens smältvatten från Örelid har haft (och har fortfarande) sin naturliga avrinning omedelbart söder om boplatområdet, vilket således ger en rimlig, naturlig förklaring till lämningens rumsliga avgränsning mot söder.

I syfte att ytterligare ringa in lämningens rumsliga utbredning karterades 18900 kvadratmeter med magnetometer och dessutom gavs tillfälle att dra ett närmare trettio meter långt kompletterande sökschakt i östlig riktning rakt ut från undersökningsytan (se figur 24-25). Resultaten från magnetometerkarteringen visade sig tyvärr vara alltför diffusa och svårtolkade för att urskilja mindre anläggningar och än mindre för att identifiera specifika konstruktioner. Med undersökningsytan som facit – där anomaliernas art alltså har kunnat bekräftas – vågar man anta att flera av de röda och svarta fläckar som avtecknas utanför de ej frilagda ytorna sannolikt också utgörs av större

hårdar eller gropar. Detta torde således indikera att boplatlämningarna fortsätter ytterligare ett fyrtiotal meter öster om den norra hälften av den nu undersökta ytan, medan de längst i söder förefaller sträcka sig uppemot åtminstone ett sjuttioal meter österut.

Den sammanlagda bilden utifrån sökschaktning, magnetometerkartering, geologiska kartbladet och platsens faktiska topografi påvisar att området inom vilket boplatlämningar har avsatts kan definieras till en finsandig, svag förhöjning omgiven av för boplataktiviteter något mindre lämpade, låglänta ytor. Med andra ord kan de naturliga förutsättningarna ses som något av en strukturerande struktur, en aktant som har dirigerat såväl den initiala boplatlokaliseringen som bosättningens fortsatta utformning, utbredning och interna utveckling över tid. Lokalens samlade dateringar visar att detta optimala, men rumsligt begränsade boplatläge har fått till sin följd att platsen har varit i intensivt bruk under lång tidsrymd. Sannolikt fungerar området med sina lätta sandiga jordar som svedjebbrukad åker under senneolitikum och den första fasta bebyggelsen i form av två till synes samtida gårdar anläggs på platsen under den äldre bronsålderns första period. Därefter följer åtminstone tre treskeppiga långhus av bronsålderskaraktär, samt två grophus och en rostningsgrop med dateringar till yngre bronsålder, p III – p V. Det har inte gått att fastställa huruvida lokalen nyttjas kontinuerligt som boplat eller om bronsålderslämningarna utgör spår efter ett flertal var för sig oberoende etableringar som avlöst varandra. Då endast delar av den faktiska bosättningen kommit att undersökas kan vi inte helt säkert följa alla steg i platsens interna utveckling och mindre förskjutningar och förändringar över tid. Således är det inte heller klart om den förromerska bosättningen som studiens fokus ligger på uppstår som en nyetablering eller om den har direkta anor ner

i bronsåldern. Vi kan dock ana omfattande interna fysiska strukturförändringar, sannolikt delvis till en följd av jordflykt, dels strax innan men också under den förromerska periodens bosättning.

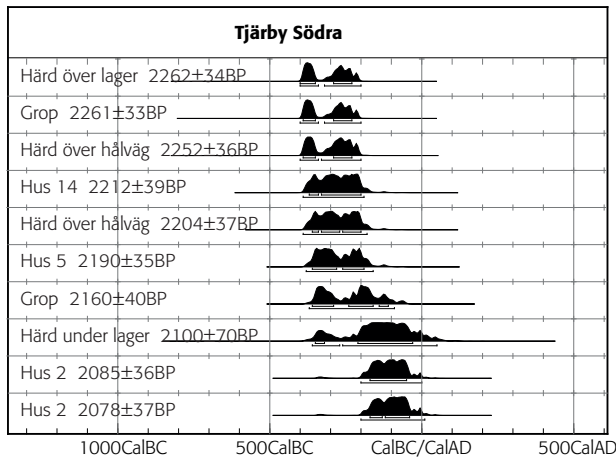
En äldre väg löpte i nordsydlig riktning genom undersökningsområdet. Längst i söder utgjordes lämnningen av en hålväg, medan den norr därom övergick till att endast bestå av partiellt bevarade hjulspår (se figur 24 och 27). Vägrestens samstämiga riktning med dagens väg 585 var anslående och gav en påtaglig indikation att områdets nuvarande vägnätsmönster åtminstone delvis har förhistoriska anor. Vägrestens brukandetid har inte gått att tidsfästa exakt, men går likväl att hypotetiskt ringa in ganska väl. Vägen löpte genom hus 15, ett långhus vars dimensioner i den takbärande konstruktionen indikerar att det med all sannolikhet kan kopplas till bronsåldern. Vidare fanns det två härdar som överlagrade vägen, varav båda givit samstämiga dateringar till förromersk järnålder (se tabell 27). Hålvägen kan därmed säkert sägas ha varit övergiven och igenfylld vid tiden för den äldsta belagda förromerska etableringen på platsen. Det intressanta med detta är att det längst i norr på undersökningsytan fanns en härd (SH 15197) som överlagrade ett äldre lager och som uppvisar en samstämig datering med sagda härdar som överlagrade hålvägen (se tabell 27). Vi kan således ana ett öppet – uppodlat eller hårt betat – landskap som givit upphov till omfattande jordflykt, vilken i sin tur har medfört lagerbildning i norr och igenfyllning av en hålväg i söder. Denna öppna landskapsbild är med stor sannolikhet den samma under hela eller merparten av den förromerska bosättningsfasen, då vi i förundersökningsschakten längst i söder – omedelbart söder om slutundersökningsområdet – kunnat konstatera djupa jordlager, varvade av tunna flygsandslinser, som täckt en härd (AH 4793) daterad till bosättningens yngsta

belagda fas (se tabell 27). Denna bild vidimeras av en pollenanalys från Årnabergsjön fyra kilometer ostsydost om Tjärby. Den påtagliga närvaron av ljun i pollendiagrammet antyder ett kontinuerligt svedjejordbruk och en framväxt av ljunghedar i området redan för 5500 år sedan, men också en närmast explosionsartad utveckling med intensiv avskogning, uppodling och omläggning till gräsmark för omkring 2500 år sedan, eller med andra ord vid övergången mellan yngsta bronsålder och äldsta förromersk järnålder (Påsse, manus). Det finns andra halländska jämförande exempel som mycket tydligt visar de följder intensiv förhistorisk avskogning, snabb uppodling och högt betestryck fick i slättbygdens tunna, lättflyktiga sandjor. Exempelvis Tröingeberg (RAÄ 127 Vinbergs socken) utanför Falkenberg, Nolshögen nordost om Laholm (RAÄ 334,335 Veinge socken) och Sofieberg (RAÄ 89, 90 Övraby socken) nordost om Halmstad uppvisar alla inslag av omfattande jorderosion under yngre bronsålder som täckt äldre boplatstyr och åkrar (Påsse 2004:30f, Johansson & Wranning 2002:45, 83, Svensson 2008:52, Mattsson 2012). I sammanhanget bör dock nämnas att inga dylika tendenser kunde noteras inom vare sig gravfältet eller resten av den undersökta ytan inom Tjärby Norra. Således har den beskrivna avskogningen i området endast varit partiell och alltså inte på något sätt jämförbar med situationen i södra Halland under historisk tid. Exempelvis har sannolikt den markanta höjdryggen Örelid och de topografiskt mer dramatiska – ur odlingshänseende mindre lämpade – områdena öster därom varit trädbeklädda, förslagsvis bland annat av det björkbestånd som diskuterats i samband med kremationsbålen.

Den fasta bosättningen inom det undersökta partiet av lokalen upphör omkring Kristi födelse. Spridda lösfynd, företrädesvis i matjordslagret, återfinns från

Lab. Nr	Anl. Typ	Id	BP	1 Sigma	2 Sigma
Ua-38034	Härd, över lager längst i norr	SH 15197	2262±34	BC 400-350, 290-230	BC 400-340, 320-200
Ua-38038	Grop	SG 25598 "Källare/grophus"?	2261±33	BC 390-350, 290-230	BC 400-340, 320-200
Ua-38039	Härd, (överlagrar hålväg)	SH 28085	2252±36	BC 390-350, 290-230	BC 400-340, 330-200
Ua-38035	Stolphål, Hus 14	SS 18007	2212±39	BC 370-340, 330-200	BC 390-190
Ua-38040	Härd, (överlagrar hålväg)	SH 28211	2204±37	BC 360-340, 330-200	BC 390-180
Ua-38037	Stolphål, Hus 5	SS 23866	2190±35	BC 360-280 , 260-190	BC 380-160
Beta-192619	Grop	AH 4603 (FU)	2160±40	BC 350-310, 210-160	BC 360-80
Beta-192514	Härd, under lager i söder	AH 4793 (FU)	2100±70	BC 200-40	BC 360-AD 50
Ua-38629	Stolphål, Hus 2	SS 9964	2085±36	BC 170-50	BC 200-AD
Ua-38630	Stolphål, Hus 2	SS 9637	2078±37	BC 170-130, 120-40	BC 200-AD 10

Tabell 27: Samtliga ¹⁴C-dateringar från den förromerska bosättningsfasen på Tjärby Södra i kronologisk ordning. "(FU)" i kolumnen Id betyder att anläggningen undersöktes och daterades i samband med förundersökningen. Siffror i fet stil anger kalibreringens procentuellt sett mest sannolika värde. Som komplement presenteras även de kalibrerade ¹⁴C-dateringarna i grafisk form nedan.

yngre perioder, men inga yngre ¹⁴C-dateringar, byggnader, övriga konstruktioner eller enskilda anläggningar föreligger. Således sammanfaller bebyggelsens upphörande väl med tiden för övergivandet av gravfältet Tjärby Norra.

6.2. Termen ”byggnadsgeneration” – diskussion och ståndpunkt kring ett analytiskt begrepp

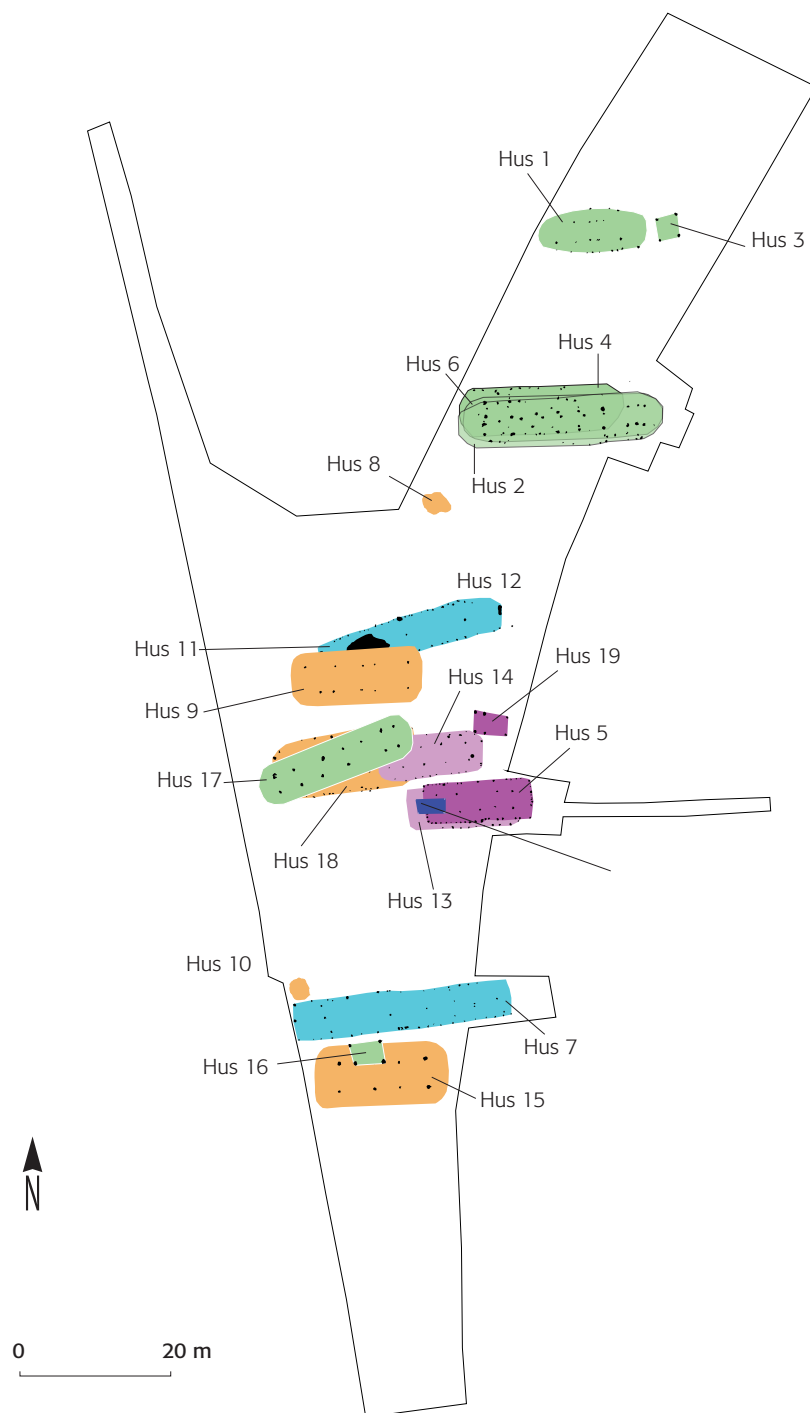
Jag använder ofta termen byggnadsgeneration på följande rader och denna term är även ett ofta förekommande begrepp i litteratur kring förhistorisk byggnation. Trots den frekventa förekomsten så vill jag mena att det i mångt och mycket är ett väldigt vagt begrepp. Vad som de facto åsyftas är en byggnads brukningsperiod eller livslängd, från uppförande till övergivande och/eller rasing, så långt råder ingen som helst tvekan. Vad som dock utgör begreppets stora akilleshäla är frågan hur gammalt ett långhus generellt blir. Av någon anledning är det estimerade svaret cirka trettio år en ofta återkommande uppgift i litteraturen. Vad denna föreställning base-

ras på eller i vilket sammanhang den ursprungligen lanserades är för mig okänt. Likväl vill jag här ta tillfället i akt att delvis ifrågasätta uppgiften. Trettio år må vara en rimlig livslängd för en byggnad som står helt utan underhåll, men då såväl materiell investering som arbetsinsats att bygga ett långhus är ett mycket omfattande projekt så är det min personliga övertygelse att man också väljer att ständigt underhålla det samma – byta ut och sätta om ruttna eller skadade komponenter, stötta upp, klina om, byta tak, etcetera, etcetera – så långt som möjligt är i syfte att förlänga dess livslängd. Även Gisela Ängeby har ifrågasatt och diskuterat den rådande uppfattningen om långhusets livslängd. Med exemplet Orred i Fjärås socken, norra Halland, har hon kunnat påvisa hur tre byggnadsgenerationer varit i kontinuerligt bruk under inte mindre än femhundra år, varav den yngsta byggnaden stod i tvåhundra år (Ängeby 1999). I bjärt kontrast till den ständigt återkommande siffran ”30 år” är det belagt och allmänt vedertaget att byggnader av speciell karaktär, såsom exempelvis stormannahallen i Lejre och kulthuset i Uppåkra, kan ha existerat och brukats under mycket lång tid. I dessa två fall rör det sig om byggnader som stått på plats åtminstone under närmare 400 år respektive omkring 600 år, tack vare återkommande ombyggnationer, eller i själva verket total nybyggnation i identiskt utförande på exakt samma plats (Christensen 1997, Larsson & Lenntorp 2004). I fallet Orred rör det sig däremot om en till synes ordinär gård som har ägnats närmast likvärdig omsorg. I fallet Uppåkra har man beräknat en genomsnittlig livslängd för de äldsta husfaserna till omkring 80 år, medan de yngre faserna har estimerats till 100 år och i detta sammanhang påpekas att denna relativt korta existens för respektive fas knappast har berott på röta och förfall utan snarare skall behovet av förnyelse tolkas som varandes socialt betingat

(Larsson & Lenntorp 2004:38). Om än såväl huset i Lejre som det i Uppåkra var uppförda med exceptionellt kraftiga komponenter så vill jag påstå att man sammantaget utifrån föreliggande tre exempel vågar estimerera en generell *byggnadsgeneration* till omkring 80-120 år, förutsatt att byggnaden inte eldhärjas eller av någon annan oförutsedd anledning demoleras.

6.3. Lokalens samlade byggnation

Allt som allt kom nitton byggnader av varierande ålder och konstruktion – två- och treskeppiga långhus, små stolpbyggda hus och grophus – att identifieras och undersökas inom Tjärby Södra. Lokalens äldsta dateringar, ett par förkolnade sädeskorn, antyder att platsen har varit uppodlad under senneolitikum, medan reell bosättning i form av fast bebyggelse för första gången uppträder under bronsålderns första period. Av allt att döma rör det sig då om två samtida tvåskeppiga långhus med nedsänkta källarparti i väst – eventuellt två granngårdar – som anläggs drygt fyrtio meter från varandra (hus 7 och hus 12). Därefter följer tre stycken treskeppiga långhus (Hus 15, 11 och 9), varav två utifrån typologiska grunder torde kunna härledas till tidsrymden mellan bronsålderns tredje och femte period, medan det tredje endast kan dateras till bronsålder. Till denna grupp kan också två grophus (hus 8 och 10), daterade till bronsålder p IV-V, föras. Det går således inte att enbart utifrån ¹⁴C-analyser och fyndmaterial med säkerhet säga att det råder platskontinuitet under hela bronsåldern, dessutom förefaller det vara alldeles för få långhus inom lokalen, såvida inte varje byggnad har stått närmare trehundra år, vilket dock förefaller helt orimligt. Väljer man dock att betrakta byggnadernas inbördes rumsliga placering i kombination med dess enhetliga riktningar så är det likväl mycket som talar för att man faktiskt varit medveten om de äldre byggnadernas läge när de yngre

Figur 27: Samtliga identifierade och undersökta hus inom Tjärby Södra och dess inbördes förhållande. I de fall byggnader överlagrar varandra så har yngst lagts över äldst på bilden. För att ytterligare underlätta orienteringen för läsaren så har hus från äldsta bronsålder färgats turkos, yngre bronsålder orange, mellersta förromersk järnålder lila och rosa och yngre förromersk järnålder gröna. Skala 1:1000.

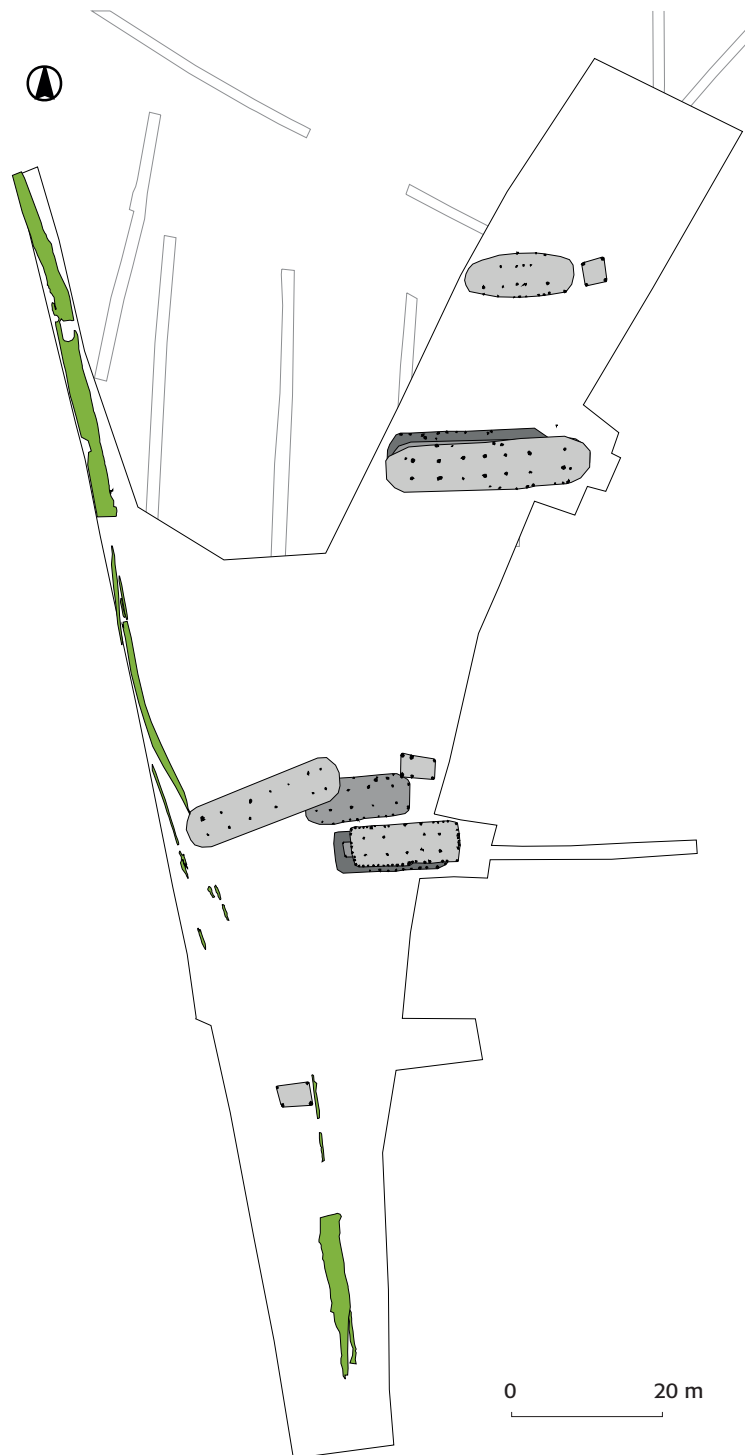
byggnaderna uppfördes. Detta skulle möjligen kunna tolkas som att de byggnader som ”saknas” för att fylla ut de kronologiska glappen står att finna omedelbart utanför det nu undersökta partiet av boplatsen. En successiv rörelse byggnadsgenerationerna emellan, där en yngre byggnad uppförs invid en äldre, skulle rent teoretiskt kunna leda till ett mönster som delvis hamnat utanför undersökningsytan. Det kompletterande sökschaktet i östvästlig riktning (se figur 27) synes delvis kunna vidimera en dylik teori, då vi här frilade ena långsidan av ytterligare ett långhus. Det går inte heller att säkert slå fast att det rått platskontinuitet mellan lokalens brons- och järnåldersbebyggelse, men återigen antyder byggnadernas interna lägen att så faktiskt varit fallet. Vidare kan ett påtagligt överensstämmande formspråk mellan det till bronsålder daterade hus 9 och den äldsta förromerska bebyggelsen – och då företrädesvis hus 13 – otvetydigt noteras. Således tycker jag mig ana bosättningskontinuitet på platsen (dock ej inom den undersökta ytan) åtminstone från och med yngre bronsålder, kanske redan från äldsta bronsålder och fram till det millennieskifte som också innebar övergången mellan yngre förromersk och äldre romersk järnålder, då all fast bosättning förefaller upphöra för gott på platsen. Intressant nog sammanfaller detta övergivande i det närmaste exakt med att gravfältet Tjärby Norra också överges och endast något knappt hundratal år senare etableras långhusbebyggelse där istället, vilken därefter förefaller vara i kontinuerlig drift till och med folkvandringstid, då även detta bosättningsläge upphör för gott. I föreliggande studie är det dock den förromerska bosättningsperioden på Tjärby Södra som primärt sätts i fokus, medan läsare som söker mer ingående presentation av övrig bebyggelse hänvisas till de tekniska rapporterna (Wranning 2010a, 2011).

6.4. De förromerska husen

Sammanlagt sju långhus har säkert gått att koppla till platsens förromerska bebyggelsefas. Dessutom finns ett antal mindre ekonomibyggnader i form av stacklador/fyrstolpshus och mindre uthus som sannolikt också skall härledas till denna period. De förromerska byggnaderna grupperar sig på platsen i två koncentrationer, såväl rumsligt som kronologiskt åskilda (se figur 28). Det makrofossila materialet inom lokalen var genomgående näst intill obefintligt, vilket oundvikligen förde med sig ett antal tolknings- och dateringsproblem. Tillika visade sig de förromerska boplatslämningarna, till skillnad från lokalens bronsålderslämningar vara påtagligt fyndfattiga, vilket också inneburit ytterligare insnävade tolknings- och dateringsmöjligheter. Dateringarna har till stor del fått baseras på en kombination av vedertagen hus-typologi och intern stratigrafi, då fynddateringar ej varit aktuella i något fall och då det magra makrofossila inslaget endast i enstaka fall har kunnat erbjuda material lämpat för ¹⁴C-analys. Vidare innebar bristen på fynd och makromaterial en inskränkning i möjligheten att kartlägga husens rumsliga och funktionella indelningar och dessutom har det varit omöjligt att diskutera i termer kring bosättningsutkomst, markanvändning och eventuella förändringar i odling, slätter etcetera över tid. I det följande presenteras därför lokalens byggnader kort i förmodat kronologisk ordning och därefter diskuteras bosättningsrumsliga utveckling. I kapitlet därefter sätts boplatslämningarna i relation till gravfältet Tjärby Norra och belyses därefter i ett lokalt, regionalt och överregionalt perspektiv.

6.4.1. Den södra byggnadsgruppen

Den södra byggnadsgruppen utgjordes av fem – eventuellt sex – långhus, varav minst tre av allt att döma

Figur 28: Tjärby Södra. De förromerska långhusen och de hypotetiskt samtida små ekonomibyggnaderna. För läsarens orientering har även den äldre väg (grönmarkerad) som diskuterats ovan lagts in i figuren. Skala 1:1000.

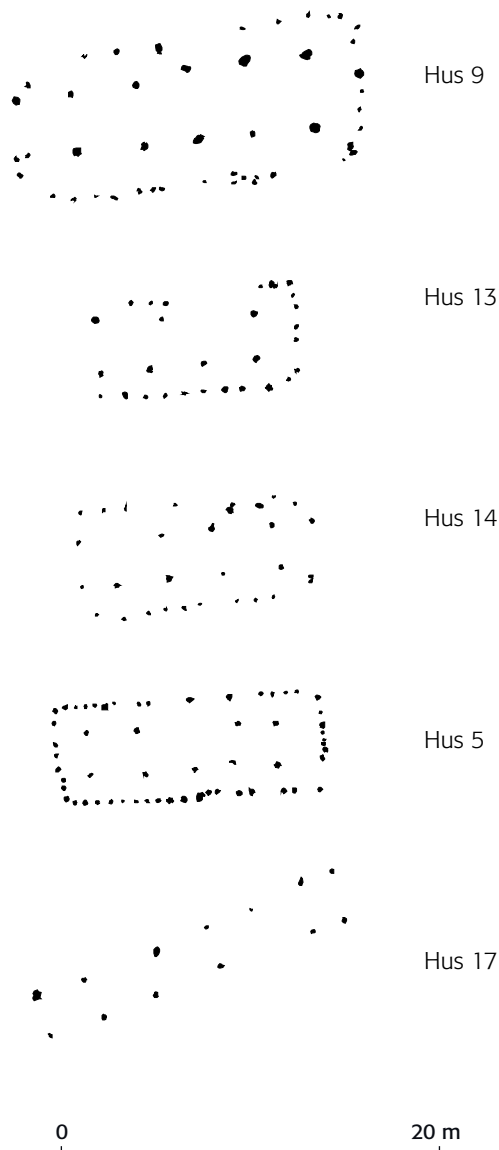
kan tolkas som tre generationer av en och samma bebyggelseenhet. Dessa tre byggnader – hus 5, 13 och 14 – var anlagda enligt så klassiskt förromerska former och dimensioner att de redan i fält preliminärdaterades till äldre eller mellersta förromersk järnålder (se figur 28). De tre husen uppvisade så intern likhet i konstruktionsdetaljer och inbördes dimensioner att de uppenbart varit uppförda enligt en och samma byggnadstradition och uppfattning kring hur ett långhus skall utformas. Likväl har de inte varit samtida. Hus 5 och hus 13 var anlagda på mer eller mindre exakt samma plats och på stratigrafiska grunder kunde det konstateras att hus 5 var det yngre av de båda. Vidare återfanns södra vägglinjen till hus 14 endast en meter norr om de två förstnämnda husen, vilket rimligen torde innebära att detta skall ses som ytterligare en, separat existerande generation. Sammantaget ger de tre snarlika huskropparna bilden av tre byggnadsgenerationer med obruten kontinuitet, där byggarna sannolikt har uppfört varje ny byggnad med dess äldre föregångare som förebild, möjligen parallellt med att den äldre byggnaden ännu var i bruk. Vissa detaljer antyder dock att hus 13 och 14 har en något större inbördes likhet än vad de har med hus 5. Exempelvis utgjordes den inre takbärande konstruktionen i hus 13 och 14 av fyra par stolpar medan hus 5 uppvisade fem par stolpar. Väljer man dock istället att studera de takbärande bockparens bredd – en vid hustypologiska bestämningar ofta använd, daterande parameter – så förefaller hus 14 ha mer gemensamt med hus 5 än med det förmodat något äldre hus 13. Utifrån dessa iakttagelser väljer jag att tolka hus 14 som varandes äldre än hus 5 men yngre än hus 13. Denna kronologiska generationsföljd – hus 13, hus 14, hus 5 – innebär också att vi finner en successivt avsmalnande bockbredd, ett fenomen som Magnus Artursson framhåvt som något av ett generellt ut-

vecklingsmönster över hela södra och mellersta Skandinavien (Artursson 2005:87). I detta sammanhang bör det också återigen påpekas de stora formmässiga likheter hus 13 och det omedelbart intilliggande hus 9 uppvisar, trots att sistnämnda byggnad utifrån sina dimensioner preliminärdaterats till yngre bronsålder. Jag vill mena att de båda byggnadernas formspråk i kombination med dess rumsliga närhet är en tydlig indikation på att det faktiskt rått bosättningskontinuitet på platsen mellan yngre brons- och äldsta järnålder. Tolkningen stärks dessutom av vetskapen att kontinuitet i byggnadsskicket mellan yngre brons- och äldre förromersk järnålder är ett fenomen som återkommande kunnat konstateras i såväl skånskt som danskt material (Björhem & Magnusson Staaf 2006:88ff, Webley 2008:52, Artursson 2005:80ff).

Som redan nämnts rådde det anmärkningsvärd brist på makrofossilt material, vilket med sin minimala egenålder kan anses optimalt för ^{14}C -analyser. I brist på relevant makrofossil valdes därför istället en bit träkol (björk, 30 år) från ett stolphål i södra vägglinjen av hus 5 för ^{14}C -analys. Björkkolet daterades till 2190 ± 35 BP, motsvarande BC 380-160 (2 sigma), eller med andra ord mellersta förromersk järnålder, vilket i kombination med byggnadens form känns som ett helt godtagbart resultat. I hus 14 ^{14}C -daterades träkol (ek, max 50 år) från ett stolphål i den takbärande konstruktionen till 2212 ± 39 BP, motsvarande BC 390-190 (2 Sigma). I skenet av dessa dateringar är det intressant att jämföra byggnaderna med P-O Rindels nyupprättade kategorisering och kronologisering av långhusen i det jylländska Grøntoft. Trots avsaknaden av Grøntoftshusens väggrännor så påminner Tjärbyhusens dimensioner, formspråk och bärande konstruktion påtagligt om såväl Rindels typ II, kategori B och typ III, kategori B. Dessa typer dateras av Rindel till 300-talet respektive 200-talet före Kristus

(Rindel 1999:82ff), vilket således mer eller mindre exakt även motsvarar dateringsintervallen av hus 5 och 14.

Till skillnad från hus 14 så uppvisade såväl hus 13 som hus 5 påtagliga spår efter brand i form av bränd

Figur 29: Långhusen i den södra gruppen, här i kronologisk ordning; hus 9, 13, 14, 5, 17. Skala 1:400.

lera, kol och sot i merparten av fyllningarna i båda husens anläggningar. Sannolikt är det dock endast hus 13 som har eldhärjats, medan brandrester har hamnat sekundärt i hus 5 då detta senare kom att anläggas rakt över brandtomten.

Likvärdiga spår efter brand påträffades också i en stolphålsrad ett knappt tiotal meter öster om hus 5 och hus 13, vilken återfanns i det kompletterande skopbreda sökschakt som drogs här i syfte att avgränsa lokalen. Sannolikt utgör stolphålsraden vägglinje i ytterligare en 12-15 meter lång byggnad, eller med andra ord med dimensioner snarlika hus 13, 14 och 5. Om brandspåren har uppkommit vid ett och samma tillfälle torde denna sannolika byggnad således ha varit samtida med hus 13. Det bör noteras att då denna eventuella byggnad inte till fullo har bekräftats och än mindre undersökts så har lämningen aldrig fått någon intern numrering och räknas således heller inte in bland lokalens ovan nämnda nitton hus.

De tre, eventuellt fyra, tätt liggande förromerska långhusen skall av allt att döma ses som tre-fyra byggnadsgenerationer i en och samma gårdsenhet. Hur lång faktisk tid varje byggnadsgeneration har omfattat är inte möjligt att precisera, men likväl indikerar kombinationen av likvärdig byggnadstradition och samstämmiga ^{14}C -dateringar att de tillsammans representerar ett förhållandevis kort, sammanhållet tidsutsnitt under företrädesvis mellersta förromersk järnålder. Med tanke på den ovan diskuterade likheten mellan hus 13 och det tätt intilliggande hus 9 så måste man dock också hålla öppet för möjligheten att varje byggnad i själva verket haft en längre livslängd än annat och att gårdsläget etablerats redan under yngsta bronsålder. Det täta klustret av byggnader ger en antydning om att de har varit del av en välorganiserad och rumsligt begränsad boplats. Sannolikt har de kringliggande ytorna – såväl själva

gårdstunet som verksamheten där bortom – varit mer eller mindre strikt reglerade och ianspråktaga för allehanda aktiviteter, vilket har medfört ett begränsat manöverutrymme för nybyggnation. Detta kan dels vara ett resultat av att närområdets ovan beskrivna hydrologiska beskaffenhet har tvingat brukarna att koncentrera sin åkermark till de bäst dränerade, lätta sandjordarna i gårdstunets omedelbara närhet, men det kan också vara en indikation på att gården ingått i ett större bosättnings-sammanhang med flera samtida gårdsenheter med sedan lång tid fastställda och inrutade ägor och tun, eller möjligen en kombination av dessa båda tolkningsförslag.

Som inledningsvis nämnt uppvisade de tre säkert identifierade husen så typiskt förromerska former och dimensioner att de kunde preliminärdateras relativt väl redan i fält. Likväl finner vi få direkta formmässiga paralleller i Halland (se vidare om detta i kapitel 9). Snarare går tankarna till den Jylländska byggnadstradition som känns väl från exempelvis Grøntoft (Rindell 1997, 1999, 2001), Hodde (Hvass 1985) och Lønne Hede (Webley 2008:72). Det bör dock här påpekas att det till skillnad från i de danska långhusen inte i något fall har gått att identifiera någon rumslig eller funktionell indelning av långhusen. Det danska (eller snarast primärt jylländska) generella mönstret med en boningsdel i husens västra hälft och ett stall med båsindelem i den östra lyser genomgående med sin frånvaro i samtliga byggnader inom Tjärby Södra.

Ytterligare ett långhus – dock påtagligt avvikande i riktning, storlek och form – fanns inom den södra gruppen. Huset (hus 17) ansluter istället stil- och dimensionsmässigt helt till den norra, något yngre gruppens formspråk och dimensioner. Till skillnad från de andra byggnadernas strikta östvästliga riktning var hus 17 anlagt i närmast sydväst-nordostlig riktning. Bockbredden har nu smalnat av ytterligare

och samtidigt har den bärande konstruktionen också tänjts ut på längden och utökats till att omfatta sju par istället för som tidigare fyra-fem. Trots den sämre bevarandegraden – endast stolphålen till de takbärande bockparen återstod – kunde huset konstateras överlagra hus 14. Varken fynd eller någon annan typ av daterande material föreligger från hus 17. Utifrån byggnadens generellt ”vanliga/typiska” förromerska bockbredd och raka, icke-konvexa takbärande konstruktion, i kombination med den påfallande likheten med husen i den norra gruppen anser jag dock att hus 17 kan dateras till yngre förromersk järnålder. Denna byggnad kan teoretiskt ha uppförts medan hus 5 fortfarande var i bruk och i likhet med det överlagrade hus 14 saknar den helt spår efter brand.

Därmed börjar följande kronologiska förlopp inom den södra gårdsgruppen kunna utkristalliseras. Gården uppstår – åtminstone i sitt nu undersökta läge – möjligen redan under yngre bronsålder i och med att hus 9 anläggs. Under äldre förromersk järnålder uppförs därefter hus 13 – avsevärt mindre, men likväl enligt samma tradition – omedelbart sydost om hus 9 och möjligen omfattas byggnationen då även av ytterligare ett långhus ett tiotal meter öster därom. Dessa båda byggnader eldhärjas under mellersta förromersk järnålder och hus 13 ersätts då med hus 14 omedelbart norr därom. Hus 14 kommer således med sitt rumsliga läge att delvis överlagra hus 9. Hus 14 ersätts därefter av hus 5, vilket anläggs rakt på den gamla brandtomten och rent teoretiskt kan ha uppförts medan hus 14 ännu var i bruk. Efter minst tre, förmodligen fyra generationer av likartad, bibehållen byggnadstradition på gården så uppförs därefter hus 5's ersättare hus 17 enligt en i mångt och mycket ny byggnadsstil, ett formspråk som även återfinns i långhusen inom den norra byggnadsgruppen. Sannolikt sker byggnationen någonstans i övergången mellersta

– yngre förromersk järnålder eller eventuellt något senare, men det finns inget som antyder hur länge huset därefter har varit i bruk. Oavsett den något opreciserade dateringen så utgör hus 17 den sista byggnaden som kom att uppföras inom den södra husgruppen.

6.4.2. Den norra byggnadsgruppen

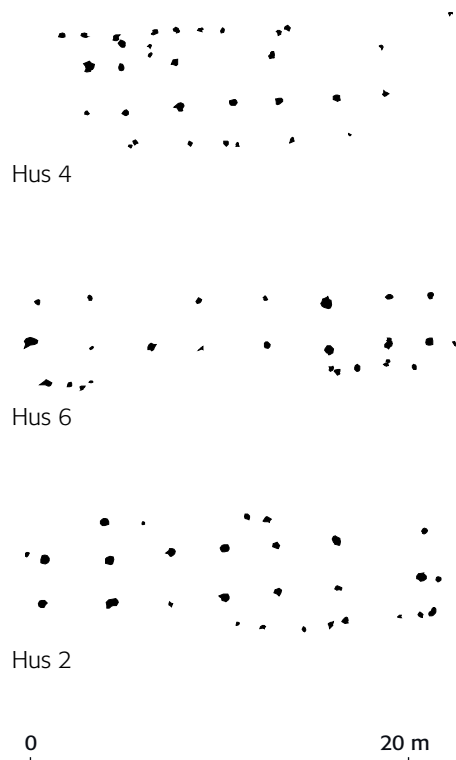
Den norra byggnadsgruppen återfanns cirka 35 meter norr om den södra och utgjordes primärt endast av ett enda kluster med tre generationer långhus, uppförda i närmast exakt samma läge. Husen återfanns i lokalens absoluta krönläge, på en sandig svag förhöjning, vilken löpte i samma östvästliga riktning som husen också var strikt anlagda i. Trots de marginella höjdskillnaderna inom lokalen medförde detta krönläge att man härifrån – till skillnad från de rumsliga omständigheterna i den södra husgruppens läge – har haft fri sikt bort till gravfältet, förutsatt att landskapet då var lika öppet som idag. Vidare utgjorde krönläget också lokalens absolut bäst väl-dränerade yta, ett förhållande som tydliggjordes vid varje regnfall under fältarbetets gång. Medan övriga ytor såväl norr som söder om åsryggen hade problem med avrinningen så föreföll det sandiga krönet i det närmaste opåverkat av regnet. Bevarandeförhållandena för dessa tre byggnader var något sämre än inom den södra gruppen. Anläggningarna var genomgående grundare och avsevärt färre stolpar i husens vägglinjer fanns kvar. Tillika var fynd- och makromaterial i det närmaste obefintligt. Dock kunde en intern stratigrafi husen emellan upprättas, dels baserat på anläggningar som de facto skar varandra, men också utifrån förekomst och rumslig spridning av bränd lera, vilket i sin tur också bidrar med en bättre förståelse för händelseförloppet på platsen. Det påtagliga inslaget av rödbränd lera i matjorden över hela krönlägespartiet noterades redan vid avbaningen och tolkades då

som en direkt indikation på att någon form av intensiv, eldfångd verksamhet hade bedrivits på platsen, alternativt att den brända leran utgjorde spår efter en eldsvåda. Den rikliga förekomsten av upplöjd lera i matjorden var tyvärr också ett tydligt tecken på att de underliggande anläggningarna blivit mer eller mindre skadade av sentida plöjning.

Utifrån de stratigrafiska relationerna mellan enstaka anläggningar som skar varandra kan man sluta sig till att långhusen av allt att döma har uppträtt i ordningsföljden hus 4, hus 6, hus 2. De tre husens påtagliga interna likheter, såväl konstruktionsmässiga som dimensionella, signalerar att de sannolikt har avlöst varandra utan några kontinuitetsbrott. Hus 2 skar tydligt hus 6 på ett par ställen. Den södra vägglinjen i hus 4 skars flera gånger (glapp i den bevarade stolpradsintervallen) av stolphål till den takbärande konstruktionen i Hus 2, vilket således torde vara yngst av de båda. Dessutom ger hus 2 med sina svängda vägglinjer ett något yngre intryck än de till synes raka långsidorna i hus 4. Konvexa vägglinjer på långhus brukar uppträda först under slutskedet av förromersk järnålder. Sett till spridningen av bränd lera – såväl insamlad som enbart noterad – finner man att hus 4 endast uppvisar inslag av bränd lera i tre av tolv stolphål till den takbärande konstruktionen, medan förekomsten av bränd lera i framförallt östra hälften av hus 6 är betydligt mera påtaglig. Anläggningar med bränd lera inom stolphålskoncentrationen på åsryggen som helhet – alltså även de anläggningar som inte bedömts ingå i själva byggnadskonstruktionerna – koncentreras inom hus 6, vilket också uppvisar bränd lera i totalt nio av femton takbärare. Anläggningar hörande till hus 2 slutligen visar inslag av bränd lera inom hela husets längd och i totalt åtta av fjorton takbärare. I likhet med situationen i hus 6 är spridningen av bränd lera i anläggningar *inom*

huskroppen mycket påtaglig. Sammantaget skall den brända lera utan tvekan kopplas till hus 2 och/eller hus 6. Enligt byggnadernas föreslagna kronologi ovan så tolkar jag förloppet på platsen som så att det är hus 6 som har eldhärjats och att västanvinden då har givit upphov till ett något häftigare förlopp och därmed mer bränd lera i östra hälften. Därefter har hus 2 uppförts relativt omgående, exakt på samma plats – i några fall har till och med vissa stolphål återanvänts för den takbärande konstruktionen – och med snarlika former och dimensioner. Byggnationen på den färskta brandtomten har medfört att bränd lera följt med i flertalet anläggningsfyllningar.

Samtliga hus i den norra gruppen var avsevärt längre än husen från äldre och mellersta förromersk

Figur 30: Långhusen i den norra gruppen i kronologisk generationsföljd; hus 4, hus 6, hus 2. Skala 1:400.

järnålder i den södra gruppen. Bockparens bredd var inte nämnvärt smalare och inte heller var de inbördes intervallen mellan bockparen notabelt längre, men istället för det återkommande mönstret med fyra-fem bockpar i den södra gruppens byggnader, så utgjordes de takbärande konstruktionerna i den norra gruppen av sju-åtta par och som redan nämnts kunde tendenser till svagt divergerade långsidor noteras i hus 2. Trots att husen i den norra gruppen var så påtagligt lika varandra att det var uppenbart att de avlöst varandra med kort varsel var det också tydligt hur byggnadernas längd utvecklades mellan generationerna. Medan det äldsta hus 4 bedömdes ha varit endast dryga tre meter längre än hus 5, så var hus 6 och hus 2 ytterligare minst fyra meter längre.

De enda ¹⁴C-analyser som föreligger från denna norra grupp utgörs av två daterade sädeskorn, insamlade i stolphål inom det västra partiet av hus 2. De två förkolnade kornkärnorna (*Hordeum Vulgare*) uppvisar två mycket samstämmiga dateringar till yngre förromersk järnålder; 2085±36 BP (motsvarande BC 200-AD kalibrerat med 2 Sigma), respektive 2078±37 BP (motsvarande BC 200-10 AD kalibrerat med 2 Sigma). Trots vetskapen om det eviga källkritiska dilemmat med dateringar av enstaka kolfragment i stolphålsfyllningar så bedöms dateringarna i detta fall ha hög relevans, då de snarast är att betrakta som en vidimerande komplettering av de hustypologiska dateringarna. Till att börja med innebär den minimala egenåldern på ett sädeskorn – en ettårig växt – en högre träffsäkerhet än dateringar av förkolnat trä, vilket ju var fallet med dateringarna inom den södra gruppen. Vidare uppvisar byggnadernas takbärande bockbredd generellt förromerska mått sett ur ett halländskt perspektiv. Ur en mer lokalt fokuserat hustypologisk jämförelse, dels med den södra gruppen och dels med de tidigare nämnda romartida och

folkvandringstida långhusen inom Tjärby Norra, så kan man på rent typologiska grunder ytterligare ringa in husen i den norra gruppen på Tjärby Södra ganska väl till just yngre förromersk järnålder. Det går förstås omöjligt att avgöra om sädeskornen hamnat i stolphålen i samband med att huset dekonstruerades och därmed således markerar den yngsta generationens slutpunkt, eller om de hamnat där när huset byggdes. Med tanke på att de tre byggnaderna överlagrade varandra och äldre material av allt att döma hade omlagrats i yngre anläggningar så kan man självfallet inte ens vara helt säker på att kornkärnorna verkligen ursprungligen härrör från hus 2 eller från någon av de föregående byggnadsgenerationerna, förslagsvis det eldhärdade hus 6. Med all sannolikhet ryms dock gårdens samtliga tre byggnadsgenerationers livslängd inom det tvåhundraåriga, trubbigt kalibrerade tvåsigmasintervallet och således väljer jag att föra hela denna norra bebyggelsegrupp till yngre förromersk järnålder.

I detta dateringsresonerande sammanhang vill jag åter vända blicken mot hus 17 i den södra gruppen och baserat på huskonstruktionens anmärkningsvärda likheter med de nyss redogjorda husen i den norra gruppen (se tabell 28, samt figur 29 och figur 30) även föra hus 17 till yngre förromersk järnålder. Denna hypotetiska datering är av stort intresse för hela tolkningen av lokalens utveckling över tid, då detta torde innebära att det rumsliga rörelsemönstret vi ser på platsen inte enbart utgörs av *en* gård/brukningsenhet som efter ett antal generationer på en och samma plats förflyttas norrut, utan snarare skall ses som indikationer på ett kronologiskt och rumsligt överlapp. Eller med andra ord, under åtminstone en period förefaller två gårdsenheter ha existerat samtidigt på platsen – en med flera generationers hävd i söder och en, till synes nyetablerad i norr.

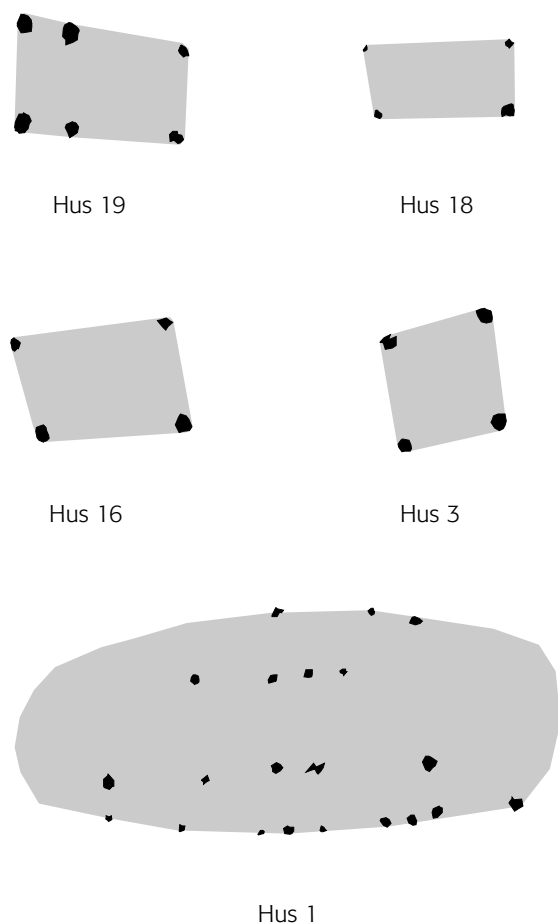
6.4.3. Uthus/ekonomibyggnader

Ett förtydligande kring termerna stacklador och fyrstolpshus kan inledningsvis vara på sin plats. Denna typ av byggnadslämning utgörs, vilket sistnämnda benämning indikerar, endast av fyra stolphål, anlagda i ett kvadratisk eller rektangulärt mönster. Den genomgående avsaknaden av bevarade väggrester har medfört att dessa lämningar förmodas vara spår efter ett litet hus med upphöjt golv och att de bevarade spåren således endast har utgjort fundament till själva byggnaden. Som en jämförande motsvarighet i historisk tid kan nämnas norra Sveriges knuttimrade förrådsbodas, anlagda upphöjda på underlagssten och/eller träsyll. Konstruktionen med det upphöjda golvet hjälper effektivt till att hålla borta skadedjur och fukt. Det finns belägg för liknande, på stolpar upplyfta småhus runt om i Nordsjöområdet från mer eller mindre samtliga perioder från yngre bronsålder till yngre järnålder. Lämningarnas beteckningar ("speicher", "granaries", "storehouses", "staklader", "stolpbodar" och "stacklador") antyder att de genomgående har tolkats som någon form av förrådsbodas (Björhem & Säfvestad 1993:293). Det finns dock även exempel på att dylika bodas synes ha fungerat som fåhus för getter (Wranning 2001:65).

P-O Rindel konstaterar i sin analys av den stora förromerska bosättningen Grøntoft på västra Jylland att i slutet av äldre och början av mellersta förromersk järnålder (motsvarande cirka 350-250 BC) börjar långhusen oftast ackompanjeras av ett mindre uthus, beläget fem till tio meter därifrån. Detta mönster är så genomgående att Rindel lyfter fram företeelsen som en viktig förändring i den förromerska gårdsstrukturens utveckling på Grøntoft (Rindel 1999:83ff). Det bör nämnas att de till huvudsakligen mellersta förromersk järnålder daterade Tjärbylånghusen 13,14 och 5 uppvisar påfallande dimensionella och formmässiga

överensstämmelser med Grøntoftshuset från denna tid, dock förefaller väggkonstruktionen ha varit anorlunda. Likväl är det i detta sammanhang mycket intressant att notera den rumsliga fördelningen av mindre uthus på Tjärby Södra. Fem mindre byggnader, varav tre stacklador/fyrstolpshus, kom att undersökas på platsen. I likhet med situationen i långhuset var fyndförekomsten närmast obefintlig i uthuset och inga makroanalyser eller ^{14}C -dateringar föreligger från något utav dem. Sålunda grundar

Figur 31: Samtliga förmodade uthusbyggnader inom Tjärby Södra. Skala 1:200

jag följande rader helt på rumsliga och i viss mån stratigrafiska förhållanden.

En stacklada (hus 19) var placerad i östvästlig riktning knappt sex meter norr om långhuset 5 och 13. Det är ofta vanskligt att datera stacklador baserat på dess former och dimensioner, men likväl bör det noteras att denna stacklada i fråga uppvisade bockbredder närmast identiska med bockparen i lokalens förromerska långhus. En stacklada (hus 18) var anlagd på exakt samma plats som långhuset 5 och 13. Inga anläggningar skar varandra, men likväl indikerar den rikliga förekomsten av bränd och sintrad lera i anläggningsfyllningarna att stackladan har anlagts på brandtomten efter hus 13 och således är yngre än detta, eventuellt kan den också vara yngre än hus 5. Stackladans dimensioner uppvisar inga direkta likheter med platsens övriga byggnader, men sett ur ett strikt rumsligt perspektiv kan den hypotetiskt såväl knytas till långhus 14 tre meter norr därom som till det förmodat något yngre långhus 17 cirka sex meter nordväst därom. En rektangulär stacklada (hus 16) återfanns drygt trettio meter rakt söder om långhus 17. Bredden i byggnadens två bockpar stämmer mycket väl överrens med övrig förromersk bebyggelse på platsen och trots dess avstånd till övriga identifierade hus tolkas den preliminärt ha ingått i den förromerska bosättningen.

Ytterligare två uthus, det ena i form av en kvadratisk stacklada (hus 3) med likvärdig bockbredd som de förromerska långhusen uppvisar, det andra (hus 1) en något större treskeppig länga med fem eller sex bärande bockpar och svagt konvexa långsidor, tolkad som någon form av ekonomibyggning, återfanns cirka arton meter norr om långhusklungan 2, 4 och 6. Det treskeppiga husets takbärande konstruktion uppvisar närmast identisk bockbredd med övrig förromersk bebyggelse på platsen, några andra daterande grunder

föreligger ej. Hus 1 och hus 3 kan självfallet utgöra resterna av en tredje gårdslämning, men sett till lämningarna i övrigt så väljer jag att tolka dem som ekonomibyggnader med trolig koppling till den yngsta husklungan. Mittemellan ekonomibyggnaderna och boningshusen – med andra ord mitt på den presumtiva gårdsplanen – återfanns en liten grop med en förhållandevis stor mängd (46 g) dåligt brända ben. Den osteologiska analysen visar att det rör sig om köttfattiga delar i form av språngben, tåleder och ränder från nötdjur (Jonsson, muntlig uppgift). Träkolsfragment av okänd art och egenålder från anläggningens fyllning ¹⁴C-daterades till 2160±40 BP, motsvarande 360-80 BP, kalibrerat med 2 Sigma. Den tidsmässiga diskrepansen från dateringarna av hus 2 är inte större än att de kan vara en följd av att trä med avsevärt högre egenålder än de ettåriga sädeskornen i detta fall har använts som daterande material. Alternativt kan gropan tolkas som förmodat samtida med någon av de två äldre byggnadsgenerationerna som föregick hus 2. Bengropan kan sannolikt tolkas som ett boplatsoffer. Boplatsoffer är betydligt sämre beforskade än husoffer, sannolikt bland annat för att det oftare kan råda tolkningsproblem att avgöra om det hela verkligen rör sig om ett offer, men i de fall de har kunnat beläggas så förefaller de kunna knytas till bebyggelsens öppna plats, en plats som varit tillgänglig och synlig för alla (Holdgaard Nielsen et al 2011:123f). Ett snarlikt, samtida exempel känns från Skrea socken där ett hundratal djurben påträffades i en mindre grop centralt på en boplat. De identifierbara benen utgjordes av vänster och höger överarmsben av svin samt en mellanfot/handledsfragment av nöt. Träkol av okänd art och egenålder i gropan daterades till 2090±40 BP, 165-40 BC 1 sigma (Wranning2001:47). Anne Carlie skriver i sin studie kring husoffer och byggnadskult att djuroffer i byggnader börjar uppträda från och

med yngre bronsålder. Under äldre järnålder var det framförallt gårdens husdjur som offrades – företrädesvis får, nötboskap, häst, svin och hund i nämnd ordning – och det var vanligast med nedläggelser av köttfattiga delar såsom käkdelar, kranier och extremitets- och fotben (Carlie, A. 2004:103ff). Gropens rumsliga läge såväl som dess bensammansättning stödjer således teorin att det hela rör sig om ett offer, men likväl måste påpekas att anläggningen alltså inte var direkt kopplad till en byggnad, vilket uteslutande var fallet i Carlies studie. För att summera denna lilla utvikning så tycker jag mig i lämningarna inom den norra husgruppen se en samlad kontext i form av en gård med långhus i söder och ekonomibyggnader i norr, tillsammans samlade kring en öppen gårdsplan på vilken vid något tillfälle en offernedläggelse har skett.

Ytterligare stöd för tolkningen att hus 1 ska ses som ett uthus kopplat till någon eller några av långhusen i huskoncentrationen 2,4,6 finner man i dess faktiska storlek och utformning, påtagliga avvikelser från lokalens övriga små stacklador. Ett närmast generellt drag i danska och skånska förromerska gårdar synes vara att dess samlade mängd kvadratmeter under tak ökar över tid, speciellt påtagligt sker denna utrymmesexpansion under periodens sista del. Samtidigt med att långhusen växer så blir det också allt vanligare att gårdar har två eller fler uthus istället för endast ett som tidigare. Traditionen med uthus med två bockpar börjar också luckras upp vid denna tid och istället finner man allt fler exempel på uthus med tre eller fler bockpar, med andra ord hus som har antagit den treskeppiga långhusformen (se exempelvis Ejstrud & Jensen 2000:41ff, 93ff, Artursson 2005:90, Holdgaard Nielsen et al 2011:30ff). En tolkning av hus 1 som en treskeppig ekonomibyggnad kopplad till bosättningens yngsta – och största – långhus

känns således rimlig. Denna tolkning innebär också ur rent rumsligt organisatorisk synvinkel att inte enbart gårdsbyggnadernas yta har ökat utan att även hela gårdstunet samtidigt förefaller ha expanderat på motsvarande sätt. Enligt detta tolkningsperspektiv är det inte heller omöjligt att stackladan längst i söder (hus 16) skall kopplas till det yngsta långhuset i den södra gruppen (hus 17), trots det långa avståndet dem emellan.

6.5. Tjärby Södra – konkluderande diskussion kring bosättningens utveckling

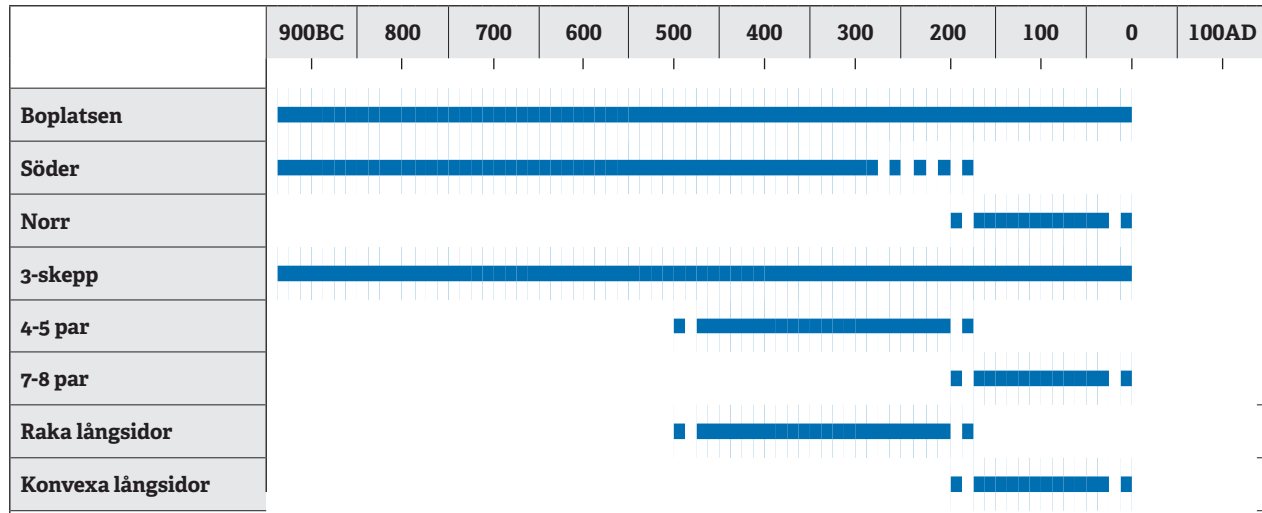
Kontinuerlig bosättning går att följa inom undersökningsområdet från åtminstone senare delen av äldre förromersk järnålder till och med slutfasen av yngre förromersk järnålder, motsvarande sex – sju byggnadsgenerationer under uppskattningsvis cirka 400 år. Detta motsvarar en genomsnittlig brukandelängd per långhus på drygt 65 år, en livslängd som dock av olika skäl varierat avsevärt byggnadsgenerationerna emellan. Det har inte säkert gått att belägga om lämningarna utgörs av ett antal generationer av en och samma gård, eller om det vid något tillfälle existerar två gårdsenheter parallellt, belägna ett drygt trettio meter ifrån varandra. Enligt min tolkning finner jag dock sistnämnda alternativ mest troligt. Bosättningens brukandefas sammanfaller till fullo med den mest intensiva brukandetiden av gravfältet Tjärby Norra, vilket är beläget knappt 400 meter norr om det yngsta gårdsläget.

Den plats som initialt valdes för bosättningen var i sig ingen jungfrulig nyetablering utan hade varit i – upprepat eller kontinuerligt – bruk under merparten av bronsåldern. Kanske var inte heller den södra gården de facto en nyetablering, utan istället endast ett nytt läge för en ”vandrande” gård vars äldre byggnadsfaser

delvis funnits omedelbart utanför undersökningsområdet? Tanken är inte tagen helt ur luften och heller inte orimlig. Vi vet att boplatslämningen fortsätter inom ett åtminstone lika stort område som det nu undersökta mot öst och även att det återstår ett par tusen kvadratmeter boplatslämning i norr, men vi vet i stort sett ingenting om dessa lämningars art eller ålder. I sammanhanget skall heller inte närvaron av, det till yngre bronsålder preliminärdatederade, hus 9 inom den södra byggnadskoncentrationen förglömmas. Husets datering baseras helt på typologiska grunder, men likväl är det notabelt att den förromerska gården förefaller etableras och växa fram omedelbart invid – periodvis rakt på – läget för en äldre byggnad, ungefär vid samma tid som det förromerska gravfältet Tjärby Norra etableras omedelbart invid ett par äldre gravar, vilka med tiden även kommer att inkorporeras i det framväxande gravfältets mönster.

Boplatsens läge i landskapet förefaller synnerligen väl valt, men också delvis begränsande sett ur förflyttnings- och/eller expansionssynpunkt. Bosättningen koncentreras till en sandig och väl-dränerad, svag förhöjning, vilken kringgärdas av något mer låglänta ytor med hydrologiskt och jordartsmässigt sämre förutsättningar för boplatsetablering. Av allt att döma har denna ”sandiga ö” också utgjort ett centralt och/eller strategiskt boplatsläge omedelbart invid ett väl inarbetat färdstråk, vilket också kommit att leva vidare fram till nutid, i till synes mer eller mindre oförändrat läge.

En skriande brist på såväl relevant fyndmaterial som makrofossilt material har medfört oundvikliga begränsningar i tolkningen kring gårdarnas ekonomi, utkomst och mer långsiktiga förändring generationerna emellan, liksom vid tolkningen av de enskilda byggnadernas rumsliga, funktionella indelning. Således är vi i mångt och mycket hänvisade till

Figur 32: Ett försök till samlad visualisering av den mikroarkeologiska träden "boplatsen Tjärby Södra" och av dess olika fibrer som diskuterats i texten. Graf: Anders Andersson.

långhusens takbärande konstruktioner och exteriöra former och dimensioner i syfte att belysa bosättningens utveckling över tid och i viss mån även ett par viktiga händelser i platsens historia.

En viktig orsak till den genomgående avsaknaden av daterbart fyndmaterial i husen är den tillika genomgående avsaknaden av nedlagda husoffer. Enstaka "ströfynd" var också i det närmaste obefintliga, till och med i de två långhus som av allt att döma har eldhärjats. Faktum är att inslaget av daterbar förromersk keramik var i stort sett lika med noll även i boplatsens härdar och gropar. Denna fyndtomhet kan ses i direkt motsats till all den bronsålderskeramik, såväl i form av offer som avfall, som fanns representerad på platsen. Således kan inte fyndtomheten förklaras med södra Hallands sura och genomsläppliga sandjordar och därmed påföljande nedbrytning och söndervittring av keramik. Istället torde det kunna spegla två viktiga moment i bosättarnas sociala praktik. Dels har man, till skillnad från vid många andra boplatser – tillika från tidigare bosättare inom samma lokal – aldrig

praktiserat den vida utbredda traditionen med husoffer, deponeringen av ett keramikkärl, en malsten, en sädesdepå eller dylikt i samband med husbyggnationen. Dessutom kan undersökningsområdets generella brist på förromerska fynd indikera att man haft någon form av organiserad avfallshantering och fört allt dylikt avfall till gropar eller avfallshögar inom ej undersökta partier av boplatsen. En samtida parallell till en dylik hantering känner vi från den stora bosättningen i Fyllinge strax söder om Halmstad, där den absoluta lejonparten förromersk keramik återfanns inom ett mindre, avgränsat fyndförande lager, medan övriga ytor och anläggningar befanns fyndtomma (Toreld 2005:66ff). Vidare kan bristen på fynd i de två eldhärjade och sannolikt nedbrunna långhusen möjligen förklaras med att brandtomterna vid båda tillfällena har rensats upp relativt omgående efter branden i syfte att bebygga ytan på nytt. Däremot skulle möjligtvis det genomgående, oavsett period, mycket blygsamma inslaget av makrofossilt material inom undersökningsområdet kunna tolkas som en

följd av de sura sandjordarnas dåliga bevarandeförhållanden. Likväl känns inte detta som ett tillfullo godtagbart svar, då man vid undersökningar av ett antal andra samtida lokaler med liknande markförhållanden faktiskt har hittat bevarad makrofossil, om än i begränsade mängder.

6.5.1. Byggnadsgenerationernas rumsliga förändring (samlad yta under tak) över tid
I följande summering av gårdens/gårdarnas utveckling över tid väljer jag att tolka lokalens mindre byggnader som ekonomibygnader, kopplade till olika byggnadsgenerationer enligt ovan redogjorda förslag. Det bör dock än en gång påpekas att förutom vissa stratigrafiska iakttagelser (exempelvis byggnader som överlagrar varandra och sålunda inte kan vara samtida, samt i viss mån husens interna fyndspridning), rumsliga förhållanden och dimensionella jämförelser så föreligger inga empiriska belägg för att dessa uthus de facto skall kopplas samman med boningshusen.

I sydskanadinaviska områden med avsevärt mer omfattande mängder undersökta förromerska hus än vad som hittills uppbringats i Halland har man också kunnat kartlägga generella utvecklingsmönster och förändringar rörande byggnadernas storlek (se exempelvis Ejstrud & Jensen 2000:41ff, 93ff, Artursson 2005:77ff, Webley 2008:107ff). En genomgående trend kan kort sägas vara att gårdarnas samlade yta under tak successivt ökar och ungefär från och med 150 f. Kr. eskalerar denna tillväxt kraftigt. I de fall hela gårdsplanens storlek har gått att belägga så visar sig trenden vara den samma även här. Samtidigt ökar också den kvadratmetermässiga diskrepansen mellan de största och de minsta gårdsenheterna, vilket kan ses som belägg för en framväxande, allt mer betonad social stratifiering, vilken tydligast synliggörs under periodens sista 100-150 år. Applicerar man en

motsvarande beräkning – samlat antal kvadratmeter under tak – för varje byggnadsgeneration enligt min ovan redogjorda tolkning av platsens bebyggelseutveckling så finner man exakt samma utveckling inom Tjärby Södra. Det bör här tydligt poängteras att då de undersökta husen i flertalet fall var långt ifrån in-takta så var förutsättningarna för exakta beräkningar inte heller de bästa. Likväl har det gått att uppskatta byggnadernas ungefärliga storlek relativt väl utifrån dess bevarade partier. Utvecklingsförloppet av Tjärbygårdens/gårdarnas storlek torde kunna uppskattas enligt följande: (se tabell 28).

Byggnadskropparnas hopträngda läge och i vissa fall exakt återupprepade placering indikerar att bosättningen, trots avsaknad av identifierbara hägnader eller dylikt, redan från början har varit belägen inom ett mer eller mindre strikt reglerat och till fullo utnyttjat omland. Denna antydde sparsamhet med rumsligt ianspråktagande av själva bebyggelsens placering kan antingen ses som ett tecken på att även den äldsta identifierade gårdsgenerationen (hus 13) anlades i ett redan välreglerat landskapsrum (och att det således också finns platskontinuitet till äldre, ej undersökta gårdsgenerationer), eller alternativt att platsen kom att struktureras och landskapsrummet att inredas redan under denna första identifierade generation. Med denna bild i åtanke är det svårare att förstå vad som föranledde etableringen av det norra gårdsläget och det förmodat samtida övergivandet av det södra. Kanske kan huskropparnas interna placering inom respektive gårdsläge här indikera att denna rörelse till stor del var ett uttryck för mental förändring? Inom den södra, äldre gårdskoncentrationen kan man följa hur en yngre byggnad har anlagts invid en äldre, i första generationsskiftet sannolikt till följd av eldsvåda, men i andra och tredje generationsskiftet kan denna förnyring ha skett samtidigt som den äldre föregångaren

Byggnads-generation	Datering	Läge inom boplatsen	Byggnader, m2 (cirka)	Antal takbärande par	Bockpar, bredd, m	Samlad yta under tak (uppskattningsvis)
1	Ä-MFRJÄÄ	S	Hus 13 (74 m2)	4	2,4-2,8	74 m2
2	MFRJÄÄ	S	Hus 14 (69 m2) Hus 18 (7,5 m2)	4 2	2,3-2,5 1,8	76,5 m2
3	MFRJÄÄ	S	Hus 5 (80 m2) Hus 19 (12,5 m2)	5 3	2,2-2,4 2,3-2,6	92 m2
4	M-YFRJÄÄ	S	Hus 17 (≥102 m2) Hus 16 (12 m2)	7 2	2,2-2,7 2,5-2,7	≥114 m2
5	M-YFRJÄÄ	N	Hus 4 (≥110 m2)	7	2,4-2,5	≥110 m2
6	YFRJÄÄ	N	Hus 6 (130 m2) Hus 3 (9 m2)	8 2	2,1-2,7 2,7-2,8	139 m2
7	YFRJÄÄ	N	Hus 2 (129 m2) Hus 1 (66 m2)	7 6	2,3-2,7 2,4-2,6	195 m2

Tabell 28: Samlat antal kvadratmeter under tak för varje (hypotetisk) byggnads-generation. Notera att "generation 4" och "generation 5" även kan utgöras av två samtida gårdsenheter.

ännu stod kvar. Det har med andra ord varit gårdstunets storlek snarare än det exakta läget som har styrt lokaliseringen. Inom den norra, yngre etableringen har istället tre generationer byggnader upprepat anlagts i exakt samma läge, närmare bestämt på lokalens högsta och visuellt mest exponerade krönläge. Ur rent praktisk synpunkt förefaller detta inte vara en ultimat lösning, då den äldre byggnaden alltså först måste ha rivits och platsen rensats innan uppförandet av nästa byggnad har kunnat påbörjas. Kontinuiteten i själva byggnadskroppens exakta rumsliga läge förefaller med andra ord ha varit viktigare än tak över huvudet under själva rivnings- och återuppbyggnadsmomenten. Utalad strävan efter bibehållen maximal exponering har många gånger noterats i den yngre järnålderns stormans- och centralplatsmiljöer (Lundqvist 1996:43), där byggnader av viss dignitet och/eller funktion, exempelvis stormannagårdar, helgedomar eller dylikt bibehåller sitt läge under flera byggnads-generationer. Att såväl se som att synas maximalt i omlandets alla riktningar har varit optimalt. Som goda exempel kan nämnas hövdingahallen i Lejre, som har existerat i åtminstone fyra olika utföranden på exakt samma plats

(Christensen 1997:47ff) och kulthuset i Uppåkra som i åtminstone sju byggnads-generationer från romersk järnålder till tidig vikingatid – motsvarande åtminstone 500 år – har stått i samma visuellt monumentala läge (Larsson & Lenntorp 2004 et al). Det finns absolut ingenting i Tjörbymaterialen som indikerar att långhusen i den norra gruppen skulle utgöra spår efter vare sig en stormannagård eller en helgedom. Byggnaderna inom den norra, yngre gruppen är påtagligt större än byggnaderna i den södra, äldre gruppen, men detta är ett kronologiskt utvecklingsmönster som generellt kan sägas ske inom hela den studerade regionen under denna tid. Jämfört med övriga halländska långhus från yngre förromersk järnålder framstår dimensionerna i den norra husgruppen snarast som förhållandevis ordinära för sin tid (se vidare i kapitel 9). Den norra gårdens krönläge innebar dock inte enbart en förhöjd exponering i alla väderstreck, det medförde också ett direkt siktförhållande till gravfältet, något som inte varit möjligt från det södra gårdsläget. I och med detta konstaterande kan det också vara dags att inlemma gravfältet i tolkningen och diskutera händelseförloppet där kontra boplatsens utveckling.

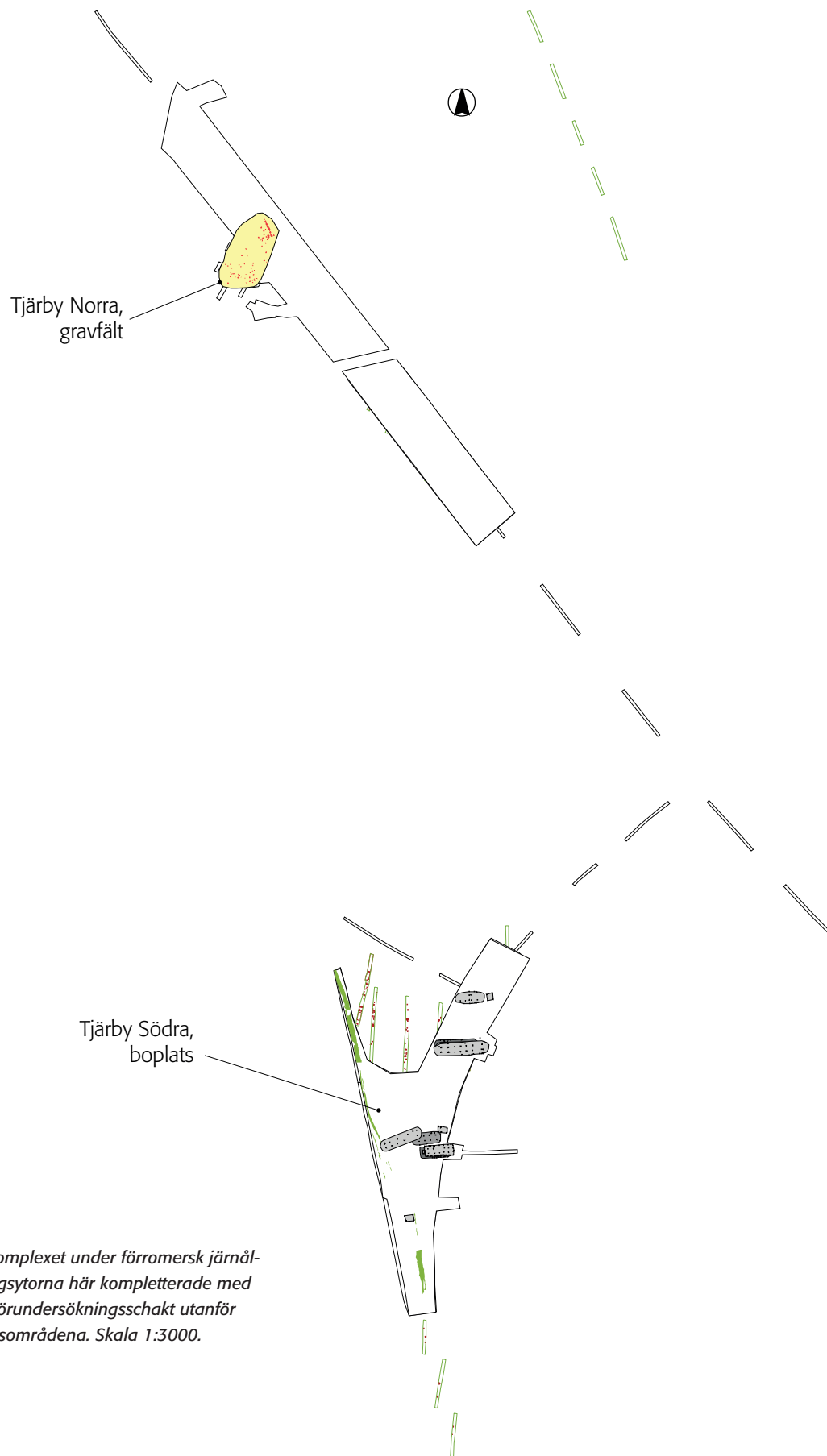
7. TJÄRBY – GRAVFÄLT OCH BOSÄTTNING – INTERAKTION, UTVECKLING OCH FÖRÄNDRING

De samlade diskuterade dateringarna från gravfältet Tjärby Norra och från boplatsen Tjärby Södra ger en påtaglig fingervisning om inte enbart en samtidighet utan även om en anmärkningsvärt parallell och likartad utveckling över tid. I tabell 29 nedan, där samtliga ¹⁴C-dateringar och typologiska dateringar från båda lokalerna under den studerade perioden presenteras i kronologisk ordning, framgår det med all önskvärd tydlighet att omfattande förändringar sker inom såväl boplats som gravfält under senare delen av mellersta förromersk järnålder. Inom parentes bör det här även påpekas att båda lokalerna uppvisar spår efter bronsåldersbosättning. På Tjärby Norra påträffades ett ensamt långhus från p IV-V ett femtiotal meter nordnordväst om gravfältet, medan det på Tjärby Södra fanns långhus och gropus med dateringar till såväl äldre (p I) som yngre (p III-V) bronsålder. För närmare presentation av dessa lämningar och dateringar hänvisas till respektive rapport (Wranning 2010a, 2011).

Den sydvästra gravkoncentrationen på gravfältet Tjärby Norra förefaller i mångt och mycket växa fram under samma tid som gården inom den södra byggnadsgruppen på boplatsen Tjärby Södra är i bruk

och utvecklas under ett antal byggnadsgenerationer. Vid tiden då hus 5 på boplatsen försvinner och det södra gårdsläget läggs ned, alternativt omstruktureras och förskjuts, så börjar också gravläggningarna inom den sydvästra gravkoncentrationen på gravfältet att avta till förmån för den nu framväxande koncentrationen i nordost. Denna tid förefaller således vara något av en successivt rumsligt omstrukturerande övergångsperiod inom såväl bosättning som gravfält.

När vi därefter når yngre förromersk järnålder har boplatsbebyggelsens tyngdpunkt förskjutits till det exponerade norra krönläget och samtidigt sker den stora merparten begravingar inom gravfältets nordöstra koncentration, där flera gravar anläggs i systematiska rader och ett stort antal gravgömmor markeras ovan jord. Kanske är det även vid denna tid som någon form av byggnad (hus 9) reses mitt på gravfältet. Bakgrunden till dessa förändringar i det rumsliga rörelsemönstret torde sannolikt delvis kunna spåras till en mental förändring bland brukarna – det förefaller nu ha blivit viktigt att ses och att synas, att manifesteras sin närvaro i landskapsrummet, såväl för de levande aktörerna på boplatsen som för de döda aktanterna på gravfältet. Långhusen anläggs upprepat, under

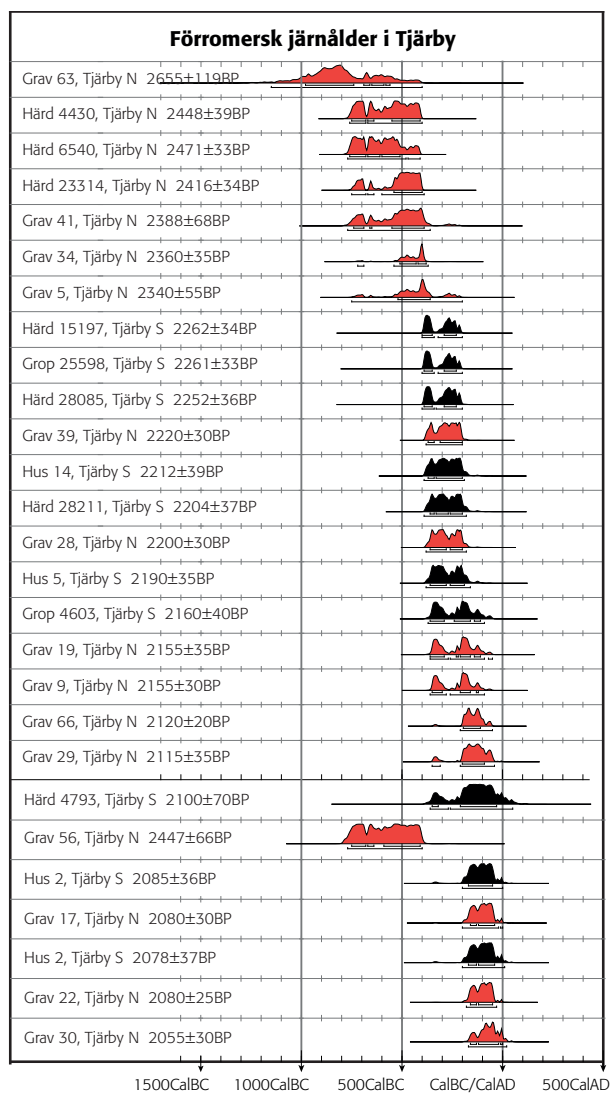

Figur 33. Tjärbykomplexet under förromersk järnålder. Undersökningssyftorna här kompletterade med utrednings- och förundersökningsschakt utanför slutundersökningsområdena. Skala 1:3000.

FRJ per.	Tjärby Norra (TN) resp. Södra (TS)	Objekt	Hus nr	Grav nr	Rumsligt läge, inom gravfält resp. boplats	Labnr	BP	1 Sigma	2 Sigma	Arkeologisk datering
Ä	(TN)			63	S	Ua-39436	2655±119 BP	980-740, 690-660, 650-590, 580-560 BC	1150-400 BC	
Ä	(TN)	SH 4430, Härd			N	Ua-38028	2448±39 BP	750-680, 670-640, 550-410 BC	760-680, 670-400 BC	
Ä	(TN)	SH 6540, Härd			N	Ua-38029	2471±33 BP	760-680, 670-610, 600-510 BC	770-480, 470-410 BC	
Ä	(TN)	SH 23314, Härd			S	Ua-38030	2416±34 BP	540-400 BC	750-680, 670-640, 600-390 BC	
Ä	(TN)			41	N	Ua-39434	2388±68 BP	740-690, 660-650, 550-390 BC	770-360 BC	
Ä	(TN)			34	S	Ua-36010	2360±35 BP	510-430, 420-380 BC	720-690, 540-370 BC	
Ä	(TN)			5	S	Ua-36002	2340±55 BP	520-360 BC	750-200 BC	BRÅ p VI – ÅFRJÄÄ, 600-300 BC
Ä-M	(TS)			13	S	-	-	-	-	Å-MFRJÄÄ
M	(TS)	SH 15197, Härd över lager			N	Ua-38034	2262±34 BP	BC 400-350, 290-230	BC 400-340, 320-200	
M	(TS)	SG 25598, Grop			S	Ua-38038	2261±33 BP	BC 390-350, 290-230	BC 400-340, 320-200	
M	(TS)	SH 28085, Härd över hålväg			S	Ua-38039	2252±36 BP	BC 390-350, 290-230	BC 400-340, 330-200	
M	(TN)			39	S	Ua-36011	2220±30 BP	370-340, 310-200 BC	380-200 BC	
M	(TS)			14	S	Ua-38035	2212±39 BP	370-340, 330-200 BC	BC 390-190	MFRJÄÄ
M	(TS)	SH 28211, Härd över hålväg			S	Ua-38040	2204±37 BP	BC 360-340, 330-200	BC 390-180	
M	(TN)			28	S	Ua-36007	2200±30 BP	360-280, 260-200 BC	380-180 BC	La Tène B2, 330-260 BC
M	(TS)			5	S	Ua-38037	2190±35 BP	360-280, 260-190 BC	BC 380-160	MFRJÄÄ
M	(TS)	AH 4603, Grop			N	Beta-192619	2160±40 BP	BC 350-310, 210-160	BC 360-80	
M	(TN)			19	N	Ua-36005	2155±35 BP	360-290, 230-220, 210-160, 140-110 BC	360-270, 260-90, 70-50 BC	
M	(TN)			9	S	Ua-36003	2155±30 BP	350-300, 210-160, 130-120 BC	360-280, 260-90 BC	
Y	(TN)			66	N	Beta-192509	2120±20 BP	190-80 BC	350-310, 210-40 BC	
Y	(TN)			29	N	Ua-36008	2115±35 BP	200-90 BC	350-310, 210-40 BC	
Y	(TS)	AH 4793, Härd under lager			S	Beta-192514	2100±70 BP	BC 200-40	BC 360-AD 50	
Y	(TS)			4	N	-	-	-	-	M-YFRJÄÄ
Y	(TS)			17	S	-	-	-	-	YFRJÄÄ
Y	(TS)			6	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ
Y	(TS)			1	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ
Y	(TN)			13	S/O	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 – BC
Y	(TN)			20	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 – BC
Y	(TN)			21	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 – BC
Y	(TN)			67	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 – BC
Y	(TN)			68	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 – BC
Y	(TN)			56	S	Ua-39435	2447±66 BP	750-680, 670-640, 550-410 BC	770-400 BC	YFRJÄÄ, första hälften, 150-70 BC
Y	(TS)			2	N	Ua-38629	2085±36 BP	170-50 BC	200 BC – o AD	YFRJÄÄ
Y	(TN)			17	N	Ua-36004	2080±30 BP	160-130, 120-40 BC	200-20 BC, 10 BC – o AD	
Y	(TS)			2	N	Ua-38630	2078±37 BP	170-130, 120-40 BC	200 BC – 10 AD	YFRJÄÄ
Y	(TN)			22	N	Ua-36006	2080±25 BP	160-130, 120-50 BC	180-30 BC	YFRJÄÄ, 150 – BC
Y	(TN)			30	N	Ua-36009	2055±30 BP	160-130, 120-20, 10-AD	170 BC-20 AD	

Tabell 29: Tjärby Norra och Tjärby Södra, naturvetenskapligt och arkeologiskt daterade gravar och boplatslämningar i kronologisk ordning. I det fall (grav 56) de respektive dateringarna (arkeologisk och naturvetenskaplig) motsäger varann har anläggningen placerats in i den kronologiska följden utefter fynddateringen. Siffror i fet stil anger kalibreringens procentuellt sett mest sannolika värde. Väderstrecksangivelserna S resp N refererar till respektive anläggnings interna rumsliga läge inom gravfältet (sydvästra respektive nordöstra gravkoncentrationen), samt till södra, respektive norra bebyggelsekoncentrationen inom boplatsen. I syfte att underlätta för läsaren har kolumner med långhus i den södra bebyggelsegruppen färgats gröna, medan kolumner med långhus i den norra bebyggelsegruppen har färgats orange. Tillika har texten till gravar med brons grönmarkerats, medan texten till gravar med järn har orangemarkerats. För de två gravar med inslag av både brons och järn (olika föremål och/eller kompositmaterial) har texten färgats grön/orange i varannan kolumn. Notera att ej daterbara metallfynd eller stacklador inte inkluderas i tabellen. Som komplement till tabellen presenteras också, till höger, samtliga kalibrerade ¹⁴C-värden i grafisk form. För ökad tydlighet har dateringar från Tjärby Norra färgats röda medan dateringarna från Tjärby Södra är svarta.

tre byggnadsgenerationer, på det absoluta krönläget och inte bara enskilda gravar utan hela gravgrupper – rader – framhävs via gravmarkeringar ovan jord. Vi kan i denna mentalitetsförändring även ana ett önskemål och/eller behov att återknyta till sina förfäder, verkliga såväl som fiktiva, sannolikt även detta i syfte att tydligare markera, ”muta in” och rättfärdiga sin plats och tillhörighet i landskapsrummet. På gravfältet påbörjades nu framväxten av mönstret med

gravar i rader i och med att man började anlägga nya gravar i direkt anslutning till platsens äldsta gravar, vilka tidigare legat något avskilt från den övriga – sydvästra – gravkoncentrationen. På samma sätt innebar den nya placeringen av långhusen i krönläge inte enbart att gården kom att synas bättre i snart sagt alla väderstreck, man fick nu också fri siktlinje mellan hus, gårdsplan och gravfält, vilket inte varit möjligt i det äldre gårdsläget. Förfädernas närvaro – såväl de faktiska som de fiktiva – kom således att inkorporeras och framhävas i den dagliga tillvaron på ett annat sätt än tidigare.

Men det är inte bara ur aspekten rörande rumslig orientering – boplatz och gravfält på makronivå – som förändringar under detta tidsskede kan noteras i Tjärby, utan även på rent materiell basis. På boplatzen byter långhusen formspråk, vilket eventuellt också kan tolkas som ett mentalitetsbyte till följd av nya influenser och/eller rådande trender i det samtida Sydskandinavien. De små långhusen med 4-5 takbärande par och rektangulär grundplan försvinner nu och ersätts av avsevärt längre byggnader med en tendens till divergerade långsidor. Såväl former som dimensioner anknäver därmed snarare till de långhus vi känner från romersk järnålder.

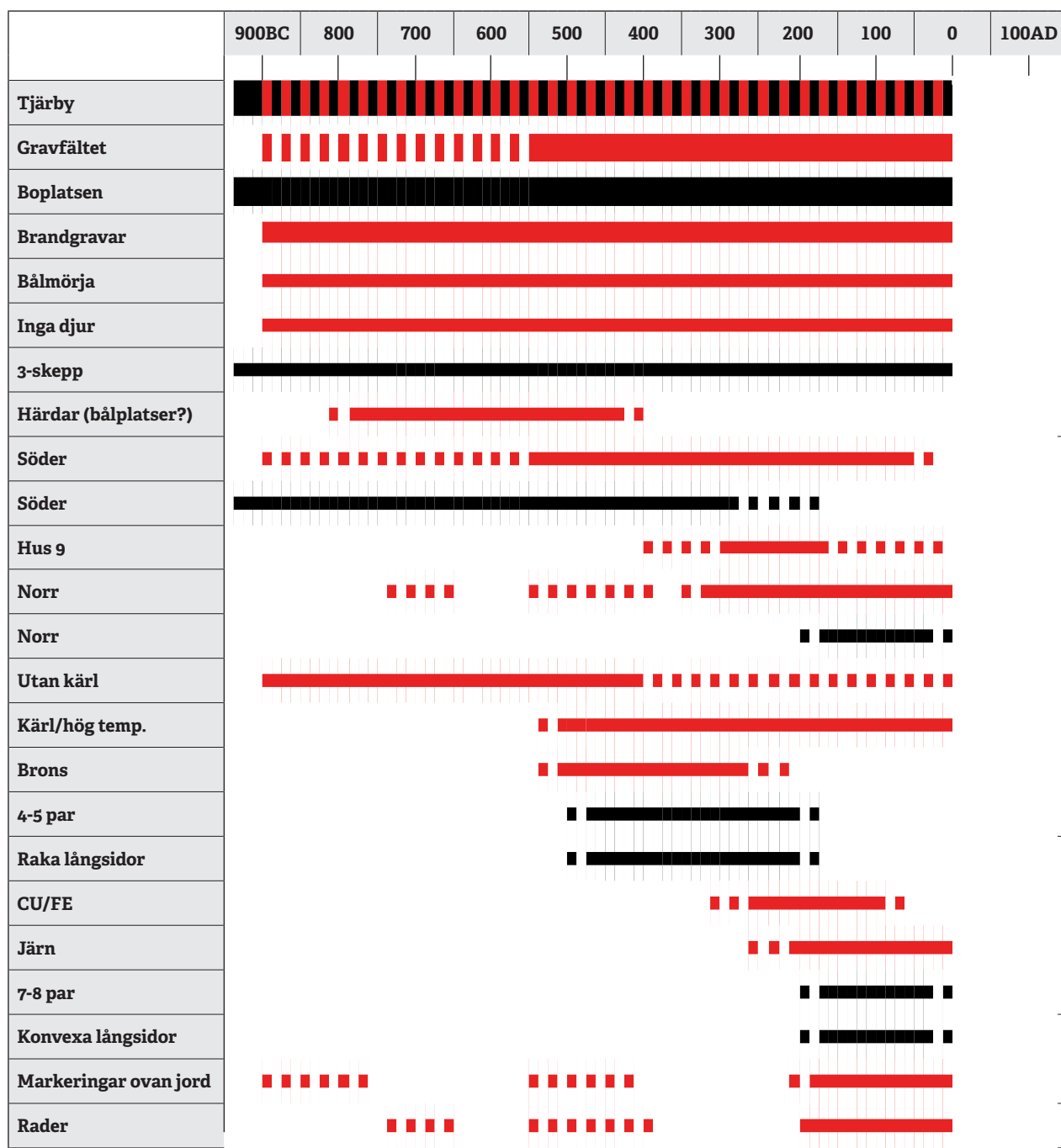
Samtidigt kan man på Tjärby Norra notera att föremål av enbart brons nu helt försvinner i gravarna, till förmån för föremål av järn. I detta sammanhang kan jag inom parentes inte undvara reflektionen att det är smått anmärkningsvärt att det alltså – i likhet med situationen vid flertalet andra förromerska gravfält – är först under yngre förromersk järnålder som materialet järn förefaller få sitt slutgiltiga genombrott, åtminstone i gravläggningssammanhang. Det finns dock en antydning på Tjärby Norra att detta mönster inte enbart baseras på genombrottet för en ny metall, utan att bronsföremålens försvinnande

faktiskt också är en följd av förändrade kontaktnät. Medan åtminstone tre av gravarna i den sydvästra, äldre gravkoncentrationen uppvisar bronser (fibulor och en brons Halsring) som av allt att döma är importföremål från södra Östersjöregionen eller möjligen från danska fastlandet – om än inte att betrakta som exklusiva så åtminstone notabelt ovanliga under en period som normalt präglas av fyndtomma gravar – så utgörs järnartefakterna av en mer traditionell föremålsflora, typisk för periodens slutskede och vanligt förekommande på sydsandinaviska gravfält. Denna materiella förändring tolkar jag som att Tjärby långväga kontaktnät under slutet av mellersta – inledningen av yngre förromersk järnålder har avtagit och ersatts av mer landbaserat regionala, lokala eller mikroregionala kontakter under senare delen av yngre förromersk järnålder.

Samtidigt som vi kan följa denna simultana utveckling på boplatser och gravfältet måste man ha i åtanke att de undersökta gårdarna av allt att döma endast utgör en eller två av flera gårdsenheter som tillsammans brukade gravfältet. Som tidigare redovisat finns det alltför få gravar på gravfältet för att ens räkna till för en enda gård, men såväl fyndsammansättning som utformning av den enskilda graven påvisar att det rör sig om flera grupper eller enheter med gemensamma traditioner men med viss intern social stratifiering, som tillsammans brukat gravfältet. Fler gårdsenheter kan döljas inom de ej undersökta partierna av boplatserna Tjärby Södra, men det kan också ha funnits fler, ej lokaliserade bosättningar i det direkta närområdet. Vid eventuella framtida undersökningar i närområdet är det därför av stor vikt att klarlägga huruvida ett motsvarande rumsligt rörelsemönster över tid skett även inom de andra bosättningsenheterna. Om ovan redogjorda, närmast symbiotiska utvecklingsmönster mellan gravfält och boplatser skulle

visa sig vara ett återkommande utvecklingsmönster även på kringliggande boplatser i närområdet så torde detta innebära att gravfältet varit något av närområdets mikrokosmos – en lokal vars rumsliga utveckling och rörelsemönster över tid även speglar de brukande bosättningsarnas förändringar och rörelser i landskapsrummet. Inom parentes kan här nämnas en intressant analogi från historisk (efterreformatorisk) tid, nämligen Gällareds kyrka, Halland, där gravarnas rumsliga placering inom kyrkogården speglar gårdarnas och torpens rumsliga läge i socknen och där således själva kyrkobyggnaden utgör navet i såväl socknens som kyrkogårdens mikrokosmos.

Trots många likheter Tjärby Södra och Tjärby Norra emellan så är det intressant att notera hur boplatzlämningar och gravar likväl delvis delger motsägelsefulla bilder av områdets ekonomiska utveckling. Medan husens samlade yta under tak ökar successivt mellan varje generation och framförallt tydligt eskalerar i och med förflyttningen från det södra till det norra gårdsläget (se tabell 28), så förblir den procentuella andelen metallförande gravar i det närmaste oförändrad. Tillika saknas statusindikerande föremål – exempelvis vapen eller importerade prestigeföremål – i de gravar som är samtida med de största långhusen. Eller med andra ord, den generationsvisa tillväxt som tydligt kan följas i bebyggelsen och som sannolikt skulle ha likställts med tecken på ekonomisk tillväxt om endast boplatserna undersökts, finner vi inte alls motsvarighet till i gravarnas fyndmaterial, snarare tvärtom. Däremot antyder den ökade mängden gravmarkeringar ovan jord, de yngre gravläggningarnas linjära placering, samt ett minnesbruk i form av inkorporerandet av lokalens primärgravar i dessa linjer något av en idémässig förändring. Sammantaget påvisar dessa förändringar samfundets ökade fokus på bilden utåt, snarare än en faktisk socioekonomisk till-

Figur 34: Ett försök till samlad visualisering av den mikroarkeologiska tråden "komplexet Tjärby" och av dess olika fibrer som diskuterats i texten. Illustration Anders Andersson.

växt. Man skulle något förenklat kunna säga att yta nu förefaller ha blivit viktigare än innehåll.

Under hela denna samlade förromerska bosättnings- och gravläggningsperiod finns det vissa parametrar som förefaller ha förblivit oförändrade och alltså framstår som obrutna fibrer som löper genom hela den tråd lämningarna tillsammans utgör. Det som består genom alla dessa tidigare redogjorda förändringar är begravningsritualen med de brända och krossade kärlen. Oavsett ekonomisk och strukturell förändring eller stagnation, oavsett förändrade kontaktnät och influenser, oavsett förändrade fokus och ideal så har denna del av ritualen bestått till synes oförändrad under en månghundraårig brukandetid. Oavsett hur själva handlingen gått till eller vilken inneboende symbolik den haft måste man tolka de krossade och brända kärlens närvaro som spår efter en synnerligen starkt rotad tradition och en betydelsefull del av hela den brukande gruppens begravningsritual. En annan tradition som står sig – och även förstärks – är gruppens genderrelaterade förhållningssätt till hur kvinno- och mansgravar varierats, det vill säga med fler föremål i kvinnogravarna och fler markeringar ovan jord av mansgravarna. Tanken med en bibehållen gravläggningsritual i ett för övrigt föränderligt samhälle finner sin logik i Tore Artelius bok *Den gamla döden och den nya* (2010), där han diskuterar religionsskiftet under nordisk senvikingatid. Artelius definierar den förkristna religionen som ett socialt fenomen "...där den interaktion och kommunikation som äger rum i ritualen kretsar kring föreställningar om det gudomliga. Gränsen mellan religion och ritual blir på så vis flytande och det är ritualens sociala dimensioner som brukas som ett i detta sammanhang religiöst verktyg" (a.a.:15). Han skriver vidare "För deltagarna i ritualen är det den oföränderliga och stabila formen som är dennas främsta innehåll. Det

är i mycket genom återgivningen av den kollektiva ritualens *form* som människan känner igen världens ordning."....."Av naturliga skäl ter sig därför alltid påtagliga yttre förändringar i en kollektiv ritual ideologiskt utmanande för deltagarna i densamma." (a.a.:23).

Till skillnad från denna livaktiga struktur förändras förhållandena kring begravda barn påtagligt i den mening att närvaron av gravlagda barn minskar drastiskt under gravfältets yngre brukandetid. Tillika anas ytterligare förändringar i barnens sociala status inom gruppen, då gravlagda barn med metaller minskar drastiskt och inte heller är de representerade i egna gravläggningar inom de till synes viktiga gravraderna. Sammantaget ger detta en tydlig fingervisning om att barnens position i den brukande gruppen har omvärderats kraftigt under senare delen av gravfältets brukandetid.

Ytterligare en viktig aspekt som gravfält och boplatz synes dela är tiden för övergivandet. Inga ¹⁴C-dateringar eller lämningar efter fysiska konstruktioner – byggnader, hägnader, härdar eller dylikt – efter Kristi födelse har kunnat påvisas inom Tjärby Södra. Dock indikerar lösfynd – företrädesvis metallfynd i matjordslagret – enstaka nedslag av mänsklig närvaro under såväl resten av järnåldern som under medeltid och efterreformatorsk tid. Även gravläggningarna på Tjärby Norra upphör omkring Kristi födelse och platsens nyttjande tar sig kort därefter en helt annan form i och med att en gårdsbebyggelse etableras senast under senare delen av äldre romersk järnålder och lever kvar i olika utföranden åtminstone till och med folkvandringstid. Gravfältet förefaller antingen ha fungerat som magnet/bidragande orsak till etableringens läge, alternativt totalt negligerats av bosätarna, då minst ett par långhus anläggs direkt på och/eller i omedelbar anslutning till gravarna.

8. BORTOM HORIZONTEN, DEL 1 – GRAVFÄLTET TJÄRBY NORRA OCH DESS SAMTID SETT I LOKALT, REGIONALT OCH ÖVERREGIONALT PERSPEKTIV

Jag har hittills endast i förbigående nämnt andra samtida gravfält och då rörande jämförelsen kring den procentuella andelen gravar med metallföremål inom ett antal klassiska västsvenska gravfält, samt den hypotetiska förekomsten av en tidigare ej uppmärksammas byggnad på en av dessa platser (Backa Röd). Men hur kan Tjärby Norra placeras in för övrigt i sin samtid? Nu är det dags att lyfta blicken för en presentation av ett antal andra samtida – företrädesvis halländska – objekt, samt för en därtill följande jämförande analys.

Innan Tjärby Norra kom att undersökas 2007-2008 hade endast ett enda större halländskt förromerskt gravfält undersökts, nämligen Ekehögen på Onsalahalvön i nordligaste Halland. Ekehögen, beläget några hundra meter väster om Onsala kyrka, upptäcktes i samband med grustäkt år 1924, vilket medförde att Eloh Lindälv samma år fick i uppdrag att undersöka platsen. Till en följd av mycket intressanta fynd – inte minst metallföremål av keltiskt influerad karaktär – i kombination med Lindälvs

rekommendation om fortsatt undersökning kom därefter George Sarauw att gräva vidare på platsen 1925-1927. Efter Sarauws bortgång 1928 tog Lindälv därefter över utgrävningarna på nytt och året därpå gjordes en mindre, kompletterande undersökning av Nils Nilsson (Lindälv 1968:177ff). Sammanlagt har drygt 200 gravar undersökts på platsen. Av dessa innehöll 130 keramikkrärl eller delar av krärl och 36 innehöll kittringar – hartstättningar efter krärl av organiskt material. Inte i något enda fall hade en yngre nedgrävning skadat en äldre grav, vilket föranleder Lindälv att förutsätta att gravarna varit markerade ovan jord, åtminstone under så lång tid som gravfältet var i bruk (a.a.:188). Både Lindälv, Sarauw och Carl-Axel Moberg poängterar såväl gravfältets likhet med andra mellansvenska gravfält som med nordjylländskt, tyskt och polskt material och Lindälv frågar sig om det möjligen rör sig om huvudsakligen inflyttade människor som fått sin sista viloplats här.

Ekehögen kan föras till den utbredda traditionen med stora brandgravfält som växte fram i framförallt

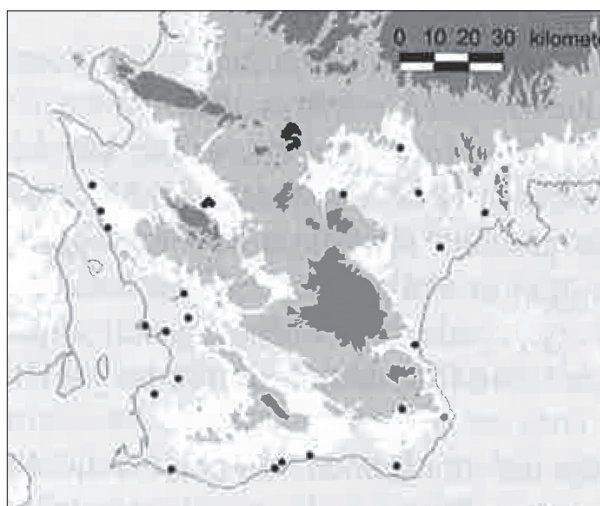

Figur 35: Förromerska gravfält i Västergötland. Hämtat ur Artelius & Lindqvist 2007:36.

Väster- och Östergötland, men även i Bohuslän under förromersk järnålder. Flera lokaler har undersökts och ett flertal ingående studier har gjorts av de samma, däribland Kjerstin Cullbergs avhandling från 1973, där de stora gravfälten Ekehögen, Backa Röd och Valtersberg djupanalyseras (Cullberg 1973). Av dessa tre platser har dessutom sistnämnda lokal kommit att undersökas ytterligare i regi av Göteborgs universitet under åren 1980-86, ett arbete som nyligen sammanställts och avrapporterats (Bacunic-Fridén, Blank & Jankavs 2012).

Kanske allra kändast av de stora västsvenska förromerska gravfälten är nog dock Kyrkbacken i Horns socken, cirka 15 kilometer norr om Skövde, vilket undersöktes systematiskt under ett flertal år av Karl Esaias Sahlström (Sahlström & Gejvall 1948). Sahlström kom även att undersöka ett stort antal andra samtida gravfält under 1920-1960-talen och hans täta samarbete med osteologen Nils-Gustav Gejvall bidrog ytterligare till att ge avrapporteringarna ett mycket högt vetenskapligt värde och ett kraftigt förbättrat och förändrat kunskapsläge kring det förromerska samhället och dess gravskick (Artelius & Lindqvist 2007:31ff, samt figur 8 i samma publikation). Undersökningarna på kyrkbacken omfattade cirka 220 gravar, inklusive de som påträffats tidigare i samband med grustäkt, och har kommit att bli något av en sinnebild eller rättesnöre för hur förromerska brandgravfält ska vara lokaliserade och organiserade och även för hur köns- och åldersfördelning liksom spridning av gravgåvor kan förväntas se ut. Tore Artelius och Mats Lindqvists sammanställning över äldre undersökningar i Västergötland visar dock, liksom resultaten från deras egen undersökning i Vittene (a.a.), att det så de facto sällan varit fallet. Artelius och Lindqvist påpekar att medan stora gravfält som bland annat Kyrkbacken kommit att bli "rikslikare"

för hur västgötskt gravskick organiserades under förromersk och äldsta romersk järnålder så tenderar alla mindre gravfält och ensamliggande gravar alltför ofta att glömmas bort i diskussionen, trots att dessa faktiskt utgör lejonparten av det undersökta materialet (a.a.:34). En tydlig bild av detta faktum får man av Ulf Ragnestens digra sammanställning av förromerska gravar i Västergötland, Bohuslän, Dalsland och Halland, vilken omfattar närmare 1700 gravar. Även om merparten enskilda gravgömmor härrör från stora gravfält så är likväl dessa stora gravfältsmiljöer i påtagligt numerärt underläge gentemot småskaliga gravmiljöer i form av små gravfält, ensamliggande gravar eller mindre gravgrupper (Ragnesten 2007, bilaga 2). Ragnesten poängterar dock att inte mindre än 97% av gravarna kan kopplas till gravfält, vilket han tolkar som ett tecken på kollektivets starka betydelse på såväl lokal som regional nivå (Ragnesten 2007:86f). Några gemensamma generella drag för gravläggningarna i Västergötland och Göteborgsregionen är att gravskicket i stort sett uteslutande utgörs av kremeringar och att man liksom på

Figur 36: Förromerska gravfält och gravar i Skåne. Hämtat ur Björk 2005:60.

Ekehögen företrädesvis har ställt ned hela urnor med de brända benen i (urnegravar) och ibland innehåller även gravgömmans fyllningsmassor kring benbehållaren bålrester (urnebrandgropar). Dessutom har man gång efter annan kunnat konstatera, alternativt logiskt anat, att ett stort antal av dessa ”flatmarksgravar” ursprungligen har varit markerade ovan jord på ett eller annat sätt.

Artelius och Lindqvist konkluderar att mängder av västgötska förromerska urnegravfält övergavs under det första århundradet av vår tideräkning och nya gravplatser med runda stensättningar togs istället i bruk (ibid 2007:9). Urnegravfälten växer under flera hundra år fram successivt och parallellt med närvaron av flera andra gravskick, men omkring 200 f Kr sker en kraftig intensifiering av gravläggandet inom dessa gravfält, kanske till en följd av nya politiska, ekonomiska, sociala och/eller religiösa influenser.

Jämfört med det omfattande västsvenska materialet har förhållandevis få säkert daterade förromerska gravar undersökts i Skåne (Björk 2005:48f). Det står dock helt klart att kremering är det helt dominerande, näst intill allena rådande förfaringsättet även där under hela denna period. Likväl finns det även ett fåtal enstaka exempel på jordfästningsgravar från yngre förromersk järnålder (a.a.:52f). I detta sammanhang bör dock tilläggas att sammanställningar av gravmaterial i Östergötland visar en procentuellt sett avsevärt högre representativitet av gravar med obrända ben inom landskapets kalkhaltiga områden, vilket således av allt att döma snarare är ett tecken på bevarandegrad än på de ursprungliga faktiska förhållandena (Kaliff 1992:125). Närvaro av jordfästningsgravar i det kalkrika Skåne kontra frånvaron av dem i de sura västsvenska jordarna behöver med andra ord inte utslutande spegla skilda gravläggningstraditioner.

Tony Björk är i sin licentiatuppsats starkt kritisk

mot den återkommande inkonsekvens som präglar definitionen av brandgravarnas innehåll och anser sig tvingad att välja det samlande begreppet brandgrav för alla dessa olika kategorier (a.a.:58f). Denna inkonsekvens vid beskrivningen av gravgömmans utformning medför ovillkorligen även att varken det faktiska gravskicket eller momenten i den föregående begravningsritualen går att belysa i det skånska materialet inom ramen för detta arbete. Man kan dock notera att gravformerna Björk tar upp är de tre traditionella; urnegrav, urnebrandgrop och brandgrop och alla dessa former konstateras ha lång kontinuitet, såväl före som efter den förromerska perioden. Björks genomgång av gravgåvor visar att de gängse fynden generellt är de samma som i det västsvenska materialet (a.a.:70ff). En påtaglig skillnad mellan de skånska och de västsvenska gravfälten är dock det till synes avsevärt längre kontinuerliga eller återkommande användandet av de skånska lokalerna. Björk påpekar dilemmat med att i stort sett inga av de skånska gravfälten har totalundersökts, men likväl är tendensen tydlig – de stora, kronologiskt välavgränsade, uttalat förromerska (och vissa fall också äldre romerska) brandgravfält som kännetecknar framförallt Västergötland lyser helt med sin frånvaro i det skånska materialet. Istället förefaller det kronologiska tidsrummet yngre romersk järnålder – folkvandringstid vara den stora ”vågbrytaren”, då gravfält med lång kontinuitet upphör eller anläggs (a.a.:98:ff).

Förutom Ekehögen har i Halland dessutom ett antal mindre gravgrupper, solitära gravar och små gravfält undersökts, dock har ingen annan plats än Ekehögen hittills uppvisat den typ av numerär omfattning som de väst- och mellansvenska gravfälten. När Tjärby Norra upptäcktes och antalet gravläggningar började stå klart trodde vi därför initialt att platsen skulle utgöra en – om än något avlägsen –

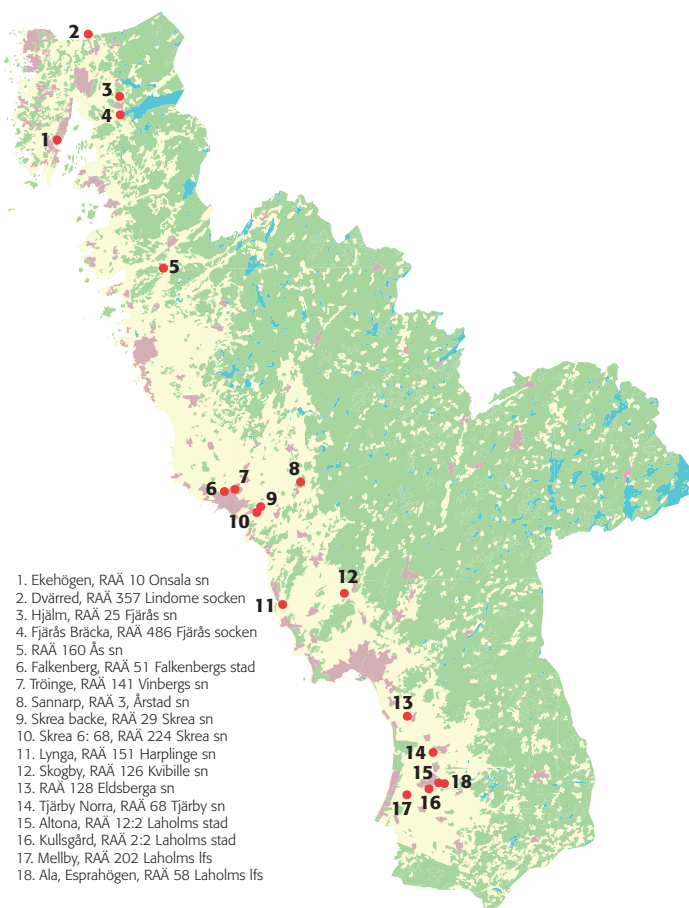
sydvästlig utlöpare till denna väldokumenterade mel-lansvenska gravfältstradition. Detta antagande skulle dock i mångt och mycket visa sig vara fel.

Efterhand min inläsning kring och sammanställning av äldre undersökningar har fortgått har det allt mer framgått att det ständigt närvarande problemet är att gravarna har undersökts och dokumenterats under en mycket lång tid och av ett flertal inblandade arkeologer – ibland till och med inom en och samma plats. Detta är definitivt inte ett specifikt halländskt drag, utan går igen i såväl svenska som danska texter. Framförallt vissa av de äldre grävningarna saknar både den terminologi och den nivå av dokumentation och analys man hade kunnat önska. Ibland har inte fynden sparats, ibland tas inte alla anläggningstyper på platsen upp, eller så omnämns de men redovisas inte i plan. Ett typiskt sådant exempel är de anläggningar inom en lokal som inte bedömts vara gravar. Närvaro av stolphål omnämns ofta – ibland till och med att de uppträdde parvis – men nästan lika ofta är de omöjliga att lokalisera i dokumentationsmaterialet. Alltför ofta har inga analyser utförts, vilket dock definitivt inte skall ses som ett försummande utan snarare som en kombination av rådande undersökningstraditioner och forskningsläge, ekonomiska ramar och rent praktiska möjligheter. Detta faktum medför dock ovillkorligen att ett omfattande uppgrävt material endast är och förblir att betrakta som ett mer eller mindre oanvändbart mörkertal, exempelvis alla odaterade, fyndlösa brandgravar inom ett i övrigt väldaterat gravfält. Man måste därför betrakta många äldre sanningar med starkt källkritiska ögon, då de ibland i sin tur baseras på andra tidiga, undermåligt dokumenterade och vagt daterade lämningar. Tidiga missuppfattningar har, istället för att korrigeras, kommit att vidimeras som varandes sanningar, vilket lett till att missuppfattningarna eskalerat och

cementerats som ”rätt”. Flera av senare års forskare har noterat och diskuterat detta problem (exempelvis Kaliff 1992:39f, Björk 2005, Strömberg 2005, Borby Hansen 1997, Artelius & Lindqvist 2007). Exempelvis noterar Tore Artelius och Mats Lindqvist hur hela den förromerska gravterminologin tenderar att ge en felaktig bild av gravskicket. Av någon anledning generaliseras ofta alla gravar såsom varandes flatmarksgravar och ingen hänsyn tas till gravens ursprungliga överbyggnad. Artelius och Lindqvist påpekar det paradoxala i att detta feltänk aldrig sker när någon annan periods skadade gravformer beskrivs, ”en skadad domarring är ändå en domarring” (ibid 2007:9). Trots att uppfattningen att gravarna aldrig skulle ha varit markerade ovan jord redan började ifrågasättas på 1910-talet har terminologin levt kvar och etsat sig fast som en beskrivande sanning. På samma sätt diskuterar Bo Strömberg problematiken kring hur bilden av ”hur en grav ska se ut” har cementerats så i arkeologens medvetande att man lätt väljer att bortse ifrån avvikelser i önskan att inlemma den enskilda gravgömmen i rådande terminologi (se vidare under rubriken 8.1.7. *Sannarp* nedan). Det finns med andra ord många skäl att återvända till äldre basmaterial – det faktiska insamlade fyndmaterialet – och göra nya bearbetningar, fördjupningar och omtolkningar. Ett empiriskt material är aldrig ”färdiganvänt” om inte forskningen helt stagnerat eller frusit.

8.1. Halländska förromerska gravar – en kort beskrivning

Förutom det stora gravfältet Ekehögen vid Onsala kyrka (RAÄ 10 Onsala socken) så har endast ett förvånansvärt litet antal säkra förromerska gravar kommit att undersökas i Halland under årens lopp. Inte minst med tanke på de senaste dryga tjugofem årens relativt omfattande undersökningsverksamhet kors och tvärs i länet,

Figur 37: Samtliga arton halländska förromerska gravlokaler som diskuteras i min studie. Lokalernas numrering från norr till söder motsvarar ordningsföljden i presentationen nedan.

så är det närmast anmärkningsvärt hur få förromerska gravar som har bringats i ljuset, speciellt sett i relation till den stora mängd boplatzlämningar som har kommit att identifieras under samma period. Dessa nedslående inledningsrader till trots så är det undersökta materialet långt ifrån intetsägande. Lämningar från totalt sexton lokaler (förutom Ekehögen och Tjärby Norra), från Lindome i norr till Mellby i söder, är fullt tillräckligt för att vissa jämförande analyser skall kunna göras och en någotsånär matnyttig diskussion ska kunna föras.

I sammanhanget ska sägas att min sammanställning inte gör något anspråk på att vara hundra procentigt heltäckande, det kan finnas ytterligare en och annan undersökt grav eller gravplats som jag inte känner till, inte funnit uppgifter om eller som jag medvetet valt att exkludera. Exempelvis Sarauws undersökning av nio förmodat förromerska gravar i Vallda socken (RAÄ 103) år 1922, kring vilken jag inte har kunnat få fram någon närmare information. Det har också varit ett medvetet val att inte inkludera Ingegerd Särilviks omfattande undersökningar av gravfälten RAÄ 2 och 10 i Lindome socken (Särilvik 1974), då hon inte säkert kan avgöra om de metallfyndlösa, icke ¹⁴C-daterade gravarna de facto hör hemma i brons- eller järnålder. Jag vill här även påpeka att jag i möjligaste mån försökt att följa upp de halländska gravlokaler Ulf Ragnesten inkluderar på cd-bilagan i sin avhandling (Ragnesten 2007), men vissa lokaler utan angivet RAÄ-nummer har jag inte kunnat finna uppgifter om eller ens identifiera. I andra fall har det vid kontroll visat sig att undersökande arkeolog inte säkert kunnat datera lämningarna till förromersk järnålder. Utan att närmare gå in på enskilda fall så är detta alltså två anledningar till att vissa av Ragnestens lokaler ej har inkluderats i denna sammanställning. Avslutningsvis har jag valt att inkludera de gravar som undersökts och analyserats fram till och med våren 2012. Därefter har jag av rent tidsmässiga skäl tvingats sätta stopp i mitt materialinsamlande. I fallet Skrea RAÄ 224 har jag dock i slutskedet av avhandlingsarbetet valt att göra ett mindre komplement baserat på nytillkomna, delvis preliminära slutundersökningsresultat.

På följande rader väljer jag att från norr till söder kort presentera de sexton studerade lokalerna; lämningarnas art, omfattning och innehåll, samt respektive lokals rumsliga lokalisering och dess närliggande fornlämningsmiljö.

8.1.1. Dvärred, RAÄ 357 Lindome socken

Lindome socken hör sedan 1971 till Västra Götaland, men då socknen också utgör Fjäre härads nordligaste utlöpare och således också ingår i landskapet Halland väljer jag att inkludera lokalen i min halländska sammanställning. Den första graven upptäcktes av en slump år 2002 i samband med schaktdragning för en vattenledning. Upptäckten ledde till en arkeologisk kontroll och därefter också en förundersökning (Lönn 2004a, 2004b). I skrivande stund har det dock inte hänt något mer i ärendet sedan dess. Fyndplatsen ligger i en lätt sydsluttande blockrik backe och väster därom sluttar området brant ned mot en bäck. Bland tidigare kända fornlämningar i området återfinns en gravgrupp med två högar, ett gravfält med fem stensättningar, samt på något närmre avstånd ett röse och två stensättningar, varav den närmsta (RAÄ 158) är belägen endast drygt 100 meter ostsydost om lokalen. Dock förefaller alltså ingen av dessa lämningar ha fungerat som ”geografiskt och/eller kulturellt lokalisering faktor” för flatmarksgravarna, därtill ligger samtliga alltför långt bort.

De undersökta lämningarna befanns mycket illa åtgångna. Sammanlagt har fem brandgravar påträffats, varav fyra med keramikkarl av en typ som Lönn anser vara mycket lika keramiken på Backa Röd och Valtersberg. Tre av gravarna innehöll järnföremål, varav ett utgjordes av en förmodad fibula. Varken någon osteologisk eller naturvetenskaplig analys har utförts på materialet. Enligt Lönn är inte lämningen ett flatmarksgravfält i vanlig mening, utan förefaller snarare vara en grupp gravar, glest samlade kring en oregelbunden domarringsliknande stensättning. Om så är fallet torde dock denna vara yngre än brandgravarna.

8.1.2. RAÄ 25 Fjärås socken

Lokalen utgjordes av ett gravfält med underliggande boplatsslämningar, beläget i ett stråk uppe på åsryg-

gen av Göteborgsmoränen, vilken Mats Jonsäter i sin rapport benämner ”Fjäråslinjen” – en markant skiljelinje mellan den låglänta lerslätten i väst och sjöarna Lygnern och Stensjö i öst. Jonsäters undersökning av platsen pågick under åren 1973-74 och omfattade ett antal gravar av varierande art. Den äldsta graven på platsen utgjordes av ett röse från äldre bronsålder. Därefter hade lokalen brukats som boplat under yngre bronsålder, för att återigen brukas som gravplats under äldre järnålder och folkvandringstid (Jonsäter 1979). De till förromersk järnålder daterade gravarna utgjordes av två urnegravar, A22 och F124 i A6 (a.a.:16ff). Förstnämnda var en flatmarksgrav med nedsatt kärl i en grop inom den stenpackning som täckte norra delen av gravfältet. I urnan påträffades förutom brända ben även en försmält, blå glaspärkla och en brons Halsring av vriden bronsten och med massiva ändknoppar försedda med karaktäristisk La Tène ornamentik. Baserat på den karaktäristiska halsringens närvaro daterar Jonsäter graven till yngre förromersk järnålder, eller mer preciserat omkring 100 f.Kr. Den andra förmodat förromerska graven utgjordes av en urna som ställts ned sekundärt i stenpackning A6 och som därefter täckts med både lock- och täckhällar. I urnan påträffades förutom brända ben en skära av järn, vilket föranledde Jonsäter att preliminärdaterna graven till ungefär samma tid som flatmarksgraven. Ingen osteologisk analys, ¹⁴C-dateringar eller vedar-tsanalys föreligger.

8.1.3. Fjärås Bräcka, RAÄ 486 Fjärås socken

I samband med förundersökning 1997 av en mindre yta (endast 50 m²) på åschrönet av den fornlämnings-täta mäktiga höjdryggen Fjärås Bräcka – även den en del av den ovan nämnda så kallade Göteborgsmoränen – påträffades ett drygt trettio-tal mörkfärg-

ningar, varav en visade sig vara en brandgrav (Ängeby 2000). Graven var en 0,7 meter stor i diameter och 0,6 meter djup grop fylld med svagt sotfärgad jord och tiotalet rundade stenar och med en nedsatt urna i botten. Den cirka 0,3 meter höga urnan med svagt utsvängd, facetterad mynning stöttades av stenar. I urnan påträffades cirka 600 gram brända ben och träkol. Även i anläggningens övre fyllning påträffades spridda fragment av ben och keramik. Ej vedartsbestämt träkol från urnan daterades till mellersta-ynge förromersk järnålder (360-100 BC, kalibrerat med 1 Sigma). I gravens omedelbara närhet, intill schaktväggen, påträffades spridda fragment av ett annat kärl samt drygt 160 gram brända ben, vilket Ängeby tolkar som rester efter ytterligare en grav. Ingen nedgrävning kunde dock iakttagas i detta fall. Övriga anläggningar inom den öppnade ytan – företrädesvis stolphål och källphål – bedömdes vara av boplatsskarakter. Efter avslutad förundersökning lades ytan igen och därefter har inga fler insatser skett på platsen. Således är det omöjligt att fastslå huruvida gravarna utgör en del av en större gravgrupp eller ett gravfält. Gisela Ängeby menar dock att gravarna "... med största sannolikhet legat inom en begravnings- och boplatssmiljö, en miljö som förr torde ha varit täckt av de gravstenar, som i *Hollandia Antiqua* måleriskt beskrivs som "föreställa lika som afhuggne och förtorkade trädstammar i en skog" (Richardson 1752)." (Ängeby 2000:16).

8.1.4. Åsby, RAÄ 160 Ås socken

Området är beläget på nordöstra sidan av en åsrygg, med utsikt ner mot Viskans dalgång något hundratal meter norr därom. Det finns inga kända fasta fornlämningar i lokalens omedelbara närhet, närmaste kända gravhög återfinns omkring 500 meter bort. I samband med en förundersökning av boplatssläm-

ningar påträffades också en brandgrav, i Ewa Rybergs rapporttext benämnd som "bengömma" utan spår efter vare sig keramik, hartstättning eller metaller (Ryberg 2004). Anläggningen ifråga utgjordes av ett 0,7x0,5 meter stort, mycket tunt sotigt område med en tydligt avgränsad nedgrävning i ena delen (0,4x0,4 m stor) i vilken de brända benen befanns koncentrerade. Utefter beskrivning och ritningar i plan och profil kan man konstatera att anläggningen i mångt och mycket påminner om de gravar som påträffades i Altona utanför Laholm (se nedan).

Lite drygt ett kilo brända ben återfanns i en sotigt, men nästintill kolfri fyllning. Den osteologiska analysen (utförd av Caroline Arcini) visar att det rör sig om ett barn, 10-12 år gammalt, som har gravlagts här. Arcini tolkar anläggningens form som att den grundare, större nedgrävningen utgör rester av själva bålet, vilket jag dock finner något motsägelsefullt med tanke på det blygsamma inslaget av kol. I direkt anslutning till själva bengömmen fanns också ett stolphål, vilket eventuellt kan utgöra spår efter en gravmarkering ovan jord.

Ulf Struckes vedartsanalys visar att såväl björk och hassel som ek och bark fanns representerade i gravens fyllning och således också bör utgöra rester från kremationsbålet. Endast ytterligare två anläggningar inom lokalen – en ugn och en grop – vedartsanalyserades. Då dessa innehöll så snarlika vedartssammansättningar – björk, ek, al och lind respektive björk, ek, och salix – finns det inget som antyder att veden till gravbålet skulle ha valts ut speciellt. Snarare skall dessa vedarter troligen ses som typiskt representativa för närområdets växtlighet.

En ¹⁴C-analys av hassel från gravens fyllning påvisar att graven med stor sannolikhet kan föras till senare hälften av äldre, eller första hälften av mellersta förromersk järnålder (400-350, 290-230 BC, kalibre-

rat med 1 Sigma). Inga fler arkeologiska insatser har skett efter förundersökningen och därför är det heller inte möjligt att uttala sig kring om barngraven var en solitär företeelse på platsen eller om den utgör del av en gravgrupp eller ett gravfält

8.1.5. Falkenberg, RAÄ 51 Falkenbergs stad
Gravfältet är beläget i förhållandevis plant och låglänt läge i södra nederdelen av en höjdrygg och i omedelbar anslutning till en liten klippformation i öst och delas i dag i nordsydlig riktning av Solhagavägen. Det finns ett flertal gravhögar i närområdet, de närmsta endast knappa 300 meter nordväst om gravfältet, likväl på ett alltför stort avstånd för att kunna anses ha spelat en lokalisering roll för gravfältets placering. Det råder ett antal oklarheter kring fyndomständigheterna på platsen. År 1927 påträffade markägaren Otto Andersson ett ej helt tydligt antal urnegravar väster om vägen, varpå ett kärl löstes in av SHM året därpå (SHM 18708). Platsen och fyndet förefaller därefter ha fallit i glömska, vilket har medfört att Solhaga servicehem senare kom att uppföras här utan någon som helst föregående arkeologisk insats. Vad som ytterligare försvårar tolkningen är att det har skett en sammanblandning av kärl på SHM och att man således inte med säkerhet kan säga vilket eller vilka kärl som faktiskt härrör från platsen. I samband med en arkeologisk utredning på vägens östra sida år 2010 påträffades dock en svårt sönderplöjd brandgrav, av vilken endast en kärlobotten återstod (Runer 2010). Vid den påföljande förundersökningen kunde ytterligare nio fragmentariska brandgravar konstateras. Förutom små mängder brända ben påträffades några enstaka kärldatagment, vilket indikerar att det rör sig om urnegravar även i dessa fall. Osteologisk analys av det blygsamma materialet påvisar att det enbart rör sig om människoben, helt utan inslag av djurben. Ben

från två av gravarna ¹⁴C-analyserades till BC 360-290, 230-170 respektive BC 160-50 kalibrerat med 1 Sigma, eller med andra ord mellersta respektive yngre förromersk järnålder (Wranning 2012:14ff). Sammantaget kan sägas att gravarna med all sannolikhet utgör de fragmentariska resterna av ett större brandgravfält av okänd ålder och utbredning, men där inslag av urnegravar från förromersk järnålder har kunnat konstateras.

8.1.6. Tröinge 4:9, RAÄ 141 Vinbergs socken

Den ensamliggande graven var belägen ganska långt ned på nordsidan av Tröingeberg, ungefär mittemellan Falkenbergs nya järnvägsstation och tunneln söder därom. Ytterligare ett par sökschakt runtomkring graven öppnades men inga fler anläggningar påträffades. Trots att det alltså rörde sig om en slutundersökning öppnades inga större sammanhängande ytor, utan arbetet begränsades till ett antal sökschakt (Rosén & Ryberg 2002:103ff). Det finns gott om synliga gravmonument på den långsträckta krönryggen av berget, det närmsta dock beläget mer än 500 meter bort från den nu undersökta ytan. Förutom brända ben innehöll den lilla gravgömman cirka 850 gram keramikskärvor, kring vilka Rosén och Ryberg skriver ”Keramiken kan därmed tolkas som en krossad gravurna, där endast buk- och bottenfragment hade bevarats. Sannolikt hade graven skadats genom plöjning.” (a.a.:106). Samtidigt beskrivs också fragmenten som varandes i relativt dåligt skick, med poröst gods som delvis är sintrat. Det framgår inte i rapporten om det även förekommer fragment med sintrade brottytor, så detta föranledde en ny genomgång av keramikmaterialet hösten 2010. Jag fann då att merparten av fragmenten är kraftigt sintrade (det är sintringen som bidragit till godsets lätta, porösa

tillstånd) inklusive i brottsytorna, vilket alltså tydligt visar att godset har sintrat *efter* att kärlet redan har fragmenterats. Således framstår detta som ett mycket gott empiriskt exempel på att någon form av likvärdig (eller samma) begravningsritual har utspelats i Tröinge som på Tjärby Norra och att keramiken alltså har lagts ned i gravgömman tillsammans med de brända benen i fragmentariskt tillstånd.

Inga metallföremål fanns i graven. Däremot påträffades ett tjugotal ej artbestämda rotknölar vid den makrofossila analysen. Det rör sig inte om knylhavre eller brudbröd, vilket påträffats i andra gravar i Sverige, men likväl väljer Karin Viklund i sin rapport att tolka rotknölar som någon form av möjligt offer eller gravgåva (Viklund 2002:173). Tyvärr utfördes inte någon vedartsanalys, men däremot identifierade Viklund ett tjugotal kvistar av ljunng i samband med makrofossilanalysen. Det framgår dock inte någonstans i rapporten om det är dessa eller något annat träkol som användes för ¹⁴C-dateringar. Den osteologiska analysen, utförd av Leif Jonsson, visar att det rör sig om en vuxen människa, mer än 20 år gammal, som gravlagts. Två ¹⁴C-dateringar av träkol från graven föreligger och dessa ger förhållandevis samstämmiga resultat (se tabell 32), vilket torde innebära att graven sannolikt kan placeras i mellersta förromersk järnålder.

8.1.7. Sannarp, RAÄ 3 Årstad socken

Lokalen som utgjordes av både ett gravfält och en samtida boplatz var belägen på en moränås, där kustslätten möter höglandets kuperade skogsmarker. Undersökningen utfördes 1990-91 och föranleddes av en expanderande grustäkt (Streffert & Strömberg 1999). Bo Strömberg beskriver i sin avhandling platsens rumsliga läge enligt följande:

”Markens former gav förutsättningar för att skapa vackra vyer för en betraktare som blickade mot den svagt vågformade åsryggen, där monument anlagts på de två mikrotopografiskt sett högsta punkterna” ...” vyerna mot alla väderstreck gav monumentala som antagligen vackra scenarier.” (Strömberg 2005:144).

Platsen hade av allt att döma varit i mer eller mindre kontinuerligt bruk från yngre bronsålder till folkvandringstid och framstår med sina välbevarade grav- och boplatzlämningar som något hittills helt unikt i halländskt arkeologiskt undersökningsmaterial. Analysen av bosättningens interna byggnadskronologi förlitar sig dock enligt min mening tyvärr något okritiskt på ¹⁴C-dateringar från osäkra kontext och för lite på typologi (Streffert 2001:151ff) och upplevs således som något svåränvänd, en problematik som jag diskuterar närmare i kapitlet om halländska förromerska boplatser. Gravfältet däremot kan bidra med desto mer matnyttig fakta. I min sammanställning väljer jag dock att enbart ta upp de gravar som av Strömberg och Streffert säkert har kunnat tidfästas till förromersk järnålder eller till periodens kronologiskt omedelbart tangerande närhet.

Vid slutundersökningen undersöktes allt som allt sexton gravmonument i form av tre högar, sju runda stensättningar, två ovala stensättningar, en kvadratisk stensättning, en brandgrop under klumpsten, två blockgravar och två resta stenar (Streffert och Strömberg 1999:34). Totalt kom 34 olika gravgömmor, fördelade på nio olika gravskick att undersökas. Femton av dessa har bedömts härröra från förromersk järnålder. Gravfältsbrukarnas vanligen förekommande tradition att återanvända äldre gravmonument vid nedsättning av sekundärgravar, i kombination med vissa svårtolkade handlingar, som att exempelvis dela upp benen från en och samma person i flera grav-

Anl nr	Individ	Typ	Keramik, gram	Vedart	Markering	Metall	¹⁴ C	Period
95:b	Vuxen/tonåring	Urnegrop	130	Ek	Flack stensättning, rund	-	2440±100 BP, BC 761-407	YBRÄ-ÄFRJÄÄ
85:b	Vuxen, äldre	Brandlager	233	Asp, Björk, Al, Ek	Stensättning, kvadratisk	Trekantsfibula Cu	2320±100 BP, BC 725-208	¹⁴ C:YBRÄ-MFRJÄÄ Fibula: YFRJÄÄ
95:g	Barn 3-4 år	Urnegrop	59	Björk, Al, Bok	Flack stensättning, rund	-	2280±100 BP, BC 512-185	Ä-MFRJÄÄ
95:h	Vuxen man	Urnegrop	1406	Hägg, Björk, Asp	Flack stensättning, rund	-	2220±100 BP, BC 394-176	MFRJÄÄ
85:a	Äldre man	Urnebrandgrop	369	Brakved, Ek	Stensättning, kvadratisk	-	2220±100 BP, BC 394-176	MFRJÄÄ
82:c	Äldre man, Barn 6-7 år	Brandgrop	2219		Stensättning, rund	Fibula (nål) Cu	2200±70 BP, BC 369-197	Keramik: Ä-MFRJÄÄ, Metall: YBRÄ-MFRJÄÄ ¹⁴ C: MFRJÄÄ
82:a	Se 82:c	Urnegrav	611	-	Stensättning, rund	Skära, halvmåneformad Fe	-	Keramik: Ä-MFRJÄÄ, YFRJÄÄ, Skära: YFRJÄÄ-ÄRJÄÄ
73	Vuxen	Brandgrop	169	Björk	Klumpsten	-	2170±100 BP, BC 369-117	M-YFRJÄÄ
80:c	Vuxen, äldre	Urnegrop	288	-	Sekundärgrav i hög	Nålhuvud Cu	2150±100 BP, BC 364-103	Metall: Ä-MFRJÄÄ, ¹⁴ C: M-YFRJÄÄ
80:b	Människa, ej spädbarn	Urnegrop	251	-	Sekundärgrav i hög	1 Remsölja Cu, 1 nit Fe, 1 bleck Fe	2110±100 BP, BC 355-35	Metall: Ä-MFRJÄÄ, ¹⁴ C: M-YFRJÄÄ
52:c	Vuxen, äldre	Brandlager	1665	-	Stensättning, rund	2 beslag Fe, 1 Bältesbeslag med rektangulär platta Fe, 1 fragment Cu		Keramik Ä-MFRJÄÄ, beslag YFRJÄÄ
74:a	Vuxen, äldre	Urnegrop	84	-	Primärgrav i stensättning, rund	-	-	FRJÄÄ
86:d	Människa, ej spädbarn	Urnegrop	574	-	Sekundärgrav i hög	-	1970±100 BP, BC 107-AD 131	YFRJÄÄ-ÄRJÄÄ
95:j	Kvinna tonåring/vuxen	Urnegrop	3292	Björk, Al	Flack stensättning, rund	-	1930±90 BP, BC 42-AD 200	YFRJÄÄ-ÄRJÄÄ
93:h	Vuxen, äldre	Urnegrop	797	-	Hög	1 Skära, halvmåneformad Fe, 1 kniv Fe, 1 Spetsigt föremål Fe, 1 Krumkniv, S-formad Fe	-	YFRJÄÄ-ÄRJÄÄ

Tabell 30: Sannarp, RAÄ 3 Årstad socken. Samtliga daterade (arkeologiskt och/eller naturvetenskapligt) förromerska gravar i kronologisk ordning.

gömmor, har medfört att materialet är ganska svårtolkat. I likhet med exempelvis Tjärby Norra (grav 56) finns det också ett par exempel där ¹⁴C-analys, käriform och metallföremål motsäger varandra rörande den enskilda gravgömmans faktiska datering. I tabellen nedan är alla gravar som Strömberg och Streiffert har bedömt vara förromerska sammanställda i mer eller mindre kronologisk ordning. I de fall det

råder uppenbar diskrepans mellan fynddatering och naturvetenskaplig datering så har jag låtit sistnämnda styra. Därmed inte sagt att detta skulle vara det mest rätta, då det yngsta inslaget i en anläggning rimligen också torde motsvara anläggningens maximalt äldsta datum. Den genomgående anmärkningsvärt höga standardavvikelsen i ¹⁴C-resultaten diskuteras inte av Strömberg och Streiffert, men jag tolkar detta

generella mönster åtminstone delvis som ett utslag för att metoden kanske ännu inte hade nått dagens förhållandevisa exakthet för drygt tjugo år sedan när dateringarna utfördes (se tabell 30).

Flera intressanta parametrar kan direkt iakttagas. Det geografiska läget inledningsvis, på en höjd med utsikt, är något som går igen i flera halländska förromerska gravmiljöer, liksom även i Västergötland (Artelius & Lindqvist 2007). Just höjdlägen och/eller närheten till vattendrag förefaller ha utgjort närmast klassiska lokaliseringsparametrar i båda dessa regioner, dock ej i det enskilda fallet Tjärby Norra. Jag återkommer till detta senare.

Även om dominansen av björk i Sannarpsgravarna inte är lika tydlig som i Tjärbygravarna så har likväl närvaro av björk noterats i fem av sju vedartsanalyserade gravar, vilket också innebär att det är det enda träslag som förekommer lika frekvent i gravmaterialet. Även om det analyserade materialet är litet så bör man i sammanhanget notera att sju träsorter har identifierats inom boplatsen och där var det istället brakved som dominerade. Ser man därefter till gravfältets individsammansättning så är den uppenbara åldersmässiga snedfördelningen anmärkningsvärd, inte minst den närmast totala avsaknaden av separata barngravar. I sammanhanget bör nämnas att detta är ett mönster som går igen under hela gravfältets brukandetid – den stora merparten av de ytterst få barn som har kunnat identifieras har varit gravlagda tillsammans med vuxna individer, sällan ensamma. En annan intressant skillnad gentemot förhållandena i Tjärby rör den kronologiska fördelningen av metaller. Liksom i Tjärby förefaller det i Sannarp dröja fram till yngre förromersk järnålder innan järn dyker upp i gravarna, men till skillnad från i Tjärby så försvinner inte bronset i och med järnets ankomst, utan har istället fortsatt att brukas parallellt under till synes

hela perioden. Vidare kan man ana en tendens till successiv ökning av antalet metallföremål i metallförande gravar under den förromerska järnålderns senare hälft. Det verkar i stort sett enbart vara äldre personer som begravts med metaller, till skillnad mot i Tjärby, där metallföremål finns representerade bland alla ålderskategorier. Alltför få Sannarpsgravar har kunnat könsbestämmas för att man ska kunna uttala sig om eventuella genderrelaterade kopplingar till gravar med närvaro av metallföremål.

Inga sintrade eller på annat sätt sekundärt eld-påverkade kärl noterades i gravarna i samband med rapportarbetet. Däremot var det så vanligt med endast kärffragment – ibland från flera olika kärl – att Strömberg tar upp fenomenet till diskussion i sin avhandling. Han diskuterar det faktum att då hela och/eller intakta kärl oftast är vad som visas upp i litteraturen så har detta sannolikt också kommit att prägla arkeologens syn på källmaterialet – man förväntar sig inget annat än att gravkärllet skall ha varit nedställt intakt. Om endast fragment påträffas så bortförklaras detta ofta med frostsprängningar, rötter eller andra naturliga processer som skadat kärlet efter att gravgömmen förslöts. Strömberg håller dock inte för omöjligt att det i många fall kan ha varit fråga om symboliska nedläggningar av kärffragment, kärl som redan slagits sönder och vars delar har fördelats till olika platser och sammanhang. Den engelska termen för detta är *enchainment*, vilket innebär ett medvetet och strukturerat fragmentiserande av föremål och därefter fördelning av dess beståndsdelar (Strömberg 2005:221, se även Chapman 2000:23ff). Strömbergs tankegångar är av största intresse med tanke på gravsedan med de förstörda kärnen på Tjärby Norra och jag har all anledning att återkomma närmare till detta fenomen senare. Vid en förnyad genomgång av keramikerna i de förromerska gravarna fann jag enstaka

sintrade fragment i grav 82:c (Fnr 115,116) och i grav 52:c (Fnr 43-44). I förstnämnda fall förekommer svag sintring enbart på enstaka mynningsfragment, vilket är alltför lite för att kunna påvisa att kärlet skulle ha varit med på bålet. I sistnämnda fall fanns dock ett mindre kärl som uppvisade partiell sintring även i brottsytorna, vilken indikerar att kärlet kan ha spruckit – eller bibringades i redan fragmenterat tillstånd – på bålet.

8.1.8. Skrea Backe, RAÄ 29 Skrea socken

Den exceptionella gravgömmen påträffades hösten 2008 i samband med en mindre efterundersökning av en bortodlad gravhög, belägen i absoluta krönläge av Skrea Backe, med milsvid exponering och utsikt åt flertalet väderstreck och såväl Åtrans som Suseåns dalgångar (Wranning 2010b, 2010c). Graven – tre personer gravlagda i en importerad brons- och järnkittel – var djupt nedgrävd i alven. Det har i skrivande stund inte gått att klarlägga gravgömmans relation till den bortplöjda högen, men man kan teoretisera kring tre möjliga alternativ. Antingen var kittelgraven en mycket djupt nedsatt sekundärgrav i en äldre hög, eller så har den vid ett senare tillfälle täckts av en yngre hög eller så utgjorde den faktiskt själva primärgraven i högen. Av dessa hypotetiska alternativ anser jag dock det sistnämnda vara minst troligt.

Den kända fornlämningsbilden på och kring Skrea Backe är rik på framförallt gravhögar och runda stensättningar. Närmsta gravhög återfinns än i dag endast ett fåtal meter från kittelgraven och enligt muntliga uppgifter från den äldre lokalbefolkningen har fler högar funnits i den omedelbara närheten uppe på åsryggen. Gravens fysiska lokalisering i landskapet påminner i mångt och mycket om flertalet andra halländska förromerska gravplatser, här om än dock avsevärt mer accentuerat, men därvid upphör också de

mesta av likheterna. Kitteln i sig är länets mest tydliga exempel inte bara på keltiska influenser i formspråket utan faktiskt på direkt import av prestigevaror från södra Centraleuropa, närmare bestämt från regionen norr om Alperna och söder om Donau i nuvarande Österrike. Även gravgåvorna i övrigt skiljer sig från det generella mönstret; såväl de tre järnknivarna som det spetsiga, handtagsförsedda och prylliknande föremålet uppvisar i både formgivning och ornamentik en mycket hög hantverksskicklighet (Henriette Lyngstrøm, personligt meddelande 2009-10-01) och den halvmåneformade krumkniven ger ytterligare en antydning till den eller de gravlagdas socioekonomiskt höga dignitet (Hedeager 1990:122f, 137f, Nicklasson 1997:28, Räf 2001:28). Förutom metallföremålen hade även tre kulfintor och fyra-fem fossiliserade svampdjur – så kallade kattskallar eller rasselstenar – lagts ned i kitteln. Dylika fossiler förekommer inte naturligt i Halland, utan har sannolikt importerats hit från Bornholm eller Gotland, där de är vanligt förekommande och blir ett mycket vanligt inslag i gravar just under yngre förromersk järnålder (Arnberg 2007:190). Även om det här bör påpekas att det alltså inte rör sig om fossiliserade sjöborrar, vilket påståtts i tidigare redogörelser, så antar jag att de uppfattats på likvärdigt sätt av brukarna och därmed också fyllt en likvärdig funktion som sjöborrarna. Anne Carlie skriver i sin bok om husoffer att sjöborrar troligen har trots besitta någon form av magisk skyddande kraft och att de har påträffats i gravar från hela förhistorien. Som förmodade skyddsamuletter i byggnader dyker de dock först upp under förromersk järnålder (Carlie, A. 2004:155ff), det vill säga under samma period som kittelbegravningen i Skrea skedde. Det är dock i detta sammanhang viktigt att tillägga att sjöborrar, trots sin omvittnade popularitet runtom i Sydsandinavien, är ytterst ovanliga i halländskt förhistoriskt material,

såväl i gravar som i boplatssammanhang.

Inslaget av kol och sot i kitteln var så gott som obefintligt, till skillnad från hur situationen oftast ser ut i samtida halländska gravar. Då kraftigt inslag av sot och kol brukar tolkas som ett tecken på att benen ganska vårdslöst har samlats in direkt ifrån bålplatsen, så bör rimligen förhållandena i kitteln indikera det motsatta, eller med andra ord: benmaterialet förefaller här ha blivit omsorgsfullt rengjort innan det lades ned i kitteln.

Som redan nämnts kunde Anna Kloo Anderssons osteologiska analys påvisa att tre personer hade gravlagts i kitteln; ett barn i 10-14-årsåldern, en man i 30-40-årsåldern och en kvinna som var omkring 50-60 år eller något äldre. Förutom de tre människorna fanns också ett får och ett lamm, två språngben från en gris samt en fågel av ej identifierad art eller storlek i kitteln (Kloos Andersson 2009). Förekomsten av djur och/eller mat i gravar från denna tid är ytterst ovanligt jämfört med såväl föregående som efterföljande perioder. Exempelvis kan nämnas att Nicklasson i sin genomgång av samtliga kända vapengravar från äldre järnålder på svenska fastlandet endast har funnit två förromerska gravar som också innehöll djurben (Nicklasson 1997:135).

Ytterligare en intressant företeelse – i mångt och mycket den kanske mest intressanta – med kittelgraven är de tre individernas internt kronologiska förhållande. Tack vare att ben från varje enskild individ ¹⁴C-daterades framgick det att personerna inte dött samtidigt. Av allt att döma har kvinnan som sista person dött under tidig yngre förromersk järnålder, medan barnet dött åtminstone någon generation tidigare och mannen ytterligare minst något hundratal år tidigare (se tabell 32). Jag tolkar företeelsen som ett tecken på att man här velat sammanföra personer med någon form av samhörighet – reell och/eller sym-

bolisk – till den sista vilan i denna magnifika grav. Vad handlingen än har inneburit och hur den än har gått till så ger dess blotta bekräftelse en helt ny aspekt till såväl dubbelbegravningar som de gravar där ¹⁴C-analyser och fynddateringar motsäger varandra. Ett gravskick som innefattar dylika återbegravningar kan oundvikligen ställa till stora tolknings- och förståelseproblem.

Endast en mycket begränsad yta på platsen har varit frilagd hittills. När kitteln togs upp kunde dock en intilliggande grav i form av en grop med sot, kol och brända ben noteras i schaktväggen. Ytterligare en mindre brandgrav med kol, sot och brända ben påträffades i ett schakt ett tiotal meter öster om kittelgraven, av allt att döma utanför den sönderplöjda gravhögen. Inga som helst dateringar eller analyser föreligger från dessa två anläggningar i skrivande stund. Dock antyder deras blotta närvaro att vi här möjligen rör oss i en mer omfattande gravfältsmiljö.

8.1.9. Skrea 6:68, RAÄ 224:1 Skrea socken

I samband med en förundersökning av boplatsten RAÄ 224 påträffades även en brandgrav (Kadefors 2011). Föreliggande ¹⁴C-analyser indikerar att boplatsten har varit i bruk företrädesvis under brons- och äldre järnålder, vilket således torde innebära att graven var anlagd omedelbart invid – eller rentav inom – en samtida boplatst. Lokalen är belägen nära Skrea kyrka, på den västra utlöparen av Skrea Backe, endast en dryg kilometer från ovan refererade kittelgrav. Undersökningsområdet sluttar lätt ned mot väst, där terrängen öppnar sig med fin utsikt mot syd. Mot norr och ost stiger området upp mot mer bergiga partier. I den lilla gravgömmen påträffades brända ben och de fragmentariska resterna av ett krossat kärl, vilket av allt att döma hade lagts ned trasigt tillsammans med de brända benen. Den osteologiska analysen visar att

det rör sig om en äldre man som har gravlagts. Mannen hade begravts helt utan gravgåvor (Kloo Andersson 2011). Det grova, ljusröda kärngodset är snarlikt vissa av godstyperna på Tjärby Norra, men visar inga tecken på sintring eller att ha utsatts sekundärt för höga temperaturer. Utförd ^{14}C -analys av utvalda ben visar att graven kan härledas till mellersta, eller möjligen inledningen av yngre förromersk järnålder (se tabell 32).

Hösten 2012 kom lokalen att slutundersökas, men rapporten är i skrivande stund ännu inte klar. Jag har dock fått möjligheten att ta del av ^{14}C -analyser och av Torbjörn Brorssons keramikanalys (Brorsson 2014/manus). Vid slutundersökningen påträffades ytterligare sex brandgravar, varav fem innehöll keramik. Det rör sig om förhållandevis små mängder, men Brorsson finner i samtliga fall spår efter sekundär, kraftig uppvärmning. I något enstaka fall har noterats sintring. Utifrån den kraftiga värmen i kombination med den genomgående sparsamma mängden närvarande skärivor sluter sig Brorsson till att kärnen har varit med på gravbålen och därefter nedlagts i trasigt tillstånd. Gravläggningarna torde således ha varit mycket lika de vi känner ifrån Tjärby Norra. Totalt fyra ^{14}C -analyser föreligger, förundersökningsgraven inkluderat, varav två faller inom det svårpenetrerade "BC 800 – 400-träsket" och två härleds till mellersta eller möjligen inledningen av yngre förromersk järnålder (se tabell 32). Inga metallföremål påträffades i gravarna. Osteologisk analys har ännu ej redovisats. Som ovan nämnt pågår materialbearbetning och rapportarbete i skrivande stund och tolkningen kan således komma att förändras, men den preliminära tolkningen är att boplatzlämningarna är något äldre än gravarna, vilka dock synes ha anlagts med platsens tidigare strukturer i färskt minne (Kadefors, muntlig uppgift).

8.1.10. Lynga, RAÄ 151:1 Harplinge socken

Lokalen är belägen 18-20 meter över havet, i ett flackt böljande åkerlandskap med ett påtagligt inslag av flygsandsdyner. Omkring 400 meter söder om undersökningsområdet återfanns förr den numera utdikade Lynga sjö och området mellan sjön och gravarna beskrivs på laga skifteskartan som kärmark. Gravarna upptäcktes vid en schaktdragning inför en ny vattenledning. Således är det endast en långsmal sträcka genom ett sannolikt större gravfält som har undersökts (Wattman 1997). I de öppnade schakten fanns även boplatzrelaterade lämningar i form av härदार, stolphål och gropar. Av föreliggande dateringar från två härदार att döma, så är det dock framförallt under yngre romersk järnålder och folkvandringstid som lokalen fungerat som boplatz.

Omkring 350 meter nordnordost om gravfältet fanns en boplatz (RAÄ 155) som enligt fyndmaterial och ^{14}C -analyser har etablerats under yngre förromersk järnålder. Bosättningen förefaller därefter ha varit i kontinuerligt bruk under hela äldre järnålder till och med folkvandringstid. (Carlie, L. 2006).

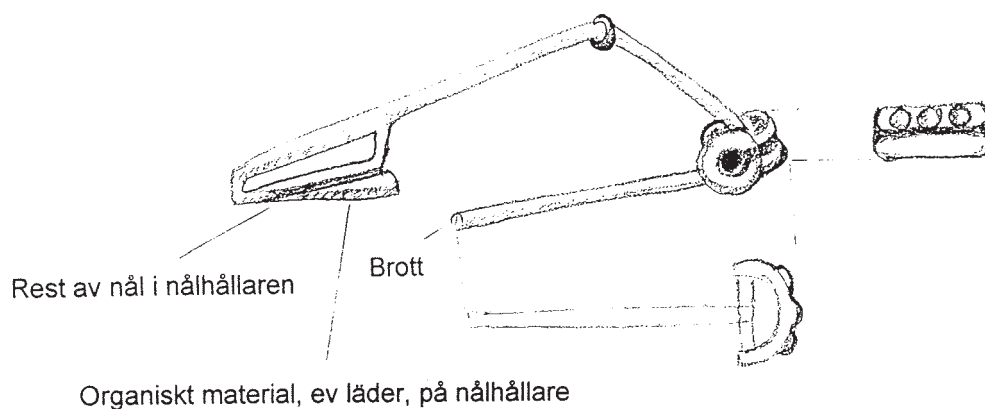
En möjlig gravhög återfinns endast ett femtiotal meter norr om de undersökta gravarna. Gravhögens äkthet är dock inte utredd, den 15-20 meter i diameter stora och halvmeterhöga förhöjningen kan möjligen också bara vara en flygsandsdriva. Närmsta säkra monument, gravhögen RAÄ 30 återfinns en kilometer söder om platsen. I sökschaktet påträffades fem brandgravar samlade på en svag förhöjning i åkermarken, nästan att betrakta som något av ett mikrotopografiskt krönläge. En av brandgravarna – en urnegrav över en vuxen individ – ^{14}C -daterades till vikingatid, vilket är ett mycket intressant resultat i skenet av västgötska förhållanden. Tore Artelius och Mats Lindqvist har där noterat ett flitigt förekommande vikingatida

återbruk av förromerska gravfält, ett återbruk som oftast skett efter månghundraårig inaktivitet på platserna (Artelius & Lindqvist 2007:121ff). Den vikingatida brandgraven i Lynga framstår därmed som det hittills enda kända halländska exemplet på detta fenomen, även om en vikingatida närvaro i form av lösfynd även kunde noteras på Tjärby Norra. Än mer intressant ter sig denna vikingatida grav, då den av allt att döma också kan ses som en relativt tydlig indikator på att de äldsta gravarna på platsen ännu var markerade ovan jord flera hundra år efter gravfältets förromerska brukandeperiod och alltså spelade en viss rumsligt lokalisering roll för den yngsta järnålderns människor.

De fyra förmodat förromerska gravläggningarna utgörs av en vuxen individ i en brandgrop med ben spridda i hela fyllningen (A3), en vuxen trolig kvinna i en urnegrav (A4) med fragment efter ytterligare två kärl, en vuxen kvinna i en bengrop (A5) med spridda keramikfragment efter två små kärl, samt en vuxen kvinna i en trolig urnebrandgrop med en trekantsfibula av järn (A6) (se fig. 36 nedan). ¹⁴C-analys av kol i sistnämnda grav resulterade i en folkvandringstida

datering, men då fibulan är en typisk trekantsfibula, med en liten ring fästad vid vinkeln på ryggen, typologiskt hemmahörande i yngre förromersk järnålder, så råder det inget tvivel om att det daterade kolet på ett eller annat sätt har råkat hamna i anläggningen långt efter dess tillblivelse. Fibulan är av samma typ – Kostrzewskis typ K – som trekantsfibulorna vid Tjärby Norra (se kapitel 5) och i Esprahögen (se nedan) och hör till en grupp som enligt Brøndsted är mycket vanligt förekommande på Bornholm och allmän i kustområdet öster om Oders mynning, mellan Oder och Persante (1960:66).

Den notabla dominansen av osteologiskt bestämda kvinnogravar och den totala avsaknaden av barn kan rent hypotetiskt vara en möjlig indikation på att vi här rör oss inom ett parti av ett större gravfält med delvis genderstyrd rumslig organisation av gravarna. Observationen är av relevans då tendenser till gruppering efter kön och ålder tidigare har noterats vid Ekehögen (Cullberg 1973:42) och möjligen också kan anas vid Backa Röd (a.a.:60). Även på Tjärby Norra noterades motsvarande tendenser, men i detta fall har de rumsliga grupperingarna även konstaterats

Figur 38: Trekantsfibula av järn, Kostrzewskis typ K, från grav A6. Illustration: Inger Nyström SVK.

ha en kronologiskt betingad bakgrund. I detta sammanhang bör också påpekas att i inget av de nämnda fallen har denna rumsliga köns- och/eller åldersfördelning varit konsekvent genomförd.

Nils Wattman skriver (1997:11) att de två små kärlen i grav A5 förfaller ha krossats innan de deponerades med benen och jämför med förhållandena i Mellby (se nedan, samt Munkenberg 1994:11f). Uppgiften om nedlagda fragmenterade kärl är mycket intressant, men min genomgång av materialet visar dock att det inte utsatts för höga temperaturer sekundärt – godset avviker rejält från Tjärbymaterialen, till skillnad från keramiken i Mellby som är identiskt med Tjärbykeramiken (se nedan). Trots att själva deponeringshandlingen i Lynga överensstämmer med praktiken i Tjärby Norra – fragmenterade kärl som aldrig fungerat som benbehållare – så förefaller alltså inte de föregående ritualerna ha varit identiskt utformade. Uppgiften om att fragment efter två kärl påträffades i och kring urnan i grav A4 förefaller i detta sammanhang närmast kunna tolkas som en indikation på någon form av hybrid mellan ordinär urnegrav och traditionen att lägga ned destruerade kärl. Därmed uppvisar de fyra förromerska Lyngagravarna spår efter tre olika gravläggningsseder – brandgropen utan föremål, gropen med krossade kärl och urnegraven där krossade kärl inkluderats.

I detta sammanhang bör nämnas att den vikingatida graven skiljer sig avsevärt från platsens övriga gravar, dels är den en vanlig urnegrav utan krossad keramik, dessutom innehöll den en större mängd, mer spongiösa ben.

Grav A4 uppvisar spår efter en förmodad markering ovan jord i form av en stolpe eller dylikt. Förutom denna troliga stolpmarkering så noterades också fyra större stenblock som stack upp en halvmeter över alven. Blocken påträffades i omedelbar anslutning till

gravarna, vilket föranleder Wattman att spekulera om de ursprungligen kan ha utgjort gravmarkeringar, men som under senare tid har ruckats ut sitt läge, exempelvis i samband med plöjning.

För att summera platsens kronologi så verkar det alltså som om det förromerska gravfältet efter att gravläggningarna har upphört istället kom att inkluderas i en boplatssyta under yngre romersk järnålder och folkvandringstid, samtidigt som åtminstone vissa av gravmarkeringarna ovan jord finns kvar. Gravmarkeringarna förefaller dessutom överleva bosättningen och föranleder upprepad gravläggning under vikingatid. I mångt och mycket verkar platsens utvecklingsförlopp överensstämma med förhållandena på Tjärby Norra – det förromerska gravfältet bebyggs under romersk järnålder och folkvandringstid, men åtminstone vissa av gravmarkeringarna överlever bosättningen, vilket föranleder en viss vikingatida närvaro på platsen.

8.1.11. Skogby, RAÄ 126 Kvibille socken

Fornlämningen var belägen cirka 29 meter över havet, på krönet av en svag förhöjning i svagt kuperad fullåkersbygd, ett drygt hundratal meter söder om Suseåns här djupt skurna ådal. Lokalens upptäckt och undersökningen av den samma föranleddes av ett planerat motorvägsbygge (Jerkemark 1996). Fornlämningssmiljön i närområdet karaktäriseras av ett antal högar väster, norr och öster om platsen. Dessutom finns uppgifter om ytterligare två, numera borttagna högar, varav en söder om och en norr om ytan. Michael Jerkemark beskriver området som en klassisk halländsk bronsåldersmiljö. Ingen av de kända gravhögarerna är dock belägna i flatmarksgravarnas omedelbara närhet, den närmaste (RAÄ 63) återfinns cirka 300 meter nordost om undersökningsområdet och kan således knappast sägas ha spelat någon omedelbar lokalisering vid valet av placering för de förromerska gravarna.

Lokalens tre brandgravar låg relativt tätt samlade, inom fem meters avstånd från varandra. Den osteologiska analysen (utförd av Caroline Arcini) visar att en troligtvis vuxen/tonårig individ var gravlagd i den flacka brandgropen A331, medan den mindre men djupare A352 innehöll två benkoncentrationer; en vuxen/äldre individ i det övre lagret och en ej närmare bestämbar människa i det undre. Den mycket grunda brandgropen A279 undersöktes vid förundersökningen och benen däri har inte analyserats. I samband med förundersökningen påträffades en fjärde brandgrav ett tiotal meter från de andra tre, men då denna var belägen utanför det egentliga exploateringsområdet undersöktes den aldrig. Området är mycket kraftigt uppodlat och endast bottarna av de tre gravarna återstod. Likväl anar man en viss likhet i profil mellan A279, A331 och de gravformer som också noterats i Åsby (se ovan) och i Altona (se nedan), med stora grunda anläggningar med en liten fördjupning i ena ändan i vilken benkoncentrationen var belägen. Ingen av de tre Skogbygravarna innehöll vare sig keramik eller metallfynd. Inte heller innehöll analyserade makrofossilprov någonting. Kol i A331 vedartsanalyserades dock och visade sig utgöras av björk. ¹⁴C-analys av sagda björkkol förlägger graven till yngre förromersk järnålder (se tabell 32). Man bör rimligen anta att övriga gravar är ungefär samtida, alternativt att gravarna varit tydligt markerade ovan jord, som vägledning för de efterlevande vid nästa gravläggning.

Förutom de fyra brandgravarna innehöll den avbanade ytan endast ytterligare en anläggning, i form av en stor grund hård.

8.1.12. Eldsberga, RAÄ 128 Eldsberga socken

Lokalen är belägen långt ned på nordsluttningen av den fornlämningsrika Eldsbergaåsen. Den synliga fornlämningsmiljön i närområdet domineras framförallt av ett stort antal gravhögar. Den förromerska brandgraven påträffades i ett sökschakt i samband med en förundersökning av ett större boplatsoområde, vilket huvudsakligen kan dateras till yngre bronsålder och äldre järnålder. Delar av boplatsten har tidigare undersökts och då påträffades långhus som typologiskt kan dateras till yngre bronsålder – förromersk järnålder, men ¹⁴C-dateringar indikerar att platsen även har varit i bruk under äldre bronsålder (Carlie, L. 1996). Vid nu genomförda förundersökning lokaliserades även ett långhus som typologiskt kan dateras till yngre romersk järnålder eller folkvandringstid (Mattsson 2010). Graven förefaller således ha anlagts omedelbart invid en samtida bosättning. Ett knappt hundratal meter sydost om brandgraven – inom den nu förundersökta ytan – har tidigare funnits två nu bortodlade gravhögar (RAÄ 131). Trots närheten kan det dock knappast påstås att gravhögen ifråga haft någon uppenbart lokalisering roll vid valet av placeringen av den nu undersökta brandgraven.

Den lilla gravgömmen innehöll brända ben, sot och kol, samt tre lätt sintrade keramikfragment. Inga övriga föremål påträffades. Den osteologiska analysen, utförd av Ann-Charlotte Fandén, visar att den gravlagda var en vuxen individ i 20-40 årsåldern.

Vedartsanalysen visade att kolet uteslutande utgjordes av björk. ¹⁴C-analys utfördes på utvalda ben och gav en datering till mellersta förromersk järnålder (se tabell 32).

Hösten 2010 frilades drygt 320 kvadratmeter yta kring brandgraven i syfte att avgöra om det fanns mer gravar på platsen. Graven visade sig då dock var en so-

litär (Mattsson och Tegnhed 2010). Området är inte så uttalat hårt plöjt och graven var nära två decimeter djup, så om det funnits fler gravar av samma art i det omedelbara närområdet borde man rimligen även ha funnit spår av dessa.

8.1.13. Altona, RAÄ 12:2 Laholms stad

Lokalen är belägen i svagt böljande åkermark, cirka 25 meter över havet, omedelbart sydväst om Lagans här ravinartade ådal. I samband med utrednings-sökschaktning påträffades en rektangulär, 1,8x1,0 meter stor brandgrav cirka trettio meter nordnordost om den monumentala gravhögen Snickers hög (RAÄ 12). Själva gravgömman i den rektangulära nedgrävningen (A892) utgjordes av en mindre fördjupning i nordväst, där en koncentration av brända, till synes närmast kolfria ben återfanns. Kol i graven daterades till yngre förromersk järnålder (Perneby 2003a). Vid förundersökning av lokalen samma år öppnades en mindre yta upp på platsen och ytterligare en grav påträffades då strax invid den förstnämnda. Graven – A389 – hade snarlik rektangulär/oval form och mätte 1,3x0,7 meter och även i detta fall återfanns själva gravgömman i en fördjupning i nordväst. Här var det dock fråga om en svårt sargad urnegrav med brända ben och bottenpartiet av ett polerat finmagrat kärl. I gravgömman påträffades dessutom hartsbitar, vilket tolkas som spår efter ytterligare en behållare, eventuellt någon form av gravgåva i form av ett bikärl. Omedelbart invid den skadade gravgömman fanns också en hälliknande sten, vilken sannolikt antingen har fungerat som täcksten eller alternativt varit en bottensten som kärlet stått på. Ett fåtal meter söder om A389 återfanns resterna av ytterligare en rektangulär, 1,8x0,9 meter stor nedgrävning (A1532). Endast 0,2 gram ej identifierbara brända ben återfanns ytligt i den tunna nedgrävningen. Baserat på

de tre anläggningarnas inbördes rumsliga förhållande samt deras påtagligt överensstämmande former och dimensioner tolkar Åsa Perneby sistnämnda anläggning som de troliga resterna efter en tredje, hårt sönderplöjd grav (Perneby 2003b). Cirka 700 meter söder om gravgruppen finns ett större, endast förundersökt boplatsområde (RAÄ 30), vars dateringar och fynd antyder om aktiviteter från yngsta bronsålder fram till omkring Kristi födelse (Wranning 2000, 2003).

8.1.14. Kullsgård, RAÄ 2:2 Laholms stad

Brandgraven var belägen endast cirka femton meter väster om en gravhög (RAÄ 2:1) och påträffades av markägaren cirka 0,3 meter under markytan vid grävning i ett potatisland hösten 1946. Lokalen återfinns i plan åkermark på en fornlämningsrik, svagt markerad östvästlig höjdrygg en dryg kilometer söder om Lagan. I gravgömman fanns cirka 1 dl brända ben och ett hundratal keramikfragment. Fynden löstes in av SHM året därpå och erhöll då katalognummer SHM 23666. Ingen osteologisk analys föreligger. Vid mitt besök på SHM i januari 2013 kunde konstateras att kärlet var uppfört i relativt grovmagrat gods, att dess bottendiameter varit närmare 18 cm och att det hade markerad fot och insvängd mynning. Dessutom stod det helt klart att flera av kärldatamenten var sintrade, inte bara på ytan utan även i brottytorna. Kärlet hade således av allt att döma upphettats kraftigt i samband med och/eller efter att det redan gick sönder och alltså lagts ned i gravgömman i fragmenterat tillstånd. Ingen ¹⁴C-analys föreligger, men då gravskicket med det trasiga och sintrade kärlet till synes helt överensstämmer med den rådande traditionen vid Tjärby Norra och då den insvängda mynningsformen tydligt påminner om Brorssons kärldatament 1 så väljer jag att preliminärdatiera graven till förromersk järnålder.

8.1.15. Mellby, RAÄ 202 Laholms lfs

Lokalen, som påträffades och undersöktes i samband med utbyggnad av dubbelspårig järnväg (Munkenberg 1994), återfinns i det låglänta, svagt kuperade sydhalländska fullåkerslandskapet, endast cirka 500 meter öster om Smedjeån. Inga kända fornlämningar fanns registrerade sedan tidigare i närområdet, sånär som ett lösfynd i form av en stridsyxa. Dock påträffades samma säsong cirka 650 meter sydväst därom,

på andra sidan Smedjeån, den förromerska, delvis samtida boplatslämningen RAÄ 203 på en flack höjd 6-7 meter över havet (Fors & Viking 1995).

På den avbanade ytan påträffades tio glest liggande brandgravar, varav flera var svårt skadade till följd av plöjning. Det fragmentariska tillståndet för vissa av gravarna ger i kombination med den inbördes rumsliga glesheten också en antydning om att det ursprungligen kan ha funnits fler gravar på gravfältet. De i viss

Anl.nr	Individ	Typ	Keramik	Metall	Övrigt	¹⁴ C	Datering
1	1 vuxen man, 1 barn	Brandgrop	-	-			-
3	Människa	Brandgrop	18 gram. Flammigt finmagrat gods, tolkas inte som rester av gravarna	-		1910±50 BP, AD 60-140 1 Sigma, AD-230 2 Sigma	ÄRJÄÄ
6	Människa	Brandgrop	2 gram.	-		-	-
8	Människa	Urnebrandgrop	174 gram. Tjockväggigt finmagrat, flammigt bränt	-	Kraftigt sönderplöjd	-	-
9	Vuxen, 20-25 år	Brandgrop?	1gram. Samma godstyp som A8	-	-	-	-
22	Människa	Urnebrandgrop	Minst två kärl: 1299 gram mellanmagrat gods med utåtböjd mynning, 28 gram flammigt finmagrat gods med rak mynning	-	-	2250±60 BP, BC 390-200 1 Sigma, BC 400-170 2 Sigma	MFRJÄÄ
26	Människa	Urnebrandgrop?	17 gram. Tjockväggigt mellanmagrat. Skiljer sig från övrig keramik på platsen	-	-	-	-
29	Människa	Urnebrandgrop?	294 gram. Tunnväggigt finmagrat, flammigt bränt, rak mynning	-	-	-	-
38	Människa	Urnebrandgrop	775 gram. Finmagrat gods.	Ten (ev. fragment av ring), Cu-leg, med förtenad yta.	-	2020±130 BP, BC 180-AD 120, BC 380-AD 260	YFRJÄÄ-ÄRJÄÄ
44	Vuxen man	Urnebrandgrop	1734 gram. Flammigt bränt mellanmagrat gods med utåtböjd mynning	-	-	2100±80 BP, BC 190-10, BC 370-AD 80	MFRJÄÄ-ÄRJÄÄ

Tabell 31: Samtliga undersökta gravar i Mellby. Samtliga definitioner av gravarnas respektive typ och innehåll är Munkenbergs egen.

mån oprecisa och motsägelsefulla ¹⁴C-dateringarna (fyra stycken) påvisar att gravarna anlagts under mellersta och yngsta förromersk järnålder samt i ett fall under äldre romersk järnålder (se tabell 31 och 32). Skulle denna antydda månghundraåriga brukandeperiod verkligen stämma så anar vi än en gång en kraftig selektion kring vem som skulle gravläggas på platsen. Dessutom torde det enligt dylika premisser stå bortom allt tvivel att gravarna varit tydligt markerade ovan jord.

Sett i kombination med samtidigheten och den relativa närheten till Tjärby Norra (beläget endast cirka åtta kilometer nordost därom fågelvägen), är det mycket intressant att kunna konstatera att i åtminstone två av fallen (grav 22 och grav 44) förefaller delar av begravningsritualen och gravläggningen i Mellby ha utförts på ett slående likvärdigt sätt som i Tjärby. Precis som på Tjärby Norra har kärlden inte tjänat som benbehållare utan har lagts ned trasiga. Vidare visar Torbjörn Brorssons jämförande analys av keramiken från Mellby att gods och käriformer är identiska med Tjårbymaterialet. Dessutom påvisar analysen att de höga temperaturer godset utsatts för sekundärt av allt att döma skall tolkas som indikatorer på att keramiken med största sannolikhet haft en plats på kremationsbålet (Brorsson, manus). Betty-Ann Munkenberg skriver angående fyndförhållandena i graven A22 att ”Keramiken låg blandad med de brända benen på ett sådant sätt att benen knappast har legat i urnan från början, utan kärlden har krossats innan de lades ner i graven tillsammans med de brända benen” (Munkenberg 1994:11). Kring graven A38 nämns det istället att benen låg jämnt spridda i ytan och därunder låg keramiken i tre koncentrationer. I fallet grav A44 noterar Munkenberg att ”liksom i A22 verkar urnan ha blivit krossad före nedläggningen”. I detta sammanhang bör även nämnas att A22 och A44 låg tätt intill varandra, den

förstnämnda till och med överlagrade den sistnämnda något, vilket således innebär ett något motsägelsefullt förhållande gentemot föreliggande ¹⁴C-analyser.

Samtidigt som Munkenberg tydligt redovisar ett gravskick slående likt det i Tjärby Norra så är det än en gång slående hur en stelbent arkeologisk terminologi felaktigt tvingar in ett material i vedertagna kategorier som det av allt att döma faktiskt inte tillhör. Trots att Munkenberg är helt på det klara med att kärlden lagts ned i trasigt skick så benämns gravarna *urnebrandgropar*, vilket per definition dock faktiskt innebär en gravurna med innehåll nedställd i en grop, vars fyllning innehåller resterna efter bålet. Munkenbergs rapport blev något av ett personligt genombrott för mig och min studie, då det var det första fall jag fann där ett gravskick liknande förhållandena i Tjärby noggrant beskrivs. Hade man istället enbart varit hänvisad till sökningar i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS) så hade man dock, på grund av bristande adekvat terminologi – inte nåtts av annan information än att det undersökta gravfältet utgjordes av brandgropar och urnebrandgropar. Oundvikligen undrar man hur många fler sådana fall som döljer sig i fornminnesregistret, lämningar som mot bättre vetande tvingats in i fack de inte alls hör hemma i och därför inte heller är sökbara?

8.1.16. Esprahögen, Ala, RAÄ 58 Laholms lfs

Den vandaliserade bronsåldershögen Esprahögen var högt belägen på Lagadalens norra randplatå, med vidsträckt utsikt ner över ådalen. Högen räddningsundersöktes år 1927 av Viktor Ewald (Ewald 1928:197ff, 1929:257ff), kyrkoherde i Östra Karup och tillika Riksantikvariens lokala ombud i södra Halland. I gravhögen (vars centralgrav utgjordes av en ekkiste-grav från äldre bronsålder) påträffades också några

sekundärgravar från äldre järnålder, däribland en som kan dateras till yngre förromersk järnålder. Ewald skriver att graven i fråga totalt hade förstörts av två senare gravsatta ornerade urnor och beskriver gravens skick och fyndomständigheterna vid undersöknings-tillfället enligt följande:

”...lågo tjocka röda keramikbitar utbredda i V-Ö, till en längd av 54 cm och i N-S till en bredd av 25 á 35 cm...” Vid sållningen av det nedersta skiktet, i vilket de grova, röda urnebitarna lågo konglomerade med några brända ben, framkom en del rostade föremål, som visade sig tillhöra en järnfibula.” ”De översta tillhöra den romerska äldre järnåldern och under den belägna den förromerska järnåldern. Den sistnämnda (.....) har förstörts antingen av skattgravare eller av dem, som under romersk järnålder nedsatte gravurnorna...” (Ewald 1929).

Järnfibulan ifråga är en stor trekantsfibula av Kostrzewskis typ K, med en markering precis på ryggbågens knyck, i form av en förmodat påförd ring. Fibulan är således snarlik trekantsfibulorna från gravfälten Lynga och Tjärby Norra och kan dateras till senare hälften av yngre förromersk järnålder.

Fyndomständigheterna som beskrivs – koncentrationen av utbredda rödbrända keramikskärvor blandade med brända ben och en fragmenterad gravgåva – avviker starkt från de romartida gravarna, vilka snarast framställs som nedställda urnor som skadats

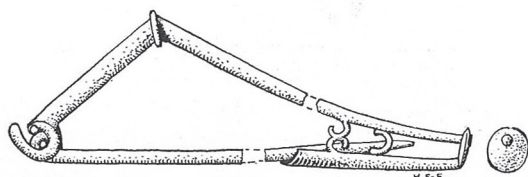

Fig. 114. Järnfibula. ²/₃.

Figur 39: Trekantsfibula av Kostrzewskis typ K. (Hämtat ur Fornvännen 1929).

vid senare tillfälle. Denna samlade beskrivning gör att jag tolkar det hela som att det förromerska kärlet mycket väl kan ha varit nedlagt i trasigt skick, medan de två yngre gravarna däremot utgörs av ordinära urnegravar. Det grovmagrade, svagt S-profilerade och på ut- och insidan med gräs avstrukna förromerska godset, avviker också kraftigt från bronsålderskeramiken i gravhögen, men är dock snarare lågbränt än sintrat (Inga Ullén, SHM, personligt meddelande 2010-12-21). Även om själva deponeringsmomentet förefaller påminna om tillvägagångssättet på Tjärby Norra så har alltså kärlet till synes inte varit placerat på kremeringsbålet.

8.2. Halländska förromerska gravar – spår efter vitt skilda traditioner

För översiktlighetens skull har de ovan redovisade lokalerna också sammanställts i tabellform (tabell 32 nästa uppslag). I tabellen framgår det tydligare att merparten av de undersökta lämningarna härrör från den förromerska järnålderns andra hälft, och då företrädesvis yngre förromersk järnålder, medan periodens två äldsta århundraden har varit betydligt svårare att belägga. Det blir i tabellen också tydligt att de olika lokalerna är alltför varierande till såväl omfattning som bevarandegrad för att kunna diskutera förekomst av metall i procentsatser. Likväl anar vi en variationsrikedom, såväl mellan som inom de olika lokalerna, rörande föremålstyper, typ av metall och antal metaller i enskilda gravar. Vidare kan man möjligen ana en svag tendens till något rikare gravar i landskapets norra hälft. Det är också endast längst i norr – på gravfältet Ekehögen – som vapengravar uppträder. Ingen av dessa innehåller dock någon full vapenutrustning, vilket således skiljer Halland från vapengravstraditionerna i Götalandskapen och i viss mån även Bohuslän (Nicklasson 1997).

Det är notabelt hur ofta spår efter markeringar ovan jord har noterats eller kunnat förutsättas utifrån gravläggningarnas interna rumsliga lägen och dateringar. Likväl benämns de gravar som ej påträffats i faktiska monument vid undersökningstillfället genomgående som *flatmarksgravar*.

När man studerar och analyserar sammanställningen ovan närmare står det snabbt klart att de halländska förromerska gravlokalerna ger ett påfallande disparat intryck. Visst förekommer en del ofta återkommande likheter, men framförallt är det de påtagliga skillnaderna som dominerar. Likheterna återfinns primärt på makronivå, rörande lokalernas yttre omständigheter; såsom exempelvis vissa återkommande drag i valet av lokalernas geografiska placering och hur de enskilda gravläggningarna har markerats ovan jord. Olikheterna framträder däremot först på mikronivå; exempelvis rörande enskilda moment i begravningsritualen och utformningen av gravgömmornas inre. I utformningen av den enskilda gravgömmans inre kan vi också utläsa att vitt skilda moment i själva begravningsritualen har varit i bruk parallellt inom det geografiska landskapsrum vi idag känner som Halland. Men låt mig först stanna upp och diskutera likheterna.

Angående de västgötska gravfälten så har Tore Artelius och Mats Lindqvist tidigare påtalat att samtliga har påträffats i åkermark (2007:9). Ytterligare typiska parametrar är att gravplatserna företrädesvis är anlagda i krönlägen och på sydsidan av åar (a.a:20). I samstämmighet med sistnämnda iakttagelser beskriver Tony Björk skånska järnåldersgravfält som "... topografiskt väl definierade, exempelvis belägna på en höjdsträckning, längs en brytpunkt mellan en plåtå och mer låglänt terräng eller längs en strandlinje". Vidare noterar han även att det är mycket vanligt att långsträckta gravfält är belägna utmed en äldre

väg (Björk 2005:97). Även flertalet gotländska förromerska gravfält är belägna på åsryggar eller andra förhöjningar i landskapet, nära sjöar, myrar eller vattendrag och har i flera fall kunnat konstateras vara anlagda utmed äldre och/eller samtida vägsträckningar, samt stundtals i direkt anslutning till äldre gravmonument (Arnberg 2007:167ff). Följaktligen har jag valt att studera de halländska rumsliga förhållandena rörande dessa fyra, i Västergötland och Skåne ofta återkommande parametrar:

- I vilken typ av brukad (eller ickebrukad) miljö återfinns de studerade lokalerna i det äldre kartmaterialet?
- Närhet till vägar i det äldre kartmaterialet?
- Topografi: höjd-/krönläge eller mer låglänt lokalisering?
- Närhet till och/eller fri siktlinje till vattendrag?

Som en femte parameter har jag dessutom valt att kontrollera huruvida äldre, synliga gravmonument finns i de förromerska gravarnas direkta närhet. Om så är fallet kan man anta att de äldre monumenten åtminstone i vissa fall också spelat en roll som strukturerande struktur i samband med valet av rumslig lokalisering av den nya gravplatsen, om det funnits i brukarnas intresse att påvisa och framhäva en identifikation med äldre tider och symboliska eller faktiska förfäder. Sammanställningen blev inte helt hundra procentig, då jag saknade tillgång till äldre kartor i ett par fall, men i övrigt blev resultatet som framgår av tabell 33 (sid 158).

Om man inledningsvis studerar tabellens tre första parametrar en i taget så är förhållandena långt ifrån lika entydiga som i de skånska och västgötska materialen. I samtliga enskilda fall råder det ett ungefärligt 50/50 förhållande, eller med andra ord ungefär

Lokal	rapport	Antal FRJÄÄ gravar totalt	Urnegrav	Krossade kär/urne-brandgrop	Brand-grop, brand-lager	Metall
Dvärred, RAÄ 357 Lindome socken	Lönn 2004	5	4	-	1	3 Fe-föremål
Ekehögen, RAÄ 10:1 Onsala socken	Lindälv 1968	200	166	-	35	44 gravar med metall (Cu och Fe); fibulor, pärlor, halsringar, skäror, gördeltill-behör, nålar och vapen
Hjälms, RAÄ 25 och 26 Fjärås socken	Jonsäter 1979	2	2	-	-	1 halsring, Cu 1 skära, Fe
Fjärås Bräcka, RAÄ 486 Fjärås socken	Ängeby 2000	2	1	-	-	-
RAÄ 160 Ås socken	Ryberg 2004	1	-	-	1	-
RAÄ 51 Falkenbergs stad	Runer 2010, Wranning 2012	11 (?)	6 (?)	-	6 (?)	-
Tröinge 4:9, RAÄ 141 Vinbergs socken	Rosén & Ryberg 2002	1	-	1	-	-
Sannarp, RAÄ 3 Årstad socken	Strömberg & Streiffert 1999, Strömberg 2005	15	1 (?)	12 (?)	2	Se tabell 30 ovan
Skrea backe, RAÄ 29, Skrea socken	Wranning 2010b, 2010c	3	1	-	2	Kittel Cu/Fe, knivar Fe, Krumkniv Fe, Syl/pryl Fe Remändes- beslag, Cu
Skrea 6:68, RAÄ 224:1 Skrea socken	Kadefors 2011, samt muntlig uppgift 2014	7	-	6	1	-
Lynga, RAÄ 151:1, Harplinge socken	Wattman 1997	5	2	2	1	1 trekants-fibula, Fe
Skogby, RAÄ 126 Kvibille socken	Jerkemark 1996	4	-	-	3	-
RAÄ 128 Eldsberga socken	Mattsson 2010	1	-	1	-	-
Tjärby Norra, RAÄ 68 Tjärby socken	Wranning 2010a	67	-	61	6	Cu: halsring, fibulor, Fe: fibulor, skäror, gördeltill-behör, nålar
Altona, RAÄ 12:2 Laholms stad	Perneby 2003a, 2003b	3	1	-	2	-
Kullsgård, RAÄ 2:2 Laholms stad	FMIS, SHM 23666	1	-	1	-	-
Ala, RAÄ 58 Laholms landsförsamling	Ewald 1928, 1929	1	-	1	-	1 Trekants-fibula, Fe
Mellby, RAÄ 202, Laholms landsförsamling	Munkenberg 1994	10	-	6	4	1 tennbelagd ten av Cu-leg, eventuellt en tunn 20 mm stor ring.

Tabell 32: Förromerska brandgravar från norr till söder i Halland. Tabellen gör inte anspråk på att vara 100% heltäckande, men ger likväl en geografisk spridning över hela länet.

Markering ovan jord	Dateringar	Period
Ja, Klumpsten	-	FRJÅÅ
Ja, resta stenar, klumpstenar, kantställda hållar	-	(Y) FRJÅÅ
-	-	YFRJÅÅ
?	2140±65 BP , 1 Sigma: 360-100 BC, 2 Sigma: 375 BC-5 AD	M-YFRJÅÅ
-	2280±35 BP , 1 Sigma: 400-350, 290-230 BC. 2 Sigma: 410-350, 320-200 BC	Å-MFRJÅÅ
-	2171±32 BP , 1 Sigma: 360-290, 230-170 BC, 2 Sigma: 370-110 BC 2085±30 BP , 1 Sigma: 160-130, 120-50 BC, 2 Sigma: 200-30 BC	M-YFRJÅÅ
-	2185±55 BP , 2 Sigma: 383-53, 2315±60 BP , 2 Sigma: 490-439, 425-200 BC	M-YFRJÅÅ
Se tabell 30 ovan	Se tabell 30 ovan	YBRÅ-ÅRJÅÅ
?	2369±72 BP , 1 Sigma: 740-650, 550-380. 2 Sigma: BC 800-350, 300-200 2227±57 BP , 1 Sigma: 380-340, 320-200. 2 Sigma: BC 400-160 2149±48 BP , 1 Sigma: 360-220, 210-100. 2 Sigma: BC360-50	M-YFRJÅÅ
-	Grav 1342: 2175±43 BP , 1 Sigma: 360-280, 260-170 BC, 2 Sigma: 380-100 BC Grav 6090: 2481±84 BP , 1 Sigma: 770-510 BC, 2 Sigma: 790-400 BC Grav 12640: 2372±57 BP , 1 Sigma: 710-380 BC, 2 Sigma: 760-360 BC Grav 100038: 2163±35 BP , 1 Sigma: 360-160 BC, 2 Sigma: 370-100 BC	M-YFRJÅÅ
Ja	YFRJÅÅ, FVT, vikingatid	YFRJÅÅ
-	2080±50 BP , 1 Sigma: BC 165-30	YFRJÅÅ
	2276±54 BP , 1 Sigma: 400-350, 300-230 BC, 2 Sigma: 420-190 BC	MFRJÅÅ
Ja, klumpstenar och ev. stolpar	Se kapitel 5	FRJÅÅ
-	2110±40 BP , 1 Sigma: 190-60 BC 1 SigmC järnålder (detta fall. ade stenrar och landia Antiqua måleriskt beskrivs som "geby härröra från , 340-320, 2 Sigma: 210-40 BC	M-YFRJÅÅ
-		FRJÅÅ
-		YFRJÅÅ
Inga spår, men Munkenberg resonerar att de rimligen bör ha varit markerade, inte minst som orientering vid efterföljande gravläggningar	Grav 22: 2250±60 BP , 1 Sigma: 390-200 BC, 2 Sigma: 400-170 BC Grav 44: 2100±80 BP , 1 Sigma: 190-10 BC, 2 Sigma: BC 370-AD 80 Grav 38: 2020±130 BP , 1 Sigma: BC 180-AD 120, 2 Sigma: BC 380-AD 260 Grav 3: 1910±50 BP , 1 Sigma: 60-140 AD, 2 Sigma: 0-230 AD 2 sigma	M-Y FRJÅÅ, ÅRJÅÅ

Lokal	Närhet till eller fri siktlinje till äldre monument (gravhög el.dyl)	Närhet till eller fri siktlinje till vattendrag	Höjd-/kränläge	Närhet till väg (enligt historiska kartöverlägg)	Läge enligt historiskt kartöverlägg
Dvärred, RAÄ 357 Lindome sn	Ja (100 meter)	Ja (bäck)	Ja	?	?
Ekehögen, RAÄ 10:1 Onsala sn	Nej	Nej	Ja	Nej	Inägor, äng (1770-77)
Hjälms, RAÄ 25 och 26 Fjärås sn	Ja, invid	Ja (sjö)	Ja	Nej	Utmark (1773)
Fjärås Bräcka, RAÄ 486 Fjärås sn	Nej (300 m)	Ja (Lygnern)	Ja	Ja	Inägor, äng (1776)
Ås, Raä 160 Ås sn	Nej	Ja (Viskan)	Ja	?	?
Falkenberg, RAÄ 51 Falkenbergs stad	Nej (300 m)	Nej	Nej (nedre regionen av höjd)	Ja	Inägor, åker (1818)
Tröinge 4:9, RAÄ 141 Vinbergs sn	Nej	Nej	Nej (nedre regionen av höjd)	Nej	Utmark (1776)
Sannarp, RAÄ 3 Årstad sn	Ja, invid	Nej	Ja	Ja	Inägor, äng (1790-91)
Skrea Backe, RAÄ 29 Skrea sn	Ja, invid	Nej	Ja	Ja	Inägor, äng (1791)
Skrea 6:68, RAÄ 224:1 Skrea sn	Nej	Nej	Nej (nedre regionen av höjd)	Nej	Utmark (1791)
Lynga, RAÄ 15:1 Harplinge sn	Ja (50 meter)	Ja (sjö)	Nej	Ja	Inägor, åker (1831)
Skogby, RAÄ 126 Kvibille sn	Nej (300 m)	Ja (Suseån)	Ja	Nej	Inägor, äng (1780)
Eldsberga, RAÄ 128 Eldsberga sn	Ja, (mindre än 100 meter)	Nej	Nej (nedre regionen av höjd)	Ja	Inägor, äng (1747)
Tjärby Norra, RAÄ 68 Tjärby sn	Ja (200 meter)	Nej	Nej	Ja	Inägor, åker (1805-11)
Altona, RAÄ 12:2 Laholms stad	Ja (30 meter)	Ja (Lagan)	Nej	Nej	Inägor, åker (1799, då dock nyligen upptagen)
Kullsgård, RAÄ 2:2 Laholms stad	Ja, invid	Nej	Nej	Ja	Utmark, dock omedelbart invid inägor, åker (1806-07)
Ala, RAÄ 58 Laholms lfs	Ja, invid	Ja (Lagan)	Nej	Ja	Inägor, åker (1848-50)
Mellby, RAÄ 202 Laholms lfs	Nej	Nej (500 meter från Smedjeån)	Nej	Ja	Utmark (1800-1806)

Tabell 33: Rumslig studie av de halländska förromerska gravarnas geografiska placering i förhållande till olika parametrar. Notera att i de fall frågetecken förekommer så har inte äldre kartmaterial funnits tillgängligt.

hälften av lokalerna var anlagda i kränläge men hälften inte och så vidare. Parametern ”närhet till väg” avviker dock något från det 50/50 förhållande de tre första parametrarna uppvisar, då en påtaglig majoritet gravar varit anlagda i mer eller mindre omedelbar anslutning till historiskt kända vägar. Väljer man istället att kombinera alla fyra parametrar så framstår dock helhetsbilden som avsevärt annorlunda. Exempelvis

uppfyller sju av lokalerna tre kriterier var medan sex lokaler uppfyller två kriterier, dock i varierande kombinationer. Med andra ord är det i nära tre fjärdedelar ($\approx 73\%$) av fallen som minst två av dessa geografiska parametrar förekommer. Endast i två fall förekommer ingen av parametrarna. Intressant att notera i detta sammanhang är att dessa båda lokaler – Tröinge och Skrea 6:68 – är anlagda på likvärdigt sätt, i nedre

regionen av en höjd och båda förefaller utgöras av små gravplatser (en respektive sju gravar) med gravar utan metallföremål. Sammantaget förefaller det alltså som att de geografiska lokaliseringarna – närhet till äldre monument, närhet till vattendrag, höjd-/krönläge samt närhet till vägar – i mångt och mycket har varit de samma i såväl hela Halland som i Västergötland och Skåne. Det bör dock tilläggas att Artelius och Lindqvists notering att de västgötska gravarna återfinns på vattendragens sydsida inte är något typiskt drag för de halländska lokalerna. Lokalerna i Ås och i Skogby återfanns visserligen söder om vattendrag (Viskan respektive Suseån), men gravarna i Lynga och Ala var belägna på norrsidan om öppet vatten (en nu utdikad sjö respektive Lagan), gravarna i Hjälms och på Fjärås Bräcka fanns väster om öppet vatten (Lygnern) och gravarna i Dvärred påträffades öster om en bäck.

Det förefaller inte finnas någon generell tendens att landskapsrummen kring större och/eller rikare lokaler (fler gravar/fler metaller) skulle uppvisa fler av de studerade parametrarna än landskapsrummen kring de mindre och/eller fyndfattiga lokalerna. Likväl anar vi närvaron av vissa förmodade värdeperspektiv i samband med den rumsliga placeringen av gravarna, exempelvis i jämförelsen mellan de två gravlokalerna i Skrea socken. De två platserna är belägna mindre än en kilometer ifrån varandra, men likväl råder enorma skillnader lokalerna emellan. Den, enligt samtida halländska mått mätt, exceptionellt rika kittelgraven var anlagd uppe på det absoluta krönläget på Skrea Backe, med milsvid utsikt, bland annat ned över två ådalar, omedelbart invid äldre (?) gravhögar, utmed en ålderdomlig vägsträcka och inom den historiska inägomarken, förhållandevis nära det historiska byläget. Den andra lokalen däremot (Skrea 6:68) – sju små brandgravar utan metallföremål – är belägen i

nedre regionen av en höjd, utan närhet till vatten och med begränsad utsikt, i ett område som enligt det historiska kartöverlägget återfinns på Skrea bys utmark, utan någon närliggande väg.

Jämfört med de västgötska förhållandena där samtliga gravplatser återfunnits i åkermark så ger de halländska gravarnas placering i det historiskt kända landskapsrummet ett synnerligen disparat intryck, då man kan notera en relativt jämn fördelning mellan lokaler såväl i åkermark och ängsmark (inägor) som på utmarken. Detta indikerar med andra ord att man för halländskt vidkommande inte uteslutande valt specifika marktyper och jordartsförhållanden för gravläggningar. Detta kan även sägas vara en intressant kontrast till den rådande situationen för halländska järnåldersbosättningar, då Lennart Carlie i sin avhandling har påvisat att dessa oftast påträffats inom historiska inägor (åker och äng), medan kända bosättningar i historisk utmark jämförelsevis är väldigt ovanligt (Carlie, L. 1999:79ff).

När man studerar detaljer på mikronivå står det otvetydigt klart att det så många gånger påstått ”anonyma” förromerska flatmarksgravskicket i själva verket erbjuder stor variationsrikedom. Faktum är att variationen på gravläggningarna är så stor att det över huvud taget inte går att prata om ett ”ordinärt” förromerskt gravskick. Vissa av de noterade variationerna verkar först och främst ha en rumslig snarare än en kronologisk koppling och är alltså inte ett resultat av en enhetlig gravlägningspraktik som har förändrats över tid. Snarare är det av allt att döma så att gravlägningsritualerna inom olika geografiska landskapsrum parallellt har innefattat delvis helt olika moment. Dessutom anas vissa socialt, eller kanske snarare ranganknutna/hierarkiskt kopplade skillnader, dock inte så uttalat inom ett och samma gravfält, även om tendenser kan anas även här. Men visst finns det också

vissa mer eller mindre genomgående likheter. Till att börja med är just brandgravsskicket helt allenarådande under hela perioden, till skillnad från i Skåne där det som tidigare nämnts börjar förekomma enstaka skelettgravar/jordfästningar under yngre förromersk järnålder (Björk 2005:52f). I detta sammanhang kan även nämnas att förromerska jordfästningar också är ett förhållandevis vanligt fenomen på Gotland, men då företrädesvis under periodens äldre fas (Arnberg 2007:180ff). Sistnämnda konstaterande ser jag som en tydlig indikation på att skelettgravsförekomsten inte enbart kan förklaras med Skånes och Gotlands kalkrika jordar med exceptionellt goda bevaringsförhållanden för obrända ben. Snarare antyder den kronologiska diskrepansen sagda områdes lämningar emellan att de faktiskt utgör spår efter helt olika regionala (eller lokala) gravläggningstraditioner, eller med andra ord ytterligare två exempel på den förromerska järnålderns variationsrika gravläggningspraktiker.

Vidare är det endast i ett enda fall – kittelgraven på Skrea backe – som vi finner animaliska inslag i de osteologiskt analyserade gravarna. Kittelgraven står dock ut så mycket från övrigt material att den delvis måste beaktas med viss särbehandling i alla jämförande diskussioner. Denna konsekventa avsaknad av djur – såväl i form av mat som i form av följeslagare – kan sägas vara spår efter en typisk förromersk tradition, då animaliska inslag i gravar är relativt vanligt förekommande under såväl föregående som efterföljande perioder. Vad som har föranlett detta geografiskt vitt utbredda traditionsbrott gentemot äldre tiders gravläggningsseder är dock lika outrett som vad som fick traditionen att försvinna lika plötsligt igen under romersk järnålder. Traditionen att inte bibringa djur, vare sig i form av följeslagare eller i form av mat, är inte enbart ett halländskt fenomen, utan verkar ha varit vida utbredd i hela

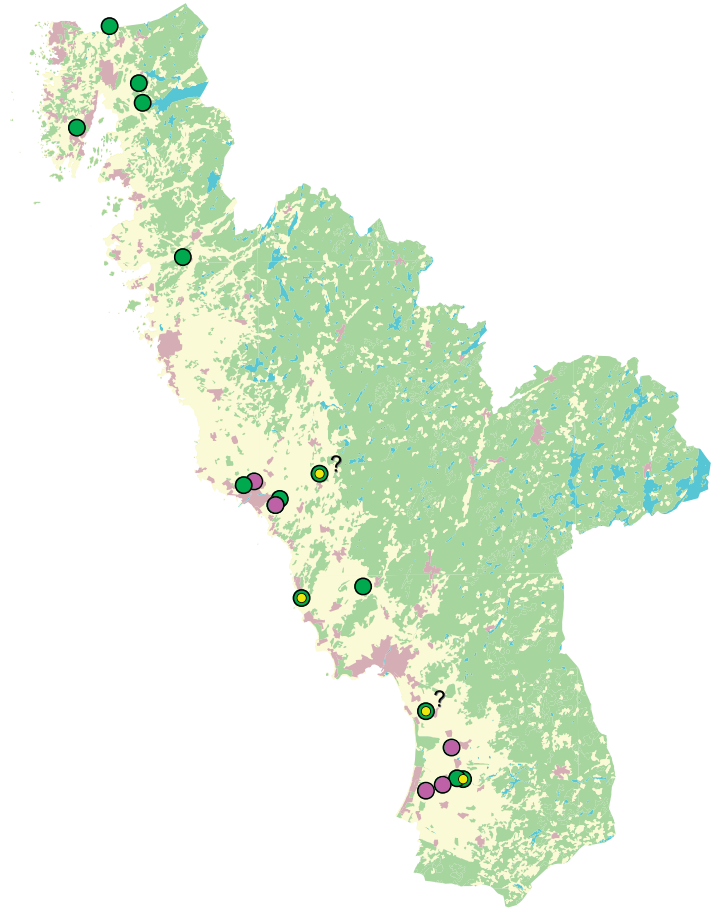
Syd- och Västsverige, tillika på Bornholm, under hela den förromerska järnåldern (Ekman 1973:230, Sahlström & Gejvall 1948:153). Detta kan ställas i bjärt kontrast mot såväl föregående bronsålderstraditioner som efterföljande seder under i stort sett resten av järnåldern (se exempelvis Jonsson 1972:135ff). Därmed kan man i detta se en generellt utbredd och konsekvent genomförd, utdragen förändring i gravläggningstraditionens mikroarkeologiska tråd i form av en avvikande, typiskt förromersk fiber. Även om den bakomliggande orsaken till handlingen – eller kanske snarare egentligen *orsaken till den uteblivna handlingen* – inte låter sig tolkas, så är det tydligt att avsaknaden av djur i gravarna varit ett medvetet val under denna tid. I detta sammanhang måste dock tilläggas att i vanlig ordning är ingen regel helt utan undantag, då björnklor faktiskt har påträffats i två mansgravar på gravfältet Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland (Sahlström & Gejvall 1948:169).

Som tidigare redovisat finner man också vissa vanligt förekommande, till synes lokaliseringselement i gravarnas närhet. Återkommande drag är mer eller mindre markerade höjd- eller krönlägen och närhet till vattendrag, samt i båda dessa fall något som i rapporterna ofta beskrivs som *en vidsträckt utsikt* eller med liknande ordalag. Det ”anonyma” gravskicket till trots förefaller det alltså precis som under bronsåldern ha varit viktigt att såväl se som synas från gravfältet.

I fallet Tjärby Norra var det tydligt hur brons successivt ersattes av järn, vilket var den enda närvarande metallen i gravarna från yngre förromersk järnålder. Denna bild har inte gått att vidimera riktigt lika otvetydigt på de andra metallförande halländska lokalerna. Metallfynd har påträffats vid nio av de studerade lokalerna och i fem av dessa fall förekommer brons även under yngre förromersk järnålder. Vad som dock är slående är att det bara är i

Tjärby Norra och i Sannarp som man med säkerhet kan notera närvaron av metaller överhuvudtaget före yngre förromersk järnålder. Dateringarna är något motsägelsefulla och oprecisa på gravfältet i Sannarp. Fynddateringarna motsäger varandra i vissa fall och de kalibrerade ^{14}C -dateringarna är överlag olyckligt vida. Dock kan man, lite beroende på hur man väljer att tolka dateringarna, i likhet med situationen i Tjärby Norra ana en dominans av brons i gravar från äldre och/eller mellersta förromersk järnålder, medan gravar med dominans av och/eller enbart järnföremål företrädesvis dateras till yngre förromersk järnålder.

Den mest uppenbara avvikelserna mellan norra och södra Halland är dock den till synes sydhalländska traditionen att lägga ned destruerade kärl tillsammans med de brända benen. Medan urnegravar och urnebrandgropar har dominerat totalt i norra Halland har det vid ett antal lokaler i länets södra hälft kunnat konstateras att urnorna här aldrig har haft en funktion som behållare för de brända benen, utan istället har nedlagts i trasigt skick. När vi först uppmärksammade den konsekvent genomförda traditionen på Tjärby Norra famlade vi inledningsvis i blindo efter referenser – var detta enkom ett utslag av en strikt mikrolokal sedvänja, eller fanns det fler platser som uppvisade spår efter samma praktik? Föreliggande sammanställning visar att Tjärby Norra inte är unikt. Dessutom anar man att olika varianter/tillvägagångssätt av denna praktik har förekommit på olika platser, dock med ett till synes likvärdigt slutresultat – kärnen i gravarna har lagts ned i trasigt tillstånd och kan därför aldrig ha fyllt någon reellt praktisk funktion i själva gravläggningmomentet. Mer eller mindre kraftigt sintrade kärnfragment – även i brottsytorna – har liksom på Tjärby Norra även kunnat konstateras i Mellby, i Kullsgård, Tröinge och Skrea 6:68 samt eventuellt i ett fall i Sannarp. En rimlig tolkning är att kärnen i samt-

Figur 40: Samtliga studerade gravlokaler, här markerade med grön prick (notera att dessa i fem fall döljs bakom en rosa prick). Rosa prickar motsvarar lokaler med så kallade brandpletter – kärl som lagts ned i fragmentariskt, sintrade skick. Gula prickar motsvarar lokaler där kärl till synes har lagts ned i fragmentariskt, men ej sekundärt eldpåverkat skick. Gula prickar med ett frågetecken invid motsvarar lokaler med närvaro av enstaka sintrade kärnfragment.

liga dessa fall har varit med på själva kremeringsbålet och där sprängts och sintrade av den mycket höga värmen. Dessutom ska möjligen även gravan i Eldsberga föras till denna grupp, trots att det i detta fall endast rör sig om tre lätt sintrade keramikfragment. Krossade kärl som av fyndomständigheterna att döma sannolikt

också har varit nedlagda i trasigt tillstånd, men som likväl inte uppvisar direkt synbara spår efter att ha utsatts för höga temperaturer sekundärt, har noterats vid Sannarp, Skrea 6:68, Lynga och i Esprahögen.

8.3. Tjärby Norra, Halland och dess samtida omvärld – gravskicket sett i ett vidare perspektiv

Vidare fördjupning i ämnet visar att praktiken att nedlägga destruerade kärl i gravarna inte enbart är fråga om ett regionalt, sydhalländskt gravskick, utan att jämförande exempel även står att finna på avsevärt längre avstånd. Faktum är att gravskicket under förromersk järnålder är näst intill allena rådande på Fyn och Bornholm och även förekommer på sydöstra Jylland och att detta uppmärksammades redan under sent 1800-tal. Trots detta har det alltså inte fått någon anmärkningsvärd genomslagskraft eller uppmärksamhet i svensk arkeologisk litteratur. Det var den danske fornforskaren Emil Vedel, som i sin roll som tillförordnad amtman på Bornholm, först kom att uppmärksamma gravskicket. Vedel utförde omfattande, systematiska utgrävningar under 1860-1880-talen (Nordisk familjebok, 1800-talsutgåvan, vol 17, V-Väring:447) och benämnde denna typ av brandgravar *Brandpletter*. Under dessa närmare tjugo år som amtman hann Vedel undersöka och noggrant dokumentera närmare tvåhundra gravar av denna typ. Tyvärr sparades i regel aldrig någon keramik ifrån gravarna (Becker 1990:69). Vedel beskriver gravarna som gropar fyllda med rester från likbålet; brända ben, eventuellt gravgods och sotfärgad jord blandat med mycket träkol. Föremålen i gravarna har inte samlats på någon speciell plats och är ofta i ofullständigt skick. Redskap, smycken och dräkttillbehör har alltid varit med på bålet, liksom skärvor av keramik kärl som i regel uppvisar spår av sekundär bränning. Nästan alla större

kärl har slagits sönder före nedläggelsen och uppträder som spridda fragment i fyllningen, medan endast små koppar och bägare kan vara nedsatta i helt tillstånd. Även de brända benen är spridda i hela gropen, aldrig samlade så som de kan påträffas i brandgropar från yngre bronsålder. Jämfört med bronsåldersgravarna, speciellt de med rensade och/eller rengjorda ben, så är mängden ben påfallande ringa. Liksom de brända benen är gravgodset ofta fragmentariskt och i flera fall kan det konstateras att så har varit fallet redan vid tidpunkten för nedläggelsen (a.a.:75f). Vedels beskrivning (här via Becker) är med andra ord på alla punkter slående överensstämmande med förhållandena vid Tjärby Norra, Mellby, Kullsgård och Tröinge.

I sin presentation av det bornholmska gravfältet Nørre Sandegård vidimerar Becker Vedels iakttagelser och skriver att kärlden i gravarna har slagits sönder före eller eventuellt under likbränningen och att de därefter har samlats ihop och lagts ned i brandgropen. Becker nämner också att då själva likbränningen har skett på en särskild plats (inte i gravarnas direkta närhet) kan det ha legat kvar skärvor från äldre likbränningar, vilket kan vara orsaken till att det i vissa gravar finns fragment av andra kärl än de som faktiskt ingick i den aktuella begravningen (a.a.:79). Vidare påpekar Becker att det dessutom är mycket vanligt att gravarna har varit markerade ovan jord med mycket små (18-40 cm höga) resta stenar, vilka ofta har placerats mitt i brandpletten (a.a. :71). Becker gör också en jämförande sammanställning av gravfälten Nørre Sandegård, Slusegård, St. Fridegård, Tofte och Blanchs Hotel och menar att det trots vissa interna variationer har rått ett gemensamt gravskick på hela Bornholm under yngre förromersk – äldre romersk järnålder. Han menar dessutom att gravtypen fanns redan under yngsta bronsålder, men att detta, trots att dessa gravar uppträder tillsammans med de

yngre, var ett fristående fenomen utan kontinuitet (a.a. 77). Birgitte Borby Hansen har dock därefter kommit att nyansera och i viss mån även ifrågasätta Beckers sistnämnda påstående. Dels visar hon att en mängd variationer såväl rörande yttre som inre gravformer förekommit parallellt under perioden även om brandpletterna utgör majoriteten (Borby Hansen 1997:43ff) och dessutom omvärderar hon Beckers dateringar. Borby Hansen påpekar att de facto endast 173 av 501 brandgravar (motsvarande 35%) inom Nørre Sandegård innehöll daterande föremål, daterbara till antingen bronsålderns p VI eller till yngre förromersk järnålder, medan resten var fyndtomma eller innehöll icke daterbara kärnfragment eller järnfragment. Därmed, menar Borby Hansen, är det inte alls orimligt att anta att flera av dessa fyndtomma eller icke daterbara gravar torde kunna härröra från äldre förromersk järnålder och därmed också knyta samman gravfältets kontinuitet (Borby Hansen 1997:12f). Genom en jämförelse bland annat med keramiken från Ole Klindt-Jensens publikation av gravfältet Mandhøj (Klindt-Jensen 1957:209ff) kan Borby Hansen sluta sig till att ett stort antal av de tidigare odaterade Nørre Sandegårdsgravarna faktiskt kan dateras till äldre förromersk järnålder (Borby Hansen 1997:13f). Borby Jensen konkluderar att förändringen från bronsålderns traditionella gravskick med rengjorda ben successivt börjar ersättas under p VI, då bålresterna börjar deponeras orensade tillsammans med det brända gravgodset i ett brandlager eller i en fördjupning – en brandplett – under rösen. Samtidigt börjar de första brandpletterna i flat mark också uppträda, oftast i närheten av rösen och ofta markerade med små stenläggningar eller stenkretsar. I dessa äldsta brandpletter förekommer såväl brons som järn, men under äldre förromersk järnålder börjar metallerna enbart utgöras av järn, samtidigt som gravar

i flat mark blir allena rådande. Merparten av dessa brandpletter kan dock dateras till yngre förromersk järnålder och dessa är ofta täckta av en större sten, vilket inte varit fallet bland de äldsta gravarna (a.a.:53f).

Intressant nog fokuserar både Becker och Borby Hansen så kraftigt på kärnformer att de helt utelämnar all diskussion kring varför brandpletterna ser ut som de gör eller hur själva gravläggningen gått till med tanke på att urnan alltså inte har fungerat som benbehållare. Inte heller görs några utblickar specifikt rörande detta gravskick. Borby Hansen gör omfattande utblickar och jämför såväl övriga Danmark som Nordeuropa och Skåne och Östersjöområdet och konstaterar att brandgravsskicket är omfattande utbredd i denna region under perioden yngsta bronsålder – äldre romersk järnålder. Jag vill dock mena att "brandgravsskick" är ett alltför generaliserande drag, medan de specifika brandpletterna alltså kommer i skymundan.

Någon som fokuserade desto mer på att försöka förstå själva gravskicket var den danske arkeologen Erling Albrechtsen, som anställdes som inspektör vid Fyns Stiftsmuseum år 1940 och som kom att vara verksam där under drygt trettio år och som i sina två monografier om Fyns järnåldersgravar gör en mycket noggrann genomgång av materialet. Albrechtsen konstaterar i band 1 att det finns gott om brandpletter på Fyn, vilka utgörs av gropar med brända ben, kol och keramik nedslängt i en enda röra. Som exempel på brandpletter med kraftigt eldpåverkad, deformerad keramik nämner han bland annat gravar från Emmelev i Hjadstrup socken, Hygindtorp i Husby socken, Håre mark i Tanderup socken, Møllegård i Skellerup socken och Havegård i Lindelse socken (Albrechtsen 1954:12, 15, 21, 23, 33). I flera fall ingår två eller flera kärn, dock ofta i så stor mängd att åtminstone något kärn gått att rekonstruera. Redan vid tiden för

Albrechtsens sammanställning rådde inget som helst tvivel om att gravformen förekom under såväl mellersta som yngsta förromersk järnålder och att gravfälten ofta haft kontinuitet in i äldre romersk järnålder. En annan mycket intressant iakttagelse är att brandpletterna ofta förekommer på samma gravfält som urnegravar, och där inte med någon rumslig uppdelning utan snarare blandat med varandra. Albrechtsen upplever dock urnegravarna som företrädesvis hörande till den yngre generationen, vilket således är rakt omvänt förhållande gentemot situationen på Bornholm. Ett annat påtagligt motsatsförhållande mellan brandpletterna på Bornholm och på Fyn/Langeland är att medan det aldrig förekommer vapen i Bornholmsgravarna så är det relativt vanligt med sköldbucklor, en- och tvåeggade svärd, spjutspetsar och andra vapenattiraljer i gravarna från Fyn och Langeland. Vid tiden för Albrechtsens monografi fanns inte mindre än trettionio lokaler med brandpletter, varav det stora flertalet utgjordes av små gravgrupper (2-9 gravar) och det största gravfältet (Hygindtorp) allt som allt innehöll fyrtiosju brandpletter. Av alla dessa drygt 200 gravar kunde endast en säkert tidfästas till äldre förromersk järnålder (p I), medan det stora flertalet lokaler uppvisar flera gravar från såväl p II som p III och vissa kan sträcka sig ända in i yngre romersk järnålder. Likväl drar sig Albrechtsen för att hävda att dessa lokaler har varit i kontinuerligt bruk (a.a.: 53ff). Trots bristen på tidiga brandpletter från Fyn och Langeland gör Albrechtsen en tillbakablick till bronsålderns gravskick och refererar till bronsåldersgravplatsen Hårbølle på Møn som undersöktes av PV Glob. De fyrtio där undersökta gravarna var alla täckta av små högar, kantade av små stenkretser. De inre gravformerna uppvisade dock en betydligt större variation; urnegravar med rensade och rengjorda ben, därnäst det nya främmande inslaget brandpletter ”...

.i hvilke ligbålets rester: brændte ben, bålasker, lerkarskår og andre oldsager uden orden indbyrdes er nedlagt i en lille rund grube i jorden”, samt urnebrandgropar, där urnan satts ned i en grop och de brända benen fyller både urnan och gropen runtom (a.a. 55). Delvis baserat på att såväl metallföremål som kärl är brandskadade så tolkar Albrechtsen även kärlden som gravgåvor, sannolikt ursprungligen försedda med mat, som följt den döde på bålet. Då han dessutom kan konstatera att antalet kärl per grav successivt ökar över tid så kopplar han detta till framväxten av ett allt rikare gravskick med fler metallföremål såsom vapen och vagnsdelar under yngsta förromersk järnålder (a.a. 58).

Albrechtsen kommenterar att under p I är det vanligt att man slår av hankarna på gravurnan i samband med nedsättningen och att det utifrån denna tradition därefter kan ha skett en utveckling till att allt förstörs. Precis som i fallet med medvetet destruerade järnföremål i gravarna antar Albrechtsen att handlingen utförts av rituella snarare än rent praktiska kärl – de krossade kärlden torde alltså vara rituellt tillintetgjorda behållare med mat och/eller dryck, endast ämnade för den döde (a.a. 64).

Johannes Brøndsted är inne på samma tankegång och menar att brandpletten representerar likbränningstanken utförd i sin fulla konsekvens; istället för bronsålderns omsorgsfulla insamling och rengöring av ben och applicering av gravgåvor i urnan så skulle nu allt följa med på bålet – även gåvor och/eller ägodelar skall transformeras tillsammans med den döde.

De äldsta beläggen för brandpletsgravskicket kan alltså dateras till yngsta bronsålder. Brøndsted betecknar brandpletten som ett främmande kulturinslag och söker dess ursprung i Hallstattkulturen, varifrån den breder ut sig mot norr, till Oder- och Weichselmynningarna och därifrån till Bornholm och den södra

Östersjöregionen. Albrechtsen och Brøndsted är dock överens om att det konservativa sydsandinaviska bondesamfundet fann svårt att till fullo anamma denna nya sed och att det är till en följd av detta urnebrandgropen uppstår – en kombination mellan gammalt och nytt. I likhet med brandpletten uppstår urnebrandgropen under sen bronsålder och fortsätter därefter genom förromersk järnålder och in i romersk järnålder. På Fyn och Langeland är urnebrandgropen lika vanligt som urnegraven under denna period, båda dock långt mindre vanliga än brandpletterna. Brandpletterna förekommer även i Öst- och Nordjylland, dock ganska sporadiskt under p II, men i fortsatt bruk under p III (a.a. 67). Den mittjyska gruppen sträcker sig från i höjd med Vejle och Varde i söder till upp mot Limfjorden i norr (Brøndsted 1960:19ff). Inom samma område förekommer också urnebrandgropen tillsammans med den i övriga Jylland dominerande urnegraven. Brøndsted skriver att det är ställt bortom allt tvivel att de två förstnämnda gravformerna har ett östligt ursprung, då de är mycket ovanliga i Jyllands västra delar. Genomgående är de fyndfattiga och keramikskärvorna i gravarna bär spår efter likbålet, medan övriga fynd ofta förefaller vara dräkt-tillbehör som alltså har burits vid kremeringstillfället snarare än att vara reella gravgåvor. Brandpletterna blir allt vanligare under p II och p III, framför allt på Bornholm, Fyn och i Vendsyssel (norra Jylland), men finns också ”här och där” på Östjylland, Langeland och Sjælland (a.a.:60). Liksom många andra noterat skriver Brøndsted att gravgåvorna ökar påtagligt under yngsta förromersk järnålder, men att det notabelt nog är just brandpletterna som innehåller de rikare utstyrlarna och inte urnegravarna (a.a.:60). Sammantaget kan man säga att medan Sydvästdanmark under periodens slutskede – under yngre förromersk järnålder – präglas av västgermansk inflytelse så

präglas alltså de danska öarna (inklusive Bornholm) och Nordjylland av östgermansk kultur och uppvisar många likheter med Schlesien, Nordöstra Tyskland och Polen, eller med andra ord området mellan södra Oder och mellersta Weichsel (Brøndsted 1960:114f, Albrechtsen 1954:67f). Till denna grupp med östliga kulturhistoriska förbindelser nämner Albrechtsen även ”*det sydlige Midtsverige*”, utan att närmare precisera vilket område han menar eller vilka fynd eller lokaler han baserar detta på.

Även ifall vare sig den sammanlagda utbredningen eller det kronologiska spridningsförloppet ännu inte är klarlagda kan man alltså börja skissera en gemensam begravningstradition som med all sannolikhet skall kopplas samman med ett maritimt baserat kontaktnät. Kontaktnätet – eller kanske snarare kontaktnäten – förefaller företrädesvis åtminstone ha kretsat kring Kattegatt, Samsö bält, Stora bält och södra Östersjön och innefattat södra Halland, norra och östra Jylland, Fyn, Langeland och Bornholm, men sannolikt även områden i nordöstra Tyskland och Polen. Återknyter vi till metallfynden i Tjårbygravarna så finner vi att kontaktnätet inte enbart innefattat själva gravläggningstraditionen utan även föremålsvärlden (i följande uppräknings, se kapitel 5 för referenser). Bronshalsringen (grav 5) kan jämföras med halsringar från just den östra region av Jylland där brandpletts-traditionen noterats tidigt och Jørgensen finner dessutom släktskap mellan dessa halsringar och tidiga polska järnåldersgrupper. De två T-formade bronsfibulorna (grav 28) hör som tidigare nämnts till Anette Biegers ”Schema B”, en förhållandevis ovanlig grupp som också förekommer bland annat i Vendsyssel (norra Jylland) och på östra Jylland, men framförallt på Fyn och på Bornholm. Direkta paralleller till kompositfibulan (grav 56) – järnfibulan med välvd bronsköld – finner man framförallt

på Bornholm men också på Gotland. Trekantsfibulan av järn (grav 13) är betydligt svårare att härleda så exakt, men omnämns av Monica Rasch som en av de vanligaste fibulatyperna inom östgermanskt område under sen förromersk järnålder. Fibulan hör tveklöst till Kostrzewskis grupp K, men jag kan inte riktigt avgöra om vare sig den eller K-fibulorna från Lynga och Lejeby även kan preciseras till den lilla grupp K-fibulor som identifierats av Flemming Kaul och Jes Martens och som företrädesvis förekommer på Bornholm, norra och östra Jylland, västra Fyn, Gotland och Polen, men även i södra Norge, samt Väster- och Östergötland (Kaul & Martens 1995:137ff). I detta föremållsammanslag bör också påminnas om Torbjörn Brorssons *kärlgrupp 1* i Tjärbymaterialiet, en kärlform som vi också känner från Kullsgård endast knappa tre kilometer sydväst därom och som återfinns närmast identiska paralleller i det samtida Bornholmska materialet. Trots ett relativt sparsmakat fyndmaterial vågar man alltså vid en sammanställning tveklöst dra paralleller till samma regioner kring Kattegatt, Samsö bält, Stora bält och södra Östersjön som där brandplettsgravarna inte bara förekommer utan ofta även dominerar gravskicket.

Efterhand bitarna faller på plats framstår det dock som desto mer anmärkningsvärt att Skåne gång efter annan faller utanför diskussionen. Kanske är detta ett utslag av den ”inneboende konservatism” som Brøndsted nämner angående nordbornas försiktighet i att direkt anamma ett nytt gravskick. Berta Stjernqvist diskuterar tidpunkten för införande av urnebrandgravsskicket i Skåne och finner även där en successiv, något tvekan introduktion. Det fram till bronsålderns period V helt förhärskande urnegravsskicket förefaller i Skåne leva kvar extra länge och förekommer under hela den äldre järnåldern (Björk 2005:59). Stjernqvist finner att förutom urnegravar med ren-

gjorda ben förekommer övergångsformer från och med period V med rengjorda ben i urnan och bålrester i gropens fyllning. Samtidigt börjar också normala urnebrandgropar med bålrester i och kring urnan att uppträda och det är i dessa sammanhang även metallföremålen i gravarna börjar visa spår efter att ha varit med på likbålet. Vid denna tid förekommer vissa fall både brandskadade och icke eldpåverkade metallföremål i en och samma grav. Från period VI finns också enstaka exempel på traditionella urnegravar där själva urnan innehåller bålrester, men alltså inte fyllningen runt urnan (Stjernqvist 1961:100ff, 110). Sammantaget antyder detta mönster hur det nya gravskicket successivt har anammats, närmast i en transformationsfas av det förra snarare än i form av en strikt, entydig övergång. Det förromerska gravmaterialet som Stjernqvist presenterar kännetecknas i mångt och mycket av fyndlösa brandgropar. Detta anonyma gravskick är dock inte någon strikt förromersk företeelse, utan uppstår också, i likhet med de andra varianterna, redan under bronsålderns period V och förekommer in i yngre romersk järnålder (Björk 2005:60). I något enstaka fall omtalas inslag av enstaka keramikfragment och i flera fall förekommer små krukor nedlagda som gravgåvor (Stjernqvist 1961:105ff). Det framgår dock aldrig i något fall om dessa småkrukor uppvisar spår efter sekundär bränning. Sammantaget uppvisar de skånska brandgravarna en stor variationsrikedom och lider enligt Björk av en många gånger bristfällig dokumentation, vilket gör materialet än mer förvirrande och svårtolkat. Skånska gravar med krossade, eldpåverkade och sintrade kärl kan alltså förekomma, men har tyvärr hittills inte uppmärksamats. Ramarna för mitt arbete omöjliggör också en dylik materialgenomgång. I sammanhanget bör dock nämnas att keramikexpert Torbjörn Brorsson med mångårig vana av skåniskt keramikmaterial i samband med sitt arbete

med Tjärbykeramiken uppgav att han aldrig någonsin har stött på något dylikt tidigare, varken i Skåne eller annorstädes.

Hur har då dessa maritimt baserade kontaktnät som bosättningen i Tjärby var involverade i sett ut? För förståelsens skull bör här inledningsvis påminnas om att man via färder med rekonstruktionen av Hjortspringsbåten vet att relativt stora sträckor kunde tillryggaläggas förhållandevis snabbt. Experiment visar att båten med en vältränad besättning kan färdas cirka 50 km på fem timmar, eller med andra ord uppemot tio mil om dagen under gynnsamma omständigheter (Kaul 2003). Hur själva kontaktnäten de facto sett ut går förstås inte att slå fast, men vad som däremot går att slå fast är att det definitivt har rört sig om betydligt mer invecklade och förfinade kontaktnät än ett sporadiskt inflöde av metallföremål och/eller ett sporadiskt inflöde av nya ideal och populära formspråk som anammades och kopierades av lokala hantverkare. Med tanke på att metallföremålen primärt förekommer i kvinnogravar skulle en möjlig tolkning kunna vara att se detta som ett tecken på långväga ingifte, eller med andra ord att de personliga ägodelarna av metall som hittats i gravarna har kommit hit med kvinnor som flyttade hit för giftermål. Ett dylikt tolkningsförslag kan vid en första anblick förefalla en aning enkelspårigt och rent av uppfattas som något av en genderbaserad envägs-kommunikation. Här måste dock påpekas att ett dylikt, månghundraårigt upprätthållet system självfallet skulle innebära att såväl män som kvinnor ”byte plats” i båda riktningar. Om vi tänker oss att sagda giftermålssystem var en (av flera) komponent inom någon form av kulturellt nätverk med stor geografisk spridning och med samma värderingar och traditioner, vilka bland annat vidmakthållits och accentuerats genom att aktörerna/grupperna inom nätverket arti-

kulerat sin egenhet gentemot andra grupper med vissa hävdvunna praktiker, exempelvis begravningsritualer, så framstår inte längre tolkningen som lika grund. Sannolikt har långt fler gemensamma traditioner och praktiker förekommit i nätverket, men just i detta fall så är det alltså en del av begravningstraditionen som avspeglas i det arkeologiska materialet.

Joakim Wehlin tecknar på ett övertygande sätt i sin avhandling hur ett dylikt maritimt nätverk – en hybridkultur – uppstått omkring 950/900 BC i det egentliga östersjöområdet och fortlevt fram till omkring 200 BC. Wehlin menar att en viktig roll i nätverkets framväxt har varit metall, först brons och senare järn, men framhåller också att länkarna mellan aktörerna varit långt mer komplicerade, intrasslade och mångtrådiga än det arkeologiskt är möjligt att belysa. Han formulerar träffsäkert dylika nätverks/länkars komplexitet: ”De innefattar uppfattning om värde och kostnad, ägandeskap och identitet, gåvor och skuld lika mycket som de involverar det praktiska beroendet av tingen i sig själva”. ”Det är dock viktigt att förstå att dessa nätverk i vilka människor lever är precis lika symboliska, meningsfulla, spirituella, religiösa och konceptuella som de är praktiska, teknologiska, ekonomiska och sociala” (Wehlin 2013:184ff). I sammanhanget är det också av stort intresse att notera att det södra partiet av Wehlins diskuterade nätverk i mångt och mycket sammanfaller med den östra halvan av det nätverk som nu framträder i föreliggande material.

Som jag tidigare visat rörande Tjärbygravfältets demografi (se kapitel 5.3.) så synes ett kontinuerligt inflöde av människor ”utifrån” varit i det närmaste essentiellt för brukandegruppens fortlevnad, närmast oavsett hur stor diskrepansen varit mellan den individsammansättning vi ser på gravfältet och brukandegruppens faktiska demografi. Genom att

låta ett dylikt inflöde/individutbyte primärt ske mellan andra samfund som delat ett flertal värderingar, traditioner och praktiker har man kunnat bibehålla den lokala gruppens särpräglade praktiker oförvanskade generation efter generation. Resonemanget kan jämföras med de kriterier för att identifiera social transformation och migration och relationen mellan språk och materiell kultur som Kristian Kristiansen formulerar i sin artikel om proto-indoeuropeiska språk (2009:115f):

- En tydlig relation existerar mellan begravningsritual, sociala och religiösa institutioner. Därför signalerar en radikal förändring i begravningsritualen en liknande/samtida förändring i tro/föreställningsvärld och institution. Om en dylik förändring sker snabbt utan föregående transition så signalerar detta en transformation av samhället under stark influens utifrån, eventuellt en migration. Vid händelse av migration avspeglas detta dock också i boplatzförändring och ekonomisk förändring.
- En tydlig, tät relation existerar mellan språk, etnisk identitet och materiell kultur som former av/för kommunikation. När ett ”paket” av materiell kultur definierar en delad symbolisk identitet som är länkad till basala sociala och religiösa institutioner (kosmologi och generella former av etnisk identitet) så förutsätter detta frekventa sociala interaktioner och ett delat/gemensamt språk för dess kontinuerliga reproduktion.
- Reproduktionen av en social och kulturell tradition i materiell kultur skapar möjligen skarpt definierade gränser mot andra sociala och kulturella traditioner. I perioder utan omfattande migration är språk troligen det

mest stabila kulturella fenomenet, följt av kosmologi och etnicitet.

I detta sammanhang måste dock också påminnas om att gravplatserna på Fyn och Bornholm till skillnad från Tjärby Norra uppvisar urnegravar, urnebrandgropar och brandpletter, tre skilda gravläggningstraditioner som av allt att döma varit i bruk parallellt. Därmed känns inte ovan redogjorda tolkningsförslag med en större, sammanhållen grupp av etnisk karaktär, med bland annat gemensamma praktiker och giftermålsutbyte helt rimligt. Visst kan långväga resor för äktenskap ha förekommit, men *en* tätt sammanhållen överregional grupp med identiska traditioner och värderingar kan det knappast vara fråga om. Med tanke på att vi finner inslag av likheter mellan alla de diskuterade områdena, men samtidigt också inslag av mer lokal prägel – inget område är till fullo identiskt med ett annat – så vågar jag anta att man istället ska tolka mönstren som spår efter ett långvarigt och väletablerat kontaktnät, väl förankrat bland alla inblandade och med vissa värderingar och praktiker gemensamma, men likväl inte alltför livligt frekventerat, strikt styrt eller identitetsartikulerande. Snarare är det så att Kattegatt, Samsö bält, Stora bält och den södra Östersjöregionen helt enkelt har varit det offentliga ”kommunikationsfönster” som under långa tider på ett eller annat sätt bundit samman människor och bidragit till att ge dem delvis lika ideal, trosföreställningar, traditioner, influenser, handelskontakter, varor och släktband med mera. Kommunikationen skall alltså inte ses som en rak linje mellan punkt A och B, utan snarare som ett intrikat, organiskt nät med mängder av kontaktytor. Inom detta nät – bestående av såväl tillfälliga som långvariga kontakter – anammade olika grupper och områden olika detaljer, vilket ledde till att vi idag inte längre kan se några helt entydiga sfärer med identiska

traditioner och materiell kultur. Kristiansen menar att upphovet till dessa förändringar kan kopplas samman med att när inflödet av brons till Norden upphörde under yngsta bronsålder så kollapsade den då rådande nordiska stormannakultur med täta interaktioner och gemensam kosmologi som hade präglat Norden alltsedan bronsålderns period II. Därefter följde under perioden 450-150 BC kulturell splittring, då ett flertal lokala grupper ersatte den tidigare gemensamma kulturen, alla med sina distinkta variationer av materiell kultur och begravningsritualer. Kristiansen menar att alla dessa förändringar antyder omfattande social transformation, eller rentav revolution, exempelvis i Jylland, där nya länkar och kontakter nu kom att knytas med den framväxande Jastorfkulturen i nordvästra Tyskland (a.a. 127f). Som ett exempel på denna kulturella "smältdegel" där olika influenser från olika håll blandats till egna lokala uttryck kan nämnas det faktum att keramiken på gravfältet Ekehögen i nordligaste Halland uppvisar mycket stora likheter med keramiken på Nordjyska gravfält såsom exempelvis Kraghede (Lindälv 1968/1980:189ff), men samtidigt uppvisar de skilda gravläggningstraditioner. Medan Ekehögen i likhet med gravfälten från Västergötland och Göteborgsregionen närmast uteslutande utgörs av urnegravar så har kärnen i Kraghede lagts ned i krossat tillstånd (Kaul & Martens 1995:150). Många forskare har under ett flertal år berört ämnet hur stor kontakten har varit mellan Nordjylland och norra Polen vid denna tid. Trots att den materiella kulturen inte är identisk ser Kaul & Martens direkta kulturella kopplingar mellan norra Jylland och Przeworsk-kulturen i centrala och södra Polen mellan Oder och Weichsel, vars gravfält i likhet med Bornholm också helt domineras av brandpletter. Här bör dock poängteras att Przeworsk-kulturen först uppstod på tvåhundralet före Kristus (Andrzejowski 2010) och

således inte kan utgöra ursprungsområdet för traditionen med destruerade kärl i gravarna. Snarare har nog Przeworsk-kulturen hämtat inspiration från den äldre (och delvis samtida) Jastorfkulturens utlöpare i Polens norra låglandsområde rörande gravläggnings-traditionerna, då gravarna inom båda dessa områden utgörs av stora gropar med bålrester, kremerade människoben och krossad keramik som har blivit sekundärbränd (Grygiel 2013:44). I detta sammanhang bör dock nämnas förekomsten av Przeworskgravar där vissa av kärldfragmenten uppenbarligen har varit med på likbålet, medan andra från samma kärl inte uppvisar några spår efter sekundär bränning. Detta tolkas som att kärlet varit krossat redan innan och att vissa av dess delar därefter valdes ut till bålet medan andra lades åt sidan och sedan placerades obrända i gravgömman tillsammans med bålresterna (Ekengren 2009:192). Även om dessa gravar på det polska gravfältet Kamińczyk dateras till tidig romersk järnålder, så är tillvägagångssättet mycket intressant att notera, då identiska exempel återfinns i Tjårbymaterialet.

I likhet med Przeworsk-kulturens tradition blev det under yngre förromersk järnålder vanligt på Jylland och Fyn – men framförallt i Vendsyssel och Himmerland – med gravar som innehöll delar av ett stort antal kärl (se exempelvis sammanställning i Bech 1980:68ff). Trots ett sporadiskt inslag av enstaka fragment från andra kärl kan denna tradition inte sägas ha varit närvarande på Tjårbý Norra. Vidare menar Kaul & Martens att den, under senare delen av förromersk järnålder nya seden med vapengravar har ett keltiskt ursprung och via Przeworsk-kulturen spreds till Skandinavien, där traditionen förefaller speciellt tidigt representerad på norra Jylland. Återigen bör nämnas att Ekehögen är den enda hittills kända Halländska förromerska lokalen som uppvisar vapengravar, men att denna tradition också återfinns på gravfälten i

Göteborgsregionen och Götalandskapen. Sammantaget framträder alltså något av ett kulturellt lappverk, där olika inslag av materiell kultur och sedvänjor tas emot, stöps om och ges en lokal prägel. Dock är det just inslagen av gemensamma traditioner och åskådningar som påvisar att dessa kontakter faktiskt har varit betydligt mer intrikata och långtgående än rena varuutbyten.

Likväl är det mycket märkligt varför en gravläggningstradition blir helt förhärskande på en plats och vanligt förekommande i södra Halland, medan helt andra ideal förefaller ha styrt gravläggningarna i norra Halland.

8.4. Destruerade kärl i gravar

Hur ska man då tolka denna handling, traditionen att bibringa kärlet – alternativt delar av kärlet – på bålet och därefter lägga ned resterna tillsammans med de brända benen i gravgömman och går det att spåra traditionens ursprung? Fredrik Ekengren diskuterar mycket kring föremålssymbolism i gravar i sin avhandling *Ritualization – Hybridization – Fragmentation* och skriver att det medvetna nedläggandet av fragmenterade föremål – exempelvis fibulor, bältesdetaljer, sporrar, verktyg, kammar, vapen och kärl – i gravar är en välkänd vana inom Germania Magna, såväl under förromersk som romersk järnålder. Spår av traditionen med fragmenterade kärl har oftast belagts i kremationsgravar, men det finns också exempel från jordfästningar. Det har dock inte gjorts något samlat grepp på detta, inga studier kring variationer i seden över tid och rum föreligger. Noteringar om närvaron av kärlfragment i gravar är enligt Ekengren vanligt återkommande i gravfältsrapporter från Sverige, Norge, Danmark, Tyskland och Polen. Ofta verkar ett kärl ha fått följa den döde på bålet och därefter har delar (*”a few of the shards”*) av detta samlats upp och lagts i graven. I andra fall har

kärlden inte varit med på bålet men likväl krossats och nedlagts. Vissa av kärlden är endast representerade med någon enstaka skärva, men det finns också exempel där det kompletta – men trasiga – kärlet är nedlagt. Ytterligare exempel visar att stora keramikskärvor ibland har använts som lock till en hel urna och det finns även ett antal exempel där krossad keramik har strötts ut över den egentliga gravgömman (Ekengren 2009:191f).

Medan alla dessa exempel rör helt fragmenterad keramik så finns också exempel på enbart partiellt fragmenterade urnor med vissa delar saknade (hankar, botten, mynningen, delar av väggen), vilket Ekengren menar indikerar att man ibland använde redan delvis trasiga kärl. I detta sammanhang bör man dock även minnas Albrechtsens studie från Fyn, Langeland och Møn, vilken påvisade att man under p I, till synes som en del av gravläggningstraditionen systematiskt har slagit av kärldens hankar (Albrechtsen 1954:64). Oavsett om det rör sig om ett återanvändande av redan partiellt trasiga kärl eller om medvetet partiellt skadade kärl så bör läsaren här även ha Tjörbymateriallets stora *kärlgrupp 7*, kärl utan mynnings- och/eller bottenbitar, i åtanke. Trots deras olika tolkningsförslag så vill jag påstå att Ekengrens och Albrechtsens respektive exempel stödjer min teori att dessa kärl verkligen skall ses som en egen grupp; kärl som medvetet nedlagts utan specifika, aktivt bortrensade kärldelar. Ekengren skriver att ursprunget till denna sed oftast brukar härledas till den nordtyska Jastorfkulturen (motsvarande cirka yngsta bronsålder – äldre förromersk järnålder), där det förekommer frekvent (a.a.:192).

Ekengren redogör för de vanligaste förklaringarna till traditionen med rituell destruering av kärl. Vissa menar exempelvis att kärlfragmenten i gravarna varit ämnade för mat och dryck, antingen i samband med måltider utförda av personerna som deltog i begravningsritualen, eller i form av gravgåvor med kost för

den döde. Andra argumenterar för att kärnen medvetet har förstörts för att inte kunna användas igen. Många har föreslagit att denna praktik var ett sätt att ”spiritualisera” eller symboliskt döda kärnen så att de kunde följa den döde till nästa liv. Ytterligare en tolkning är att skärvorna fungerade som ”pars pro toto” gåvor, eller med andra ord att de utgjorde symboliska representanter för ett helt kärnl. Dock har man inte närmare utvecklat varför denna symbolism skulle ha praktiserats. En förklaring slutligen är att det varken rör sig om gravgåvor eller personliga tillhörigheter till den döde, utan snarare att de utgör en symbolisk illustration av den avlidnes transformation från levande till död (a.a.:194f och där anförda referenser). Som en parentes i detta sammanhang bör även John Chapmans studier kring allehanda deponeringar av fragmenterat material under framförallt neolitikum nämnas, inte minst för hans uttömmande genomgång av föreliggande förklaringar till fenomenet (Chapman 2000:23ff och där anförda referenser). Angående gravskicket med krossade kärnl sluter jag mig snarast till tolkningen om att handlingen gått ut på att ”döda” kärnl och övriga gravgåvor. Samtidigt som de preparerades för den döde så gjordes de obrukbara för de efterlevande. Denna transformation gjordes än mer effektiv genom att kärnen inte bara krossades utan även följde den döde på bålet. Eller som Anders Kaliff beskriver det, elden fungerar som ett kommunikationsmedel mellan jordiskt och gudomligt och liksom den döda individen transformerades även kärnl och övriga gravgåvor med hjälp av gravbålet från människans värld till det hinsides (Kaliff 1997:70).

Enligt detta tolkningsalternativ anar vi också den helt nya syn på döds- och begravningsbegreppet som införandet av kremering torde ha inneburit. Vid jordfästningar - kistbegravningar och även i megaliter – blev just själva graven kroppens sista vilorum, från

vilket den döde sedan transformerades eller förväntades återuppstå, tillsammans med gravgåvor, mat, husdjur etcetera, som applicerats i själva vilorummet. Vid kremering däremot sker transformationen just på bålet och det som blir över betraktas mest som något av ”restprodukter” från den döde som redan har gått vidare till nästa stadium. Eller som Tore Artelius så träffande uttryckte det; ”*vid en riktigt lyckad kremeration finns inget kvar att begrava*” (Artelius, muntlig kommentar). Kaliff menar att förståelsen av innebörden i kremeringstraditionen är viktig för förståelsen av gravgömmans och de brända benens betydelse. En del av det meningsinnehåll vi ofta, med utgångspunkt från vår egen tids syn på graven, läser in i själva benpositionen och anläggandet av gravgömmen, kanske snarare bör kopplas till kremeringen i sig. Kaliff skriver att föreställningar om livet och döden generellt oftast uppträder enligt två huvudmönster i olika kulturer; 1) Man föreställer sig att den döde sover i graven. Graven är alltså den dödes boning. 2) Man tror att själen efter döden frigörs och börjar söka sig vidare till en annan existens – exempelvis ett dödsrike eller en återfödelse (a.a.:79). Vid övergången till brandgravskick flyttas således tyngdpunkten i begravningsritualen åtminstone i viss mån från graven – den dödes boning – till bålfärden (a.a.:83, 1992:68).

Kan det vara så att man med den fullständiga eldbegängelseritual som praktiserades på bland annat Tjärby Norra (där alltså inte bara den döda utan även eventuella gravgåvor, personliga ägodelar och kanske kärnl för mat och dryck lades på bålet) ansåg att just själva likbränningen var den viktigaste delen i begravningsritualen, medan brandgroparna/brandplättarna endast fyllde en funktion där de utvalda återstående fysiska resterna av kropp, tillbehör och gåvor skulle förvaras efteråt? I så fall kanske den ”viktiga/publika” – den offentligt utförda och kollektivt bevittnade

– delen av begravningsceremonin innefattade alla kringförberedelser *inför*, samt därefter *kring* bålet, medan förpassandet av ”överblivet material” till brandgropen hade en mer praktisk funktion, utförd i en mer privat sfär, av den enskilda familjeenheten? Indikationer på detta kan anas i det redan nämnda faktum att flertalet kremeringar på Tjärby Norra förefaller vara likvärdigt utförda, medan det insamlade materialet i den enskilda gravgömmen varierar.

Varken behovet att förbereda och ”inreda” gravrummet för den döde eller att nogsamt samla in samtliga ben i en urna fanns, eftersom den döde de facto redan hade rest vidare i samband med eldbegängelsen. Den kremerade döde behövde helt enkelt inte sin grav på samma sätt som en jordfäst död. Graven utgjorde med andra ord inte längre rummet för transformationen/avfärden/uppståndelsen, utan denna funktion innehades snarare istället av bålet. Ett sådant synsätt skulle också ge en rimlig förklaring till den i våra ögon rådande ovarsamheten i brandgroparna. Likväl kom gravgömmorna att markeras ovan jord – om än förhållandevis lågmält – och få en funktion som minnesplats för de efterlevande. Gravmarkeringarna kan med andra ord sägas fylla en funktion som rumsliga tidsmarkörer, den tid som varit synliggörs på platsen och förenar inte enbart de efterlevande med deras förfäder utan legitimerar och signalerar samtidigt också gruppens/släktens/samfundets långvariga hävd och brukande av platsen/området.

Enligt dessa tankegångar skulle urnegraven kunna ses som ett mellanled mellan jordfästning och brandgrop, speciellt de tidiga urnegravar där samtliga ben samlats in och i vissa fall till och med nedlagts i korrekt anatomisk ordning – kremationen har införts, men likväl finns tänket kvar att transformation/återuppståndelse eller dylikt utgår ifrån och/eller sker i själva gravrummet. Denna tveksam-

het inför den nya begravningsritualen skulle därmed också kunna förklara alla de ovan beskrivna varianter av urnegravar och urnebrandgropar. Vid tiden för införande av brandgropar har man – åtminstone inom vissa regioner – tagit kremationen och hela dess symboliska innebörd mera fullt ut till sig, då det är där och då som all transformation etcetera sker. Den döde ”behöver” därför inte sin sista viloplats, gravrummet för transformation etcetera.

Själva brandpletten skulle därmed inte i den dåtida betraktarens ögon vara en grav i samma bemärkelse som en kista eller en urna. Medan de sistnämnda var tänkta som en viloplats och/eller transformationsplats för den döde (och där personliga ägodelar, gåvor, mat, etcetera fanns redo att ta i bruk) så utgjorde brandgropen enbart förvaringsplats för överblivet restmaterial från den döde (och dennes ägodelar etcetera) som transformerats redan i och med själva eldbegängelsen. Detta är i sin tur enligt Kaliff en indikation på en rådande själsuppfattning – människans uppdelning i två eller flera delar (kropp och själ). Kaliff anser också att många gravgömmors närmast symboliska innehåll under yngsta bronsålder – äldre järnålder antyder att själva gravläggningen inte ansetts omfamna hela människan (a.a.:sid 79). I sin funktion som samlade minnesplats för de efterlevande spelade dock brandpletten (eller kanske snarare platsen – gravfältet) en lika viktig roll som exempelvis gravhögen.

Som ett påtagligt tecken på att de brända benen (de jordiska resterna), trots att den dödes själ redan avrest via kremeringsakten, ännu inte ansågs vara helt avpersonifierade utan faktiskt fortfarande representerade en specifik individ, tolkar jag det faktum att varje bengömma genomgående har separerats utan att störa någon äldre nedgrävning och att flertalet gravgömmor dessutom har markerats ovan jord. Inga sådana handlingar torde ha skett om endast det gemensamma

gravfältet och inte också den enskilda graven spelade roll som minnesplats/tidsmarkör och kanske även som kultplats. Likväl skulle en eventuell parallell tradition där benresterna efter vissa individer endast deponerades på gravfältet utan att grävas ned kunna inrymma en förklaring till det, av allt att döma, stora demografiska mörkertal döda vi inte finner några spår efter.

Enligt Bergljot Solberg (2000:61) så sker det ungefär vid järnålderns början en traditionsförändring i stora områden av Nordtyskland, särskilt i Hannover och Brandenburg, i och med att man nu börjar inkludera alla rester från likbålet (bålmörja), till skillnad från under bronsåldern när endast de oftast rengjorda benen begravdes. Denna nya tradition blev förhärskande på Östersjöns sydkust och nådde ända upp till Østfold, delvis även väster om Oslofjorden. I de västliga delarna av Nordtyskland kom denna nya gravform dock aldrig att riktigt slå igenom och ganska snart blev den gamla traditionen med rensade ben förhärskande på nytt i väst. Från området omkring Elbe och Rhen nådde dessa västliga kulturströmmar Jylland och spred sig vidare till Norges västkust och således är denna gamla tradition även dominerande på Jylland och i Västnorge, där man alltså fortsatte rengöra de brända benen före gravläggningen. Under förromersk järnåldern kommer således de två gravskicken att markera två avskilda områden i Nord-europa, ett västligt och ett östligt. Variationerna i brandgravsskicket kan med andra ord påvisa att inflytelsen – och kontakterna – från Mellaneuropa till Norden kom från två helt skilda håll och i Nordtyskland har gränsen mellan de två gravskicken till och med tolkats som en möjlig gräns mellan väst- och östgermaner.

Om det således kan anas ett påtagligt inflytande från denna östgermanska sfär vid flera lokaler i södra Halland, såväl i form av gravskick som i form av föremål såsom exempelvis K-fibulor, så finner vi på Tjärby Norra paradoxalt nog även ett visst materiellt

inslag från den västgermanska kultursfären i form av de T-formade, kulförsedda bronsfibulorna. Närvaron av dessa fibulor i en kontext med en i övrigt företrädevis östgermansk gravtradition tolkar jag som ett tecken på att sagda kulturgränser varit långt ifrån vattentäta, utan snarare har det varit fullt möjligt med vittförgrenade kontaktnät och interaktioner som har sträckt sig i båda riktningar. Som en parallell till detta kan nämnas regionen Wielkopolska i nordvästra Polen, där framförallt de norra delarna kring floden Noteć under mellersta och yngre förromersk järnålder var ett område där ett flertal materiella kulturer strålade samman och interagerade, exempelvis Pomorska-, Przeworsk- och Jastorfkulturen, var och en kraftigt influerade av LaTéné. Just här förekommer gravfält med brandpletter, K-fibulor, T-formiga fibulor med pågjutna dekorerade knoppar och ”Bornholmsfibulor” med välvd sköld (Teska & Michałowski 2013:64f, se även Woźniak 2013).

8.5. Summering. Gravfältet Tjärby Norra i skenet av dess samtida omvärld.

Genomgången av halländskt samtida material visar på en påtaglig variationsrikedom i platsernas lokalisering och inredning såväl som i de enskilda gravarnas utformning. Allt som allt kan detta ses som tydliga indikationer dels på varierande kontaktnät och influenser och sannolikt också till viss mån på varierande trosuppfattning, eller åtminstone syn på döden. Ingen plats är den andra helt lik, men generellt kan likväl sägas att en anmärkningsvärd skillnad mellan södra och norra Halland råder. Därmed har det även stått klart att den dokumenterade gravlägningspraktiken på Tjärby Norra definitivt inte varit ett unikt, mikrolokalt fenomen, utan snarare en för området allmänt vedertagen variant av en överregional tradition. Feno-

menet med nedläggning av fragmenterade kärl i graven förekommer i hela södra Halland, men det förefaller likväl vara i Tjärby med omnejd – Laholmsområdet – som traditionen finner flest parallella parametrar lokalerna emellan. Inte bara den konsekvent genomförda praktiken att bringa kärnen på gravbålen och därefter lägga ned mer eller mindre kraftigt sintrade kärldata återkommer, utan även specifika godstyper och kärldataformer förekommer inom detta område, men som inte känns från resten av den studerade syd- och västsvenska regionen. Ett liknande gravskick – så kallade *brandpletter* – har dominerat på Bornholm och även varit mycket vanligt förekommande exempelvis på Fyn, Langeland, nordöstra Jylland och även norra Polen och östra Tyskland. Inom denna sfär återkommer också exempel på de för perioden atypiska kärldataformer som påträffats i Tjärby Norra och i det närliggande Kullsgård. Vad som ytterligare indikerar direkta band och kopplingar till denna Kattegatt/Samsö bält/Stora bält/södra Östersjösfär är vissa av Tjärby Norras metallföremål, exempelvis olika fibulatyper och en halsring, vilka finner sina paralleller företrädesvis inom samma geografiska zon, men även på Gotland.

Det utvecklingsmönster som gått att följa vid Tjärby Norra, med övergång från brons- till järnföremål under senare hälften av mellersta – yngre förromersk järnålder har inte lika tydligt gått att påvisa inom andra lokaler. Likväl finns en generell tendens att gravgåvor av metall blir vanligare under denna yngre period och det är även vid denna tid som socioekonomisk rang börjar bli mer påtaglig i gravarna, exempelvis kittelgraven på Skrea backe och vapengravarna vid Ekehögen. Detta förefaller vara ett genomgående fenomen inom hela den studerade geografiska regionen, det vill säga inte enbart inom den ovan beskrivna maritima Kattegatt-/södra Östersjösfären utan även på Götalandskapens gravfält och i Skåne. På Tjärby Norra finner vi ingen anmärkningsvärt uttalad närvaro

av materiell rikedom eller social rangordning. Likväl bör man ha i åtanke blotta närvaron av enstaka metallföremål – i vissa fall i form av långväga import (bronsfibulor, kompositfibula, halsring), i andra fall föremål som på andra platser endast uppträder i ”rika” gravkontext (den stora K-fibulan) – kan vara ett uttryck (om än lågmält) för viss socioekonomisk stratifiering inom gravfältets brukargrupp. Intressant nog förefaller den procentuella andelen av metallförande gravar vara förhållandevis likvärdig (i snitt omkring 20%) mellan olika gravfält, vilket möjligtvis kan ge en svag antydning att ungefär en femtedel av befolkningen (av den befolkning vi funnit på undersökta gravfält) har varit aningen mer välbeställd än genomsnittet och utgjorts av vad man med ett anakronistiskt uttryck skulle kunna benämna ”övre medelklass”.

Ett annat genomgående fenomen inom hela den studerade regionen som bör lyftas fram är hur vanligt det faktiskt verkar ha varit att dessa, periodens så kallade *flatmarksgravar* har varit markerade på ett eller annat sätt ovan jord. Således kan den arkeologiska terminologin här sägas vara direkt felaktig, då den (till skillnad från andra gravformer) enbart beskriver lämningens nutida skick och bevarandegrad, men inte dess ursprungliga utformning.

Sammantaget vill jag påstå att Tjärby Norra såväl som periodens gravar rent generellt kännetecknas av en stor variationsrikedom, dock inte till följd av brist på långväga kontakter som ofta hävdats, utan snarare till en följd av livliga långväga kontakter inom ett flertal korsande och intrikat sammanflätade kontaktnät. Det torde således vara både omöjligt och direkt felaktigt att strikt tänka i termer kring centrum och periferi, givare och mottagare eller upphovsort/ursprungsort och anammare, eftersom man enbart kan påvisa vilka platser, områden och regioner som uppvisar liknande traditioner och influenser, men inte från vilket håll traditionerna och influenserna de facto har färdats.

9. BORTOM HORISONTEN, DEL 2 – BOPLATSEN TJÄRBY SÖDRA OCH DESS SAMTID SETT I LOKALT, REGIONALT OCH ÖVERREGIONALT PERSPEKTIV

S om tidigare nämnts i den kortfattade forskningshistoriken i kapitel 3 så finns det i skrivande stund (våren 2013) ett drygt sextiototal undersökta förromerska långhus i Halland inklusive de sju ovan redovisade långhusen i Tjärby. Tendensen att den förromerska järnåldern är en av de perioder som (tillsammans med den romerska järnåldern) avsatt mest daterande och daterade boplatzrester kan sägas vara något av en återkommande, närmast generell situation över hela Sydsckandinavien och således finns det ett mycket omfattande referensmaterial att tillgå och ösa ur när halländsk byggnadstradition och dess utveckling över tid skall sättas in i ett större sammanhang. Men vad duger de halländska huslämningarna till? Kan en noggrann sammanställning bidra med ny information kring perioden? Vad säger byggnadsutvecklingen, varierande former och dimensioner om de enskilda gårdarnas ekonomi och om det förromerska samhällets framväxt i det västsvenska område vi idag känner som Halland, dess kontaktnät, eventuella socioekonomiska variationer och stratifiering? Kan

man utifrån byggnadernas varierande dimensioner dela in bosättningarna i olika samhällsgrupper? I vilka sammanhang finner man i så fall de olika grupperingarna? Återfinns de största byggnaderna inom bosättningar med lång hävd eller inom nyetableringar och hur utvecklas dessa platser över tid? Kan man via byggstilar och andra komponenter kopplade till byggnaderna – exempelvis husofferstraditioner – spåra vilka geografiska kontaktområden som fungerat som huvudsakliga influenser? Kan man överhuvudtaget tala om *en* enhetlig byggnadsstil och *ett* enhetligt utvecklingsmönster inom det studerade landskapsutsnittet Halland? Eller rör det sig om ytmässigt mindre geografiska regioner med helt olika kontaktnät och influenser – exempelvis de som ställvis anas i gravmateriale, eller finns det kanske rentav rent lokala stilar och traditioner utan någon påtaglig påverkan utifrån?

Förutom periodens undersökta långhus i Halland så ämnar jag i min studie även presentera och diskutera ytterligare en byggnadskonstruktion från förromersk järnålder på halländsk mark, nämligen den

kvadratiska palissadbyggnaden i Kärrgård, Laholms landsförsamling. Av två anledningar väljer jag dock att göra detta först i kapitel 10; dels för att palissaden inte alls kan inkorporeras i detta kapitel långhusstudie, dels för att diskussionen kring dess kulturella bakgrund, eventuella funktion och blotta existens faller sig naturligt att väva in i slutdiskussionen kring Tjärby och dess samtida omland.

9.1. Halländska långhus – materialet och dess begränsningar, samt diskussion kring metodval

Min initiala intention var att kunna diskutera Tjärbybosättningens ekonomi, utveckling etcetera via en kombination av långhus, fyndmaterial och makrofossilanalyser. Då det blygsamma fyndmaterialet och det närmast obefintliga inslaget av makrofossilt material snabbt och oresonligt kullkastade denna förhoppning fann jag mig istället hänvisad till en jämförande analys av bosättningen enkom baserad på huslämningar. På grund av dessa begränsande premisser i Tjärbymaterialet har jag valt att inte heller lägga någon vikt vid vare sig fynd- eller makromaterial på de andra lokaler jag har studerat. Således är följande analys uteslutande fokuserad på långhusens former och dimensioner, medan diskussion kring dess funktion och rumsindelningar av nöden tvunget lämnas därhän. Det är dock min uppfattning att man i mångt och mycket kan diskutera en gårds socioekonomiska ställning och utveckling och sannolikt även något kring dess kontaktnät och influenser enbart utifrån byggnadernas storlek, former och dimensioner. Gårdens långhus har med andra ord sannolikt fungerat som markör för brukarnas sociala identitet – att visa vem man är – eller för att uttrycka brukarnas sociala ambition – att visa vem man vill vara (Rosén 2004:22). Studien syftar därmed till att upprätta en bild av Hallands gene-

relle bebyggelseutveckling och därefter söka placera in Tjärby Södra i landskapets – och i viss mån även Sydsandinavien – händelseförlopp. Målsättningen och förhoppningen är att skapa en uppfattning om var på den socioekonomiska rangskalan Tjärby Södra befann sig, samt varifrån (och om) de hämtade sina influenser. I likhet med upplägget i kapitel 8 väljer jag att fokusera på halländskt material men dessutom göra vissa jämförande utblickar bortom den halländska horisonten. Följande sammanställning är dock strikt begränsad till de halländska långhus som via naturvetenskapliga och/eller typologiska grunder har daterats till förromersk järnålder. Av naturliga skäl – lämningarnas art och bevarandegrad – så anser jag inte den mikroarkeologiska analysen lämpa sig för denna del av uppsatsen, då de mänskliga handlingarna i och kring husen knappast låter sig skönjas. Istället blir det primärt fråga om en rent komparativ analys av empiriskt grundmaterial, vilket dock förhoppningsvis skall kunna fungera som plattform för ett avstamp till en vidare diskussion kring såväl bebyggelseutveckling, traditioner och kontinuitet/diskontinuitet som socioekonomi och stratifiering.

Som tidigare nämnts (se kapitel 3) så var det först under mitten av 1980-talet som ytavbaningsteknik infördes i halländsk uppdragsarkeologi och de första huslämningarna därmed kunde börja identifieras. Således härrör allt undersökningsmaterial från de senaste dryga tjugofem åren, vilket också inneburit att de första större sammanställningarna som gjorts är av relativt ungt datum. Framförallt tre böcker spelar en essentiell roll för bilden av halländsk järnåldersbebyggelse, nämligen Lennart Carlies *Bebyggelsens mångfald* (1999) och Jörgen Streifferts *På gården* (2001) och *Gårdsstrukturer i Halland under bronsålder och äldre järnålder* (2005). Tillsammans ger dessa tre en god överblick över merparten av de järnålders-

långhus som undersökts i länet fram till slutskedet av förra millenniet. Sedan dessa böckers tillblivelse har förstås ytterligare ett stort antal halländska järnåldersbyggnader kommit att undersökas, inte minst de som återfanns i samband med Väg 117-projektet. För äldre undersökningar har ovan nämnda arbeten främst tjänat som initial katalog under mitt arbete, medan jag i samtliga fall därefter också har gått tillbaka till de ursprungliga undersökningsrapporterna. Dessutom har jag samlat in och gått igenom samtliga – eller åtminstone lejonparten av – de byggnader med fastställd eller förmodad förromersk datering som tillkommit under senare år. Med såväl det nyfunna som med det äldre materialet har jag tagit mig friheten att värdera och delvis omtolka resultaten, vilket har givit följden att ett litet antal byggnader, av en eller annan anledning bedömda som varandes osäkert eller helt felaktigt daterade, har fallit ifrån i min sammanställning. Dessutom har jag i något enstaka fall valt att inkludera en byggnad trots att den givits en helt annan datering vid avrapporteringen.

Brister som omedelbart står klara i det halländska förromerska husmaterialet är de i alltför många fall svajiga dateringarna och det – trots det numerärt relativt stora antalet – alltför ringa materialet för att våga ta alltför säkra typologiska ståndpunkter. Vid en första anblick förefaller helt enkelt inte det halländska förromerska långhusmaterialet hålla för att källkritiskt göra lika säkra perioduppdelningar som gjorts med såväl skånskt som jylländskt material (se exempelvis Artursson 2005, Rindel 1997, 1999). Vanligen är husen enbart daterade med ^{14}C -analys, vilken oftast gjorts på kol ifrån fyllningen i något av byggnadens stolphål. Många gånger baseras dateringen på en enda ^{14}C -analys och i flera fall framgår det inte vilken typ av kol som använts för dateringen. I än värre fall har anläggningar inom själva huskroppens rumsliga

utbredning men likväl ej ingående i själva byggnads-konstruktionen – såsom exempelvis härdar i ”bra” läge inom ett långhus – använts som enda datering. I andra fall har ett eller två hus på en plats ^{14}C -daterats, medan övriga på samma plats enbart har daterats utifrån typologiska jämförelser och/eller stratigrafiska förhållanden. Vidare är det ytterst sällan som fyndspridning och makrofossilmaterial kan ge någon egentlig bild av byggnadens funktion eller rumsindelning och således är det också näst intill omöjligt att diskutera skillnader, likheter och utveckling rörande de förromerska gårdarnas agrara ekonomi. Detta skall inte ses som kritik utan snarare bara som ett konstaterande av faktum – baserade på såväl bevarandeförhållanden som faktisk undersökningsmetod – och jag skall inte på något sätt sticka under stol med att jag själv under åren har varit medansvarig till vissa av dessa dateringsvarianter (se exempelvis Johansson och Wranning 2002), så även på boplatsen Tjärby Södra. Det finns alltså en del metodologiska invändningar, men med en noggrann källkritisk diskussion i de enskilda fallen ger detta samlade material ändå en grund för t.ex. komparativa analyser.

Den ovan nämnda, något ”skakiga” situationen med flera osäkert daterade långhus är dock på intet sätt unik för det halländska materialet. Efterhand som forskningen fortskrider och nytt referensmaterial tillkommer så är det dock ett viktigt och närmast naturligt led i processen att återvända till äldre material och omtolka, revidera och uppdatera detta i skenet av nytillkommet material. Som tidigare nämnts har inget samlat grepp tagits på det halländska materialet på ett antal år, men under tiden har forskningen tagit stora steg framåt i angränsande och närliggande regioner. Exempelvis har Magnus Artursson gjort en noggrann genomgång av forskningsläget för det skånska förromerska byggnadsmaterialet. I sin forsk-

ningshistorik framhäver han vikten av de tidiga pionjärarbetena av Tesch, Björhem och Säfvestad, men är samtidigt också kritisk till mycket av det material och dateringar som låg till grund för dessas slutsatser (2005:90), en uppfattning han helt delar med Martens i samma volym (2005:46ff). Artursson delar in det skånska materialet i två kronologiska huvudgrupper; hus från förromersk järnålder period I-II och hus från förromersk järnålder period III – äldre romersk järnålder. Husen inom dessa två faser delas därefter in i undergrupper som primärt baseras på storlek; mycket stora hus, stora hus, mellanstora hus och små hus. Storleksintervallen inom dessa grupper varierar beroende på kronologisk tillhörighet (se tabell 38 nedan). Artursson ser en tydlig förändring i Skåne i och med period III, då en helt ny utvecklingslinje med egna särdrag och dimensioner uppstår, samtidigt som en grupp med drag av traditioner från period I-II lever kvar parallellt. Ett typiskt drag är uppkomsten av stora (30-40 meter långa) och mycket stora (40-50 meter) långhus under p III, vilket förefaller vara ett framförallt sydsvenskt drag. Artursson presenterar ett antal tolkningsförslag kring dessa byggnaders funktion: antingen representerar de nya funktioner i husen eller så är de en följd av att vissa funktioner nu kräver större utrymme än tidigare. Alternativt kan husen också ses som ett uttryck för att markera ekonomisk status hos en stormannaklass. Förutom avsaknaden av dessa allra största långhus i östra Danmark förefaller det skånska utvecklingsmönstret under denna period i mångt och mycket stämma överens med situationen på Själland, medan utvecklingen av husformer och dimensioner ter sig annorlunda i västra Danmark (Artursson 2005). Exempel på storleksvariation i långhusen förekommer redan under period I-II och kan ses i Skåne, Själland, Fyn, Jylland, östra Mellansverige och Östergötland. Det tycks som att

de små och mellanstora husen har stora likheter i hela södra och mellersta Skandinavien under p I-II: 4-6 takbärande par, placerade i två tydligt åtskiljda grupper. Dock är långhus med fyra takbärande bockpar vanligt på södra Jylland men mycket ovanligt i Skåne. Samma sak kan sägas om små långhus med tre takbärande bockpar; denna typ är relativt vanligt förekommande på Jylland men hittills okänt i Skåne (Artursson 2005:88).

Ett annat gott exempel är P-O Rindels förnyade genomgång och omtolkning av Grøntoft (1997, 1999), vilken visar hur utvecklingen i den danska förromerska bebyggelsen ter sig. Den stora merparten långhus bibehåller här under hela förromersk järnålder sina blygsamma dimensioner på omkring 6-16 meter. De riktigt stora, förmodade stormannagårdarna i Grøntoft och Hodde uppvisar långhus på hela 23 meter, en storlek som enligt skånska mått kan sägas ha varit relativt stort under p I-II, men enbart ordinärt (bland de mindre i Arturssons grupp mellanstora hus) under p III. Typiskt för den förromerska järnåldern på Jylland, eller snarare sydvästra och centrala Jylland är uppkomsten av hägnade byar, såsom exempelvis just Grøntoft. Husen i dessa hägnade byar skiljer sig dock inte stilmässigt från samtida hus på ohägnade lokaler (Rindel 1999:89). Någon form av omläggning sker dock senast under äldre romersk järnålder, då bystrukturen förändras totalt och ersätts av grupper med individuellt hägnade gårdar (Rindel 1999:90). Ett gemensamt drag mellan den västdanska och den skånska utvecklingen kan man dock se, nämligen adaptationen av små ekonomibyggnader. Små uthus börjar uppträda på Jylland samtidigt med Rindels hustyp III, kategori B, vilket motsvarar tidigt under period II, eller med andra ord som tidigast omkring 250 BC, troligare omkring 200 BC. Uthusen är ofta placerade minst fem, högst tio meter

från långhuset (Rindel 1999:85). Det finns enstaka, dock osäkert daterade, exempel på små ekonomi-byggnader (fyrstolpshus) i Skåne redan under äldre förromersk järnålder. Däremot blir de riktigt vanligt förekommande invid långhus kopplade till period III, eller med andra ord från och med omkring 150 BC. Hus med 2-4 par takbärande par bildar ofta en tydlig enhet med intilliggande långhus under denna tid (Artursson 2005:95). Det förefaller alltså som att bruket av mindre ekonomi-byggnader på gårdsplanen slår igenom i hela Sydskandinavien inom loppet av maximalt ett drygt femtiotal år.

Trots min i kapitlets inledning något negativa ton angående bevarandeförhållanden och svajiga dateringar i det halländska husmaterialet så ska man inte låta sig nedslås alltför mycket. En enskild byggnad lösryckt ur sin kontext kan kännas svårbestämd, men tack vare att vi nu har ett så stort material att tillgå så hjälper alla de var för sig så svajiga dateringarna varandra att styrka eller ifrågasätta nytillkomna dateringar. Eller med andra ord, det enskilt svaga materialet bildar tillsammans en förhållandevis stark och användbar helhet. Tack vare den kontinuerliga tillväxten av referensmaterialet så kan också vissa tveksamma eller rentav tvivelaktiga dateringar eller hustyper i vissa fall endast några år senare bekräftas, då fler liknande byggnader redan hunnit tillkomma. Som ett exempel på detta kan nämnas de rakväggiga, mycket stora långhus (40 meter långa eller mer) – storleksmässigt kraftigt avvikande från de dimensioner som generellt kan sägas prägla periodens gängse byggnadstradition – som börjar dyka upp under sen förromersk järnålder. När den första byggnaden av denna typ påträffades i Önsvala utanför Lund under sent 1980-tal ifrågasattes dateringarna och undersökaren Lasse Wallin uttryckte i den tekniska avrapporteringen en förhoppning om att fler liknande

gårdar skulle påträffas i framtiden och kunna bidra till att rätta ut alla frågetecken (Wallin 1996). Sedan dess har fler snarlika byggnader i Skåne undersökts, exempelvis Toftanäs och Hyllie och de mycket långa byggnadernas faktiska kronologiska koppling till förromersk järnålder har därmed kunnat vidimeras (Persson 1998, Friman & Hector 2003). Likväl motogs resultaten med viss skepsis när en lika stor – dock betydligt sämre bevarad – samtida byggnad påträffades i halländska Fyllinge (Toield & Wranning 2003, 2005), men sedan ytterligare en lokal med lika stora långhus även undersökts i Fjärås Vallby (Ängeby 2005) så torde närvaron av traditionen kunna anses vara bekräftad även på halländsk mark.

Således menar jag att det bristerna till trots ändå finns mycket fakta att hämta i de halländska huslämningarna, exempelvis möjligheten till en preliminär grovindelning i äldre, mellersta och yngre förromersk järnålder, vilken i sin tur kan ligga till grund för jämförande diskussioner kring byggnadernas dimensioner och utformning genom tid och rum. Dessutom hjälper de samlade dateringarna – såväl ¹⁴C-analyser som fynddateringar och interna hustypologier – från respektive lokal till att diskutera bosättningens ”uppkomst och fall”, eller med andra ord att skapa sig en bild huruvida det rör sig om en långvarig eller mera kortlivad bosättning. Under förutsättning att en byggnads storlek också avspeglar något om gårdens socioekonomiska ställning så är sistnämnda fråga av stor vikt, inte minst när man diskuterar uppkomsten av stratifiering under perioden. När börjar vi ana en gryende differentiering i långhusens längd? Är det boplatser med långvarig hävd som successivt transformeras till mer socioekonomiskt prominenta gårdar eller uppträder dessa snarare i form av nyetableringar? Oavsett vilket så blir den naturliga följdfrågan hur dessa lokaler lever vidare in i romersk

järnålder; motsvarar dessa större förromerska gårdar embryot till den romerska järnålderns framväxande elit eller är de ett fristående fenomen?

Närmare hälften av de undersökta halländska förromerska långhuslämningarna utgörs endast av stolphålen efter de takbärande stolparna. I många av de fall där husens långsidor är bevarade saknas likväl gavlarna. Detta innebär att det endast hade återstått en nedstämmande liten mängd dugliga byggnader till jämförande analys kring huslängd om man strikt hade mätt dem från gavel till gavel. I syfte att kringgå denna allvarliga begränsning i materialet och att även kunna använda de sämre bevarade lämningarna i diskussionen har jag därför valt att i samtliga fall ange den bärande konstruktionens längd istället för respektive byggnads faktiska längd. Rent källkritiskt vet vi förstås att avstånden mellan det yttersta takbärande bockparet och husets gavel kan variera ganska avsevärt, men likväl anser jag att den bärande konstruktionens längd ger en mycket god bild av en byggnads faktiska dimensioner sett i jämförelse med en annan. Eller med andra ord, målsättningen att dela in långhusen i olika storleksgrupperingar fungerar enligt min mening fullgott även på detta sätt. Vidare kan såväl placeringen av de bärande bockparen som antalet bockpar i den bärande konstruktionen sägas fungera som indikator på byggnadens komplexitet, dess eventuella inre rumsliga och funktionella indelning. I den mån bevarade väggar – långsidor och/eller gavlar – finns så kommer dessa också att diskuteras, men först i ett senare skede av analysen, där variationer i byggnadsteknik, formspråk och utformning fokuseras.

9.2. Presentation av lokalerna

De långhus som ingår i min studie härrör från inalles trettio olika lokaler, spridda över snart sagt hela

Halland i nordsydlig riktning och avrapporterade och/eller på annat sätt publicerade senast våren 2011. Då samtliga byggnader påträffats vid uppdragsarkeologiska undersökningar och då länets exploateringar – inte minst de större linjeprojekten för exempelvis motorväg och dubbelspår – företrädesvis sker i kust- och slättbygden så är dock kunskapsläget om inlandet/skogsbygden tyvärr fortfarande i stort sett obefintligt. Till skillnad från upplägget i presentationen av halländska förromerska gravar i föregående kapitel väljer jag att enbart presentera långhusen och bosättningarna i tabellform. Detta val har gjorts dels

Figur 41: Samtliga studerade lokaler med förromerska långhuslämningar. Siffrorna motsvarar numreringen i tabell 34.

Nr på karta	Lokal	Referenser
1	Lunden, RAÄ 369, Onsala socken	Streiffert 2000, 2001:58ff, 2005:85
2	Fjärås Vallby, RAÄ 512, Fjärås socken	Ångeby 2005
3	Orred, RAÄ 449, Fjärås socken	Ångeby 2001, Streiffert 2001:61ff
4	Töringe, RAÄ 125, Vinbergs socken	Bramstång & Artelius 1997
5	Tröingeberg, RAÄ 127, Vinbergs socken	Johansson & Wranning 2002
6	Stafsinge, RAÄ 116, DO 4, Stafsinge socken	Nicklasson m.fl. 2001
7	Sannarp, RAÄ 3, Årstad socken	Streiffert & Strömberg 1999, Streiffert 2001, 2005
8	Skrea RAÄ 177, Skrea socken	Lundqvist & Persson 1999
9	Skrea RAÄ 194, Skrea socken	Olsson, Westergaard & Lundqvist 1999, Streiffert 2001:94ff
10	Heberg, RAÄ 172, 173, Årstad socken	Berglund 1992, Carlie, L. 1999:70f
11	Oktorp, RAÄ 36, Slöinge socken	Artelius 1989a, Carlie, L. 1999:69
12	Stenstorp, RAÄ 41, 115, Slöinge socken	Johansson 2000
13	Uppnora 13:1, RAÄ 91:1 Getinge socken	Carlsson 2004, Carlie, L. 1999:68
14	Mostorp 5:1, RAÄ 64, Getinge socken	Westergaard 1989, Carlie, L. 1999:68f
15	Lynga, RAÄ 155, Harplinge socken	Carlie, L. 2006
16	Kvibille, RAÄ 137, Kvibille socken	Mattsson 2011
17	Kårarp, RAÄ 76, Övraby socken	Carlie, L. 2011
18	Tegelbruket, RAÄ 45, Övraby socken	Fors & Westergaard 1998, Carlie, L. 1999:66f
19	Slottsmöllan, RAÄ 79, Övraby socken	Svensson & Westergaard, manus, Carlie, L. 1999:66
20	Hästhagen, RAÄ 96, Snöstorp socken	Westergaard 1995, Carlie, L. 1999:63
21	Brogård, RAÄ 94, Snöstorp socken	Carlie, L. 1992, 1999:63ff, Streiffert 2001:75ff, 2005:76ff
22	Fyllinge, RAÄ 106, Snöstorp socken	Toreld & Wranning 2003, 2005
23	Elestorp, RAÄ 59, Tjärby socken	Fors 1998, Carlie, L. 1999:60f
24	Tjärby Norra, RAÄ 68, Tjärby socken	Wranning 2010a
25	Tjärby Södra, RAÄ 69, Tjärby socken	Wranning 2011
26	Kärragård, RAÄ 164, Laholms landsförsamling	Wattman 1996, Carlie, L. 1999:59f, Carlie, A. 2000
27	Hov 3:5, RAÄ 56, Ysby socken	Westergaard 1993, Carlie, L. 1999:52f, Streiffert 2001:88ff
28	Mellby 14:1, RAÄ 203, Laholms landsförsamling	Fors & Viking 1995, Carlie, L. 1999:52
29	Skummeslöv, RAÄ 26, Skummeslöv socken	Viking & Fors 1995, Carlie, L. 1999:50ff, Streiffert 2001:68ff
30	Skottorp, RAÄ 22, Skummeslöv socken	Artelius 1989b, Carlie, L. 1999:49f, Streiffert 2001:92

Tabell 34: Samtliga studerade halländska lokaler med förromerska långhuslämningar, från norr till söder (jämför numrering på karta, fig 41). Tabellen omfattar merparten fullständigt undersökta, avrapporterade hus maj 2011.

av utrymmesskäl, men även för att merparten redan finns utförligt redogjorda och lätt tillgängliga i de inledningsvis nämnda avhandlingarna. Lokalerna som ingår i min studie presenteras, från norr till söder i tabell 34.

Dateringsförhållandena, eller kanske snarare kalibreringsförhållandena, är förhållandevis goda under

mellersta och yngsta förromersk järnålder, men som redan upprepats ett flertal tillfällen i texten är situationen för periodens äldsta fas rent ut sagt bedrövlig. Således är det mycket svårt, för att inte säga helt omöjligt att på naturvetenskapliga grunder avgöra om ett hus härrör från yngsta bronsålder eller äldsta förromersk järnålder. Oavsett om man använder sig

Hus nr	Lokal	Internt nr	¹⁴ C-Datering	Typologisk datering	Övrigt
1	Lunden	Hus 1	390-172 BC, 1 Sigma	MFR	
2	Fjärås Vallby	Hus 1	380-160 BC, 1 Sigma	MFR	
3	Fjärås Vallby	Hus 2	370-90 BC, 1 Sigma	M-YFR	
4	Fjärås Vallby	Hus 3	400-160 BC, 1 Sigma	MFR	
5	Fjärås Vallby	Hus 3b		MFR	Tillbyggnad av Hus 3?
6	Fjärås Vallby	Hus 4	390-190 BC, 1 Sigma	MFR	
7	Fjärås Vallby	Hus 5	410-200 BC, 1 Sigma	MFR	
8	Orred	Hus 1	400 BC-240 AD	MFR	Sex ¹⁴ C. Huset överlagras dock av hus 2a
9	Orred	Hus 2a	110 BC-70 AD, 1 Sigma	YFR-ÅRJ	Överlagrar hus 1
10	Töringe	Hus 1	BC 349 - 228 AD, 2 Sigma	?	
11	Töringe	Hus 2	BC 800-390, 2 Sigma	?	
12	Tröingeberg	Hus 1		YBRÅ-ÅFR	
13	Tröingeberg	Hus 6	750-740, 530-370 BC	YBRÅ-ÅFR	
14	Tröingeberg	Hus 2	760-680, 540-390 BC, 1 Sigma	YBRÅ-ÅFR	
15	Tröingeberg	Hus 7	380-350, 320-200 BC, 1 Sigma	MFR	
16	Stafsinge DO 4	Hus 1	380-210 BC, 1 Sigma	MFR	Ej komplett frilagat
17	Sannarp	Hus I	387-204 BC, 1 Sigma	MFR	¹⁴ C från härd inom huskroppen
18	Sannarp	Hus III	749-206 BC, 1 Sigma	Ä-MFR	¹⁴ C från härd inom huskroppen
19	Sannarp	Hus IV	105 BC-67 AD, 1 sigma	YFR-ÅRJ	¹⁴ C från härd inom huskroppen
20	Sannarp	Hus VI		MFR	
21	Skrea 177	Hus 2	525-390, 405-260	YFR-ÅRJ	
22	Skrea 177	Hus 4	400-255, 0-125	YFR	
23	Skrea 177	Hus 5		YFR	
24	Skrea 194	Hus 1		M-YFR	Flera samstämmiga men indirekta ¹⁴ C-dateringar föreligger
25	Heberg	Hus 2		Ä-MFR	Överlagras av Fe-ugn, daterad till YFR
26	Oktorp	Hus 1		YFR	Överlagrar gropsystem daterat till Ä-MFR
27	Stenstorp	Hus 11	118 BC-18 AD	YFR	
28	Uppnora 13:1	Hus 1		YFR	Samstämmig men indirekt ¹⁴ C-datering föreligger
29	Mostorp	Hus 1	337-45 BC	M-YFR	
30	Mostorp	Hus 2	397-364, 276-263 BC	MFR	¹⁴ C från härd inom huskroppen
31	Lynga	Hus 2	130-240 AD	YFR	
32	Kvibille	Hus 1		YBRÅ-ÅFR	
33	Kvibille	Hus 7	170 BC-10 AD	YFR	
34	Kvibille	Hus 9		YFR	
35	Kårarp	Hus 2	135-230 AD	YFR	
36	Kårarp	Hus 3		YFR	
37	Kårarp	Hus 15	350-50 BC	M-YFR	
38	Slottsmöllan	Hus 1	800-400 BC	YBRÅ-ÅFR	
39	Slottsmöllan	Hus 2		YBRÅ-ÅFR	
40	Slottsmöllan	Hus 5	840-410	YBRÅ-ÅFR	
41	Slottsmöllan	Hus 8	800-400	YBRÅ-ÅFR	
42	Hästhagen	Hus 1	640-340 BC (TL/OSL)	M-YFR	Ej komplett frilagat
43	Fyllinge	Hus 1	360-30 BC, 1 Sigma	M-YFR	
44	Elestorp	Hus 2		YBRÅ-ÅFR	
45	Tjärby Norra	Hus 9		YBRÅ-ÅFR	
46	Tjärby Södra	Hus 1		YFR	
47	Tjärby Södra	Hus 2	170-40 BC, 1 Sigma	YFR	Stratigrafi: yngre än hus 4 och hus 6

Hus nr	Lokal	Internt nr	¹⁴ C-Datering	Typologisk datering	Övrigt
48	Tjärby Södra	Hus 4		YFR	Stratigrafi: äldre än hus 2. Typologi: äldre än hus 6
49	Tjärby Södra	Hus 5	360-190 BC, 1 Sigma	MFR	Stratigrafi: yngre än hus 13
50	Tjärby Södra	Hus 6		YFR	Stratigrafi: äldre än hus 2 Typologi: yngre än hus 4
51	Tjärby Södra	Hus 13		Ä-MFR	Stratigrafi: äldre än hus 5
52	Tjärby Södra	Hus 14	370-200 BC, 1 Sigma	MFR	
53	Tjärby Södra	Hus 17		YFR	
54	Kärragård	Hus 1	100 BC-40 AD, 1 Sigma	YFR-ÄRJ	
55	Kärragård	Hus 8	350-60 BC, 1 Sigma	M-YFR	¹⁴ C från härd inom huskroppen
56	Hov, Ysby	Hus XV		M-YFR	Platsens samlade dateringar ÄFR-YRJ. Byggnaden bedöms vara äldst i en kronologisk följd av tvåskeppig bebyggelse
57	Mellby	Hus 1		M-YFR	Platsens samlade dateringar: 310-60 BC
58	Mellby	Hus 2		M-YFR	Platsens samlade dateringar: 310-60 BC
59	Skummeslöv	Hus III		YFR-ÄRJ	Överlagrat av härd daterad till 11-141 AD. Stratigrafi: ej samtida med hus II
60	Skummeslöv	Hus I		M-YFR	Stratigrafi: ej samtida med hus II
61	Skummeslöv	Hus II		YFR	Stratigrafi: ej samtida med hus I eller hus III
62	Skummeslöv	IV	90-260 AD (TL/OSL)	YFR-ÄRJ	TL/OSL från ugn inom huskroppen 90-260 AD
63	Skummeslöv	X	376-188 BC	MFR	Överlagrat av härd daterad till 339-440 AD
64	Skottorp	140	345-100 BC	M-YFR	
65	Skottorp	100	350-100 BC	M-YFR	

Tabell 35: samtliga halländska förromerska hus i studien, här presenterade från norr till söder. Notera att i vissa fall är det angivna ¹⁴C-värdet en sammanslagning av två eller flera dateringar och då anges maximalt äldsta respektive yngsta avvikelse som ytterramar. I de fall endast period anges så är huset daterat utifrån typologiska grunder, fyndsammansättning och stratigrafi eller en kombination av två eller flera av dessa parametrar. Förkortningar: YBRÄ=yngre bronsålder, ÄFR=äldre förromersk, MFR=mellersta förromersk, YFR=yngre förromersk, ÄRJ=äldre romersk järnålder, YRJ=yngre romersk järnålder.

av ettåriga växter såsom exempelvis förkolnade sädeskorn i syfte att eliminera alla risker kring det daterade provets eventuellt höga egenålder, så när man likväl aldrig ett mer exakt resultat än cirka 800-400 BC. I dessa fall har jag således gjort en typologisk bedömning, men även utgått ifrån lokalens övriga kontext i syfte att avgöra om huset i fråga bör tas upp eller ej i studien. Det finns också ett par exempel på tidiga undersökningar, alltså innan man hade någon nämnvärd samlad kunskapsbild om länets förhistoriska hustypologier, där ¹⁴C-dateringen i sig faller klockrent in i förromersk järnålder, men där det daterade kolet av allt att döma faktiskt inte har haft något att göra med själva byggnadens faktiska ålder. Två sådana

exempel är Oktorp och Töringe. I förstnämnda fall härrör de tre förromerska dateringarna – lokalens enda ¹⁴C-analyser – de facto från det gropsystem som senare överlagrats av ett långhus. Vidare uppvisar den takbärande konstruktionen (det enda som är bevarat av byggnaden) en svagt konvex form och förhållandevis smalt avstånd mellan stolparna inom respektive par, vilket rent typologiskt torde kunna antyda att huset snarare härrör från romersk järnålder (Artelius 1989a:43ff). Då det dock inte föreligger något entydigt säkert romerskt material på platsen väljer jag att, med viss reservation, bibehålla huset i diskussionen och preliminärdaterna det till absolut yngsta förromersk järnålder. I fallet Töringe undersöktes två pa-

rallellt och tätt anlagda, i mångt och mycket närmast identiska byggnader under svåra förhållanden vintern 1992. Den ena ¹⁴C-daterades till intervallet mellersta förromersk – äldre romersk järnålder, medan den andra föll i ”800-400 BC-träsket” och alltså erhöll en datering till övergången mellan yngre bronsålder och äldre förromersk järnålder. I den tekniska rapporten diskuterar undersökarna orimligheten i dateringarna, men lägger aldrig fram något entydigt alternativ. En rent typologisk datering försvåras avsevärt av det faktum att medan husens yttre bredd för tankarna till bronsålder så pekar den smala bockbredden och den ställvis konvexa vägglinjen på en hemmahörighet omkring Kristi födelse. I sammanhanget bör också nämnas att vad som ytterligare förvirrar är långhusens nordsydliga riktning, ett fenomen som oftast indikerar en betydligt yngre datering. Jag väljer dock i min sammanställning att beteckna de båda byggnaderna som förromerska, utan närmare specifikation. Även om de enskilda husen inte går att datera mer exakt, så är lokalen av intresse i diskussionen kring bosättningsarnas varierande brukandeperiod. Mer om detta nedan.

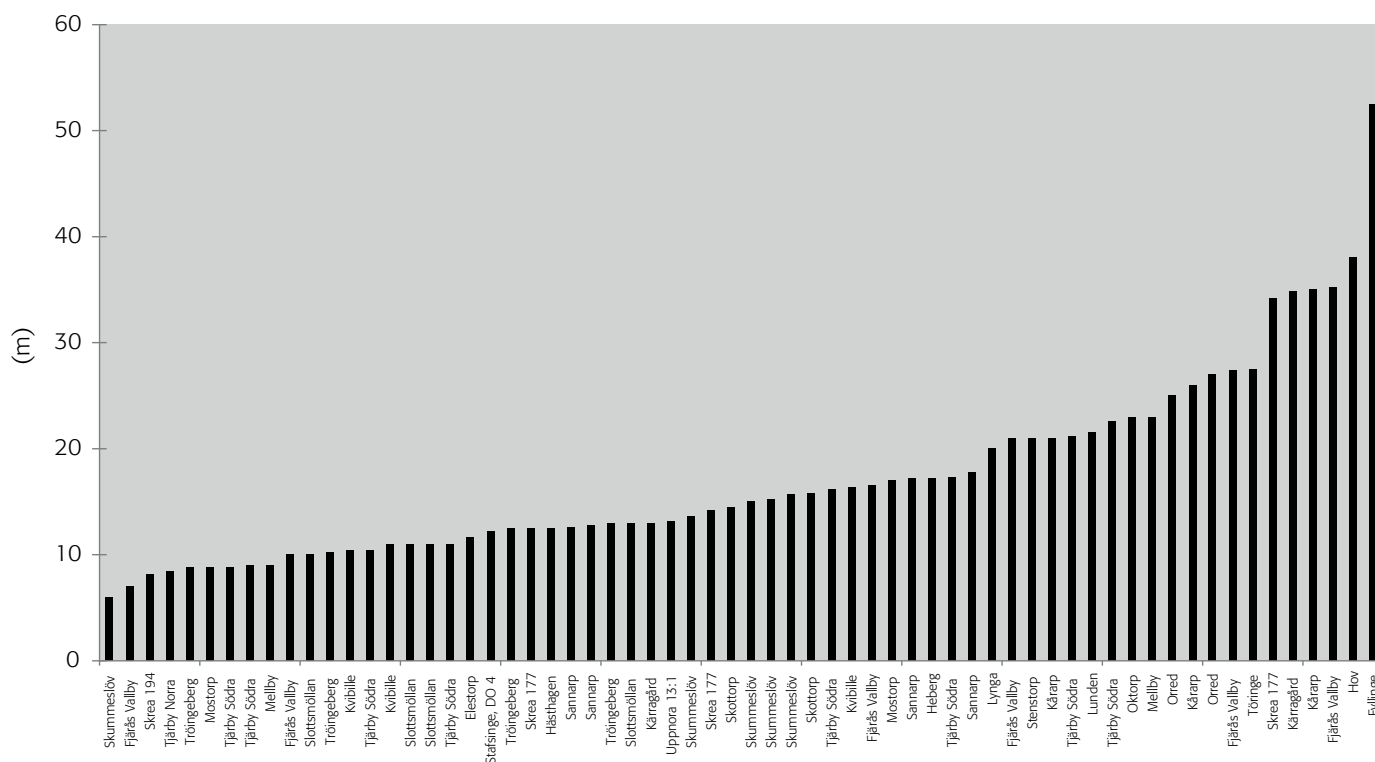
I syfte att ge läsaren en initial, sammanfattande bild av utgångsmaterialet i studien så presenteras samtliga halländska långhus som ingår i studien från norr till söder i tabell 35. I de fall ¹⁴C-analys saknas så har byggnaderna daterats på typologiska grunder, företrädesvis jämfört med andra daterade byggnader inom samma lokal. Notera att det på ett flertal platser råder diskrepans mellan ¹⁴C-datering och typologisk datering, i vissa fall snävar den typologiska dateringen in de vida ¹⁴C-resultaten, i andra fall motsäger de varandra. I det följande av kapitlet väljer jag, om inte annat uttryckligen nämns, att låta de typologiska dateringarna ha visst tolkningsföreträde.

9.2.1. Långhusen indelade efter datering och den takbärande konstruktionens längd

Vid en gruppering efter längd framgår det att de samlade halländska förromerska långhusen fördelar sig i tre tydliga grupper: små till medelstora (cirka 7-18 meter långa), stora (20-28 meter långa) och mycket stora (34 meter eller mer). Förstnämnda grupp är till antalet den klart dominerande och utgör hela 68% av materialet, medan de stora och mycket stora byggnaderna motsvarar 22% respektive 10% av materialet (se figur 42).

Utvecklingen från smått till stort löper inte i någon självklar och rak kronologisk ordningsföljd, exempelvis finner man faktiskt ingen entydigt yngre förromersk byggnad i den största gruppen, vilken istället utgörs av långhus från grupperna MFR, M-YFR och YFR-ÄRJ. Detta kan dock vara ett fenomen baserat på de svaga dateringarna snarare än en faktisk spegling av de verkliga förhållandena. Trots de interna variationerna (och eventuella feldateringarna) inom respektive kronologisk grupp så visar dock en beräkning av gruppernas respektive snittlängder otvetydigt att en generell successiv tillväxt skett över tid. Av beräkningarna att döma sker i snitt nästan en fördubbling av den genomsnittliga huslängden – från 13,1 meter till 23,3 meter – från den äldsta till den yngsta kronologiska gruppen (se tabell 36 och 37). I detta sammanhang måste dock med emfas påpekas att redogjorda siffror till trots rör det sig inte om en generell/genomgående tillväxt, utan snarare är det så att variationsrikedomen i långhusens längd förefaller bli allt större över tid. Det förefaller med andra ord fortfarande finnas lika många mindre hus under yngsta som äldsta förromersk järnålder. Likväl minskar antalet små och medelstora långhus i materialet procentuellt sett från 90-100% till cirka 60-65% från och med mellersta förromersk järnålder. Denna ökade

Huslängd (yttre takbärande stolpar)

Figur 42: Samtliga förromerska hus fördelade efter längd. Illustration: Caiza Almén Wranning.

diversitet i byggnadslängder bör sannolikt tolkas som tecken på en ökad social stratifiering under periodens andra hälft. Vissa samhällsgrupper synes under denna period av ett eller annat skäl ha funnit ett behov att uppföra avsevärt större byggnader än andra. Denna praktik kan antingen ha haft rent praktiska/ekonomiska grunder – exempelvis bör ökad skörd/avkastning, ökad mängd boskap och/eller förändrad hantering av den samma, nya nischer för utkomst och/eller större mängd människor på gården medfört ökade behov för ett större antal kvadratmeter under tak – eller så kan den ha varit av rent symbolisk, identitetsmarkerande art – man har av någon anledning velat framhäva och manifesteras sig med hjälp av

en anmärkningsvärd byggnad – eller så har det rört sig om en kombination av dessa parametrar. Oavsett vilken av dessa anledningar som vägde tyngst så kan praktiken sannolikt sammanfattas som varandes ett uttryck för socioekonomisk skiktning, eller med andra ord framväxten av någon form av klassamhälle. Detta kan förstås ha funnits redan tidigare under perioden, men det är i och med långhusens tillväxt som det framträder i det arkeologiska materialet. Det bör dock påpekas att ingen av dessa lokaler med påtagligt större långhus utmärker sig något nämnvärt via sitt föremålsbestånd. I likhet med situationen i de halländska gravarna saknas föregående och efterföljande perioders elitattribut, men likväl är det uppenbart att

någon form av socioekonomisk rangindelning har präglat även denna tid.

9.2.2. Den takbärande konstruktionens bredd och antal bärande komponenter – utformning över tid

Precis som det går att följa en kronologisk sekvens av huslängdernas utveckling så finner man också relativt påtagliga mönster rörande generella förändringar i den takbärande konstruktionens bredd, liksom i antalet ingående bockpar i konstruktionen. Det är en allmänt vedertagen typologisk tendens att den takbärande konstruktionen i sydskanandinaviska förromerska långhus smalnar av successivt under periodens gång och således kan sägas utgöra en naturlig utvecklingslänk från den yngre bronsålderns överbalanserade, oftast väl tilltagna bockbredder på omkring fyra meter till den romerska järnålderns underbalanserade, smala och ofta konvext utformade takbärande konstruktion. Likväl har denna utveckling mig veterligen aldrig närmare penetrerats i halländskt husmaterial. Inom parentes kan här ett kort terminologiskt förtydligande vara på sin plats: I en överbalanserad treskeppig konstruktion så utgör mittskeppets bredd mer än hälften av husets totala bredd, vilket således medför att merparten av takets tyngd vilar på de takbärande bockparen. I en underbalanserad konstruktion däremot utgör mittskeppet mindre än husets halva bredd, vilken får till följd att takets tyngd till större del även vilar på långsidans väggar. Då denna ökade belastning på väggarna mot förmodan inte avspeglas i det arkeologiska materialet i form av kraftigare stolpar i vägglinjen kan trycket på väggen antas ha avlastats med hjälp av horisontella bindbjälkar mellan väggen och bockparen.

Nu gjorda sammanställning visar att i likhet med de ovan redogjorda huslängderna finns det inte en

konsekvent genomförd, rak och entydig utveckling från bred till smal. En av de mest uppenbara anledningarna till denna något vacklande utveckling är att man i flera av de längsta (stora och mycket stora) byggnaderna – vilka som ovan redogjorts oftast dateras till periodens yngre hälft – förefaller ha kompenserat den väl tilltagna längden med en ökad bockbredd. Flera av de stora byggnaderna har med andra ord inte bara utmärkt sig med sin längd utan även med sin bredd. Detta till trots finner man via överslagsräkning en svag men otvetydig tendens att de halländska förromerska långhusens bärande konstruktion, i likhet med dansk och skånsk samtida byggnation, har smalnat av successivt – i snitt cirka en halvmeter – under periodens gång (se tabell 36 och 37). Samma tendens – dock betydligt mer blygsamt genomförd – kan även anas i den interna långhusutvecklingen på Tjärby Södra.

Den ovan redogjorda successiva förlängningen av långhuset och dess takbärande konstruktioner har inte enkom varit en följd av att man förlängt spannet mellan bockparen, även om man kan ana en viss sådan tendens. Snarare är det inkluderingen av fler bockpar i konstruktionen som är den viktigaste orsaken. Det utan tvekan vanligaste, mest ”typiskt förromerska” antalet bockpar i de halländska långhusen är fem, vilket återfinns i inte mindre än nitton fall (motsvarande cirka 33%) av det studerade materialet. Olika varianter förekommer inom alla kronologiska grupper, men medan fem bockpar dominerar helt under periodens första hälft så sker det stora förändringar under M-YFR och YFR, då sju-åtta par istället blir det vanligaste (se tabell 37). I detta sammanhang bör även nämnas att den täta stolpsättningen och det anmärkningsvärt stora antalet bockpar i fallen Stafsinge och Fyllinge av allt att döma skall tolkas som en följd av omfattande omsättning. Dessa två huslämningar utgörs med andra ord sannolikt av åt-

Lokal	Internt nr	Datering	Längd, TB	Antal TB	Bredd TB
Slottsmöllan	Hus 2	YBRÅ-ÅFR	10,0	5	2,8-3,1
Tröingeberg	Hus 1	YBRÅ-ÅFR	10,2	5	2,7-3,1
Kvibille	Hus 1	YBRÅ-ÅFR	11,0	4	2,6-3,2
Slottsmöllan	Hus 1	YBRÅ-ÅFR	11,0	4	2,4-2,6
Slottsmöllan	Hus 8	YBRÅ-ÅFR	11,0	4-5	3,0
Elestorp	Hus 2	YBRÅ-ÅFR	11,6	3	2,8-3,0
Tröingeberg	Hus 6	YBRÅ-ÅFR	12,5	5	2,1-2,7
Slottsmöllan	Hus 5	YBRÅ-ÅFR	13,0	5	2,8-3,0
Tröingeberg	Hus 2	YBRÅ-ÅFR	13,0	5	2,4-2,6
Töringe	Hus 2	YBRÅ-ÅFR	27,5*	≥6	?
Tjärby Södra	Hus 13	Å-MFR	11,0	4	2,6-2,9
Sannarp	Hus 3	Å-MFR	12,6	4	1,1-2,3
Heberg, 2	Hus 2	Å-MFR	17,2	7	2,4-3,0
Skummeslöv	Hus 10	MFR	6,0	3	Tväskep- pigt
Fjärås Vallby	Hus 5	MFR	7,0	≥ 5	2,0-2,4
Tröingeberg	Hus 7	MFR	8,8	3	1,85-2,4
Mostorp	Hus 2	MFR	8,8	3	2,2-2,4
Tjärby Södra	Hus 14	MFR	9,0	4	2,3-2,5
Fjärås Vallby	Hus 1	MFR	≥ 10,0	?	?
Tjärby Södra	Hus 5	MFR	10,4	5	2,2-2,4
Stafsinge, DO 4	Hus 1	MFR	≥ 12,2	≥ 13	2,7-3,1
Sannarp	Hus 1	MFR	12,8	6	2,2-3,1
Fjärås Vallby	Hus 2	MFR	≥ 16,6	5	3,0-3,8
Fjärås Vallby	Hus 4	MFR	21,0	5	2,5-2,6
Lunden	Hus 1	MFR	21,5	≥ 8	2,2-3,0
Orred	Hus 1	MFR	≥ 25,0	≥ 2	3,6-3,9
Fjärås Vallby	Hus 3	MFR	27,4	≥ 11	2,7-2,8
Fjärås Vallby	Hus 3b	MFR	35,2	≥13	2,6-2,8
Skrea 194	Hus 1	M-YFR	8,2	5	2,2-2,4
Mellby	Hus 2	M-YFR	9,0	4	2,5
Hästhagen	Hus 1	M-YFR	≥ 12,5	≥7	2,2-2,6
Kärragård	Hus 8	M-YFR	≥ 13,0	5	3,0-3,3
Skottorp	Hus 100	M-YFR	14,5	7	2,6-3,3
Skummeslöv	Hus 1	M-YFR	15,7	8	2,0-2,7
Skottorp	Hus 140	M-YFR	15,8	8	2,9-3,2
Tjärby Södra	Hus 4	M-YFR	16,2	7	2,4-2,5
Mostorp	Hus 1	M-YFR	17,0	5	2,1-2,6
Tjärby Södra	Hus 6	M-YFR	21,2-22,6	8	2,1-2,7
Mellby	Hus 1	M-YFR	23,0	8	Tväskep- pigt

Lokal	Internt nr	Datering	Längd, TB	Antal TB	Bredd TB
Kårarp	Hus 15	M-YFR	35,0	?	?
Hov	Hus 15	M-YFR	38,0*	17	Tväskep- pigt
Fyllinge	Hus 1	M-YFR	52,5	28	2,9-3,7
Tjärby Södra	Hus 1	YFR	8,8	6	2,4-2,6
Kvibille	Hus 7	YFR	10,4	3	2,2-2,6
Skrea 177	Hus 5	YFR	12,5	4	2,6-2,9
Uppnora 131	Hus 1	YFR	13,2	4	2,0-2,4
Skummeslöv	Hus 2	YFR	13,6	5	2,2-2,6
Skrea 177	Hus 4	YFR	14,2	5	2,5-2,9
Kvibille	Hus 9	YFR	16,4	5	2,5-2,7
Tjärby Södra	Hus 17	YFR	≥ 17,3	7	2,2-2,7
Kårarp	Hus 2	YFR	21,0	7	2,4-2,7
Tjärby Södra	Hus 2	YFR	21,2	7	2,3-2,7
Stenstorp	Hus 11	YFR	≥ 21,0	≥ 8	2,0-2,5
Oktorp	Hus 1	YFR	23,0	7	2,0-2,8
Kårarp	Hus 3	YFR	26,0	8	2,0-2,4
Skummeslöv	Hus 4	YFR-ÅRJ	15,0	5	1,8-2,1
Skummeslöv	Hus 3	YFR-ÅRJ	15,2	5	1,6-2,1
Sannarp	Hus 4	YFR-ÅRJ	17,2	5	1,7-2,3
Skrea 177	Hus 2	YFR-ÅRJ	34,2	11	1,7-3,0
Kärragård	Hus 1	YFR-ÅRJ	34,8	11	2,2-3,3

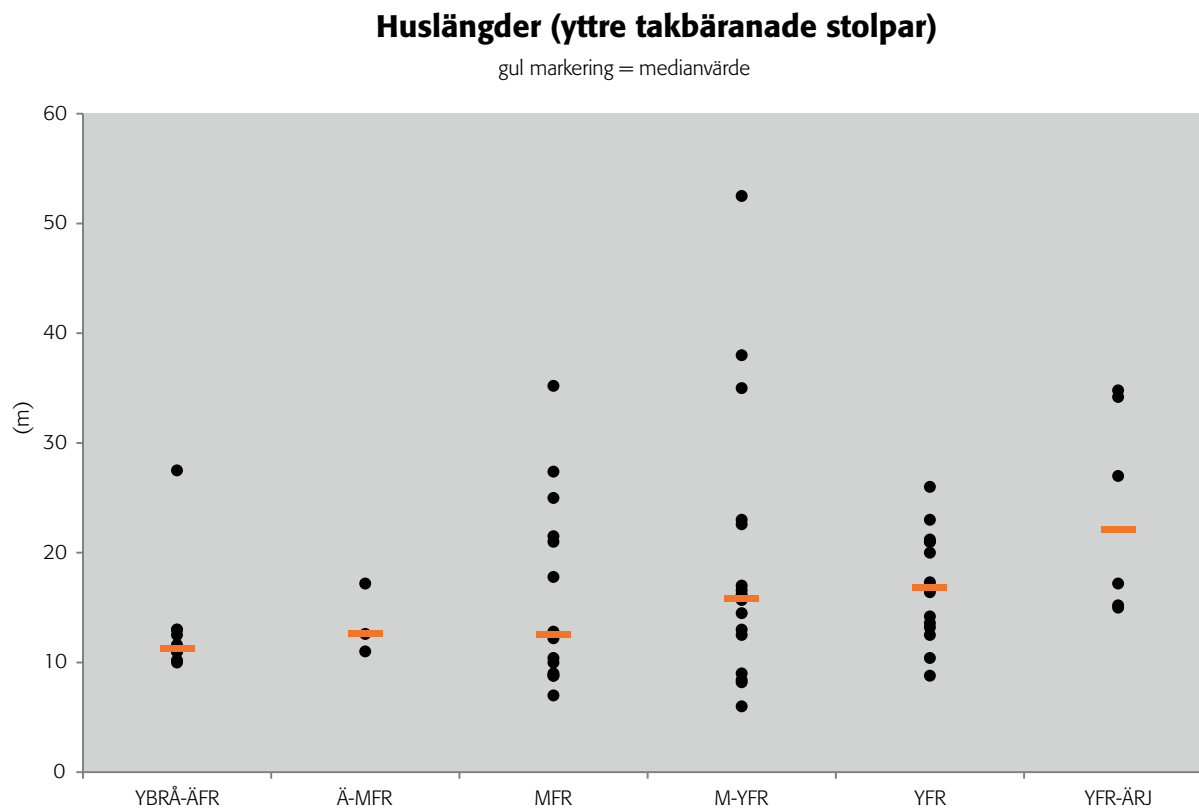
Tabell 36: Långhusen grupperade efter datering, samt presenterade i längdordning inom respektive grupp. Notera att det är den inre, takbärande konstruktionens längd som genomgående anges, förutom ett par fall (i tabellen markerade med *), där denna ej har gått att klarlägga och husets yttre längd därför istället anges

minstone två, smått förskjutna byggnadsgenerationer av samma byggnad (se tabell 37, nästa sida).

Sammanställningarna i tabell 36 och 37 visar att till skillnad från vad man kanske skulle kunna förvänta sig så sker det generellt sett endast marginella förändringar i de förromerska husens takbärande bockbredd under perioden, i snitt endast 30-40 centimeters avsmalning under drygt 500 år. Istället kan man ana en tendens att det i flera fall finns en viss exponentiell koppling mellan husens längd och bredd som löper genom alla perioder, exempelvis i Heberg

Period	Snittbredd TB (≈)	Antal TB (≈%)	Snittlängd bockspann	Snittlängd TB (≈)
YBRÅ-ÅFR 10 hus	2,62-2,92 m	3: 1st/10% 4: 3st/20% 5: 6st/60% 6: 1st/10%	2,58 m	13,1 m (Exkl. Töringe hus 2: 11,45)
Ä-MFR 3 hus	2,0-2,7 m (Exkl. Sannarp hus 3: 2,5-2,9 m)	4: 2st/66% 7: 1st/33%	2,78 m	13,6 m (Exkl. Sannarp hus 3: 14,1 m)
MFR 15 hus	1,85-2,9 (Exkl. Tröingeberg hus 7: 2,5-2,9 m) Tvåskeppigt: 1st	2: 1st/7% 3: 3st/21,5% 4: 1st/7% 5: 4st/29% 6: 1st/7% 8: 1st/7% 11: 1st/7% 13: 2st/14,5% Samt ett ej mätbart	2,5 m (Exkl Stafsinge 2,64 m)	16,1 m
M-YFR 14 hus (varav 1 ej mätbart)	2,44-2,86 m Tvåskeppigt: 2st	4: 1st/7,5% 5: 3st/23% 7: 3st/23% 8: 4st/31% 17: 1st/7,5% 28: 1st/7,5%	2,29 m (Exkl Fyllinge 2,32 m)	20,1 m
YFR 14 hus	2,25-2,65 m	3: 1st/7% 4: 2st/14% 5: 3st/21% 6: 1st/7% 7: 5st/36% 8: 2st/14%	2,92 m	17,1 m
YFR-ÄRJ 5 hus	1,8-2,56 m	5: 3st/60% 11: 2st/40%	3,13 m	23,3 m
TOTALT 58 hus	2,36-2,79 m	2: 1st/2% 3: 3st/5% 4: 8st/15% 5: 19st/33% 6: 3st/5% 7: 8st/15% 8: 7st/12,5% 11: 3st/5% 13: 2st/3,5% 17: 1st/2% 28: 1st/2%		17,5 m

Tabell 37: Statistisk analys av den takbärande konstruktionens utveckling över tid i halländska förromerska långhus. Notera att i de fall påtagliga avvikare från gängse mönster förekommer så presenteras beräkningarna såväl med som utan dessa byggnader.

Figur 44. Samtliga förromerska hus fördelade efter längd och kronologisk grupp markerat med orange linje. Till skillnad från snittvärdena i tabell 37 framgår det här med all önskvärd tydlighet hur variationsrikedomen i huslängderna har varit avsevärt större under periodens andra hälft. Illustration: Caiza Almén Wranning.

hus 2 (YBRÅ-ÄFR), Orred hus 1 (MFR), Fyllinge hus 1 (M-YFR), Kärrgård hus 1 (YFR) och Skrea 117 hus 2 (YFR-ÄRJ), men likväl är detta inte en konsekvent genomförd trend och fyra kortare hus med breda takbärande par kan också noteras. Med andra ord ter det sig, trots den genomsnittliga successiva avsmalningen, synnerligen vanskligt att försöka precisera en enskild byggnads datering enbart baserat på den takbärande konstruktionens bredd, men samtidigt innebär denna förhållandevis statistiska bockbreddstradition att det är förhållandevis lätt att föra en byggnadslämning till förromersk järnålder rent generellt enbart med hjälp av bockbredden.

Sammantaget framträder en markant dominans av takbärande konstruktioner bestående av fem bockpar under perioden. Byggnaderna med fem bockpar dominerar materialet så påtagligt att de i mångt och mycket har kommit att utgöra sinnebilden av förromersk långhusbyggnation, vilket också riskerar att ge en felaktig, förenklad bild av den uppenbara variationsrikedom som i viss mån existerat parallellt under hela perioden, men som framförallt blommar ut under periodens andra hälft. Denna förändring framgår tydligt i tabell 37, vilken visar hur större långhus med takbärande konstruktioner bestående av sju-åtta bockpar istället blir det vanligaste under M-YFR och YFR. Med förbehåll

för att jag i sammanställningen ovan inte har tagit hänsyn till husens faktiska funktion så vill jag påstå att den ofta förekommande uppfattningen om den småskaliga och egalitära förromerska järnåldern härmed tydligt framstår som endast just en myt, sannolikt baserad på kanske framförallt äldre jylländska undersökningsresultat. De halländska husens snittlängd ökar successivt under perioden, men det rör sig alltså inte om en generellt genomförd förändring av byggnadstraditionen i form av längdökning, utan snarare om en allt tydligare, successiv framväxt av ett stratifierat samhälle med en bibehållen majoritet präglad av småskalighet och en parallell minoritet som av en eller annan anledning valt att manifesteras sin socioekonomiska ställning med hjälp av mer eller mindre generöst tilltagna långhus.

Studerar man dessa resultat i ett vidare perspektiv finner man att den halländska och den skånska utvecklingen av långhusdimensioner har varit påtagligt lik under perioden (se tabell 38), med en påtagligt ökad variationsrikedom under periodens senare hälft. Däremot antyder en jämförelse med det jylländska Grøntoft att de sydsvenska långhusdimensionerna förefaller ha varit något större redan under de äldre faserna.

Trots att den interna bredden i snart sagt samtliga halländska byggnaders takbärande konstruktion varierar (vilket framgår i tabell 36, kolumnen längst till höger) och i flera fall framstår som påtagligt oregelbunden, så kan den stora merparten av konstruktionerna likväl sägas vara huvudsakligen raka. Eller med

Område/period	Referens	Gruppering efter husstorlek			
Skåne (p I-II)	Artursson 2005		Mellanstora eller mindre (11-18 m) 4-7 par	Stora (20-25 m) 6-8 par	Mycket stora (27-32 m) 6-10 par
Öresundsförbindelsen Husfas A "Första hälften FRJ/500-200 BC"	Björhem & Magnusson Staaf 2006		7,5-24,5 meter 4-10 par (oftast 4-6)		
Grøntoft (P I-II)	Rindel 1997, 1999		Mellanstora eller mindre (6-16 m) 3-6 par	Stora (22-23 m) 7-8 par	
Halland YBRÅ-MFR			Mellanstora (7-17 m) 3-7 par (13)	Stora (21-28 m) 5-8 par (≥11)	Mycket stora (35 m) (≥13 par)
Skåne (p III-ÄRJ)	Artursson 2005	Mindre (10-20 m) 4 par	Mellanstora (20-30 m) 5-7 par	Stora (30-40 m) 7-8 par	Mycket stora (40-50 m) 11-12 par
Öresundsförbindelsen Husfas B "Senare delen FRJ – ÄRJ/200 BC-200 AD"	Björhem & Magnusson Staaf		Mellanstora (18-21 m) 5-7 par	Stora (25-30 m) 5-7 par	Mycket stora (30-40 m) 8-11 par
Halland M-YFR – YFR-ÄRJ		Mindre (8-17 m) 3-8 par	Mellanstora (20-27 m) 7-8 par	Stora (35-38 m) 11 par	Mycket stora (upp till drygt 50 m) (17-28 par)

Tabell 38: Olika studiers synsätt på och grupperingar av husstorlekar under förra respektive senare delen av förromersk järnålder, här i kombination med föreliggande halländska studie. Notera att i de halländska fall antal takbärande även förekommer inom parentes så förmodas det röra sig om omsatta byggnader

andra ord så har de förromerska bärande konstruktionerna oftast bildat två mer eller mindre parallella rader av takbärande stolpar, till skillnad från situationen under romersk järnålder och folkvandringstid då de två raderna takbärande stolpar i den treskeppiga konstruktionen istället vanligtvis bildade en påtagligt konvex form. I det genomgångna materialet är det endast i sex fall en konvex takbärande konstruktion säkert har kunnat påvisas; i Hästhagen hus 1, Kärragård hus 1, Kvibille hus 7, Sannarp hus 4, Skrea 177 hus 2, samt i Oktorp, varav Hästhagen dateras till M-YFR, Kvibille och Oktorp till YFR och Kärragård, Sannarp och Skrea till YFR-ÄRJ. Detta resultat indikerar att föreliggande datering av långhuset i Hästhagen bör justeras något och att även det med stor sannolikhet skall föras till YFR eller rentav något senare.

Det anmärkningsvärda fåtalet halländska förromerska byggnader med konvext satt takbärande konstruktion skall ses i jämförelse med förekomsten av konvexa vägglinjer, vilket diskuteras i kapitel 9.2.5. Först görs dock en tillbakablick på och diskussion kring hus 9 på Tjärby Norra – den treskeppiga byggnaden som återfanns mitt på gravfältet. Med anledning av att denna huslämning endast utgjordes av stolphål efter takbärande stolpar finner jag det lämpligt att inlemma denna jämförelse här, innan jag fördjupar mig i väggkonstruktioner.

9.2.3. Hus 9, Tjärby Norra

Efter genomgången av takbärande konstruktioner i halländska förromerska långhus kan det vara på sin plats att tillfälligtvis återvända till den treskeppiga byggnaden som var anlagd mitt på gravfältet Tjärby Norra (se kapitel 5.4.1.). Kan den jämförande genomgången av hela Hallands undersökta förromerska bebyggelse bibringa mer förståelse kring denna byggnads möjliga datering? Tendenserna visar sig (som all-

tid) vara aningen tvetydiga, men likväl tycker jag mig kunna ringa in byggnadens troliga datering avsevärt bättre än tidigare.

Om man inledningsvis väljer att studera den takbärande konstruktionens bredd så blir resultaten aningen avvikande beroende på om man utgår från största eller minsta bredd. Tio hus uppvisar samma minstabredd (2,2 m) och sju uppvisar samma störstabredd (2,7 m). Endast i ett fall – Tjärby Södra hus 17 – återfinns en och samma byggnad i båda grupperna:

Byggnader med minstabredd 2,2 m		Datering
Kärragård hus 1	2,2-3,3	YFR-ÄRJ
Sannarp hus 1	2,2-3,1	MFR
Lunden	2,2-3,0	MFR
Tjärby S hus 17	2,2-2,7	YFR
Hästhagen	2,2-2,6	M-YFR
Kvibille hus 7	2,2-2,6	YFR
Skummeslöv 2	2,2-2,6	YFR
Mostorp hus 2	2,2-2,4	MFR
Tjärby S hus 5	2,2-2,4	MFR
Skrea 194	2,2-2,4	M-YFR
Byggnader med störstabredd 2,7 m		Datering
Kvibille hus 9	2,5-2,7	YFR
Kårarp hus 2	2,4-2,7	YFR
Tjärby S hus 2	2,3-2,7	YFR
Tjärby S hus 17	2,2-2,7	YFR
Tröingeberg 6	2,1-2,7	YBRÅ-ÄFR
Tjärby S hus 6	2,1-2,7	M-YFR
Skummeslöv 1	2,0-2,7	M-YFR

I kategorin *samma minstabredd* härrör således 40% från MFR, 20% från M-YFR, 30% från YFR och 10% från YFR-ÄRJ. I kategorin *samma störstabredd* finner vi 14% från YBRÅ-ÄFR, 28% från M-YFR och 58% från YFR. Kombinerar man dessa resultat (och vanvärdigt, men för enkelhetens skull räknar till 200%) så motsvarar detta 14% samstämmighet med YBRÅ-ÄFR, 40% med MFR, 48% med M-YFR, 88% med YFR och 10% med YFR-ÄRJ. Med andra

ord pekar måtten på en, ur ett halländskt perspektiv, mest sannolik datering av hus 9 till yngre förromersk järnålder eller möjligen övergången mellersta-yngre förromersk järnålder. En annan intressant aspekt att ta i beaktande är det faktum att inte mindre än fyra (motsvarande 25%) av byggnaderna med överrensstämmande mått härrör från Tjärby Södra. Detta skall jämföras med att Tjärbyhusen endast utgör cirka 12% av de halländska förromerska långhus som ingår i studien. Sammantaget ger detta dels en antydning om att varje område har haft sin lokalt präglade byggnadstradition – och kanske delvis även samma byggare och konstruktörer – och i förlängningen stärker dessutom dessa fyra byggnaders sammanhållna dateringar ytterligare den nu föreslagna dateringen av hus 9.

Väljer vi istället att studera antalet bockpar så finner vi endast tre byggnader, en från MFR (Mostorp hus 2), en från YFR (Kvibille hus 7) och en från YBRÅ-ÅFR (Elestorp hus 2) som uppvisar samma antal som hus 9, vilket därmed sammantaget inte kan sägas bidra med någon ytterligare daterande information.

Däremot finner man intressant – och motsägelsefull – information om man väljer att studera avståndet i bockspannen, vilket kan vara en intressant parameter då hus 9 uppvisar hela fem meters avstånd mellan ett av paren, ett mått som kan sägas vara relativt ovanligt för perioden som helhet. Endast åtta byggnader (cirka 12%) uppvisar spann mellan något eller några bockpar på mer än fyra meter och endast en av dessa känns igen från sammanställningen baserad på bredd enligt tabellen ovan.

Något förvånande finner man här en viss dominans i byggnader daterade till MFR, vilket alltså antyder en något äldre datering än vad den takbärande bredden påvisar. Vidare är det intressant att notera att inget av

Byggnad	Spann $\geq 4m$	Datering
Elestorp hus 2	5,6/4,8	YBRÅ-ÅFR
Tröingeberg hus 7	4,8	MFR
Mostorp hus 2	4-4,2	MFR
Orred	4,6-5,2	MFR
Fjärås Vallby hus 4	4,2	MFR
Uppnora	4	YFR
Skummeslöv hus 3	4-4,5	YFR-ÅRJ
Skummeslöv hus 4	4,5	YFR-ÅRJ

Tjärbylånghusen återfinns i denna grupp. Sammantaget finner jag dock att det halländska materialet med all önskvärd tydlighet indikerar att hus 9 på gravfältet Tjärby Norra verkligen härrör ifrån förromersk järnålder och då med största sannolikhet från periodens senare hälft. Eller med andra ord; via nu redogjorda resultat av den jämförande analysen vill jag påstå att hus 9 har uppförts och varit i bruk samtidigt som gravfältet var i bruk, mest troligt i samband med att den rumsliga förskjutningen till den norra gravkoncentrationen skedde, vilket således även motsvarar tidsrummet för förskjutningen från den södra till den norra byggnads-koncentrationen på boplatsen Tjärby Södra.

9.2.4. Tvåskeppiga långhus

Ett annat fenomen som bör lyftas fram och kommenteras lite extra är de tvåskeppiga långhusen i materialet. Detta är en mycket ovanlig företeelse i den sydsandinaviska byggnadsfloran under äldre järnålder, så ovanlig att byggnadernas datering inledningsvis kom att ifrågasättas och debatteras flitigt. Normalt sett hör tvåskeppig långhusbyggnation hemma i neolitikum och bronsålderns äldsta period och ersätts omkring 1500 BC av den treskeppiga takbärande konstruktionen som därefter totalt kom att dominera ända in i sen vikingatid. Likväl föreligger det inte mindre än tre sydhalländska lokaler med tvåskeppiga hus daterade till förromersk järnålder.

Den stora boplatsen i Hov, Ysby socken, undersöktes i två omgångar 1987 och 1991 och samman-

lagt sexton huslämningar påträffades, varav fem var tvåskeppiga, med rektangulär planlösning och raka långsidor och gavlar. Föreliggande ¹⁴C-dateringar (bland annat matskorpedaterad keramik) ger en enhetlig bild av att platsen – och de tvåskeppiga husen – varit i bruk under framförallt förromersk och romersk järnålder. Denna datering stärks ytterligare via fyndet av ett delvis polerat keramikkräsl av tydlig äldre järnålderstyp i ett av de tvåskeppiga långhusens stolphål. Dessutom påträffades sex romerska denarer med präglingsår 138-192 AD i ett stolphål på platsen, vilket dock ej ingick i någon av byggnadskonstruktionerna (Westergaard 1993, Carlie, L. 1999:52ff).

Boplatsen i Mellby, Laholms landsförsamling, belägen cirka åtta kilometer västsydväst om Hov, undersöktes år 1993. Lämningsarna på den förhållandevis lilla boplatsen var sparsmakade och utgjordes i det närmaste endast av två byggnader; en liten treskeppig och en lång, tvåskeppig. I undersökningsrapporten och i Lennart Carlies avhandling anges det att endast stolphålen efter de takbärande stolparna fanns bevarade (Fors & Viking 1995, Carlie, L. 1999), men studerar man planerna finner man en stolphålskoncentration som tillsammans förefaller antyda en konvex vägglinje på långhusets norra långsida. Sammantaget förefaller platsens alla lämningar (stolphål, härदार, gropar) vara spår efter en förromersk gård som varit i bruk i endast en generation. I sammanhanget kan även nämnas att endast cirka 650 meter nordost om boplatsen, på andra sidan Smedjeån, påträffades det samtida gravfältet Mellby RAÄ 102 som tidigare redovisats i kapitel 8.1.15.

Ytterligare cirka fyra kilometer söderut, på den stora boplatsen i Skummeslöv, Skummeslöv socken, undersöktes en tvåskeppig, mindre byggnad år 1991. Den drygt elva meter långa huslämningen utgjordes av tre takbärande stolpar och en konvex vägglinje

bestående av tolv stolphål på norra långsidan, vilken påvisar att huset endast varit omkring fyra meter brett. Det föreligger en ¹⁴C-datering till mellersta förromersk järnålder från en kollins i ett av husets stolphål och fyndmaterialet utgörs bland annat av polerad, mörkgrå keramik av äldre järnålderskaraktär. Ett av stolphålen i vägglinjen överlagrades av en härd som daterats till yngre romersk järnålder, vilket därmed ytterligare stärker husets datering. Av lokalens totalt fjorton undersökta byggnader så var hus 10 den enda som uppvisade en tvåskeppig konstruktion (Viking & Fors 1995, Carlie, L. 1999:50ff).

För att summera fenomenet så återfinns alltså samtliga dessa tre lokaler i sydligaste Halland, relativt tätt samlade inom ett totalt endast dryga milen långt avstånd från varandra. I samtliga fall uppträder de tvåskeppiga byggnaderna tillsammans med andra samtida, treskeppiga långhus. Även om en exakt samtidighet förstås inte kan beläggas så torde det åtminstone stå klart att studiens samtliga tre tvåskeppiga byggnader härrör från den förromerska järnålderns senare hälft. I fallet Hov fortsätter man därefter bygga nya tvåskeppiga långhus även under äldre romersk järnålder, medan bosättningen i Mellby försvinner efter endast en byggnadsgeneration. En notabel avvikelse lokalerna emellan är att medan de stora tvåskeppiga långhusen i Hov och Mellby förefaller utgöra huvudbyggnaden på respektive gård så framstår långhuset i Skummeslöv snarare som en avsevärt mindre byggnad med okänd funktion. Trots att husens dimensioner och yttre formspråk också varierar påtagligt så framstår likväl detta geografiskt snävt förekommande fenomen som ett resultat av en gemensam, lokal eller mikroregional byggnadstradition, sannolikt uppkommen till följd av gemensamma influenser. Som ovan nämnt är det dock extremt ovanligt med tvåskeppiga långhus

från äldre järnålder i Sydsandinavien. Det finns ett drygt tjugotal till synes tvåskeppiga, mindre byggnader i det Västjyska Grøntoft, men Per-Ole Rindel ställer sig tveksam till deras faktiska konstruktion och tolkar dem istället som möjliga, dåligt bevarade rester efter fyrskeppiga hus (Rindel 1997:140ff, se även Artursson 2005:87). I övrigt finns det mig verterligen inga andra kända tvåskeppiga förromerska långhus i Skandinavien, utan man får istället söka sig till nuvarande nordvästra Holland (Gerritsen 2003) och till trakterna strax öster därom i området kring Osnabrück och Münster, kring floderna Ems, Weser och Vechte i nordvästra Tyskland (Fries 2010) eller ytterligare längre ned i Centraleuropa för att finna fler tvåskeppiga, samtida paralleller. Det sydhalländska fenomenet skulle således möjligen kunna tolkas som en indikation på områdets – eller åtminstone någon av lokalernas – geografiskt vidsträckt kontaktnät, vilket även silverdenarerna i Hov antyder, även om de är några århundraden yngre. Jag återkommer till denna diskussion i det summerande kapitel 10.

9.2.5. Väggar – varierande former och konstruktioner

Som tidigare nämnts är det endast drygt hälften av de halländska förromerska långhusen som uppvisar bevarade vägglinjer. Sedan min sammanställning i samband med avrapporteringen av Fyllingeboplatsen (Wranning 2005) har dock situationen förbättrats påtagligt, inte minst tack vare undersökningarna i Fjärås Vallby och på Tjärby Södra, vilket innebär att det nu faktiskt rör sig om en så pass omfattande mängd att vissa slutsatser kan dras kring generella utvecklingsmönster och lokala variationer. Efter föregående kapitelns diskussion kring byggnadernas inre konstruktioner och dateringar kan det därför vara dags att ta sig an husens yttre utformning. Jag

väljer inledningsvis att i tabellform redovisa hus med bevarade långväggar och gavlar och presenterar dem enligt den tidigare redogjorda periodindelningen (se tabell 39).

Förutsatt att dateringarna är korrekta så står det tydligt att raka långsidor dominerar kraftigt under såväl äldre som mellersta förromersk järnålder. Enstaka hus med tendenser till mer eller mindre uttalat konvexa långsidor förekommer under hela perioden, men det är först under yngre förromersk järnålder de blir den vanligaste formen, en form som därefter kommer att dominera fullständigt under i stort sett ända fram till vikingatidens slut. Det är intressant att notera att de konvexa formerna anammas i alla husstorlekar vid denna tid och inte enbart i de största byggnaderna. Således finns det inget i tillgängligt material som antyder att det nya formspråket först skulle ha introducerats i socioekonomiskt ”rikare” sammanhang, utan snarare synes det nya byggsättet uppträda i snart sagt alla socioekonomiska sammanhang vid ungefär samma tid.

Vidare ser man tydligt att bronsålderns karaktäristiska rundade gavel lever kvar och dominerar fullständigt under hela äldre förromersk järnålder. Förutom ett äldre exempel förefaller raka gavlar ha introducerats först under mellersta förromersk järnålder, då de uppträder i såväl södra som norra Halland. Den raka gaveln förblir dock i minoritet och

Nästa sida: Tabell 39: Samtliga hus i det studerade halländska materialet med bevarade vägglinjer. I de fall två värden anges i kolumnen yttre bredd så rör det sig om minsta respektive största uppmätta bredd i byggnader med konvex vägglinje. Värden inom parentes i kolumnen ”längd, yttre” motsvarar längden utan gavlar. Kolumnen Form TB anger huruvida bockparen i den inre takbärande konstruktionen utgör en rak eller konvex form.

Lokal	Internt nummer	Långsida	Yttre bredd	Gavel	Längd, yttre	Form TB	Vägg-konstruktion
YBRÅ-ÄFR:							
Tröingeberg	Hus 1	Rak	≈6,2	-	(≥11,5)	Rak	Stolpar
Slottsmöllan	Hus 8	Rak	6,2	Rak	13,0	Rak	Stolpar
Kvibille	Hus 1	Rak	6,3	-	(≥14,7)	Rak/konvex	Stolpar
Tröingeberg	Hus 6	Rak	≈5,0	-	(≥15,0)	Rak	Stolpar
Elestorp	Hus 2	Rak	7,5	Rundad	≥17,0	Rak	Stolpar
Tröingeberg	Hus 2	Rak	≈6,0	Rundad	≈17,6	Rak	Stolpar
Sannarp	Hus 3	Rak	6,0	Rundad	20,8	?	Stolpar
Töringe	Hus 2	Konvex (svagt)	6-0 – 7,0	Rundad	≥25,5	?	Stolpar
Ä-MFR:							
Tjärby Södra	Hus 13	Rak	5,6	Rak	≥11,0	Rak	Stolpar
MFR:							
Skummeslöv	Hus 10	Konvex	≈4,0	-	(≥11,0)	Tvåskepp	Stolpar
Sannarp	Hus 3	Rak	6,4	Rundad	21,8	Rak (?)	Stolpar
Fjärås Vallby	Hus 5	Rak/konvex	-	Rundad	≈15,0	Rak	Rännor
Tjärby Södra	Hus 14	Rak	6,0	Rundad	≥12,6	Rak	Stolpar
Fjärås Vallby	Hus 1	Rak	6,0	-	≥10,0	?	Rännor
Tjärby Södra	Hus 5	Rak	5,4	Rak	14,4	Rak	Stolpar
Sannarp	Hus 1	Rak	≈6,0	-	17,4	Rak	Stolpar
Fjärås Vallby	Hus 2	Rak/konvex	≈7,5	Rundad	≈21,5	?	Rännor
Fjärås Vallby	Hus 4	Rak	≈6,5	Rak	≈26,8	Rak	Rännor
Lunden	Hus 1	Konvex	5,2 – 5,7	Rundad	≥24,5	Rak	Stolpar
Orred	Hus 1	Rak	10,0 – 12,5	Rundad	≥23,0	Rak	Rännor
Töringe	Hus 1	Rak	≈7,0	Rundad	≥22,0	?	Stolpar
Fjärås Vallby	Hus 3	Rak	≈6,5	Rak	≈37,0	Rak	Rännor
Fjärås Vallby	Hus 3b	Rak	≈6,0	Rak	11,0	?	Rännor
M-YFR:							
Hästhagen	Hus 1	Konvex	4,5 – 6,2	Rundad (svagt)	≥15,0	Konvex	Stolpar
Tjärby Södra	Hus 4	Rak	6,3	-	(≥17,4)	Rak	Stolpar
Tjärby Södra	Hus 6	?	?	-	(≥21,6)	Rak	Stolpar
Mellby	Hus 1	Konvex (?)	≈8,0 – 9,2	-	(≥26,4)	Tvåskepp	Stolpar (?)
Hov	Hus 15	Rak	≈6,8	Rundad (svagt)	≥38,5	Tvåskepp	Stolpar
YFR:							
Kvibille	Hus 7	Konvex	6,2	-	(≥10,4)	Konvex	Stolpar
Tjärby Södra	Hus 1	Konvex	5,4 – 6,0	-	(≥11,0)	Rak	Stolpar
Stenstorp	Hus 11	Konvex (svagt)	≈6,0	-	(≥21,0)	Rak	Stolpar
Tjärby Södra	Hus 2	Konvex	6,0	-	(≥21,4)	Rak	Stolpar
Lynga	Hus 2	Konvex	5,0 – 6,0	?	(≥22,0)	Rak	Stolpar
Kårarp	Hus 3	Rak	5,9	-	(≥27,0)	Rak	Stolpar
Kårarp	Hus 2	Rak	6,5 – 7,0	Rundad	30,4	Rak	Stolpar
YFR-ÄRJ:							
Sannarp	Hus 4	Konvex (svagt)	6,5	-	(≥22,2)	Konvex	Stolpar
Kärragård	Hus 1	Konvex	3,0 – 5,5	Rundad	30,5	Konvex	Stolpar
Skrea 177	Hus 2	Rak	≈6,0	-	≥35,0	Konvex	Stolpar

har endast noterats på tre lokaler, däribland Tjärby Södra och Fjärås Vallby. Båda dessa lokaler uppvisar dock exempel på såväl rundade som raka gavlar. Vad den raka gaveln har inneburit för själva takkonstruktionens utformning är dock oklart. Har man under en kort period övergivit de valmade taken och haft raka gavelparti ända upp till nocken, vilket kom att bli vanligt under yngre järnålder, eller har det rört sig om en något brantare och kantigare valmning än på hus med rundad gavel, d.v.s. enligt Hedeager och Baus (exempelvis 1988:191 eller 1990:396) klassiska rekonstruktionsteckning? Även ifall föreliggande material inte kan ge upplysningar i frågan så vet vi att den raka gaveln därefter förefaller försvinna till förmån för den rundade gaveln i takt med att byggnader med konvexa långsidorna tar över. Detta kan dock vara en sanning med viss modifikation. I takt med att de konvexa långsidorna introduceras så blir nämligen långhuslämningarnas gavelpartier avsevärt sämre bevarade, vilket kan sägas vara ett återkommande fenomen även under efterföljande perioder. Kanske beror denna ofta återkommande avsaknad av gavlar på ett nytt sätt att konstruera dem – de har kanske med andra ord aldrig grävts ned så djupt att de avsatt spår, eller så har gavelpartiet i många fall använts för portliknande ingångar (vilket anas i exempelvis östra änden av hus 2 i Lynga och västra ändan av hus 2, Skrea 177), eller så rör det sig om en kombination av dessa varianter.

Via tabellöversikten framgår det vidare att konvexa vägglinjer av allt att döma har introducerats långt innan den takbärande konstruktionen började anta konvex form. Dessa båda fenomen har alltså inte varit avhängiga av varandra, åtminstone inte till en början. Efterhand långhusens långsidor gjordes allt mer ”cigarrformade” så tvingades möjligen en förändring i den inre konstruktionen också fram, både för

ökad stabilitet och för att kunna ge ökade möjligheter att ytterligare framhäva den konvexa ytterformen. Detta insikt kan vara bra för den grävande arkeologen att ha med sig, då det innebär en förbättrad möjlighet till generell fältdatering; konvexa byggnader med rak inre stolpsättning är generellt från yngre förromersk järnålder, medan konvexa byggnader med konvex inre stolpsättning snarare skall dateras till övergången yngre förromersk – äldre romersk järnålder eller (mera troligt) senare.

Precis som det sydhalländska lokala fenomenet med tvåskeppig byggnation framträdde vid genomgången av takbärande konstruktioner så påvisar sammanställningen av väggarnas utformning ytterligare en till synes lokal avart, denna gång nordhalländsk. Detta exempel på lokal eller mikroregional byggnadstradition finner vi av allt att döma i de rännväggar som husen i Fjärås Vallby och Orred uppvisar. De två delvis samtida lokalerna är belägna endast tio kilometer ifrån varandra och dessutom upplyser platsernas undersökningsledare Gisela Ängeby om att två andra, till grundformen snarlika Vallbyhusen, men tyvärr odaterade rännhus (sex meter breda och minsta fjorton meter långa) ska ha undersökts av Eva Weiler i Almedal i grannsocknen Frillesås år 1976 (Ängeby 2005:6). Sett ur ett något större perspektiv är det i sammanhanget spännande att konstatera att närvaron av förromerska långhus med rännväggar nyligen också har kunnat beläggas i Ytterby strax väster om Kungälv, där ett cirka 22 meter långt och 8 meter brett rännhus har daterats till periodens senare hälft (Karlsson & Westblom 2011:63ff). Ytterbylokalen är belägen endast drygt fyra mil fågelvägen norr om Ängebys tre nordhalländska lokaler och det är alltså inte helt omöjligt att det hela rör sig om en regionalt utbredd byggnadstradition, helt särskild från mer sydsvenska trakter och traditioner. Här bör dock även

påminnas om att rännväggar vid denna tid var ett relativt utbrett fenomen på Jylland och delvis också på Fyn. Vissa av dessa västdanska väggkonstruktioner skiljer sig dock från de nordhalländska/västsvenska, då man i flera fall också har inkorporerat väggstolpar utanför rännan, vilka förmodligen har burit en del av taktyngden (Artursson 2005:87 och där anförd litteratur). Inom parentes bör här också nämnas att långhus med rännväggar förekommer även i södra Halland under romersk järnålder och folkvandringstid, men då närmast uteslutande i miljöer med hierarkiskt högrankad prägel, eller med andra ord vid bosättningar som tolkats som stormansgårdar och/eller bosättningar initierade och kontrollerade av en specifik, socioekonomiskt stark ledare, såsom Brogård och Kårarp (Carlie, L. 2002, 2011). I sistnämnda fall förefaller för övrigt vissa av de större hallbyggnaderna vara i det närmaste identiska med den samtida hallen i ovan nämna Ytterby. Huruvida man kan dra likhets-tecken mellan den socioekonomiska karaktären på lokaler med förromerska och senare tids rännväggsbyggnader vill jag låta vara osagt, men det är likväl notabelt att huset i Orred och hus 3/3b i Fjärås Vallby kan räknas in bland periodens största långhus.

9.2.6. Husoffer

Som tidigare nämnts befanns de förromerska långhusen på Tjärby Södra i det närmaste helt fyndtomma och således påträffades inte heller några husoffer. Avsaknaden av husoffer var notabel, inte minst med tanke på att flera exempel på offernedläggelser under såväl äldre som yngre bosättningsfaser i Tjärby (även på Tjärby Norra) kunde konstateras. Således ansåg jag att det var på sin plats att ägna några rader åt fenomenet. Förekommer det husoffer i några av studiens övriga halländska förromerska byggnader och finns det i så fall någon eller några gemensamma nämnare som

skiljer dem från Tjärbybosättningen? Anne Carlie har närstuderat den förhistoriska husoffertraditionen i Sydskandinavien (Carlie, A. 2004) och fann att södra Halland är en synnerligen välrepresenterad region för detta fenomen. Med detta menas dock inte att traditionen skulle ha varit mer omfattande här än någon annanstans. Kanske beror den höga representativiteten snarare först och främst på områdets välbevarade huslämningar och stora referensmaterial. Kanske är det också en följd av att husoffertraditionen här uppmärksammades tidigt inom svensk uppdragsarkeologi (Carlie, L. 1992) och under de senaste tjugo åren därför har funnits med i medvetandet hos de flesta arkeologer. I sitt licentiatarbete kring den stora järnåldersboplatsen Brogård i Snöstorps socken studerade Lennart Carlie den rumsliga spridningen av större keramikkoncentrationer – förmodat avsiktliga deponeringar – (över 100 gram) och fann då en tydlig koppling till långhusens takbärande konstruktioner. Dessutom innebar studien att Carlie kunde påvisa att offernedläggelser inte behöver utgöras av fullständiga kärl utan lika gärna nedlagda partier av ett eller flera kärl i en och samma anläggning (Carlie, L. 1992:58f, Carlie, A. 2004:12). Carlies estimerade mängd ”mer än 100 gram” har olyckligtvis stundtals kommit att uppfattas och fungera som något av en måttstock för om ett fynd skall betraktas som ett offer eller ej. Självfallet var inte detta hans ursprungstanke, utan enbart ett lämpligt sätt att urskilja ”onormala”/avvikande fyndkoncentrationer från det övriga boplatsematerialet. Således väljer jag att i min sammanställning i vissa fall även ta med vissa mindre fynd som sannolika husoffer, då de trots att de inte uppvisar ”rätt”/”erforderlig” vikt likväl mer eller mindre påtagligt avviker från övriga fyndkoncentrationer inom respektive lokal och dessutom har påträffats i ”typiska” lägen för husoffersnedläggelser.

Anne Carlies studie omfattar alla avrapporterade grävningar fram till och med år 2000 samt vissa tilllägg kring då undersökta men ej avrapporterade lokaler. Således har jag utgått från hennes arbete och från Lennart Carlies artikel kring fenomenet (1999b) rörande äldre material och endast gått igenom de husundersökningar som skett därefter. Av de nu tillkomna exemplen så är det endast i fallet Fyllinge som fyndet tolkas som en medveten deponering – ett husoffer – i undersökningsrapporten, då det rör sig om den ojämförligt största keramikkoncentrationen i långhuset och tillika det näst mest keramikrika stolphålet inom hela lokalen (Toreld & Wranning 2003:57). Även i fallet Fjärås Vallby rör det sig om ett par av lokalens fyndrikaste anläggningar, dessutom undersökningens enda exempel på rekonstruerbara kärl, varav det ena (undersökningens enda) var ett situlaformat, gracilt, tunt och polerat reduktionsbränt finmagrat kärl (Ångeby 2005:14f, 24f). I fallet Skrea 177 omnämns stolphålet som det påtagligt fyndrikaste i byggnaden (Lundqvst & Persson 1998:44) och fynden utgörs av delar av två kärl; ett litet tunnväggigt, finmagrat bikoniskt kärl och ett större förrådskärl. I fallet Kvibille slutligen tolkas inte heller fyndet – en sländtrissa – som ett husoffer utan snarare som ett föremål här rörande från verksamheten i byggnaden, som sedan oavsiktligt har hamnat i anläggningen i samband med husets dekonstruktion (Mattsson 2011:24ff). Likväl väljer jag att här ta upp fyndet som ett möjligt offer då Anne Carlie tidigare påvisat flera andra sydiskandinaviska exempel där textilhantverksrelaterade föremål (sländtrissor och vävtyngder) använts som offernedläggelser (2004:161ff).

Med tanke dels på hur vanligt fenomenet är under människans hela bofasta del av förhistorien – och då framförallt under äldre järnålder – och dels att husofferfenomenet som ovan nämnts har rönt extra

uppmärksamhet just i Halland, så är det i förvånansvärt få av de förromerska husen som husoffer har påträffats. Exempelvis i fallet Kårarp så uppvisade flera långhus från såväl föregående som efterföljande perioder offernedläggelser, medan de helt saknades i de förromerska byggnaderna. Ett liknande fenomen ansas i Tjärby. På den bosättning som växer fram på och i direkt anslutning till gravfältet Tjärby Norra under romersk järnålder – folkvandringstid återfanns husoffer i inte mindre än fyra av långhusen. Likaså fanns det husoffer i bronsåldersbyggnaderna på Tjärby Södra men däremot inga som helst tecken på husoffer under den förromerska bosättningsfasen. Likväl är materialet tillräckligt stort för att vissa tendenser kan skönjas (tabell 40).

Troliga husoffer har endast påträffats i åtta av studiens långhus, motsvarande lite drygt 12% av husmaterialet. Dock rör det sig också om åtta olika lokaler, vilket med andra ord innebär att husofferfenomenet har kunnat påvisas vid drygt en fjärdedel (27%) av de studerade boplatserna. Fenomenet förefaller förekomma under hela den förromerska perioden, dock sker en avsevärd ökning under periodens senare hälft. Likaså kan man ana att fenomenet varit utbrett över hela länet, då exempel finns från Fjärås i norr till Skummeslöv i söder. Den påtagliga övervikten av exempel från länets södra hälft (sju av de åtta lokalerna återfinns söder om Ätran) bör nog dock snarast ses som en kombination av fler och större undersökningar, fler huslämningar och en generellt högre bevarandegrad i södra Halland än att det skulle spegla de ursprungliga, faktiska förhållandena. Intressant nog återfanns offernedläggelserna på de två nordligast belägna lokalerna i respektive byggnads östra halva, medan västliga lägen i husen helt dominerar i länets södra hälft. Även detta torde dock snarare vara ett utslag av slump än tecken på olika regionala traditioner.

Hus nr	Lokal	Läge	Material	Datering	Kommentar
Hus 1	Fjärås Vallby	Grop längst i SO, samt V gaveln	1 kärl i resp. kontext. Viktuppgifter saknas	MFR	Tidpunkt för deposition kan inte bestämmas
Hus 2	Skrea 177	Takbärande i NO	2 kärl, totalt 64 g	YFR-ÄRJ	Tidpunkt för deposition kan inte bestämmas
Hus 7	Kvibille	Takbärande längst i NV	Sländtrissa	YFR	Sekundärfyllning – troligen deponerat vid husets övergivande/demontering
Hus 1	Hästhagen	NV gaveln, eller möjligen omedelbart utanför gaveln	1 kärl, 216 g	M-YFR	Tidpunkt för deposition kan inte bestämmas
Hus 1	Fyllinge	Takbärande i SV	1 kärl, 96,5 g	M-YFR	Troligen deponerat vid byggandet av huset
Hus 2	Elestorp	Takbärande längst i NV	Slaggskölla, 88,5 g	YBRÅ-ÄFR	Tidpunkten för deposition kan inte bestämmas
Hus XV	Hov	Väggstolpe, mitt på norra vägglinjen, samt takbärande längst i V	2 kärl, totalt 634 g i vägglinjen, 1 kärl, 206 g i takbärande	M-YFR	Tidpunkt för deposition kan inte bestämmas
Hus III	Skummeslöv	Andra takbärande från NV	2-3 kärl, totalt 467 g, samt 1 vävtyngd, 218 g	YFR-ÄRJ	Tidpunkt för deposition kan inte bestämmas

Tabell 40: Samtliga halländska förromerska byggnader från norr till söder som uppvisar husoffernedläggelser.

I detta sammanhang bör även nämnas att offerlägen i väst dominerar kraftigt överlag i sydsvenskt material, medan bilden är avsevärt mer varierad i danskt material (Carlie, A. 2004:51ff).

Anne Carlie konstaterar att det av allt att döma bara har varit vissa gårdar som har varit föremål för rituella handlingar. I sin jämförande analys mellan offermönster i de äldre järnåldersbyarna Hodde, Grøntoft och Brogård finner hon dock att det till skillnad mot vad man kanske skulle kunna förvänta sig oftast inte har varit i de största byggnaderna – stormansgårdarna – som husoffren har skett, utan snarare är det så att antalet offernedläggelser generellt sett varit avsevärt vanligare i de mindre långhusen. Tendensen kan möjligen vid en första anblick tyckas vara den samma i det halländska förromerska materialet, dock inte lika tydlig. Det bör istället påpekas att bland de, enligt tabellen, korta husen har varken Hästhagenhuset eller huset i Fjärås Vallby frilagts i sin helhet

och kan således vara avsevärt längre än här angivna mått. Dessutom bör man ha i åtanke att Fjärås Vallby av allt att döma varit en socioekonomiskt högrankad och expansiv bosättning med sin närmare 50 meter långa huvudbyggnad (hus 3/3b). Hus 1 – i vilket offret var nedlagt – återfinns med andra ord i något som i brist på bättre uttryck skulle kunna betecknas som en stormannamiljö. Vidare är hus 2 på Skrea 177 det största som påträffats på den lokalen oavsett tidsperiod, medan Fyllingehuset sannolikt hör till ett av Sydsandinavien's längsta under denna period och det stora huset i Hov utgör den äldsta generationens huvudbyggnad i ett större storgårdskomplex. Med andra ord återfinns åtminstone hälften av de halländska förromerska husoffernedläggelserna i miljöer som – sett till samlad yta under tak – av allt att döma har hört till dåtidens mer välbärgade. Har den samtida regionen (området vi idag känner som Halland) präglats av den gemensamma uppfatt-

ningen att det är i denna typ av miljöer offer företrädesvis skall ske så kan detta sannolikt också vara en viktig förklaring till varför vi finner så förhållandevis få husoffer från denna period i länet. I förlängningen ger även en eventuell sådan tradition/uppfattning en möjlig förklaring till varför inget av de förromerska långhusen på Tjärby Södra innehöll några offer, då dessa som tidigare konstaterat var av förhållandevis genomsnittliga dimensioner och bosättningsens ställning sannolikt stått att finnas någonstans i mitten av den socioekonomiska rangskalan. Jag ställer mig dock delvis tveksam till en dylik tolkning då egentliga husoffer – nedlagda vid husets uppförande eller dess demontering – inte alls är av samma art som de offer som företogs i den yngre järnålderns hallbyggnader, utan snarare av mer privat/sluten karaktär och därför känns en medvetet styrd reglering av denna tradition mindre trolig. Snarare var det i så fall så att traditionen endast levde i vissa samhällskretsar, för att under romersk järnålder spontant spridas och anammas av betydligt fler samhällsgrupper.

9.3. Den gryende samhällsstratifieringen – vem, var, hur?

Jag har tidigare i kapitlet kunnat påvisa att det under andra hälften av förromersk järnålder sker en avsevärd förändring rörande de halländska långhusens dimensioner, en successiv tillväxt som också förefaller ske parallellt i Skåne. Vidare kunde jag påvisa att det dock inte har rört sig om en generell längdökning, utan snarare är mönstret ett resultat – och en talande bild – av en påtagligt ökad samhällsstratifiering som först ger sig till känna redan under mellersta förromersk järnålder och som därefter accentueras omkring övergången till yngre förromersk järnålder. En naturlig följdfråga till dessa resultat är förstås att försöka utröna i vilka sammanhang dessa allt mer prominenta gårdar

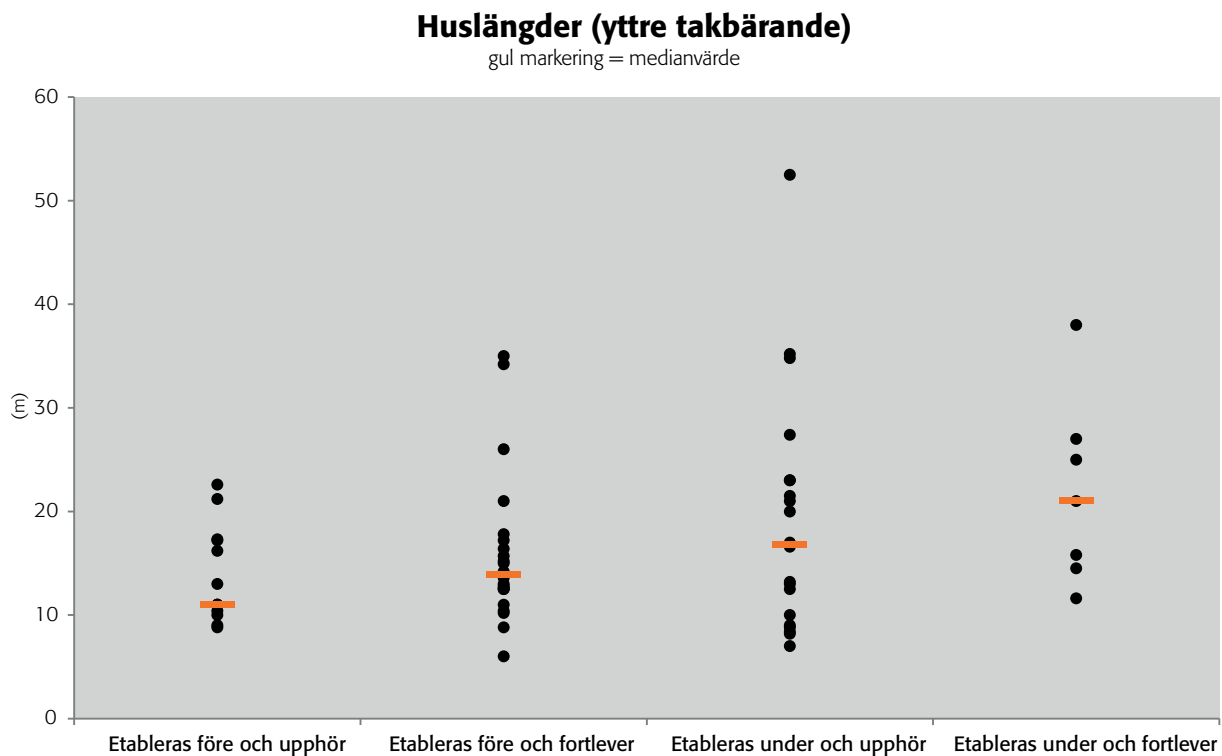
uppstod och hur dessa lokaler fortsatte att utvecklas. Skall dessa etableringar ses som embryonalstadier till de stormannaklasser som tydliggörs i det arkeologiska materialet under järnålderns efterföljande perioder eller är det fråga om något annat? Rör det sig om gårdar med lång kontinuitet tillbaka i tiden som successivt växer sig starkare och antar prominenta dimensioner eller är det fråga om nyetableringar? I syfte att söka svar på detta gick jag på nytt igenom samtliga de undersökningsrapporter ifrån vilka jag sammanställt de långhus jag arbetat med i studien. På varje enskild lokal summerade jag samtliga föreliggande ¹⁴C-analyser och arkeologiskt daterande lämningar (såväl lösfynd som övriga perioders byggnader) i syfte att erhålla en översiktlig bild av varje enskild lokals samlade brukandetid. Utifrån dessa resultat kunde jag dela in lokalerna i fyra ”kronologiska typer”;

- 1: Lokaler som etablerats före FRJÄÅ och som läggs ned någon gång under perioden
- 2: Lokaler med brukandekontinuitet såväl före som under och efter FRJÄÅ.
- 3: Lokaler som etableras och upphör under FRJÄÅ.
- 4: Lokaler som etableras under FRJÄÅ och som fortlever efter perioden.
- Det bör här direkt påpekas att respektive lokals grupptillhörighet definitivt inte är ristad i sten. Många osäkerhetsfaktorer, såsom exempelvis antal dateringar, antal undersökta kvadratmeter, bevarandegrad och fyndmängd spelar en avgörande roll och kan således ställa till med många frågetecken. Likväl finner jag metoden viktig att pröva och utvärdera. Studiens långhus fördelar sig med en påtaglig övervikt inom grupp 2 och 3, närmare bestämt med tretton hus i grupp 1, tjugotvå hus i grupp 2, tjugo hus i grupp

3 och sju hus i grupp 4. Byggnaderna inom respektive grupp sorterades efter storleksordning (den takbärande konstruktionens längd) och plottades i grafisk form, där även varje grupps medianvärde markerades (se figur 44).

Inte helt oväntat återfinns alltid respektive grupps yngsta byggnader i toppen, exempelvis är hus 6 och hus 2 från Tjärby Södra de längsta i grupp 1. Dock anas ett antal andra intressanta tendenser. Lokalerna med platskontinuitet nedåt i bronsåldern men som läggs ned och/eller överges (grupp 1) förefaller också vara de platser som genomgår minst påtaglig utveckling. Vi vet exempelvis från fallstudien Tjärby Södra

att förändringar i form av successivt större byggnadsyta under tak skedde även här, av allt att döma enligt normerna för samtidens generella byggnadsutveckling. Men likväl är det ingen av dessa lokaler som sticker ut och tar nästa steg upp på den socioekonomiska samhällstrappan. Samma tendens finner vi för den stora merparten av de lokaler som uppvisar platskontinuitet bakåt i bronsåldern och som även fortlever efter förromersk järnålder (grupp 2). Grupp 1 och lejonparten av grupp 2 förefaller med andra ord utgöra något av det dåtida samhällets ”trygga grå massa”, ”vanligt folk” som är fullt medvetna om den ständigt pågående samhällsförändringen, nya moden och ideal, men som aldrig gör anspråk på att förändras

Figur 44: Samtliga långhus sorterade efter längd och grupperade efter respektive lokals brukandetid. Illustration: Caiza Almén Wranning.

radikalt. Det finns med andra ord inte ett enda exempel på en bosättning som arbetar sig upp från ordinär gård till storgård. Snarare är det genomgående så att studiens största gårdar också ursprungligen etablerats som storgårdar. Ett mycket intressant unikum som avviker helt från gängse ”lågmalda” mönster i grupp 1 och 2, finner vi i Kårarp, vars samtliga tre långhus representerade i studien återfinns bland de fyra största i grupp 2. Lokalen etablerades redan under yngre bronsålder och var i bruk fram till övergången folkvandringstid-vendeltid och har av allt att döma innehavt en hög socioekonomisk ställning under nästan ofattbara 1500 år, vilket under hela denna tid har manifesterats med iögonfallande, prominenta byggnader (Carlie 2011:68ff).

Förutom fallet Kårarp så är det framförallt i grupp 3 och även i grupp 4 de till synes mer välbeställda/uttalade mer prominenta bosättningarna återfinns. Speciellt de stora variationerna i grupp 3 finner jag spännande och tolkar dem som påtagliga tecken på periodens dynamik och ständiga föränderlighet mellan samhällets produktivkrafter och produktionsförhållanden. De tjugo hus som ingår i grupp 3 härrör från tolv olika lokaler. Flertalet av gruppens mindre hus uppträder tillsammans med ett eller flera större (i fallen Mostorp, Mellby, Kärragård och Fjärås Vallby), vilket antyder att de kan ha haft någon form av uthus-/ekonomibyggnadsfunktion, men i fallen Skrea 194 och Uppnora kan man anta att det är fråga om småskalig etablering på nybruten mark. Ser vi till gruppen som helhet så är det endast i fallet Fjärås Vallby som lokalerna förefaller innefatta fler än en gård, alternativt mer än en bosättningsgeneration. Med andra ord indikerar lämningarna att det rört sig om förhållandevis kortvariga etableringar. Likväl finner vi här några av halländsk förromersk järnålders största byggnader, exempelvis långhusen i Fyllinge,

Kärragård och Fjärås Vallby. Dessa gårdar bör sannolikt tolkas som enheter med jämförelsevis kortlivad hög socioekonomisk rang, förslagsvis med storskalig produktion, nischad utkomst och/eller specialisering som under en period har haft stor betydelse men som därefter av en eller annan anledning har spelat ut sin roll eller konkurrerats ut av andra aktörer. Med andra ord storsatsningar som ”kvävts i sin linda” och därför aldrig kommit att ligga till grund för följande perioders elit. I fallet Fyllinge framgår detta extra tydligt då man i materialet kan följa hur bosättningen mer eller mindre imploderar i och med att det spektakulära förromerska långhuset efter ett par faser av underhåll och omsättning ersätts av en högst ordinär byggnad samtidigt som hela det stora gårdstunet dras samman till en avsevärt mindre yta, för att därefter upphöra helt (Toreld och Wranning 2003, 2005). Det finns inget uppenbart i materialet som skiljer dessa lokaler från de stora gårdar i grupp 4 som kom att utvecklas under flera generationer och därmed även fortleva med likvärdig storskalighet in i romersk järnålder, exempelvis Hov och Orred. Likväl har av allt att döma dessa etableringars socioekonomiska positioner varit starkare och kunnat vidmakthållas under längre tid.

Sammanfattningsvis kan vi ana en bräcklig, ständigt pågående socioekonomisk samhällspositionering, där olika grupperingar under längre eller kortare perioder förefaller ta sig ledande – eller åtminstone framträdande – roller i kontrollen och organiserandet av åtminstone sitt närområdes produktivkrafter. Det är dock i detta sammanhang viktigt att påpeka att det är mycket möjligt att samtidens människor inte alls uppfattade denna samhällsdynamik som en turbulent process, då dessa förändringar oftast verkar ha skett i form av långsamma korttidshändelser eller rent av som korta mellantidshändelser. En gård som fortlever framgångsrikt under kanske 100-200 år innan den

avvecklas hinner sannolikt snarare uppfattas som en trygg, stadig och långvarig etablering av sin omvärld, även om det med arkeologens ögon är fråga om ett kortvarigt fenomen. Till detta perspektiv och som anmärkningsvärd och till synes opåverkad motsats till denna långsamma, men likväl ständiga förändring framträder Kårarp, en storgård vars närvaro i det närmaste torde ha uppfattats som ”evig” av sin samtid. Vi finner i och med Kårarp (men även exempelvis Hov) belägg i materialet för att vissa av de senare järnåldersperiodernas maktgrupperingar – stormannasläkten – uppstått redan under förromersk järnålder eller tidigare, men detta verkar likväl höra till undantagen. I de fall – kort- såväl som långlivade – socioekonomiskt mer framträdande bosättningar återfinns i materialet, så har det aldrig rört sig om små gårdar som successivt klättrat upp i samhällsrank, utan genomgående har stora gårdar varit stora redan från start och vice versa.

9.4. Landskap och miljö kring boplatserna

I kapitel 8.2. gjordes en jämförande analys av de halländska gravlokalernas kringliggande landskap; exempelvis lokalernas topografiska förhållanden och eventuella närhet till synliga fornlämningar, men också hur platserna och dess närområde brukats och utformats i historisk tid. I syfte att erhålla en fördjupad förståelse kring hur det förromerska landskapsrummet organiserats och nyttjats för olika praktiker känns det här på sin plats att göra en likvärdig genomgång av förhållandena kring de studerade boplatserna. Resultatet fördelas enligt tabell 33 (nästa sida).

Till skillnad från i analysen av gravmiljöerna, där ett närmast 50/50 förhållande rådde inom varje enskild kategori så uppvisar boplatslägena en helt annan typ av mönster, förutom rörande närhet till synliga gravar. Till skillnad från vad man kanske

slenorianmässigt skulle kunna tro så återfinns endast en fjärdedel av boplatserna i närhet till vatten och den stora merparten har varit anlagda i plant eller svagt markerat höjdläge. Ser vi till hur platserna brukats under historisk tid så finner man dock inte helt oväntat att lejonparten av boplatserna återfinns i inägomiljö och där företrädesvis åkermark. Likväl förekommer det också ett flertal exempel på boplatser på historisk tids utmark. Om det i gravlägesanalysen anades att vägnätet på historiskt kartmaterial kan ha anor ända tillbaka till äldsta järnålder, så stärks denna bild avsevärt i och med boplatstudien. Hela 23 av de 28 – drygt 75% - studerade boplatserna som har äldre kartmaterial tillgängligt uppvisar mer eller mindre omedelbar närhet till historiska vägar.

Ser man till lokaler som uppvisar kombinationer av de studerade kategorierna så är det framförallt lokaler med närhet till äldre, synligt gravmonument och till en väg som dominerar och i denna grupp återfinns även Tjärby Södra. Denna kombination kan dock inte sägas vara alltför oväntad då äldre, synliga gravmonument ofta uppträder utmed vägar. Huruvida de har anlagts nära befintliga vägar i syfte att exponeras maximalt eller om de fungerat som landmärken för färdande och därmed successivt givit upphov till vägsträckningar är dock oklart kan tilläggas inom parentes. Endast tre lokaler – Oktorp, Stenstorp och Slottsmöllan – varav samtliga belägna i mellersta Halland, uppvisar kombinationer av tre parametrar (närhet till synligt monument, vattendrag och väg). Tre lokaler – Mostorp, Brogård och Hov – uppvisar närvaro av samtliga fyra parametrar, likväl finns inga övriga påtagliga gemensamma drag. Endast två lokaler som helt saknar någon av de studerade parametrarna kan noteras och inte oväntat återfinns båda dessa platser inom historisk utmark. Sammantaget ger detta en antydning om att dessa två lokaler har

haft en något atypisk, sannolikt perifer placering i det samtida landskapsrummet. I det ena fallet, den kortvariga bosättningen Skrea 194 med sitt lilla långhus, så stärks därmed min tolkning att det hela varit fråga om något av en tillfällig ”nybyggaretablering”, men i det andra fallet – Kårarp – rimmar områdesanalysen

oförklarligt illa med platsens långa kontinuitet och förmodat höga socioekonomiska rang.

Ytterligare en intressant tendens som framträder i materialet är att lokaler med äldre hävd/kontinuitet bak i föregående perioder men som läggs ned under FRJÄÅ (motsvarande kategori 1 enligt föregående ka-

Lokal	Närhet till eller fri siktlinje till äldre monument (gravhög e.l.dyl)	Närhet till eller fri siktlinje till vattendrag	Höjd-/krönläge	Närhet till väg (enligt historiska kartöverlägg)	Läge enligt historiskt kartöverlägg
Lunden	Nej	Nej	Nej	Ja	Inägor, äng (1770-77)
Fjärås Vallby	Nej	Nej	Nej	Ja	Utmark (1773)
Orred	Ja (cirka 200 m)	Nej	Nej	Ja	Inägor, ljunghärad (1779-81)
Töringe	Nej	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1811)
Tröingeberg	Ja (cirka 200 m)	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1786)
Stafsinge 116	Ja (cirka 300 m)	Nej	Nej	Ja	Inägor, åker (1818)
Sannarp	Ja (omedelbart invid)	Nej	Ja	Nej	Utmark (1789-90)
Skrea 177	Nej	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker/äng (1783)
Skrea 194	Nej	Nej	Nej	Nej	Utmark (1783)
Heberg	Ja (cirka 50 m)	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1787)
Okatorp	Ja (cirka 250 m)	Ja (cirka 300 m)	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1780)
Stenstorp	Ja (omedelbart invid)	Ja (cirka 300 m)	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1782)
Uppnora	Nej	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1834)
Mostorp	Ja (cirka 250 m)	Ja (cirka 200 m)	Ja	Ja (cirka 100 m)	Utmark (1779)
Lynga	Ja (cirka 150 m)	Nej	Nej	Ja	Inägor, åker (1831)
Kvibille	Nej	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1788)
Kårarp	Nej	Nej	Nej	Nej (drygt 300 m)	Utmark (1783)
Tegelbruket	Nej	Nej (Lagan 400 meter)	Nej (svagt markerat höjdläge)	Nej (cirka 300 m)	Inägor, äng (1811)
Slottsmöllan	Ja (cirka 300 m)	Ja (Nissan 300 meter)	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1811)
Hästhagen	Ja (omedelbart invid)	Nej (500 meter)	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1806)
Brogård	Ja (omedelbart invid)	Ja (Fylleån 200 meter)	Ja	Ja	Inägor, äng (1814-15)
Fyllinge	Nej	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	?	Utmark/inägor (1801)
Elestorp	Ja (cirka 300 m)	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Utmark (1805-11)
Tjärby Södra	Ja (cirka 150 m)	Nej	Nej (plan mark)	Ja	Inägor, åker (1805-11)
Kärragård	Nej	Nej	Nej (svagt markerat höjdläge)	Ja	Inägor, åker (1797)
Hov	Ja (omedelbart invid)	Ja (Lagan 200 meter)	Ja	Ja	Inägor, åker (1798)
Mellby	Nej	Ja (Smedjeån drygt 50 meter)	Nej (plan mark)	Nej (drygt 250 m)	Inägor, äng (1800-06)
Skummeslöv	Nej	Nej	Nej (plan mark)	Ja	Inägor, åker (1813-14)
Skottorp	Nej	Nej	Nej (plan mark)	Ja (drygt 50 m)	Inägor åker/äng (1814-17)

Tabell 33: Rumslig studie av de halländska förromerska boplatsernas geografiska placering i förhållande till olika parametrar. Notera att i de fall frågetecken förekommer så har inte äldre kartmaterial funnits tillgängligt.

pitels indelning) i samtliga tre fall återfinns på 50-300 meters avstånd till äldre synliga monument, företrädesvis högar. Detta kan tolkas som att man med hjälp av den närliggande graven legitimerat och visat upp sin hävd, men likväl med vördnad – de döda hålls på respektfullt avstånd, men likväl inom synhåll från gården. I dessa fall kan det med tanke på platsens påvisat långa hävd bakåt i tid de facto röra sig om reella anfäder som begravts i det närliggande monumentet. En intressant kontrast till detta mönster finner vi i kategori 3 - lokaler som etableras och läggs ned under FRJÄÅ – där närmare 65% (7 av 11) saknar närhet till äldre monument. Detta torde kunna ses som en tendens på hur expansiv perioden var och att många landnam och nyetableringar på tidigare ej ianspråktagen mark gjordes, mark som således också saknade äldre monument att knyta an till. Förhållandena inom kategori 4 – lokaler som etableras under FRJÄÅ och lever vidare – är dock anmärkningsvärt annorlunda och uppvisar vid en första anblick större likhet med kategori 1, då hela 50% av dessa lokaler (motsvarande 3 av 6) uppträder omedelbart invid ett äldre gravmonument, 35% uppvisar gravmonument inom relativ närhet och endast 18% saknar gravmonument i närheten. I detta mönster torde man kunna ana att det ansågs viktigt för nyetableringar – speciellt de större – att knyta an till en fiktiv anfader och därmed skapa bilden av en långvarig hävd på platsen.

Sammanfattningsvis kan sägas att sammanställningen bidragit med ökad insikt kring hur olika parametrar har påverkat och samverkat vid boplatsetableringar under olika tider och inom olika socioekonomiska skikt under förromersk järnålder. Ett mycket viktigt resultat sett ur uppdragsarkeologisk synvinkel är boplatsetableringarnas närmast ständigt återkommande närhet till historisk tids vägar. Närvaro av äldre vägar och stigar kan således av allt att

döma användas som potentiell fornlämningsindikator i samband med ärendehantering. Fenomenet att det finns en koppling mellan vikingatida lokaler och det tidiga 1800-talets vägnät har noterats tidigare, men nu utförda sammanställning påvisar alltså att denna koppling även kan göras till avsevärt äldre boplatsemiljöer. Slutligen kan sägas att Tjärby Södra i genomgången framstår som en generellt genomsnittlig boplatsett till studiens parametrar, en bild som således även motsvarar den ställning som bosättningsens byggnadsdimensioner signalerar.

9.5. Summering. Boplatsets bebyggelsen på Tjärby Södra i skenet av dess samtida omvärld

Långhusen och den kronologiska byggnadsutvecklingen på Tjärby Södra stämmer mycket bra överens med såväl övriga Hallands som Skånes bebyggelseutveckling under förromersk järnålder. Om man räknar ut snittlängd och snittbredd på samtliga mätbara halländska hus så finner man att den takbärande konstruktionen i det genomsnittliga halländska förromerska långhuset var 17,5 meter lång och oftast utgjordes (i drygt en tredjedel av fallen) av fem bockpar med en bockbredd (avstånd mellan stolparna) på 2,35-2,8 meter. Jämfört med denna starkt generaliserande bild så var de äldsta Tjärbyhusen avsevärt mindre, de något yngre påtagligt lika och de yngsta betydligt längre än genomsnittet, medan bockbredderna i flertalet fall tenderade att vara något smalare än genomsnittet. Dessutom är det bara ett enda hus (hus 5) som uppvisar det annars vanligast förekommande antalet bockpar i konstruktionen. Även om dessa värden är ett faktiskt resultat så säger de oss likväl inte så mycket. Väljer man istället att gruppera huslämningarna i mer noggrant definierade kronologiska grupper så

återfinns Tjärbyhusen relativt nära respektive genomsnittsmått i samtliga fall. Bosättningen förefaller med andra ord ha varit av halländsk "medelklasskaraktär" på den socioekonomiska rangskalan under hela sin existens. Det halländska materialet visar en generell tillväxt av yta under tak under periodens gång. Framförallt är det under mellersta-yngre förromersk järnålder – omkring 200 BC – som stora förändringar sker, då antalet bärande bockpar i långhusen i många fall ökar och husen därmed förlängs påtagligt. Det rör sig dock inte om någon konsekvent genomförd innovation. Snarare är det så att även antalet mindre hus ökar, vilket med andra ord ger en allt större variation mellan små, medelstora, stora och mycket stora långhus. Detta tolkar jag som att samhället vid denna tid blir allt mer påtagligt stratifierat, med stor socioekonomisk divergens bosättningarna emellan. En tydlig indikation på denna gryende stratifiering och på samhällsdynamiken under periodens andra hälft är det flertal etableringar av större gårdar med mycket stora långhus, varav endast ett mindre antal lever vidare under flera generationer och fortlever in i nästföljande perioder. Detta utvecklingsförlopp antyder att det alltså endast var någon eller några enstaka av periodens storgårdar som kom att ingå i den järnålderselit som känns ifrån materialets yngre perioder, medan flertalet förromerska storgårdar blomstrade en kortare tid och sedan försvann, samtidigt som de mer "ordinära" bosättningarna - däribland Tjärby Södra – förblev just "ordinära".

Även vad det gäller innovationer i formspråket följs Tjärby Södra, övriga Halland och Skåne oftast åt. Den påtagliga ökningen av antalet bockpar från och med övergången mellersta – yngre förromersk järnålder är samstämmig, tillika det allt mer utbredda användandet av konvexa vägglinjer under samma period och framförallt under den yngsta fasen. Ett

notabelt mönster i det halländska materialet är dock att införandet av konvex takbärande konstruktion, till skillnad från de konvexa långsidorna, förefaller ha låtit vänta på sig till övergången mellan yngre förromersk och äldre romersk järnålder.

Ett mycket ovanligt fenomen som enbart uppträder inom ett geografiskt begränsat område i Sydhaland är den tvåskeppiga byggnadstekniken, vilken där återinförs på vissa lokaler under periodens andra hälft och därefter lever kvar åtminstone under äldre romersk järnålder. Ett annat lika geografiskt avgränsat byggnadstekniskt fenomen är metoden att förankra långhusens väggkonstruktion i grävda rännor, vilken införs i Nordhalland vid ungefär samma tid. Det är inte helt tydligt om denna byggnadsteknik verkligen också lever kvar under romersk järnålder eller om de rännväggar som då uppträder egentligen är byggda med en annan metod. Medan de förromerska husen rännor har plan botten och troligen har varit till för någon form av syll så har stående stolpar många gånger kunnat påvisas i de väggrännor som flera långhus från romersk järnålder och folkvandringstid uppvisar. Ytterligare en till synes relativt kortlivad innovation som företrädesvis uppträder under mellersta förromersk järnålder, men som aldrig förefaller "slå igenom" är raka gavelslut på byggnaderna. Alla dessa tre fenomen – tvåskeppig konstruktion, rännväggar, raka gavlar – förekommer i byggnader av varierande storlek, vilket antyder att de praktiserades av snart sagt alla socioekonomiska grupper. Sammantaget indikerar alla dessa varianter att periodens husbyggande har varit dynamisk och präglats av en vilja till innovativt tänkande och praktiserande. Om dessa innovationer är en följd av strikt lokalt och/eller mikroregionalt nytänkande eller om de är en följd av anammandet av nya idéer från vittförgrenade och/eller varierande kontaktnät har dock inte gått att fastslå inom ramen

för mitt arbete. Likväl dristar jag mig till att påstå att sistnämnda förlopp känns mest sannolikt.

Husoffertraditionen lyser under Tjårbys fõrromerska period med sin totala frånvaro. Fenomenet som sådant förekommer dock i hela länet under perioden, om än till synes med viss selektion. Endast en dryg tiondel av de undersõkta byggnaderna, motsvarande en dryg fjårdedel av lokalerna, uppvisar husoffer. Till skillnad från gängse sydsandinaviska mönster så anar man i Halland en tendens till att husoffertraditionen företrädesvis – eller åtminstone procentuellt sett klart mer frekvent – förekommer i boplatSMiljöer som kan kopplas till den socioekonomiska rangskalans övre skikt, vilket möjligen skulle kunna vara en rimlig förklaring till varför husoffer inte påträffades i de undersõkta fõrromerska byggnaderna i Tjårby. Inga husoffer har påträffats inom de bosättningar som uppvisar kontinuitet bakåt i bronsåldern men som läggs ned någon gång under fõrromersk järnålder (grupp 1), vilket således kan ses som ytterligare en förklaring till avsaknaden i Tjårbymaterialet. Med undantag för det till YBRÅ-ÅFR daterade hus 2 i Elestorp så har husoffer endast kunnat beläggas i byggnader daterade till periodens andra hälft, företrädesvis yngre fõrromersk järnålder. Detta bör rimligen tolkas som att den redan då flertusenåriga traditionen vid denna tid av en eller annan anledning kom att aktualiseras och få ett nytt kraftigt uppsving, vilket också tydligt märks i såväl svenskt som danskt material från den nästföljande romerska järnåldern (Carlie, A. 2004:44ff), så och även i Tjårby där husoffer nedläggelser skedde i flera av de långhus som uppfördes på Tjårby Norra efter gravfåltets övergivande.

10. SLUTDISKUSSION, ÅTERKOPPLING TILL FRÅGESTÄLLNINGARNA OCH KONKLUSION: TJÄRBY OCH DESS SAMTID – LOKALT, REGIONALT OCH INTERREGIONALT PERSPEKTIV

Föreliggande studies huvudsyfte har varit att presentera, penetrera och analysera skeendet vid två förromerska lokaler i södra Halland i det jämförande skenet av deras lokala, regionala och överregionala samtid, samt att försöka utröna om det går att finna återkommande mönster mellan utvecklingen av länets förromerska gravskick och utvecklingen av dess samtida byggnadsskick. Till dessa huvudsyften fördes även en fråga av rent metodologisk art; är det möjligt att studera två helt skilda företeelser med skilda metoder och likväl nå relevanta, jämförbara resultat? Mina huvudfrågeställningar till såväl grav- som boplatsmaterial utgår från ett mikroperspektiv för att därefter stegvis lyftas till ett allt större makroperspektiv. Studien tar sin utgångspunkt i två fallstudier, gravfältet Tjärby Norra och den närliggande boplatsen Tjärby Södra, vars respektive utvecklingsförlopp initialt analyserades ur ett mikroperspektiv i kapitel 5 och 6.

Båda lokalerna kan enligt mikroarkeologiskt synsätt sägas vara strukturerande strukturer, de två aktanter kring vilka brukargruppens – aktörernas – dagliga liv, sociala relationer och handlingar huvudsakligen har kretsats under ett antal generationer. Aktörer och aktanter har verkat i symbios, då aktörerna har utformat och successivt utvecklat aktanterna, men samtidigt också hela tiden styrts av de samma, då såväl gravfält som bosättning under alla år haft sin bestämda roll och rumsliga placering. Således har denna samverkan inte enbart skett i det mentala rummet; de två aktanterna – gravfältet och boplatsen – kan beskrivas som två noder, vilka har dikterat utformning och lokalisering av all övrig verksamhet i det kringliggande fysiska landskapsrummet – aktörernas dagliga arena. Dessa nodfunktioner har från början uppstått i temporala korttidshändelser (anläggandet av den första graven och etablerandet av den första gårdsgeneratio-

nen), men transformerades därefter genom den successiva framväxten av gravfältet och nytillkommande byggnadsgenerationer till temporala mellantidshändelser, vilket således medförde att det kronologiska landskapsrummet i mångt och mycket kom att förbli statistiskt under hela den förromerska järnåldern.

Den första huvudfrågan kring fallstudien gravfältet Tjärby Norra var att ur mikroperspektivets synvinkel belysa och penetrera gravläggningarna på Tjärby Norra; gravfältets framväxt och utveckling över tid, närvaron av gemensamma lång- och kortvariga traditioner, vilka samhällsgrupperingar som brukat gravfältet, samt vilka individer som gravlagts där. Studien av gravfältet i kapitel 5 utfördes med mikroarkeologisk metod och teoribildning, då enstaka händelseförlopp och enskilda aktörers och aktanters handlingar och/respektive samspel – temporala korttidshändelser – här kunde följas. Gravfältets framväxt över tid, liksom variationer av såväl kronologisk som samtida art kunde identifieras i form av enskilda mikroarkeologiska fibrer, vilket bidrog till att få en mycket god bild kring sammansättningen av den mikroarkeologiska tråd som gravfältet utgör (och som fibrerna tillsammans bildar). Fibernivån gjorde det möjligt att identifiera enstaka handlingar på en betydligt finare korttidsnivå – närmast ögonblicksbilder – än vad Braudels temporala kategori korttidshändelser medger. Dessutom möjliggjorde studien av enskilda fibrer ett tydliggörande av de enskilda korttidshändelser som anammats av och inlemmats i kollektivets traditioner och därmed transformerats till att bli en mellantidshändelse. Dessa återkommande enskilda handlingar – structural practices – bidrog vidare till att identifiera moment som ingått i platsens (eller snarare dess brukares) övergripande ideologier, föreställningsvärld och kultur – samfundets structural positives – under gravfältets hela brukandetid.

Inför fallstudiens andra huvudfråga, att ur makroperspektivets synvinkel studera lokalen ur ett jämförande samtida perspektiv i syfte att klargöra huruvida gravläggningsmönstren på Tjärby Norra är ett återkommande fenomen i övriga Halland och Västsverige eller om lokalens traditioner framstår som något av ett unikum inom detta område, valde jag att spinna vidare på och i viss mån vidareutveckla mikroarkeologins terminologi med fibrer och trådar och kunde därmed foga in tråden/gravfältet i de förromerska rep och den kulturella väv som tråden ingått i, påverkats av och samverkat med. Även om detta moment indirekt berördes i samband med presentation av gravfältets fyndmaterial, så är det dock först i kapitel 7 där analysens perspektiv höjs något och likheter och olikheter i Tjärby Norras och Tjärby Södras parallella framväxt analyseras (och dessa två trådar jämförs och delvis flätas samman), samt därefter i kapitel 8 där analysens perspektiv höjs ytterligare och Tjärby Norra jämförs med andra samtida, företrädesvis halländska, gravlokaler – andra samtida trådar i den förromerska väven.

Huvudingredienserna i kapitel 5 kan sammanfattas enligt följande. De äldsta gravarna på platsen anläggs någon gång under yngsta bronsålder eller möjligen kring tiden för övergången till förromersk järnålder. Ingen lokalisering nod – exempelvis ett äldre, synligt gravmonument eller någon visuellt framträdande naturbildning – som föranlett placeringen av dessa gravar har kunnat påvisas. Dessa äldsta gravar kom dock med all sannolikhet att fungera som lokalisering noder – strukturerande strukturer – för den fortsatta framväxten av gravfältet. Gravfältet kom att vara i kontinuerligt bruk under hela den förromerska järnåldern och den yngsta daterade graven anlades omkring tiden för övergången till äldre romersk järnålder. Kremering har varit den

förhärskande praktiken under hela gravfältets brukandetid och kan därmed sägas vara den fiber som tydligast löper obruten och oförändrad genom hela gravfältstråden. En mängd andra fibrer uppträder under brukandetidens gång, varav vissa därefter stannar i oförändrat skick, andra utvecklas och förändras och ytterligare andra endast finns under en begränsad tid och därefter försvinner. Björk har vanligtvis använts till likbålen under merparten av brukandetiden. En annan praktik som varit något av gravläggningarnas signum under åtminstone 400, sannolikt 500 år är traditionen att bibringa ett keramikkräsl på gravbålet och att därefter lägga ned det fragmenterade, oftast sintrade kärlet tillsammans med de brända benen i gravgömmen. Kärlet i Tjärbygravarna har således inte i något enda fall fungerat som benbehållare utan har uteslutande lagts ned i trasigt tillstånd. Omkring senare hälften av mellersta förromersk järnålder sker en viss rumslig förskjutning av gravläggningarna, med följden att gravfältet kom att omfatta en äldre sydlig och en yngre nordlig koncentration gravgömmor. Vid tiden för denna förskjutning förefaller en byggnad – sannolikt någon form av kulhus med funktion kopplad till någon eller några av platsens gravrelaterade praktiker – ha uppförts mellan de båda koncentrationerna. Denna, platsens rumsliga och kronologiska uppdelning gav sig också tillkänna i valet av gravgåvor, med företrädesvis bronsföremål inom den södra gruppen och uteslutande järnföremål inom den norra. Dessutom framgick det att praktiken att markera gravarna ovan jord blev allt vanligare under tiden för den yngre koncentrationens tillkomst, då även vissa av gravgömmorna började organiseras i raka linjer. Det förefaller under hela brukandetiden ha varit vanligast att kvinnor begravdes med metaller, medan det oftast var mansgravar som fick markeringar ovan jord. En påtaglig förändring över tid

är en förhållandevis frekvent förekomst av barngravar – varav vissa med metallföremål – inom den södra, äldre gruppen, men en avsevärd minskning barn – och dessutom aldrig med metallföremål – inom den norra, yngre gruppen. Ingen som helst kronologi går att följa i gravfältets olika kärngrupper, istället ger de intrycket att gravfältet brukats parallellt av ett mindre antal grupper – sociala enheter/gårdar/familjer – var och en med sitt specifika keramiska formspråk och där kärngrupp 5 utmärker sig som en något ”rikare” grupp i och med en något högre frekvens metallföremål. Gravfältets långa brukandetid och uppenbara kontinuitet i kombination med det förhållandevis lilla antalet gravlagda – 73 individer i 67 gravgömmor – och de dödas demografiska sammansättning visar dels att en kontinuerlig inflyttning utifrån har varit av behov för att upprätthålla gruppen (inflyttning antyds också i metallföremålsbeståndet) och dels att långt ifrån alla individer i brukandegruppen kan ha gravlagts på platsen. Hur urvalet skett låter sig inte anas, men det torde stå helt klart att gravläggningstraditionen på Tjärby Norra inte har varit så egalitär och allomfamnande som rent generellt har brukat göras gällande för periodens gravskick.

Den första huvudfrågeställningen i min andra fallstudie, boplatsen Tjärby Södra, var att ur mikroperspektivets synvinkel belysa bosättingens framväxt, utveckling och förändring under förromersk järnålder. Boplatslämningen var betydligt sämre bevarad än gravfältet och erbjöd inte lika goda möjligheter till mikroarkeologiska tolkningar som gravfältet, varpå analysen i kapitel 6 kom att fokuseras kring långhusens och gårdslägenas utveckling. Även om identifieringen av enskilda handlingar på individnivå omöjliggjordes så kan man dock till viss mån säga att mitt tänkande och tillvägagångssätt i denna delstudie präglades av mikroarkeologins teo-

rier och terminologi i och med att tråden boplatsen kunde brytas ned i fibrerna de enskilda byggnaderna och därmed kunde också bosättningens framväxt och förändring över tid – de olika fibrernas interna relation och respektive placering i trådens struktur – belysas. Boplatslämningarnas brist på aktörer och dess structuring practices medförde med andra ord ett ökat fokus på platsens aktanter – gårdens byggnader. I detta fall blir det också extra tydligt hur nära denna del av mikroarkeologin faktiskt ligger fältarkeologins tolkningsmetoder och då inte minst ”single context metod”, där lagerföljder och olika företeasers stratigrafiska relationer (fibrer och structuring practices) identifieras i syfte att kunna tolka skeenden och händelseförlopp på den undersökta platsen (tråden och structuring positives).

I likhet med tillvägagångssättet och upplägget av gravfältsstudien utgick boplatsstudiens andra huvudfråga från ett makroperspektiv, där målet var att studera platsens byggnadsutveckling ur ett jämförande västsvenskt, primärt halländskt perspektiv. Detta moment kom dock först att involveras i kapitel 9, samt i viss mån i kapitel 7 där de två Tjärbylokalernas utveckling summeras och jämförs internt.

Huvudresultaten i kapitel 6 kan sammanfattas enligt följande: Till skillnad från gravfältet som anlades på ”jungfrulig mark” så hade boplatsläget långa anor tillbaka i tid. Av allt att döma har platsen nyttjats som boplats åtminstone ifrån bronsålderns period I då de första långhusen anlades. Huruvida platsen varit i kontinuerligt bruk alltsedan dess eller om det har rört sig om upprepad nyetablering har dock inte gått att utröna. Ytterligare en skillnad gentemot gravfältsetableringen på Tjärby Norra var att det här, på Tjärby Södra stod tydligt att platsen valts till följd av sina naturliga förutsättningar med lätta väldränerade sandjordar, till skillnad från det omedelbara närom-

rådets ur boplatssynpunkt betydligt sämre markförhållanden. Från och med tiden omkring övergången äldre – mellersta förromersk järnålder och fram till millennieskiftet – motsvarande cirka 400 år – går det att följa den fasta bosättningens kontinuerliga utveckling. Därefter upphör indikationerna på att platsen nyttjats. Det har med andra ord inte gått att belägga att boplatsen var i bruk när gravfältets äldsta gravar anlades (det bör här påpekas att boplatssområdet inte har undersökts i sin helhet), men efter de äldsta gravarnas tillkomst framgår det tydligt att boplats och gravfält är parallellt i bruk och dessutom förefaller boplats och gravfält av allt att döma att överges vid ungefär samma tid. En successivt ökad byggnadsareal under tak kan noteras byggnads-generation för byggnads-generation som går att följa på platsen mer än fördubblas gårdens samlade areal under tak. Detta kan dock inte tas som ett otvetydigt tecken på ökat välstånd, då detta mönster snarare följer periodens generella byggnadsutveckling såväl i det halländska materialet som i övriga Sydskandinavien, vilket den jämförande analysen i kapitel 8 upplyser om. Likväl anar man att Tjärbybosättningens tre yngsta byggnads-generationer till längden något överstiger samtida genomsnittsdimensioner. Det finns dock inget i övrigt som indikerar att Tjärby Södra skulle ha varit mer än en gård av ordinär karaktär genom hela perioden, vilket inte heller gravfältsmaterialet påvisar. Ett möjligt tolkningsförslag kan dock vara att den undersökta gården representerar gravfältets något mer metallfyndrika kärngrupp 5, vilken jag tidigare (i kapitel 8) i brist på bättre terminologi valt att kategorisera som varandes ”övre medelklass”.

En mycket intressant händelse – en structuring practice/korttidshändelse som kom att innebära en permanent rumslig omorganisation av bosättningen

– är att långhusets läge mellan den tredje och fjärde byggnadsgenerationen förskjuts till ett mer visuellt markerat läge, från den äldre södra byggnadsgruppen till den yngre norra byggnadsgruppen. Detta sker vid ungefär samma tid som förskjutningen från den södra till den norra gravkoncentrationen påbörjas på gravfältet och praktiken att markera gravar ovan jord blir allt vanligare. Förflyttningen av gårdens långhus innebär – förutom att byggnaden nu kom att synas mer på håll från alla väderstreck – att man till skillnad från i det äldre gårdsläget nu får fri sikt till gravfältet, vilket man alltså ungefär samtidigt börjar markera. Vi anar i dessa handlingar ett bakomliggande nytillkommet motiv (och kanske även tankeideal) – en förändring i det mentala landskapsrummet som kom att avspelas såväl i det fysiska som i det kronologiska landskapsrummet – en förändring som återspeglas både på bopplatsen och på gravfältet; att se och synas bättre, såväl i form av en ”intern visuell kommunikation” mellan levande och döda som i form av en mer påtaglig markering gentemot andra grupper som vistades i eller färdades genom området.

Den interna utvecklingen på och interaktionen emellan bopplatsen och gravfältet i Tjärby jämförs och diskuteras mera ingående i kapitel 7, där mikroperspektivet lyfts och vidgas något, till att innefatta hela Tjärbykomplexet. Det visade sig här att trots skilda material, skilda förutsättningar och skilda metoder i de föregående interna analyserna, så utkristalliserades en påtaglig samhörighet och ett gemensamt utvecklingsförlopp lokalerna emellan, i form av såväl korttids- som mellantidshändelser.

Därefter, i kapitel 8, lyftes blicken från gravfältet Tjärby Norra till huvudfrågeställningarnas makroperspektiv och gravskicket i Tjärby jämfördes med framförallt övrigt halländskt material och diskuterades dessutom i ett större, interregionalt perspektiv;

är gravläggningsmönstren på Tjärby Norra ett återkommande fenomen i övriga Halland och Västsverige eller framstår lokalens traditioner som något av ett unikum inom detta område? Om förstnämnda alternativ är fallet, varför har då inte gravskicket ägnats mer uppmärksamhet tidigare? Om sistnämnda alternativ är fallet, är det i så fall en följd av en strikt lokalt hållen sedvänja, eller finns det belägg för att lokalens brukare även haft andra geografiska kontaktfärer? Trots bristen på undersökta större och/eller välbevarade halländska gravfält så framgick det av den jämförande genomgången av sjutton andra halländska lokaler att det aldrig existerat en enhetlig halländsk förromersk gravläggningstradition, utan snarare flera olika samtidigt. De arton studerade halländska lokalerna (Tjärby Norra inkluderat) antyder framförallt en påtaglig skillnad mellan länets södra och norra hälft. Där norra Halland primärt förefaller har präglats och dominerats av de mellansvenska urnegravs- och urnebrandgropstraditionerna (vilken även har dominerat i Skåne), så finner vi att en betydligt mer variationsrik flora, till synes parallellt har förekommit i södra Halland. Bland annat uppvisar flera sydhalländska lokaler tecken på traditionen att nedlägga fragmenterade kärl. Gravar med kärlfragment som dessutom sintrats, en indikation på en liknande praktik som den vid Tjärby Norra, noteras framförallt i sydligaste Halland – i Tjårbys närområde – men förekommer även på ett par andra platser i södra Halland. Gemensamma återkommande drag vid närmast samtliga de studerade lokalerna är den nästintill genomgående avsaknaden av djurben i gravarna och den försvinnande lilla mängden vapengravar som påträffats. En annan ofta återkommande notering över snart sagt hela Halland är att flera av gravarna av allt att döma har varit markerade ovan jord. En genomgång av respektive lokals läge ur to-

pografisk och kulturhistorisk synpunkt visar att det inte är alls så vanligt som exempelvis påvisats i Västergötland att gravarna uppträder i närhet till, eller med fri siktlinje till vattendrag (det bör här noteras att studien även inkluderar nu utdikade vattendrag och sjöar). Inte heller är det anmärkningsvärt vanligt att gravarna är placerade i topografiska krönlägen. Vidare upplyser en jämförelse med äldre kartmaterial om att gravarna där ungefär lika ofta uppträder i åkermark som i ängsmark och utmark. Intressant i detta sammanhang är dock att en notabelt hög andel påträffats i direkt anslutning till äldre vägar. Detta är intressant då det ger en aning om att det historiskt kända vägnätet i många fall faktiskt verkar kunna dras tillbaka till åtminstone äldsta järnålder. Likaså är det mycket vanligt att de förromerska gravarna anlagts i mer eller mindre omedelbar närhet till – eller rent av i – äldre gravmonument, vilka alltså av allt att döma många gånger har fungerat som lokaliseringer i det förromerska landskapet.

Därefter lyfts blicken ytterligare, i syfte att finna eventuella paralleller till Tjärby Norra bortom undersökningsområdet Halland. Utifrån Tjärbys rådande gravläggningspraktik, närvaron av vissa metallföremål samt formspråket i vissa kärlyper (företrädesvis kärngrupp 1) så fann jag oväntade men likväl uppenbara paralleller med Bornholm, Fyn, Langeland, partier av östra Jylland samt den södra Östersjökusten. Då de återkommande likheterna inte enbart återfinns på det materiella planet – föremålsvärlden – utan även av allt att döma på det mentala planet – moment i den under lång tid rådande och oföränderliga gravläggningspraktiken – slöt jag mig till att kontakten dessa områden rimligen måste ha varit avsevärt mer intrikat än sporadiska handelstransaktioner. Jag tillät mig därför skissera ett scenario där kontakterna delvis omfattat giftermål och således därför också kommit

att baseras på släktband, men reserverade mig också något med tanke på att det i mångt och mycket förefaller ha rört sig om flera olika kontaktnät och olika geografiska sfärer som på olika sätt interagerat.

Denna redogörelse och diskussion följdes av kapitel 9, där jag med avstamp i boplatsen Tjärby Södra gjorde en motsvarande genomgång av förromersk långhusbyggnation, företrädesvis i Halland, men även med jämförande utblickar mot framförallt Skåne och Danmark. Genomgången syftade till att ge svar på huvudfrågeställningens målsättning att ur ett makroperspektiv studera Tjärby Södras byggnader och byggnadsutveckling ur ett jämförande västsvenskt – primärt halländskt – perspektiv. Kännetecknas periodens långhusbyggnation av ett generellt utvecklingsmönster eller har det parallellt funnits flera varierande traditioner, baserade på olika kontaktnät och/eller olika socioekonomiska förutsättningar?

Allt som allt innefattade genomgången 65 halländska långhus från 30 lokaler, Tjärby inberäknat. Jag fann en påtaglig utveckling över tid där de flesta långhusens takbärande bockpar blev successivt smälare och byggnaderna blev successivt längre under periodens gång. Det har dock inte varit fråga om en generell förstoring av byggnadsareal under tak utan snarare kan man från mellersta förromersk järnålder ana ett mera stratifierat samhälle med större variation mellan stora och små byggnader – stora och små gårdar/ekonomiska enheter. Vidare stod det klart att formspråket ändras mer påtagligt under yngre förromersk järnålder och då börjar anta former och dimensioner som normalt förknippas med senare perioder. Till exempel blir antalet bockpar fler och konvexa långsidor och stundtals även konvext ställda takbärande konstruktioner börjar uppträda. Vid denna tid börjar också husoffertraditionen bli allt vanligare och då företrädesvis inom större, nyetablerade går-

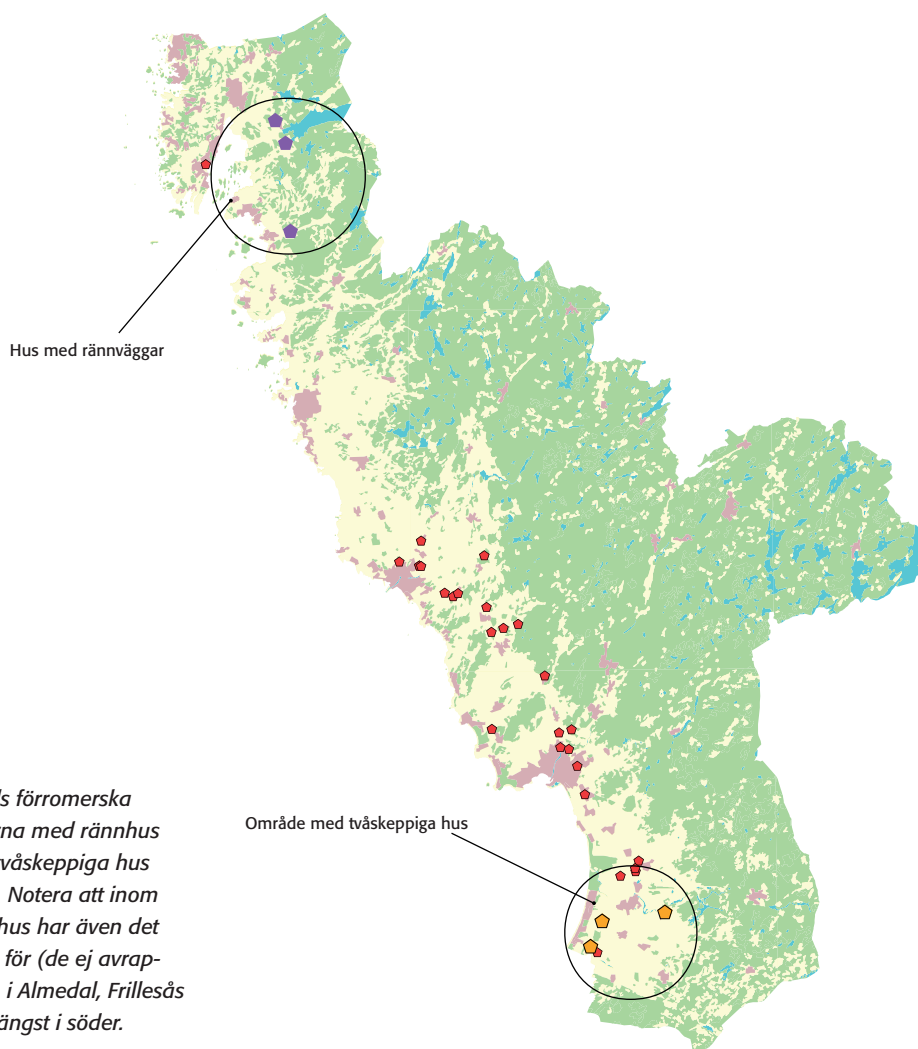
dar. Trots att såväl gårdarnas rumsliga placering som långhusens generella utvecklingsmönster i mångt och mycket sett likadant ut inom hela studieområdet så finner vi – precis som i fallet med gravarna – vissa fenomen som enbart förekommer i norra respektive södra Halland. I norra Halland finner vi under mellersta och yngre förromersk järnålder långhus med rännväggskonstruktioner som påminner om exempel från Ytterby såväl som från Jylland. I sydligaste Halland, närmare bestämt i Laholmsområdet, uppträder under samma period tvåskeppiga långhus, en byggnadstradition jag närmast funnit samtida paralleller till i nordvästra Holland.

Jämförelser med skånsk och dansk byggnadsutveckling under perioden visar att Halland och Skåne i stora drag utvecklats på ett likvärdigt sätt, medan situationen sett annorlunda ut på Jylland. Således har ett medelstort skånskt eller halländskt långhus under yngre förromersk järnålder varit större än jylländska exempel kopplade till stormannamiljöer. Vidare finner man heller aldrig exempel på att de ovan refererade dragen/formspråken som kom att karaktärisera byggnadsstilen under romersk järnålder skulle ha uppträtt redan under förromersk järnålder på Jylland. Vad denna notabla diskrepans i form- och dimensionsutveckling områdena emellan beror på diskuteras dock ej.

I och med makroperspektivet i kapitel 8 och 9 började periodens kronologiska och socioekonomiska dynamik och landskapet Hallands rumsliga heterogenitet rörande allehanda traditioner och kontakter allt mer att tydliggöras. Vad som nu naturligt återstår är att försöka sy ihop dessa olika parametrar – gravskick och byggnadsskick – och sätta in dem i en större kontext med övriga typer av förromerska lämningar. Syftet med detta steg är målsättningen att försöka utvärdera huruvida eventuella samstämmiga mönster

framträder. Mönster som eventuellt ytterligare skulle kunna påvisa områden med lokal, mikroregional och/eller regional särart, alternativt om den heterogenitet man tycker sig se när endast en parameter i taget studeras istället kommer att tona bort och endast visa sig vara en enskild avvikelse av mindre intresse i ett större sammanhang. Till denna fråga tillkommer dessutom den kronologiska aspekten – har dessa eventuella geografiska likheter och/eller olikheter varit konstanta och sker i så fall även eventuella förändringar parallellt? Finns det exempel på korttidsavvikelse som tillfälligt blommar upp inom ett område och därefter försvinner obemärkt? Den kanske enklaste metoden att initialt söka närma sig svar, eller åtminstone tendenser till svar, på dessa frågor torde vara att sammanföra resultaten av de olika studerade parametrarna – gravskick och byggnadsskick – på regionala spridningskartor. Framförallt de fenomen som på ett eller annat sätt avviker från den mer generella utvecklingen är här av stort intresse. Var, när och i vilka eventuella kombinationer uppträder de? Hur grupperar sig egentligen de olika parametrarna rent geografiskt, de på ett eller annat sätt avvikande och/eller förenande fenomen som har utkristalliserats under arbetets gång?

Gällande långhusbebyggelsen så är det framförallt två fenomen som avviker från det allmänna utvecklingsmönstret, nämligen området i sydligaste Halland med tvåskeppiga långhus och det nordhalländska området med byggnader med väggar förankrade i rännor. Båda fenomenen förefaller ha introducerats under mellersta förromersk järnålder och därefter ställvis levt kvar, om än dock i ständig minoritet gentemot gängse traditioner. Således kan vi ur ren temporal aspekt i båda fall tolka introduktion och fortsatt bruk som korttidshändelser som transformeras till mellantidshändelser. Av mina spridningskartor

Figur 45: Hallands förromerska långhus. Grupperna med rännhus i norr respektive tvåskeppiga hus i söder inringade. Notera att inom cirkeln med rännhus har även det ungefärliga läget för (de ej avrapporterade) husen i Almedal, Frillesås socken, lagts till längst i söder.

att döma så är det inom ett mycket begränsat område rännhusen förekommer, vilket vid en första anblick kan tyckas antyda en lokal eller mikroregional tradition. Med vetskapen om att rännhus även påträffats i Kungälvstrakten och dessutom är ett vanligt fenomen på Jylland så torde man dock snarare kunna inlemma de halländska rännhusen i en västligt och nordligt orienterad regional eller överregional tradition, vilken av allt att döma (enligt dagens kunskapsläge) enbart har berört norra Halland. Det bör dock hållas i åtanke att traditionen inte varit helt förhärskande,

då samtida byggnader med stolpsatta väggar förekommer inom samma område. Tvåskeppiga långhus från äldre järnålder är på våra breddgrader ett så ovanligt fenomen att dess dateringar har kommit att ifrågasättas (se vidare diskussion kring problematiken i Carlie 1999:52). Inte desto mindre har detta fenomen till dags dato noterats på tre halländska lokaler. De tre lokalernas inbördes geografiskt anmärkningsvärda närhet (se figur 45) bidrar till att stärka sannolikheten av att respektive datering de facto är korrekt och ger dessutom en påtaglig indikation om att det hela

rör sig om en snävt mikroregional tradition. Precis som i fallet med de nordhalländska rännhusen så har det dock inte varit fråga om en strikt förhärskande tradition, då ordinär treskeppig bebyggelse samtidigt uppträder inom samma snäva geografiska rum, exempelvis i Skottorp och Tjärby Södra.

Ett fenomen som till skillnad från rännväggskonstruktioner och tvåskeppiga konstruktioner snarast förefaller kunna beskrivas som något av en korttidshändelse som sporadiskt förekommer under mellersta förromersk järnålder, men som varken har några uppenbara föregångare eller får några efterföljare är den tillfälliga praktiken att bygga raka gavlar på långhusen. I detta fall bör dock påpekas att källmaterialet är fragmentariskt och att väldigt få av de studerade byggnaderna har bevarade gavlar. Således kan ett stort mörkertal förekomma och såväl geografisk som kronologisk spridningsbild vara felaktiga. Det sporadiska fenomenet uppträder endast på två lokaler i materialet, varav en i norra och en i södra Halland. Jag har inte följt upp detta, men likväl kan det noteras och eventuellt tolkas som resultatet av någon form av förhållandevis kortvarig yttre influens under mellersta förromersk järnålder – en mikroarkeologisk fiber som endast löper en kort bit i den tråd som byggnadsskicket utgör.

Vänder vi oss därefter till gravskicket så förefaller traditionen att lägga ned mer eller mindre fragmenterade kärl i gravarna förekomma i hela södra Halland, åtminstone upp till Falkenbergstrakten. Inom denna sydhalländska traditionsgrupp – inalles noterad på nio lokaler – förekommer också varianter där kärlden inte bara krossats utan av allt att döma även har haft en plats på gravbålet, där de kommit i kontakt med temperaturer på 900-1000 grader eller mer och sintrats. Det nordligaste belagda exemplet på detta fenomen, gravnen vid Tröinge 4:9, utgör även det nordligaste ex-

emplet på gravar med destruerade kärl. Förutom denna nordliga utlöpare så är det enbart i Skrea 6:68, Tjärby Norra, Kullsgård och Mellby där traditionens förekomst säkert har kunnat fastställas. Dessutom finns ytterligare två exempel (Sannarp och Eldsberga) med enstaka sintrade fragment, vilket antyder traditionens närvaro även där. Godset i gravkärlet från Kullsgård har inte analyserats termiskt, men kärlet uppvisar närmast identiska former med det närliggande Tjärby Norras kärngrupp 1, former som i övrigt kan sägas vara atypiska för perioden. De två andra, likaledes närliggande sydhalländska lokalerna Tjärby Norra och Mellby uppvisar såväl identiska käriformer som mer eller mindre identiskt kärlgods. Gravläggningstraditionen med destruerade och/eller hårt brända kärl förefaller ha introducerats redan under äldre – senast under tidig mellersta – förromersk järnålder och där-efter levt kvar under hela perioden, då den även successivt ökade i popularitet. Således rör sig även denna tradition om en korttidshändelse som har anammats och transformerats till en mellantidshändelse.

Vid en första anblick är det slående hur väl de nordhalländska gravlokaler som helt förefaller sakna inslag av den sydhalländska gravläggningstraditionen sammanfaller med området med rännhusbebyggelse. I detta fall måste dock det ringa antalet undersökta nordhalländska lokaler beaktas och dessutom bör man hålla i minnet att vi söder därom helt saknar uppgifter om byggnads- och gravtraditioner inom en närmare tre och en halv mil lång sträcka. Således kan denna nordhalländska ”grupp” varken sägas vara rumsligt eller kronologiskt avgränsad och ej ens heller säkert bekräftad. Till skillnad från denna något osäkra grupp är det närmast slående att konstatera vilken påtaglig geografisk korrelation de tre sydhalländska gravlokalerna Tjärby Norra, Kullsgård och Mellby uppvisar i förhållande till landskapets tre enda

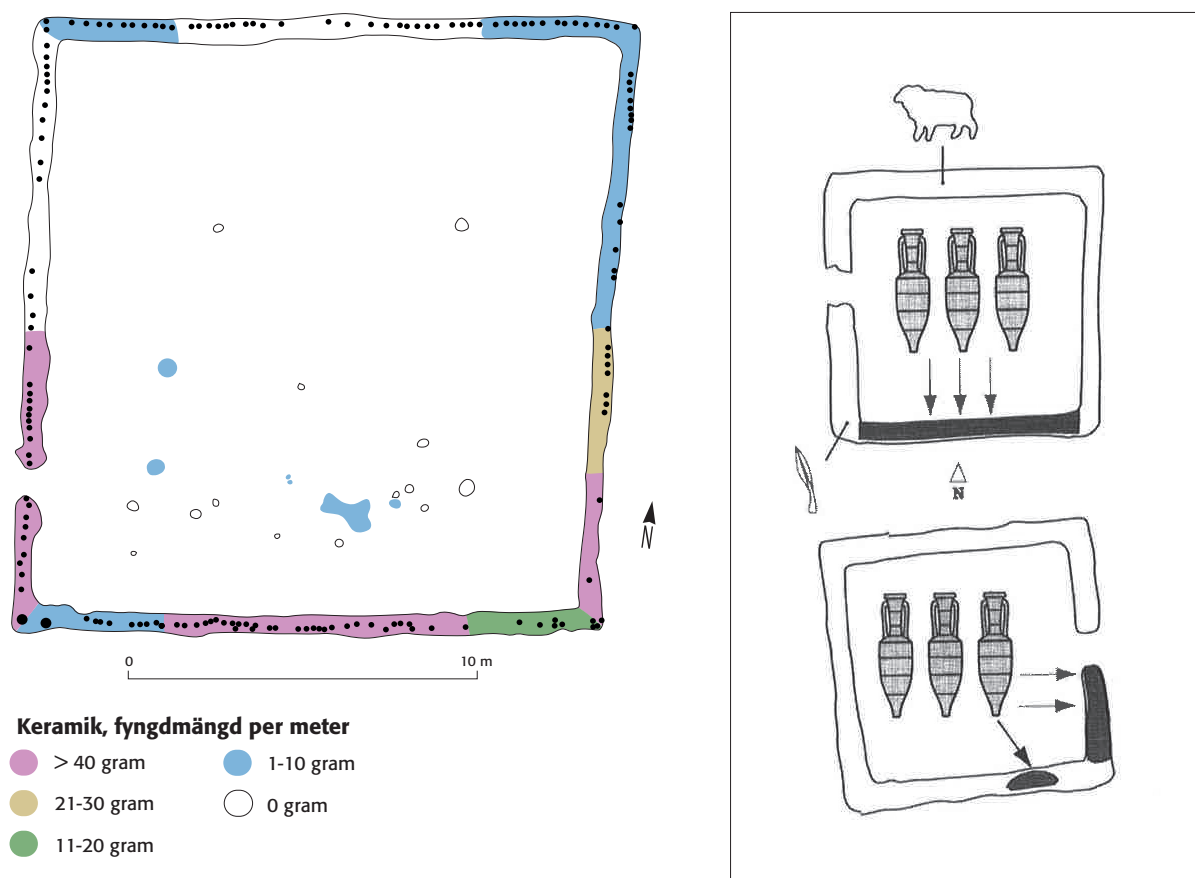
lokaler – Ysby, Mellby och Skummeslöv – som uppvisar tvåskeppiga långhus. Båda dessa grupper – gravar med sintrade kärlorester och lokaler med tvåskeppiga hus – uppträder inom ett förhållandevis begränsat, drygt 1x1 mil stort slättbygdsområde invid södra Laholmsbukten, i Lagans och biflödet Smedjeåns närområde. Till dessa sammanlagt sex lokaler – tre boplatser och tre gravmiljöer – kan möjligen även graven i Eldsberga med enstaka sintrade kärlofragment och den förromerska sekundärgraven i Esprahögen också föras. Esprahögsgravens kärlofragment uppvisar i och för sig ingen sintring, men likväl har kärlet av allt att döma deponerats i trasigt tillstånd och dessutom återfanns en K-fibula, formmässigt snarlik K-fibulan på Tjärby Norra (jfr fig 13 och 35).

Som flera gånger nämnts så framstår såväl tvåskeppiga långhus som traditionen att deponera destruerade, stundom sintrade kärlo i gravarna som något av avvikande anomalier på svensk mark under äldre järnålder. Likväl står vi nu inför sex lokaler, möjligen åtta, inom ett mindre landskapsutsnitt som uppvisar daterade exempel på dessa anomalier. Båda företeelserna kan vid en första anblick tolkas som lokala eller snävt mikroregionala traditionsyttringar, men adderar man de olika lokalernas fyndtyper förefaller det allt troligare att det rör sig om importerade traditioner, uppkomna via långväga influenser. Innan jag fördjupar mig i detta finner jag dock att det finns skäl att utöka studien och involvera ytterligare en intressant förromersk parameter inom samma landskapsrum, även denna i mångt och mycket något av en sydiskandinavisk anomali.

10.1. Palissadanläggningen i Kärragård

Ett objekt av stor vikt för den fortsatta diskussionen och förståelsen av Tjärby och dess samtida omland, som jag tidigare nämnt i kapitel 9 men av olika skäl

väljer att först här och nu presentera mer ingående, är den kvadratiska palissadanläggningen i Kärragård (RAÄ 164 Laholms lfs), belägen endast ett par kilometer västsydväst om Tjärby. För läsarens orientering bör påpekas att ett par långhus från samma lokal redovisades ovan i kapitel 9. Vid undersökningen 1993 påträffades ett stort antal lämningar från snart sagt alla förhistoriska perioder, men under förromersk järnålder har här till synes endast funnits ett par långhus och palissadanläggningen, vilken redan då tolkades i kultiska termer (Wattman 1996:56), Området där palissaden varit anlagd, strax norr om det absoluta krönläget, utgjorde boplatsens jämnaste del, men likväl fanns det inga andra byggnadslämningar just där, varken samtida eller från andra perioder. Den nästintill exakt kvadratiska (17x18 meter) anläggningen består av en djup ränna i vilken tätt ställda stolpar har stått. Kvadraten är helt slutet sånär som en meterbred, med grövre stolpar tydligt markerad ingång längst i söder på västra långsidan. Det finns inget som antyder att konstruktionen skulle ha haft något tak, därtill är spännvidden alltför stor och inga av det fåtal stolphål som återfanns inom kvadraten uppvisade vare sig takbärande dimensioner eller logiska placeringar för ett dylikt ändamål. Föreliggande dateringar visar att palissadbyggnaden har existerat under yngre förromersk järnålder, motsvarande 150 BC – 10 AD kalibrerat med 1 Sigma (Wattman 1996:27ff). Såväl anläggningens markerade höjdläge i området, dess form och konstruktionsdetaljer som dess datering talar starkt för att det hela rör sig om en fast kultanläggning, kraftigt influerad av samtida senkeltiska kvadratiska kulthägnader, så kallade Viereckschanzen (Carlie, A. 2000:153f). Michael Müller-Wille jämför även Kärragårdspalissaden med franska så kallade "enclos à banquet", det vill säga områden för kultfester, avskilda från omvärlden av vallgravar

Figur 46: fyndspridning i de franska kultanläggningarna Fontenay-le-Comte och Bois de Roselle (hämtat ur Müller-Wille 2002:159), samt i Kärragård.

eller stängsel och tar upp två lokaler – båda daterade till sent 200-tal f.Kr. – som uppvisar förbluffande väl överensstämmelser med Kärragårds dimensioner, formgivning, placering och riktning (Müller-Wille 2002:157ff). Müller-Wille poängterar även de två franska kvadratiska hägnadernas inbördes påfallande likvärdiga fyndspridning, med krossade amforor utslutande i kvadratens södra hälft och då företrädesvis vid ingången och i den södra långsidans ränna. En förnyad genomgång av fyndspridningen (keramikfragment) i Kärragårdspalissaden visar en anmärkningsvärt överensstämmande bild, om än dock inte riktigt lika konsekvent genomförd som i de franska

fallen (se figur 46). Müller-Wille citerar avslutningsvis Matthieu Poux som konstaterar att de flesta fall av kultanläggningar från denna tid kopplade till festmåltiden utgörs av kvadratiska inhägnader, vilka till formen uppvisar ett nära släktskap med samtida helgedomar; "...understundom en trogen modell i mindre skala..." (Poux 2000:229 efter Müller-Wille 2002:161) och skriver därefter att exemplet Kärragård i framtiden kan bli ett viktigt inslag i diskussionen kring förbindelser mellan kelter och nordgermaner under förromersk järnålder. I sammanhanget kan även nämnas att det i nordvästra Hollands kusttrakter, mellan Rhens och Ems utlopp finns ett antal

exempel på geografiskt betydligt mer närliggande kvadratiska kulthägnader av påfallande liknande art, men dessa har dock hittills generellt daterats till de första århundradena efter Kristus (van Zoolingen 2011).

I diskussionen kring Kärrgårdspalissaden bör man ha i åtanke att det av allt att döma inte är denna anläggning som föranleder Laholmsområdets artikulerade identitet. Föreliggande dateringar påvisar snarare att palissaden tillkommer senare och då anläggs relativt centralt i ett sedan lång tid redan fungerande tredje rum, sannolikt av den anledningen att dessa Viereckschanzen just vid denna tid är en innovation inom det "etniska"/socioekonomiska/kulturella nätverk som Laholmsområdets invånare samverkat med under hundratals år. Palissaden blir med andra ord ett tillskott i artikulationen av det lokala områdets/brukarnas/samfundets gemensamma identitet och samhörighet med ett geografiskt avsevärt större, överregionalt nätverk.

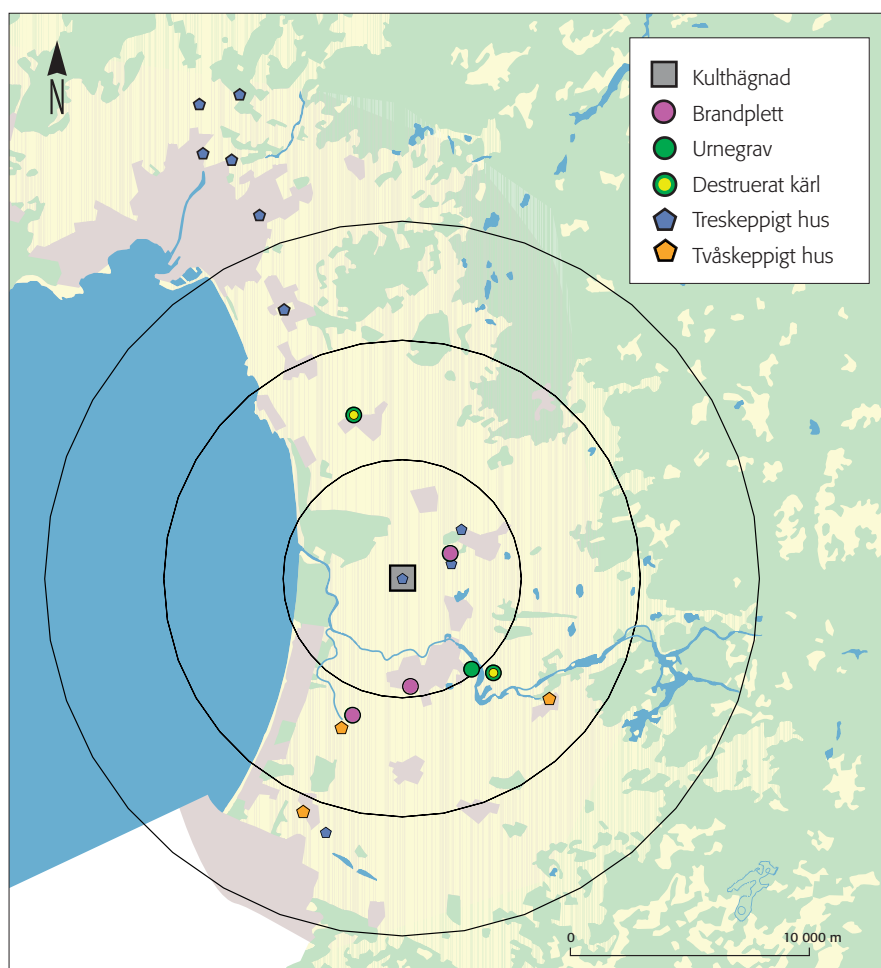
Denna Viereckschanzen framstår därmed också som det första – åtminstone det första i materialet identifierbara – exemplet där man väljer att artikulera sin identitet på ett bestående sätt som också blir visuellt påtaglig och framhävd gentemot "alla andra". Gravläggningsritualen kan ha innehållit moment som rent visuellt tett sig "annorlunda" för en utomstående betraktare, men likväl har detta i så fall varit fråga om enskilda handlingar – flyktiga, mycket tidsavgränsade moment i stunden. Utformandet av gravgömmorna med inkluderandet av fragmenterade och sintrade kärl skall snarast ses som en artikulerad identitet för den egna gruppen – visuellt osynlig för utomstående betraktare – och införandet av gravmarkeringar ovan jord förefaller snarast ha varit ett anammande av tidens allmänna trend, då detta slår igenom vid denna tid även på de gravfält som uppvisar helt andra typer

av gravgömmor och således inte kan ses som en artikulation av den egna identiteten. Däremot palissaden är en mycket tydlig markering, inte enbart en flyktig handling utan ett bestående monument i landskapsrummet, en nod och aktant som såväl sammanfört de "invigda" som utgjort ett tydligt avståndstagande – i och med att handlingarna innanför den visuellt påtagliga palissaden förblev osynliga och okända för den utomstående betraktaren – gentemot "de andra"/"omvärlden".

Det är i sammanhanget mycket intressant att notera att denna första, påtagliga artikulation av egenhet förefaller tillkomma i slutskedet – eller åtminstone senare delen – av detta förromerska tredje rum, då dylika fenomen verkar vara ett kulturellt typiskt återkommande drag. Behovet för en grupp att artikulera sin identitet och egenhet sker ofta i dess slutskede, då detta behov först aktualiseras och intensifieras när det faktiskt finns "några andra/något annat" att markera sig gentemot. Som ett dylikt, motsvarande exempel kan nämnas amuletter i form av Torshammare, vilka först förefaller bli en vanlig symbol under sen vikingatid, sannolikt som en identitetsartikulation gentemot kristendomens symboler (se exempelvis Petré 2000:461, Jensen 2006b:494ff).

10.2. Samlade indikationer för olika överregionala kontaktnät.

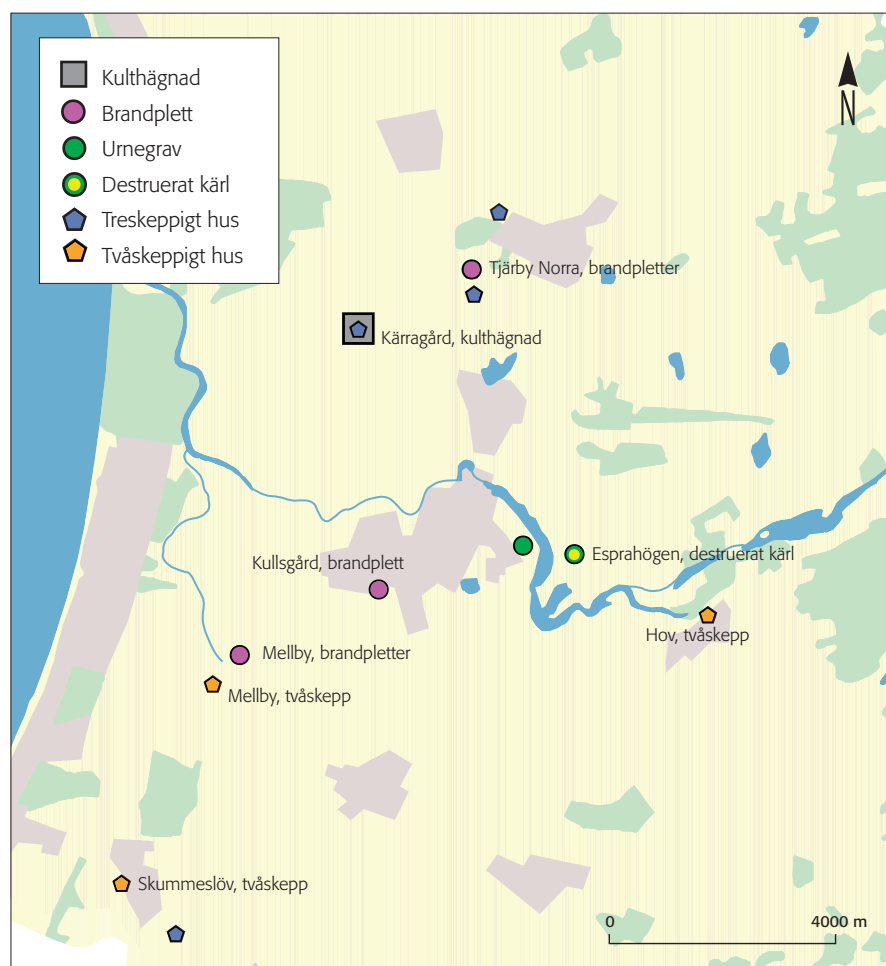
De var för sig, från gängse mönster helt avvikande eller mer eller mindre ovanliga företeelserna – den tvåskeppiga bebyggelsen, gravformerna, föremålstyper och palissadbyggnaden – ger tillsammans en stark indikation om att detta sydhalländska område har varit starkt påverkat av yttre, långväga influenser. De olika indikationerna pekar dock inte geografiskt entydigt åt samma håll. De tvåskeppiga långhusen i Skummeslöv och Mellby uppvisar med sina konvexa

Figur 47: Palissaden i Kärragård (här grå fyrkant) och dess omland, markerat med en buffertzön med femkilometersintervaller.

vägglinjer stilistiska drag jämförbara med tvåskeppig långhusbebyggelse av så kallad Haps-typ (uppkallade efter den holländska boplatsen Haps) i Holland och nordvästra Tyskland. Dock antyder föreliggande dateringar att de halländska byggnaderna förefaller vara aningen äldre. Däremot finner jag inga påtagliga paralleller till långhusen i Hov med sina raka långsidor och rektangulära grundformer. Likväl är det på denna lokal den tvåskeppiga traditionen förefaller ha varit starkast och levt kvar under flera byggnadsgene-

rationer. Likaså finner vi här påtagliga indikationer på långväga kontakter åtminstone under yngre faser av den tvåskeppiga bebyggelsen, i form av romerska silverdenarer. Vägen för de kulturella strömningar och influenser som föranlett palissadbyggnaden i Kärragård är minst lika vag som de romerska denarernas färdväg till Halland, men likväl framstår palissaden som ett minst lika tydligt exempel på långväga kontakter i företrädesvis sydlig – kontinentaleuropeisk – riktning. Begravnings traditionen och gravgåvorna

Figur 48: Ett inzoomat förtydligande av det förromerska kunskapsläge kring Lagan med omnejd som även presenterades på figur 47.

slutligen erbjuder tydligare, men likväl disparata svar, med antydningar mot såväl öst som väst. Medan själva begravningsritualen med destruerade, brända och sintrade kärl finner mer eller mindre direkta paralleller på Bornholm och Fyn – och med olika varianter även på norra Jylland samt i Tyskland och Polen – så pekar vissa kärlformer (Brorssons kärlgrupp 1) enbart mot Bornholm och Polen. Medan kompositfibulan finner paralleller på Bornholm och Gotland så uppträder knoppfibulorna av brons företrädesvis på Bornholm,

Fyn, Nordjylland och dessutom områden i nordvästra tyskland som i det närmaste tangerar området med tvåskeppiga långhus. Halsringen slutligen – gravfältets äldsta metallföremål – finner paralleller på östra Jylland samt i Polen. Möjligen kan man ana en mycket svag tendens till, ur fynd- och bebyggelsehänseende, något mer västorienterade kontakter under senare delen av förromersk järnålder, vilket i så fall intressant nog svagt påminner om den utveckling som noterats i Nordjylland/Vendsyssel, där Kaul & Martens kunnat

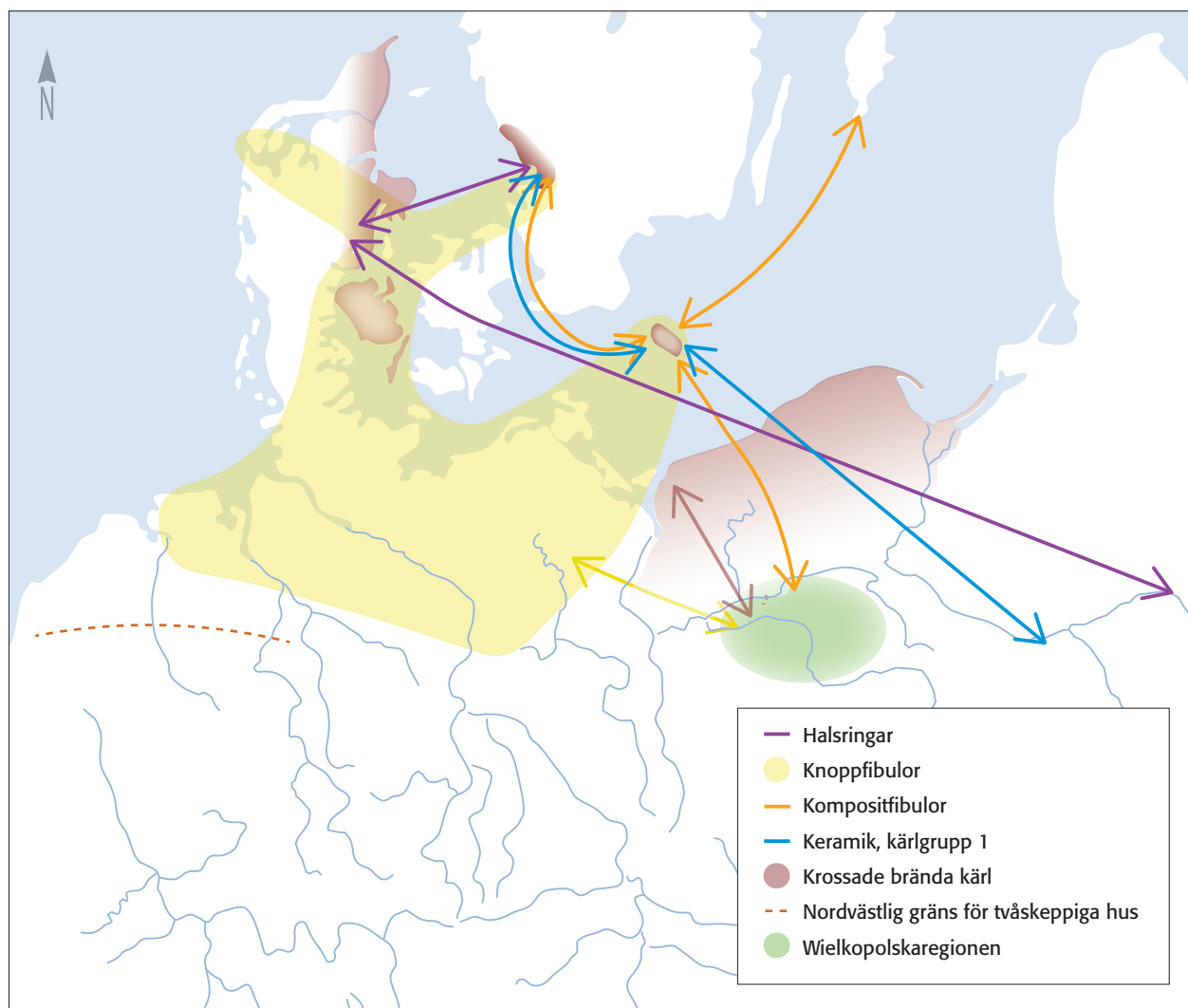
påvisa kontakt med den polska Przeworsk-kulturen under period IIA och kontakt med Holstein och nedre Elberegionen under period IIB (motsvarande senare delen av mellersta – första hälften av yngre, respektive yngsta förromersk järnålder) (Kaul & Martens 1995, Martens 1997:133). Det är min uppfattning att man inte skall låta sig nedslås, de många frågetecknen till trots, rörande fyndens, formspråkens och traditionernas respektive disparata ”ursprungsorter”. Desto intressantare är det att fokusera på det faktum att föremål, formspråk och traditioner de facto har letat sig hit, anammats och hybridiserats till något eget i det sydhalländska, skapande tredje rummet.

10.3. Hybridisering – ”det tredje rummet”

Det måste i dagsläget anses vara omöjligt att finna några entydiga mönster efter raka kontaktvägar i materialet, eller att försöka upprätta några säkra spridningskartor över hur dessa vägar tätt sig. Än mindre vet vi hur dessa kontakter gick till. Var det resenärer utifrån som av någon anledning besökte södra Halland, var det de förromerska sydhallänningarna som av någon anledning var flitiga resenärer, eller var det ett ömsesidigt kontaktnät med resande i båda riktningar? Oavsett hur dessa kontaktnät varit utformade så vet vi inte heller någonting om vad som föranledde de samma. Möjligen kan de ursprungligen ha uppkommit som en följd av enstaka resor i syfte av varuutbyte, men jag vill mena att mycket i materialet pekar på att dessa kontakter därefter måste ha befästs, intensifierats, fördjupats och upprätthållits under långa tider. Sannolikt har kontakterna även kommit att medföra att vissa individer eller grupper mer eller mindre långvarigt bosatte sig på annan ort – exempelvis hantverkskunniga/specialister och/eller till följd av giftermål/partnerskap – och därmed även kom att

bli överförare av såväl praktiskt kunskapsutbyte som mentalitet och traditioner. De nya individerna eller grupperna assimilerades inte fullständigt och ”försvann” in i redan rådande traditioner utan kom istället att bidra med nya traditioner och praktiker, vilka av allt att döma i vissa fall också kom att leva kvar och föras vidare i flera generationer. Alternativt rörde det sig om hemvändande långväga resenärer som förde med sig nya idéer och influenser som gav upphov till nya traditioner och praktiker, vilka kom att leva kvar inom en större grupp. Oavsett vilket så är det dels intressant att de nya respektive influenserna kom att hybridiseras något och dessutom ta sig varierande uttryck i olika lokala varianter, i en ständigt pågående hybridiseringsprocess. Till exempel de tvåskeppiga långhusen; trots att konstruktionstypen förefaller ha anammats utifrån så finner vi inga exakta formmässiga paralleller och inte heller ens en regionalt enhetlig utformning. Dock anas en tydlig traditionsbundenhet på mikrolokal nivå, då de olika generationerna byggnader på Hovboplatsen kan sägas vara kopior av varandra. Anammandet av tekniken har via hybridiseringsprocessen utvecklats till en ny, egen platsbunden tradition i det tredje rummet, mer eller mindre helt oavhängig ursprungets formspråk och normer. De yttre influenserna har alltså tagits emot och hybridiserats på något olika sätt inom olika bosättningar. Den lokala variationen platserna emellan skulle kunna tolkas som att det i vissa fall endast rört sig om andra- eller tredjehandsinfluenser, eller med andra ord att vissa aktörer har influerats av grannen snarare än att själva ha haft långväga direktkontakter, med en följd att ursprungsformen förvanskades allt mer. Jag skulle dock vilja påstå det rakt motsatta, då en lokalt baserad ”efterapning”/kopiering snarare borde resultera i en påtaglig mikroregional likriktning.

Till skillnad från fallet med långhusens formgiv-

Figur 49: Ett försök till sammanställning av de områden som uppvisar snarlika gravläggningstraditioner och fyndtyper samt hypotetiska sammanbindande pilar (notera dock att dessa inte syftar till att illustrera faktiska färdvägar). Det bör även noteras att spridningen av K-fibulor och traditionen att lägga skäror i gravar inte har tagits med här, vilket hade komplicerat bilden ytterligare. Sett till föreliggande parametrar framstår här framförallt södra Halland, Bornholm och norra Wielkopolskaregionen som potentiella Tredje Rum – områden där lejonparten studerade företeelser, såväl av östlig som västlig karaktär sammanstrålar. Illustration: Anders Andersson.

ning vill jag inte tolka gravläggningstraditionen med kärl på bålet som ett resultat av hybridisering, då jag inte funnit några uppenbara skillnader i tillvägagångssättet i Halland och i övriga regioner. Dock torde det med all önskvärd tydlighet stå klart att

traditionen hämtats utifrån och att den, efter att den anammats har fortlevt under flera hundra år på vissa platser. Detta tolkar jag som tecken dels på upprepat personutbyte på individnivå (inflyttning alternativt återvändande) och dels på att det ursprungliga kon-

taktnätet – och därmed även traditionens ursprungliga innebörd – har fortlevt under gravfältets hela brukandetid, då man i annat fall torde kunna ana en mikrolokal förändring/förvanskning/utveckling av traditionen över tid.

Ett annat exempel på hybridisering eller creolisering synes dock vara Kärragårdspalissaden och verksamheten däri. Byggteknik, formspråk och dimensioner finner direkta paralleller på kontinenten och fyndspridningen indikerar till viss mån även ett överensstämmande bruk/en överensstämmande ritual, medan fyndmaterialet i sig – lokalproducerad brukskeramik istället för de franska exemplens amforor – antyder en hybridisering, anpassad efter lokala förhållanden och förutsättningar.

I min jakt på områden/regioner utanför Sydhalland med lämningar och kulturella uttryck av liknande art har jag inte kunnat finna några exempel på områden som innehåller alla nu diskuterade parametrar. Regioner med tvåskeppiga hus uppvisar inte dessa gravläggningstraditioner och vice versa. Istället verkar det som att man i södra Halland har anammat olika moment, attribut och traditioner från flera olika håll inom ett geografiskt komplext kontaktnät och på ett mikroregionalt plan vävt samman dem till ett tredje rummets egna identitet. En mycket intressant aspekt i detta sammanhang är dock att anammandet och hybridiserandet av alla dessa parametrar inte har resulterat i en, enhetlig ”tredje-rumskultur” inom ett sammanhållet område. Istället har bosättningar med treskeppig byggnadsteknik fortlevt parallellt med tvåskeppig bebyggelse (och fortsatt att numerärt dominera i huskonstruktionerna), ibland till och med inom en och samma lokal. Likaså förekommer andra gravläggningstraditioner inom samma geografiska landskapsutsnitt parallellt med de traditioner vi känner från exempelvis Tjärby Norra och Mellby. I detta

sammanhang bör det också påpekas att inte heller i det sydhalländska materialet uppträder dessa parametrar inom en och samma lokal. Istället är det exempelvis så att boplatsen Tjärby Södra intill gravfältet Tjärby Norra enbart uppvisar treskeppiga hus, vilket också är fallet med långhusen invid palissaden i Kärragård. Sammantaget indikerar detta förhållande det komplexa sammanflätandet av långväga influenser, hybridisering och mer traditionell sydiskandinavisk kultur till en, differentierad sydhalländsk mixtur, vars gemensamma nämnare förefaller ha varit en stor variationsrikedom. En viktig aspekt i sammanhanget är att det – möjligen förutom i fallet Hov, med sina mycket stora långhus – inte föreligger någon påtaglig koppling mellan till synes socioekonomiskt mer framstående lokaler och de långväga influenserna. Snarare framträder en situation där snart sagt alla (i materialet synliga) samhällsgrupper direkt innefattades och/eller påverkades av de långväga kulturella kontakterna.

De olika fenomenen har av de samlade dateringarna att döma introducerats och anammats under olika perioder, men därefter samexisterat parallellt, vilket dels kan ses som ett tecken på samhällets ständigt aktiva, varaktigt livaktiga och utbredda långväga kontaktnät, men också som ett tecken på dess ständigt pågående hybridiseringsprocess. Omkring inledningen av vår tideräkning förefaller näst intill alla dessa fenomen upphöra parallellt ”i ett slag” och det enda som fortlever därefter är det tvåskeppiga byggnadsskicket i Hov. Huruvida detta skall tolkas som ett slut i områdets intrikata kontaktnät eller om dessa kontakter även lever kvar under nästföljande perioder, men nu i helt annan skepnad, är dock höljt i dunkel. Det faktum att Tjärbygravfältet relativt snart efter övergivandet istället bebyggs med långhus – en mycket ovanlig praktik oavsett period – antyder dock det förstnämnda.

11. SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Syftet med detta arbete var ursprungligen (2008) att inom ramen för en licentiatuppsats presentera två förromerska lokaler i Tjärby socken, södra Halland – brandgravfältet Tjärby Norra (RAÄ 68) och den närliggande boplatsen Tjärby Södra (RAÄ 69) – att penetrera händelseförlopp och utveckling på dessa respektive lokaler, samt därefter sätta in dem i ett större, primärt halländskt, jämförande sammanhang. Studiens fokus kring gravskick och långhusbebyggelse har bibehållits, men under resans gång stod det dock allt mer klart att såväl det halländska perspektivet som licentiatformatet kom att bli alltför snävt för att finna underlag till relevanta tolkningsmöjligheter. De två Tjärbylokalerna och dess samtida sydhalländska omland innehöll helt enkelt en dimension och en potential jag inte riktigt hade räknat med. Således kom såväl studiens jämförande utblickar som dess påföljande diskussion och tolkningar även att innefatta delar av Sydskandinavien och landområdena kring södra Östersjöregionen.

De äldsta gravläggningarna vid Tjärby Norra förefaller ha skett redan någon gång kring övergången yngsta bronsålder – äldsta förromersk järnålder eller kanske rentav något tidigare. Därefter har platsen varit i kontinuerligt bruk under hela den förromerska järnåldern, men dock haft sin mest intensiva tillväxtperiod under brukandetidens sista 400 år, motsvarande mellersta – yngre förromersk järnålder.

Samtliga 73 konstaterade gravlagda individer på platsen har kremerats, varav tolv av dem därefter har gravlagts i dubbelgravar. Gravskicket i merparten av gravarna kännetecknades av gravgömmor där ben och bålrester deponerats tillsammans med krossade och eldpåverkade, ställvis sintrade kärnfragment, samt eventuella gravgåvor av metall (även dessa påtagligt eldpåverkade), allt till synes deponerat helt utan inbördes logisk ordning. Termisk analys av keramiken visar att den genomgående har varit utsatt för mycket höga temperaturer, vilket tolkas som att kärnen följt med på gravbålet där de destruerats av hettan. Kärnen har med andra ord aldrig haft en funktion som benbehållare i graven, till skillnad från gravläggningspraktiken vid andra samtida brandgravfält, exempelvis i norra Halland, Västergötland, Göteborgsregionen och Skåne. Detta tillvägagångssätt i begravningsritualen hade tidigare inte uppmärksammats i Halland, men min studie visar att praktiken förekommit på fler lokaler, genomgående i länets södra hälft. Det bör i detta sammanhang även påpekas att dessa avvikande omständigheter i gravskicket faktiskt har noterats och kommenterats av uppmärksamma arkeologer i rapportsammanhang vid ett par tillfällen, dock utan någon påföljande respons. Vidare fann jag att detta gravskick – och därmed även själva praktiken – finner direkta paralleller framförallt på Fyn och på Bornholm, men även på östra Jylland, där de benämns

brandpletter. Att faktisk kontakt verkligen har förelagat mellan dessa områden indikeras ytterligare via vissa av gravarnas metallföremål.

Med hjälp av mikroarkeologisk metod närmar jag mig gravfältet Tjärby Norras aktörer och aktanter; olika moment i ritualen, samt även gravfältets rumsliga utveckling och förändringar i gravarnas utformning över tid. Sammantaget visar analysen att gravfältet förefaller ha brukats samtidigt av ett antal olika gårdar/familjer/ekonomiska enheter (för enkelhetens skull i det följande kallade brukargrupper) och av allt att döma har endast vissa, på ett eller annat sätt utvalda individer i dessa brukargrupper fått sin sista vila på platsen. Trots närvaron av män, kvinnor och barn i alla åldrar har det alltså inte rört sig om ett egalitärt gravskick som omfattat alla individer inom de brukande grupperna. Via kärtyper, förekomst av gravgåvor, gravgömmornas samlade innehåll och utformning samt eventuella gravmarkeringar ovan jord utkristalliseras de olika brukargrupperna. Såväl gemensamma praktiker som mer gruppinterna traditioner antyds. Likaså kan en viss socioekonomisk rangskillnad grupperna emellan också anas.

Därefter redogörs för utvecklingsförloppet på den samtida boplatsen Tjärby Södra. Lämningarna tolkas som sex byggnadsgenerationer av en, periodvis möjligen två gårdar, som successivt expanderar, sett till de olika byggnadsgenerationernas kvadratmeterstorlek. Skeendet går att följa relativt väl, bland annat framträder åtminstone två tillfällen där gården har eldhärjats. Dock saknas relevanta spår efter aktörer och enskilda handlingar, vilket medför att jag här väljer bort den mikroarkeologiska analysmetoden. Utifrån en jämförande analys konstateras att byggnadernas generationsvisa, successiva tillväxt kan sägas följa de generella utvecklingsmönster som såväl övriga Halland som Skåne uppvisar under perioden.

Dessa gemensamma utvecklingsmönster stämmer intressant nog dock inte alls överens med förloppet i nuvarande Danmark. Framförallt den påtagliga expansionen av långhusens storlek och förändringen av dess utformning (former och stolpsättning) som kan följas i Skånelandskapen under yngre förromersk järnålder förefaller i det närmaste helt utebli inom nuvarande Danmark, där småskalighet och äldre formspråk verkar leva kvar perioden igenom. Sett ur detta jämförande perspektiv förefaller således Tjärbygården med skånska och halländska mått mätt ha varit av förhållandevis ordinär storlek under samtliga dess dokumenterade faser, trots att dess yngsta faser dimensionsmässigt kan likställas med jylländska stormannagårdar.

I likhet med gravfältet har bosättningen varit i bruk under stora delar av förromersk järnålder och upphör omkring Kristi födelse. Studien påvisar dessutom att vissa utvecklingssteg såsom rumsliga lägesförskjutningar, liksom förändrade formspråk och uttrycksformer förefaller ha skett simultant på boplatsen och gravfältet. Exempelvis kan noteras att under såväl bosättningens som gravfältets yngre faser verkar det ha blivit viktigare än tidigare att tydligt markera sig i landskapsrummet – att se och att synas – vilket också innebär att det är först under denna fas det kunnat råda direkta siktförhållanden mellan långhuset och gravfältet.

Vid den komparativa studien av övrig samtida halländsk långhusbebyggelse fann jag framförallt två konstruktionstyper som avvek påtagligt från periodens generellt rådande byggnadsteknik och formspråk. Samtliga exempel inom dessa två avvikande konstruktionstyper – byggnader med väggar förankrade i rännor respektive tvåskeppiga långhus – uppträder inom två geografiskt snäva landskapsutsknitt;

tre närliggande lokaler med rännhus i Fjäråstrakten i norra Halland och tre lokaler med tvåskeppiga långhus i Laholms närområde i södra Halland. Den nordhalländska rännhusgruppen finner sannolikt sina paralleller i en tradition som var utbredd såväl längre norrut utmed västkusten (exempelvis i Ytterby utanför Kungälv) som på Jylland. Den sydhalländska tvåskeppiga husgruppen ägnas mer utrymme i analysen, dels för att inga geografiskt närliggande paralleller kan hittas, men dessutom inte minst av den anledning att de uppträder inom mer eller mindre samma geografiska landskapsrum som merparten av brandplett-gravarna, däribland Tjärby Norra. En samtida förekomst av tvåskeppiga långhus spåras till en region i nordvästra Tyskland/norra Holland, en region som mer eller mindre tangerar den sydliga utbredningen av en fibulatype – en T-formad knoppfibula av brons – som återfinns på Tjärby Norra. I sammanhanget bör dock påpekas att inga tvåskeppiga hus påträffades inom Tjärby Södra.

Med anledning av de flera samstämmiga indikationerna på förekomst av långväga kontakter och influenser inom detta sydhalländska område – gravlägningspraktik, föremålstyper, keramiskt formspråk, hustyper – adderas därefter den samtida, kvadratiske palissadanläggningen i Kärragård ett par kilometer väster om Tjärby till diskussionen, trots att denna alltså egentligen inte omfattas av studiens fokus på gravskick och långhusbebyggelse. Palissadanläggningen har i ett flertal arbeten lyfts fram som en sannolik kulthägnad, till formen kraftigt inspirerad av kontinentala förebilder. Min genomgång av anläggningens fyndspridning visar att även detta mönster följer förhållandena i vissa exempel på kontinenten.

Med utgångspunkt i Homi Bhabhas teoribildningar kring hybridisering och creolisering i samband med och till följd av kulturella möten och krosskul-

turella interaktioner diskuterar jag därefter detta sydhalländska landskapsutsnitts potential i form av ett Tredje Rum – ett område som har påverkats av omfattande långväga kulturutbyten och via en hybridiseringsprocess tagit sig an många nya influenser men samtidigt också omvandlat dem till något eget i en uppblandning mellan inhemska och importerade traditioner.

Som avslutande ord kan jag ärligt säga att samtidigt som jag redan i fält anade att något var ”fel” när de första kärnfragmenten med sintrade brottytor grävdes upp ur Tjärbygravarna så hade jag aldrig kunnat gissa vad det innebar och vart härmed genomförda analys skulle föra mig. Det är min förhoppning att studien inte bara har rätat ut vissa frågetecken, utan att resultaten kanske också kan ligga till grund för att erbjuda nya, framtida infallsvinklar och frågeställningar till den sydiskandinaviska förromerska järnåldern, inte bara för undertecknad utan även för läsaren.

ENGLISH SUMMARY

Introduction and background

The study is based on two development led archaeological excavations carried out in 2007-2008 in Tjärby parish, south Halland, due to construction work on road 117. The two sites were the Pre Roman burial site at Tjärby Norra (RAÄ 68) and the contemporaneous settlement site Tjärby Södra (RAÄ 69). These sites were situated just east of Tjärby church in the open fully cultivated farmland of southern Halland, around six kilometres to the east of the outflow of River Lagan into the Laholm Bay.

A great number of Bronze Age barrows dominate the previously known prehistoric landscape of the area. These are situated along the ridge of Örelid, as well as in the lower lying relatively flat farmland. On the crest of Örelid, the Iron Age burial site Örelid's Stones is located, with its thirty-six standing stones and two stone settings.

At both sites, the excavated parts constitute a narrow corridor of the construction area for the road, cutting through larger prehistoric sites. This circumstance causes certain limits to the possibility of making interpretations. Nevertheless, as far as could be judged, the whole extent of the burial site (67 graves with a total of 73 buried individuals) appears to have been fully excavated. At the settlement site, Tjärby Södra, a period of permanent settlement with the

remains of many buildings has been identified, starting in early Bronze Age (period I) with more or less continual occupation until around AD 0. At Tjärby Norra, there are traces of settlement dated to late Bronze Age (period IV-V), but the first graves only began to be constructed around the late Bronze Age and the beginning of pre Roman Iron Age; from then on burials continue until around AD 0. As in the case of the settlement site at Tjärby Södra, the burial site was abandoned around the same time. A few hundred years afterwards, a couple of farms were established on the site and a long-house was constructed partly on top of the burials.

A characteristic of the graves at Tjärby Norra – which inspired this study – was the presence of broken, sometimes sintered, ceramic vessels in most of the graves. The pots do not appear to have functioned as containers for the burnt bones, they were most likely placed on the funeral pyre itself where the high temperature made them crack and fall apart. The potsherds were then gathered up, together with the burnt bones and remains of the pyre, along with any grave gifts that occurred, after which they were deposited in the grave without any apparent order. None of the archaeologists had seen anything like this before, but for the users of the burial site, this practice must have been an important and long-established tradition lasting for many hundreds of years.

Research questions

The questions and analysis of the thesis are divided into a micro and macro perspective.

In a micro perspective, the main issue and purpose of the study of the burial site is to illuminate the burial customs of Tjärby Norra; when and how the burial site was established; its development over time; the presence of long-term and short-term traditions; which social groups used the burial site and who was buried there. This analysis is treated in chapter 5.

In a macro perspective, the main issue and purpose is to make a comparative study of Tjärby Norra from a contemporaneous regional point of view, based on the results of the micro perspective study of traditions (material as well as mental). Do these burial customs occur in other parts of Halland and West Sweden, or are the traditions of the site unique for this area? If the latter alternative is the case, is this then the result of a strictly local custom or are there signs of contact between the users of this site and other geographical spheres beyond the studied region? These questions are analysed in chapter 8.

A study of building traditions is approached in a similar way.

In a micro perspective the main issue and purpose is to illuminate when and how the settlement at Tjärby Södra (primarily the remains of buildings) was established, along with the development and changes occurring at the site during Pre Roman Iron Age. This analysis is treated in chapter 6.

In a macro perspective the main issue and purpose is to study the remains of buildings of the site and their development from a comparative West Swedish – primarily Halland – point of view. Is it possible to identify a general pattern of development, or were there several different parallel traditions, based on different networks of contact and/or varying socio-

economical conditions? These questions are analysed in chapter 9.

Before refocusing to the macro perspective, a comparative analysis between Tjärby Norra and Tjärby Södra is carried out in chapter 7. The purpose is to find out whether any corresponding development patterns can be identified in the burial site and the settlement site. Do the sites indicate similarities in socio-economic standing, in their network of contacts and in mentality, or do the results of the two parts of the study contradict each other?

Theory and method

The burial site, and to some extent the settlement site, is analysed according to micro-archaeological theory and practical method. I consider this a suitable tool to use for an empirical material. With its division into *structural practices* (individual acts) and *structural positives* (general ideologies and cultures), it offers a clearer and closer penetration of the short-term perspective of the Annales School. At the same time, it relates to an intermediate and long-term perspective in a better way. Further, the analogy used in micro-archaeology in which acts and events are like fibres in a social/cultural thread is an excellent tool for analysing events and chains of events. In line with the thoughts of Anthony Giddens, the idea is that social culture is the medium for, as well as the result of, social acts. Even materiality has an active role in all social relations. To distinguish individuals – *actors* – from all that is material in social relationships, the term *actants* is used. Many of these actants (for example houses or burial sites) could be said to be *structuring structures*, since they belong to the prerequisites of our lives and constitute nodes for recurrent/repetitive acts.

In the final discussion of the study, the theory of

post-colonial archaeology concerning 'third space' plays an important part. An encounter between two cultural patterns often results in a hybrid, a Creole-culture, a 'third space' where the structures of the original groups are superseded by new ways of acting, new values and traditions. Thus, in this study the use of the phrase 'third space' applies more to a social occurrence than a physical place.

The burial site Tjärby Norra

The burial site consists of two concentrations of burials, one to the south and one to the north. The latter has a considerably stricter spatial arrangement with a number of graves placed in straight rows. Radiocarbon analysis and dating of artefacts indicate that most of the graves in the southern concentration are older than the majority of those in the northern group. The earliest burials probably occurred at the end of the Bronze Age and the beginning of Pre Roman Iron Age, but there was a great increase of burials during the last 400 years BC. In the area with fewer burials between the two concentrations, the remains of a three-aisled building were discovered; it appears to have been in use at the time when burials started to occur on the northern part of the burial site, probably around 200 BC. The building is interpreted as a cult-house, most likely filling some function in the rituals that were performed on the burial site.

The osteological analysis shows that the buried individuals were men, women and children of all ages. A majority of the adults seem to have died around the age of forty or earlier. There was no spatial difference in regard to gender, although there were much fewer children in the northern group of burials.

A common denominator for the entire period of use at the burial site is the overall absence of animal

bones. Another tradition, noticeably dominating the charcoal of the wood species analysis, is the choice of birch as fuel for funeral pyres.

An analysis of the demography of the burial site implies that there are too few buried individuals to represent the burials of either a village or a farmstead. Two possible explanations for this are presented; either the burial site was much larger originally and the excavation only covered a part of it, or not all individuals in the group using the burial site were buried on the site. The author is inclined to consider the latter alternative to be most correct.

Grave markers above ground appear to have been much more common in the later northern group of burials. It is also evident that the graves most often marked above ground were those of adults, preferably men.

Metal artefacts were recovered in twelve of the graves (18%). In per cent, this is comparative with other burial sites in the study. All metal items were burnt on the funeral pyres. Objects of bronze dominate the southern earlier group of graves, while in the northern later group all metal artefacts were made of iron. Artefacts probably transported from distant places can be noted particularly among the bronzes. These include a neck ring with parallels in Jutland and in Poland; T-shaped fibulae, which normally occur in Denmark and Germany; and a fibula, with parallels on Bornholm and on Gotland. Metal artefacts seem most often to be buried with women and children.

Torbjörn Brorsson divided the pottery into groups of vessels. A characteristic of the largest group of vessels (vessel group 1) at the burial site is pots with a rim that curves inwards, which is atypical of the period; similar vessels can be found on Bornholm. An analysis of the groups of vessels shows that there is no obvious spatial distribution pattern, nor any

clear chronological pattern among the vessel groups; neither is there any relation between gender or age and the shape and/or size of the vessels. However, vessel group 5 is discovered considerably more often in graves containing metal artefacts, while certain vessel groups lack any connection with metal artefacts whatsoever. The author's interpretation of this pattern is that different groups of vessels represent different groups of users (families/social units) with varying socio-economic standing, who were using the burial site side by side; this situation continued during the entire period of use.

The settlement site at Tjärby Södra

The remains of Pre Roman period buildings – seven long-houses and five smaller buildings – occur in two concentrations, one southerly and one northerly. This spatial pattern is, moreover, a general reflection of the chronology of the site. At least three of the long-houses in the southern group are dated to the early and middle Pre Roman Iron Age, while the three long-houses of the northern group are dated to the last 200 years of the period. The internal stratigraphy indicates three generations of buildings in the southern cluster and three in the northern. A distinct lack of finds and macrofossils makes it virtually impossible to say anything about the function of the houses, or division into rooms according to function, subsistence of the settlement, land use, or anything about any changes that might have occurred over time. The analysis is therefore limited entirely to chronology, design and placing.

During the whole of the Pre Roman Iron Age, there is a complete lack of foundation sacrifices. This is a contrast to earlier structures of the site and to the buildings that were constructed on and around the

burial site during the Roman Iron Age and the Migration Period.

Changes over time of the building styles at the site correspond largely with the development we already know from Skåne. There seems to be a direct continuity between the earliest building style and the later Bronze Age traditions of building houses with straight long sides and slightly curved short ends; another characteristic of this period is that all houses in the southern group had 4–5 pairs of roof-bearing posts. At around 200 BC, a noticeable change occurs. The building constructed in the southern group at this time had seven pairs of posts, which is also found in the long-houses of the northern concentration (7–8 pairs of posts) that appear to be taken into use during the same period. Again, this pattern with a general period of development during late Pre Roman Iron Age is reminiscent of other sites in Skåne.

It is interesting to note that the northern later house construction was built on the highest point of the settlement site. This meant that people had a good view of the burial site, which they did not have at the southern, older, cluster of houses. This seems to coincide rather well with the period when the custom of marking graves became more common; at this point in time, the possible cult-house at the burial site also appears to have come into use. Furthermore, these changes coincide chronologically with a change in grave gifts from bronze to iron. All taken together, a change of mentality is discerned here, reflected in the type and design of the remains on both the settlement site and the burial site.

A comparative outlook

Chapter 8 contains a compilation of eighteen sites with Pre Roman burials in Halland. The author identifies

certain recurrent similarities (for instance, the prevalent custom of cremation burials and the almost total lack of animal bones), but also a great variety in the material. This variety particularly applies to some elements in burial rituals. While the burials in northern Halland appear to adhere to the West Swedish tradition of urned burials, many of the sites in the south of Halland include the same, or similar, elements to those at Tjärby Norra – the custom of placing broken sintered pots in the graves after they were shattered on the funeral pyre.

Further, a comparison between the regions of Halland, Västergötland and Skåne is conducted, studying the placing of burials in the landscape. Parameters such as topography, nearness /visibility to waterways, location in the historical landscape (infields/outlying land) and proximity to roads, are investigated and discussed.

Parallels to the burial customs at Tjärby Norra (and a further number of sites in southern Halland) can be traced to Bornholm, Fyn and Langeland, where they seem to have occurred from late Bronze Age (period VI) and onwards, continuing during the entire Pre Roman Iron Age. The same kind of burial customs have also been discovered in the eastern and northern parts of Jutland, although more sporadically. Similar burials can moreover be traced to regions on the southern side of the Baltic Sea, in present day north-eastern Germany and Poland. In general, the areas where such burial customs occur correspond well with the areas where the same kind of metal artefacts have been discovered as in the Tjärby burials. This is considered by the author to signify traces of an extensive, long-term marine network of contacts reaching over the Kattegat and the Baltic. This network of contacts was not only limited just to exchange of goods but also involved common traditions and customs, for example regarding burials.

In chapter 9, a compilation of sixty-five Pre Roman period long-houses from thirty sites in Halland are discussed. Wranning observes that, as in the case of Tjärby Södra, remains of buildings in Halland generally follow the same development patterns as have been seen in Skåne, with reference to dimensions and roof-bearing structures. The houses can be divided into three distinct groups: *small to medium sized, large and very large*. The first category is the most common. There is no general increase in size; rather, the length of the long-houses seems to become more varied as time passes. This is understood as a sign of increased social stratification during the second half of the period. Foundation sacrifices occur occasionally during the entire period, although with a considerable increase during the second half of the period. There are no examples in the region of medium sized farms developing into prominent farmsteads. It is more a case of the largest farms establishing themselves as prominent farmsteads right from the start. Even so, it is highly uncommon for these prominent farmsteads to live on into Roman Iron Age. On the whole, this signifies continuous dynamics going on during the entire period.

Some features are noted that only occur in certain geographical areas. For example, buildings with wall-trenches only occur in the north of Halland and two-aisled houses have only been found within a limited area in the surroundings of Laholm. The former feature is associated with contemporaneous building styles in Bohuslän and Jutland, while the latter feature is thought to reflect influences from far afield.

Like the study of the burials, the settlement site is examined with consideration to the topographic setting of the site, proximity to visible prehistoric sites, the way the places were utilised and how they developed during historical times (infields/outlying land, nearness

to roads). Much is different from the location of the burials. However, in a way similar to the graves, around three quarters of the sites were found to be adjacent to, or not far from, historical roads. Another common parameter is the proximity to older visible monuments.

Altogether, the study shows that Tjärby Södra follows the common development patterns of the period, appearing to have been of a ‘middle-class character’, typical for Halland, during its entire existence.

Final discussion

In the final discussion, the author sums up all the ‘diverging’ parameters in south Halland: the destructed pots in burials, artefacts from distant places in the graves, the occurrence of two-aisled long-houses. Further parameters are presented in the discussion; the square palisade structure located in Kärragård, a couple of kilometres to the west of Tjärby. The palisade is dated to late Pre Roman Iron Age and has been understood as a late Celtic cult enclosure; this interpretation is supported by a renewed examination of the distribution of finds. The author considers the overall picture of parameters, located in a geographically limited area, to indicate strong long-term outer influences from far afield. There is no clear-cut orientation towards a certain geographical area; this is assumed to imply a broad network of contacts, instead of a single line of contact. According to the author’s interpretation of the traces, people of southern Halland adopted a variety of features, attributes and traditions from several different parts of the geographically complex network of contacts. At a micro-regional level, they then created a hybrid, a Creole-culture, turning the new ideas into their own third space identity. The author points out that no evident link can be noted in the archaeological material to more socio-economically prominent

sites. Instead, a situation emerges in which almost all the social groups that are visible in the archaeological material were directly involved in and/or influenced by the distant cultural contacts.

At around AD 0, almost all these features appear to come to an end almost simultaneously in the whole area. Whether or not this should be interpreted as the end of a network of contacts with a tradition of many hundred years, or if the contacts altered and take another form in the archaeological material, remains to be seen. However, according to the author, the former is indicated due to the fact that buildings were constructed on the burial site comparatively shortly after it was abandoned – an extremely uncommon procedure in any period.

REFERENSER

- Albrechtsen, Erling. 1954. *Fynske jernaldersgrave I. Förromersk jernalder*. København
- Ambrosiani, Björn. 1964. *Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm
- Andrzejowski, Jacek. 2010. The Przeworsk Culture. A Brief Story (for the Foreigners). I: Lund Hansen, Ulla & Bitner-Wróblewska, Anna (Red). *Words Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age*. Network Denmark – Poland 2005-2008. København – Warsawa.
- Anglert, Mats, Artursson, Magnus & Svanberg, Fredrik (Red.). 2006. *Kulthus & dödsbus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm
- Arbman, Holger. 1954. Hallands forntid. *Hallands historia, del 1. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645*. Hallands läns landsting. Halmstad
- Arcini, Caroline. 2007. Elden utplånar inte allt. Brandgravar och bålplatser vid Gualöv. I: Artursson, Magnus (red.). *Vägar till Vættland – en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Riksantikvarieämbetet/Regionmuseet Kristianstad. Lund
- Arcini, Caroline., Höst, Elisabeth & Svanberg, Fredrik. 2007. Gravar, bålplatser och två bronsåldersfamiljer i Gualöv. Studier av en gravmiljö. I: Artursson, Magnus (red.). *Vägar till Vættland – en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Riksantikvarieämbetet/Regionmuseet Kristianstad. Lund
- Arcini, Caroline & Svanberg, Fredrik. 2005. Den yngre bronsålderns brandgravsmiljöer. I: Lagerås, Per & Strömberg, Bo (red.). *Bronsåldersbygd 2300 – 500 f.Kr. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan*. Riksantikvarieämbetet UV Syd. Lund
- Arnberg, Anna. 2007. *Där människor, handling och tid möts. En studie av det förromerska landskapet på Gotland*. Stockholm Studies in Archaeology 42. Stockholm
- Arne, T.J. 1919. Den senare förromerska järnåldern i Sverige. *Fornvännen*, s.188-223. Stockholm
- Artelius, Tore. 1989a. Boplatslämningar vid Oktorp. Fornlämning 36, Slöinge sn. I: Artelius, Tore & Lundqvist, Lars (Red.). *Nya bidrag till Hallands äldsta historia. Nr 2. Bebyggelse – kronologi. Boplatser från perioden 1800 f Kr – 500 e Kr i södra Halland*. Riksantikvarieämbetet, undersökningsverksamheten, UV Väst. Kungsbacka
- Artelius, Tore. 1989b. Boplatslämningar vid Skottorps säteri. Fornlämning 22, Skummeslöv sn. I: Artelius, Tore & Lundqvist, Lars (Red.). *Nya bidrag till Hallands äldsta historia. Nr 2. Bebyggelse – kronologi. Boplatser från perioden 1800 f Kr – 500 e Kr i södra Halland*. Riksantikvarieämbetet, undersökningsverksamheten, UV Väst. Kungsbacka
- Artelius, Tore. 2010. *Den gamla döden och den nya. Om vikingatidens förkristna begravningar*,

- religiösa idéer och religionsskiftet*. JASS:1. Jönköpings Läns Museum Arkeologisk Skriftserie
- Artelius, Tore & Lindqvist, Mats. 2007. *Döda Minnen*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökning Skrifter 70.
- Artelius, Tore & Lundqvist, Lars. 1989. *Nya bidrag till Hallands äldsta historia. Nr 2. Bebyggelse – kronologi. Boplatser från perioden 1800 fKr – 500 e Kr i södra Halland*. Riksantikvarieämbetet, undersökningsverksamheten, UV Väst. Kungsbacka
- Artursson, M. 2005. Böndernas hus. I: Carlie, A. (red.). *Järnålder vid Öresund. Band 1. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan*. Riksantikvarieämbetet UV Syd. Lund
- Bacunic-Fridén, Imelda, Blank, Malou & Jan-kavs, Peter. 2012. *Valtersberg. Kulturlager från senmesolitikum-neolitikum, gravfält och boplatslämningar från tidig järnålder*. Seminariegrävningar från 1980-1986. Institutionen för Historiska studier. Gotarc Serie D, Arkeologiska rapporter No. 103. Göteborg
- Bartholin, Thomas. 2007. Vedanatommisk analyse af 20 trækulsprøver fra Tjärby Norra, Tjärby socken, Raä 68, Halland. *Tjärby Norra – ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. *Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer* 2009:6, bilaga 4. Halmstad
- Bech, Jens-Henrik. 1980. Late Pre-Roman Iron Age in northern Jutland in the light of excavations at the Vogn cemetery in Mosbjerg, Vendsyssel. *Die Vorrömische Eisenzeit im Kattegatt-gebiet und in Polen*. Archäologisches Museum Göteborg
- Becker, Carl-Johan. 1949. Die zeitliche Stellung des Hjortspring-Fundes. Innerhalb der Vorrömischen Eisenzeit in Dänemark. *ACTA Archaeologica*, s.145-187. København
- Becker, Carl-Johan. 1965. Ein Früheisenzeitliches Dorf bei Grøntorft, Westjütland. Vorbericht über die Ausgrabungen 1961-63. *Acta Archaeologica*, Vol XXXVI, s. 209-222. København
- Becker, Carl-Johan. 1990. *Nørre Sandegård. Arkæologiske undersøgelser på Bornholm 1948-1952*. Historisk-filosofiske Skrifter 13. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. København
- Benner Larsen, Erling. 1995. *Historien om Det store Sølvfund fra Gundestrup*. Jysk Arkæologisk Selskab 1995. Aarhus
- Bentz, Emma. 2008. *I stadens skugga. Den medeltida landsbygden som arkeologiskt forskningsfält*. Lund Studies in Historical Archaeology 8. Lund.
- Berglund, Lena. 1992. Årstad socken, Heberg 9:7. Arkeologisk undersökning. Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten, Halmstad 1992. Arkivrapport
- Bhabha, Homi K. 1994. *The location of culture*. London Routledge. pp. 1-18; 19-39; 66-84.
- Bieger, Anette. 2003. *Kugelfibeln. Eine typologisch-chronologische Untersuchung zu den Varianten F, N und O von Belz*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Aus dem Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität Mainz. Bonn
- Bintliff, John. 1991. The contribution of an Annaliste/structural history approach to archaeology. I: Bintliff, J. (red.). *The Annales School and Archaeology*. Leicester University Press.

- Björhem, Nils & Magnusson Staaf, Björn. 2006. *Långhuslandskapet. En studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder. Öresunds-förbindelsen och arkeologin*. Malmöfynd Nr 8. Malmö Kulturmiljö.
- Björhem, Nils & Säfvestad, Ulf. 1993. *Fosie IV. Bebyggelsen under brons- och järnålder*. Malmöfynd 6. Malmö Museer.
- Björk, Tony. 2005. *Skäran på bålet. Om den äldre järnålderns gravar i Skåne*. University of Lund, Institute of Archaeology – Report Series No. 92. Lund
- Bohannan, Paul & Dalton, George. 1962. Introduction. I: Bohannan & Dalton (red.). *Markets in Africa*. Northwestern University Press. Holland
- Borby Hansen, Birgitte. 1997. *Bornholm mellem bronzealder og jernalder – perioden det blev væk? En arkæologisk belysning aftiden ca. 600 – 200 f. Kr. på Bornholm*. Mag. Art. Speciale ved Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet.
- Borre Lunde, Michael. 2011. Huset, gården og landsbyen i førromersk jernalder. I: Holdgaard Nielsen, Mikael (red.). *Fyn i Fortiden. Det levede liv 500 f. Kr. – 150 e. Kr.* Odense
- Boye, Linda. 2008. Bosættelsemønstre på Østsjælland. I: Carlie, Anne (red.). *Öresund – barriär eller bro? Kulturella kontakter och samhällsutveckling i Skåne och på Själland under järnåldern*. Centrum för Danmarksstudier 18. Lund
- Bramstång, Carina & Artelius, Tore. 1997. *Långhuset vid Töringe – boplatslämningar från yngre bronsålder och äldre järnålder i Vinberg*. Fornlämning Raä 125, Vinbergs socken, Falkenbergs kommun, Halland. Arkeologiska Resultat, UV Väst Rapport 1997:20. Riksantikvarieämbetet, Kungsbacka
- Brandt, Jochen. 2001. Jastorf und Latène. Kultureller Austausch und seine Auswirkungen auf sozio-politische Entwicklungen in der vorrömischen Eisenzeit. *Internationale Archäologie* 66. Kiel
- Brorsson, Torbjörn. 2010. Keramiken från Tjärby Norra. *Tjärby Norra – ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2009:6. Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68. Halmstad
- Brorsson, Torbjörn. 2014/manus. Keramik och bränd lera från Skrea 224. (Skall ingå i den tekniska rapporten kring slutundersökning 2012 av RAÄ 224 Skrea socken)
- Brøndsted, Johannes. 1960. *Danmarks Oldtid, III, Jernalder*. København
- Burke, Peter. 1990. *En introduktion till Annales-skolan*. (andra upplagan), Bokförlaget Daidalos. Göteborg
- Carlie, Anne. 1999. "Sacred White Stones": On Traditions of Building White Stones into Graves. *Lund Archaeological Review*, vol. 5. S. 41-58. Lund
- Carlie, Anne. 2000. Käringsjön – en offerplats för bondebefolkning eller ledarskikt? Studier kring en romartida kultplats och dess omland i södra Halland. *TOR* Vol 30, 1998-1999. Uppsala

- Carlie, Anne. 2004. *Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Lund.
- Carlie, Lennart. 1992. *Brogård – ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland. Dess kronologi och struktur*. Hallands Läns museers Skriftserie No 6. Lund
- Carlie, Lennart. 1996. *Väg 559, Eldsberga 31:1*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:2. Eldsberga 31:1 Eldsberga socken, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Landsantikvarien. Halmstad
- Carlie, Lennart. 1999. *Bebyggelsens mångfald – En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No 29. Hallands läns museers Skriftserie No 10. Lund
- Carlie, Lennart. 1999b. Boplatsoffer under järnåldern – ur ett halländskt perspektiv. I: Artelius, Tore, Englund, Eva & Ersgård, Lars (Red.). *Kring västsvenska hus – Boendets organization och symbolik I förhistorisk och historisk tid*. GOTARC Serie C. No. 22. Göteborg
- Carlie, Lennart. 2002. The Invisible Hierarchy – Manifestations in the Halland Aron Age as Indications of a Stratified Society. I: Larsson, Lars & Hårdh, Birgitta (Red.). *Centrality – Regionality. The Social Structure of Southern Sweden During the Iron Age*. Uppåkrastudier 7. ACTA Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 40. Lund
- Carlie, Lennart. 2006. *Gården under sanden. Äldre järnåldersbebyggelse vid Lynga*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2006:2. Halland, Harplinge socken, Lynga 1:3, 2:3, RAÄ 155, väg 610. Halmstad
- Carlie, Lennart. 2008. *Stensättning I Kinnared. En grav med många överraskningar*. Halland, Kinnareds socken, Kinnared 3:12, RAÄ 10. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2008:4. Halmstad
- Carlie, Lennart. 2011. *Kårarp. Hus och gårdar under brons- och järnålder*. Halland, Övraby socken, Halmstad 7:71 mfl, RAÄ 76. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2011:4. Halmstad
- Carlsson, Martin. 2004. *Gasledningen Getinge – Hyltebruk*. Arkeologisk undersökning område 3. Arkeologisk undersökning 1990. Halland, Getinge socken, Uppnora 13:1, 2:4 (område 3A och 3B), raä 91. Landsantikvarien, Hallands läns museer. Arkivrapport
- Chapman, John. 2000. *Fragmentation in Archaeology. People, places and broken objects in the prehistory of South Eastern Europe*. Routledge, London/New York
- Christensen, Tom. 1997. Lejrehallen. I: Callmer, J. & Rosengren, E. (red.). "...Gick Grendel att söka det höga huset...". *Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Hallands Läns museers Skriftserie No 9/GOTARC C. Arkeologiska Skrifter No 17. Halmstad
- Connelid, Pär. 2010. Kulturgeografisk rapport. Bilaga 7 i Wranning, P. *Tjärby Norra – ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2009:6. Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68. Halmstad

- Cornell, Per & Fahlander, Fredrik 2002a. Microarchaeology, Materiality and Social Practice. *Current Swedish Archaeology Vol. 10*, pp. 21-38.
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2002b. *Social praktik och stumma monument. Introduktion till mikroarkeologi*. Gotarc Serie C no 46, Göteborg
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2007. *Encounters, Materialities, Confrontations: Archaeologies of Social Space and Interaction*. Cambridge Scholars Press
- Cullberg, Kjerstin. 1973. *Ekehögen – Backa Röd – Valtersberg. Frågor om kronologi och kulturkontakter under yngre förromersk järnålder i Göteborgsområdet*. Göteborg.
- Darvill, Timothy. 2002. White on Blonde: Quartz Pebbles and the Use of Quartz at Neolithic Monuments in the Isle of Man and Beyond. I: Jones, A. & MacGregor, G. (red.) *Colouring the Past. The Significance of Colour in Archaeological Research*. Oxford/New York
- Dommelen, Peter van. 2005. Colonial Interactions and hybrid Practices: Phoenician and Carthaginian Settlement in the Ancient Mediterranean. *The archaeology of colonial encounters* (Stein ed). Santa Fe: School of American Research Press, pp. 109-141.
- Ejstrud, Bo & Jensen, Claus Kjeld. 2000. *Vendeboj – landsby og gravplads. Kronologi, organisation, struktur og udvikling i en østjysk landsby fra 2.årh. f.Kr. til 2.årh. e.Kr.* Kulturhistorisk Museums skrifter 1. Jysk Arkæologisk Selskab. Aarhus
- Ekengren, Fredrik. 2009. *Ritualization – Hybridization – Fragmentation. The Mutability of Roman Vessels in Germania Magna AD 1-400*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in Prima 4°, No. 28. Lund
- Ekholm, Gunnar. 1919. Två fynd från den förromerska järnåldern. *Fornvännen*, s. 224-231. Stockholm
- Ekholm, Gunnar. 1938. Ett uppländskt gravfält från La Tène tiden och andra fornminnen i trakten av Läbyvad. *Fornvännen*, s. 69-99. Stockholm
- Ekman, Jan. 1973. Benbestämning Ekehögen. Exkurs 5 i: Cullberg, K 1973. *Ekehögen – Backa Röd – Valtersberg. Frågor om kronologi och kulturkontakter under yngre förromersk järnålder i Göteborgsområdet*. Göteborg.
- Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (red.). 1999. *Globaliseringens kulturer – Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, pp 13-27, 283-293
- Ewald, Victor. 1928. *Fasta fornminnen i Höks härad. För "Sydhalland"*. Laholm
- Ewald, Victor. 1929. Esprahögen. En halländsk bronsåldersgrav med sten- och järnåldersfynd. *Fornvännen* 1929, sid 257-269. Stockholm
- Fabech, Charlotte. 1999. Centrality in sites and landscapes. I: Fabech, C. & Ringtved, J. (red.) *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. Jutland Archaeological Society.

- Fabech, Charlotte, Hvass, Steen, Näsman, Ulf & Ringtved, Jytte. 1999. "Settlement and Landscape" – a presentation of a research programme and a conference. I: Fabech, C. & Ringtved, J. (red.) *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. Jutland Archaeological Society.
- Fahlander, Fredrik. 2003. *The Materiality of Serial Practice. A Microarchaeology of Burial*. Gotarc Serie B, No 23. Göteborg
- Fahlander, Fredrik 2007. Third Space Encounters: Hybridity, Mimicry, Interstitial Practice. I: Fahlander, F & Cornell, P. (red.). *Encounters/ Materialities/Confrontations: Archaeologies of Social Space and Interaction*. Cambridge Scholar Press. Cambridge
- Fernstål, Lotta. 2003. Where Different Waters Met. Aspects on the Apollo Grannus vase and its position near Sagån in the province of Västmanland. *Current Swedish Archaeology*, vol. 11, sid 25-44. Swedish Archaeological Society. Stockholm
- Fors, Tina. 1998. *Boplatzlämningar från bronsålder och äldre järnålder i Elestorp*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1998:3. Halland, Tjärby socken, Elestorp 7:570, Raä 59. Halmstad
- Fors, Tina. 2009. Vittene – en hantverks-/verkstadsplats från järnålder. I: Fors, T & Gerdin, A-L (red). *Vittene – en verkstadsplats från järnåldern*. GOTARC C:70. Göteborgs Universitet. Göteborg
- Fors, Tina & Westergaard, Bengt. 1998. *Raä 45. Boplatser vid Övraby – undersökningar vid Slottsmöllans tegelbruk 1991-92*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1998:1. Raä 45, Halmstad 9:16, Halmstad, Halland. Halmstad
- Fors, Tina & Viking, Ulf. 1995. *Förromerska boplatzlämningar vid Smedjeån*. Arkeologisk undersökning 1993. RAÄ 203 Mellby 14:1, Laholms lfs, Halland. Stiftelsen Hallands läns museer, Landsantikvarien. Arkivrapport
- Fries, Jana Esther. 2010. Mehr als gedacht – Häuser und Gehöfte der Vorrömischen Eisenzeit zwischen Weser und Vechte. I: Meyer, Michael (Hrsg.). *Haus – Gehöft – Weiler – Dorf. Siedlungen der Vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa; Internationale Tagung an der Freien Universität Berlin vom 20-22 März 2009*. Berliner Archäologische Forschungen, Bd 8. Sid 343-356
- Friman, Bo & Hector, Lena. 2003. An Early Iron Age Settlement at Hyllie. Preliminary Results of the Excavation. I: Larsson, Lars, Hårdh, Birgitta (Red.). *Centrality – Regionality. The social structures of southern Sweden during the Iron Age*. Uppåkrastudier 7. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No 40. Lund
- Gerritsen, Fokke. 2003. *Local Identities. Landscape and Community in the Late Prehistoric Meuse-Demer-Scheldt Region*. Amsterdam Archaeological Studies 9. Amsterdam University Press
- Giddens, Anthony. 1979. *Central problems in social theory: action, structure and contradiction in social analysis*. MacMillan. London

- Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society*. Polity Press. Cambridge
- Gosden, Chris 2001. Postcolonial Archaeology. I: Hodder, Ian. (red.). *Archaeological Theory Today*. Polity Press. Cambridge
- Grandin, Lena & Andersson, Daniel. 2006. *En skära från en förromersk grav i Tjärby. Metallografisk analys*. Tjärby sn, Laholms kn, Halland. Analysrapport nummer 12-2006. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Uppsala
- Grandin, Lena. 2009. *Tillverkningsteknik och kvalitet. Metallografisk analys av en skära från ett gravfält*. Halland, Tjärby socken, Tjärby 9:4, fornlämning 68. UV Uppsala rapport 2009:02. Geoarkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Uppsala
- Grygiel, Michał. 2013. The Jastorf Culture on the Polish Lowland. I: Woźniak, Zenon, Grygiel, Michał, Machajewski, Henryk, Michałowski, Andrzej. *The Jastorf Culture in Poland*. BAR International Series 2579. Oxford.
- Harding, A. F. 2000. *European Societies in the Bronze Age*. Cambridge World Archaeology.
- Hatt, Gudmund. 1928. To bopladsfund fra ældre jernalder, fra Mors og Himmerland. *Aarbøger for Nordisk oldkyndighed og historie*. s 219-260. København
- Hatt, Gudmund. 1938. Jernalders bopladser i Himmerland. *Aarbøger for Nordisk oldkyndighed og historie*. s 119-266. København
- Hedeager, Lotte. 1988. *Gyldendal & Politikens Danmarks historie* bd. 2, Danernas land. I: Olsen, O (red). København
- Hedeager, Lotte. 1990. *Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat*. Aarhus Universitetsforlag
- Hjørungdal, Tove. 2009. "A Hybrid Burial Practice". *Situated Practices and the Production of Situated Knowledges in the Archaeology of the Vestland Cauldron*. BAR International Series 2004. Oxford
- Hodder, Ian. 1986. *Reading the Past – Current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge University Press
- Holdgaard Nielsen, Mikael, Lundø Jacobsen, Michael, Green Therkelsen, Karen. 2011. *Den ældre jernalder på Fyn*. Forlaget Odense Bys Museer. Odense
- Hvass, Sten. 1985. *Hodde – Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske studier volume VII. Universitetsforlaget i København.
- Hyenstrand, Åke. 1974. *Centralbygd – Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology 5. Stockholm
- Hyenstrand, Åke. 1984. *Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport RAÅ 1984:7. Stockholm

- Håkansson, A., Svensson, M., Wranning, P. 2006. *Människan och landskapsrummets olika dimensioner – fysiska, kronologiska och mentala*. Arkeologiskt projektprogram och undersökningsplaner inför omläggning av Väg 117 på sträckan Skogaby – Daggarp, Laholms kommun, Halland. Kulturmiljö Halland. Arkivrapport
- Jerkemark, M. 1996. Flatmarksgravar vid Skogby – brandgropar från förromersk järnålder bland bronsålderstida högar. I: Jerkemark, M (red.). *Djupt under sanden. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del I*. 1991-1993 sträckan Södra Mellby-Kvibille. Arkeologiska Undersökningar. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Resultat UV Väst 1996:1
- Jensen, Jørgen. 1997. *Fra Bronze- til Jernalder. En kronologisk undersøgelse*. Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bind 15. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København
- Jensen, Jørgen. 2006. *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr – 400 e.Kr*. Gyldendal. København
- Jensen, Jørgen. 2006b. *Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e.Kr. – 1050 e.Kr*. Gyldendal. København
- Johansson, Nils. 2000. Boplatser, fossilt odlingslandskap och hålvägar vid Stenstorp i Slöinge socken. I: Strömberg, Bo (Red.). *Boplatser och fossilt odlingslandskap vid Öringe och Stenstorp. Arkeologi längs väg E6/E20 i mellersta Halland. Del III*. 1993-1996. Undersökningar av fornlämningar i Kvibille, Getinge och Slöinge socknar. Arkeologiska Resultat UV Väst rapport 1998:21. Kungsbacka
- Johansson, Nils & Wranning, Per. 2002. Tröingebergsboplatsen, område B, arkeologisk undersökning. I: Johansson, N., Streiffert, J., Wranning, P. (red.). *Landskap i förändring volym 4. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinbergs socken, Halland*. Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet UV Väst. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2002:2.
- Jones, Rick. 1991. Archaeology, the *longue durée* and the limits of the Roman Empire. I: Bintliff, J. (red.). *The Annales School and Archaeology*. Leicester University Press.
- Jonsson, Rolf. 1972. Osteologisk analys av brandgravsmaterial från bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. I: Lundborg, Lennart. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar I södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härader under åren 1854-1970*. Hallands Museum 2. Halmstad
- Jonsäter, Mats. 1979. *Fornlämning 25 och 26, gravfält med underliggande boplatser och ensamliggande röse. Äldre bronsålder – folkvandringstid*. Hjälms 3:1, 4:1, 5:1, Fjärås socken, Halland. Arkeologisk undersökning 1973-74. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, Rapport, Uppdragsverksamheten 1979:8. Göteborg
- Jørgensen, Lars. 1988. Family Burial Practices and Inheritance systems. The Development of an Iron Age Society from 500 BC to AD 1000 on Bornholm, Denmark. *Acta Archaeologica* vol 58. 1987. København

- Kadefors, Ola. 2011. *Rännor, rännhus och gravar – Förundersökning av Skrea 6:63 med flera*. Halland, Skrea socken, Skrea 6:63 m.fl. Arkeologisk förundersökning 2010. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Arkivrapport
- Kaliff, Anders. 1992. *Brandgravskick och föreställningsvärld. En religionsarkeologisk diskussion*. Occasional Papers in Archaeology 4. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala
- Kaliff, Anders. 1997. *Grav och kultplats – Eskatologiska föreställningar under yngre bronsålder och äldre järnålder*. Aun 24. Uppsala
- Karlsson, Simon & Westblom, Joel. 2011. *En järnåldersboplats i Ytterby. Undersökningar av komplexa huslämningar från förromersk järnålder till vendeltid, grävsåsongerna 2009-2010 vid fornlämningar Raä 22:1, Ytterby socken, Bohuslän*. GOTARC Serie D, Arkeologiska rapporter No. 98. Göteborg
- Kaul, Flemming. 2003. The Hjortspring find. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Trakadas, Athena (Red). *Hjortspring- A Pre-Roman Iron-Age Warship in Context*. Ships and Boats of the North. Volume 5. Roskilde
- Kaul, Flemming & Martens, Jes. 1995. Southeast European influences in the Early Iron Age of southern Scandinavia. *ACTA Archaeologica*, Vol. 66. 1995. København
- Klindt-Jensen, Ole. 1957. *Bornholm i folkevandringstiden*. NM Skrifter, Større Beretningen II. København
- Kloo Andersson, Anna. 2009. *Skrea kittel. Osteologisk analys av benmaterial från kittel i Skrea, RAÄ 29*. Skrea socken i Falkenbergs kommun, Hallands län. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2009:45. Jönköping
- Kloo Andersson, Anna. 2011. Osteologisk rapport av benmaterial från RAÄ nr 224, Skrea socken, Falkenbergs kommun, Halland. *Rännor, rännhus och gravar – Förundersökning av Skrea 6:63 med flera*. Halland, Skrea socken, Skrea 6:63 m.fl. Arkeologisk förundersökning 2010. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Bilaga 3. Arkivrapport
- Kristiansen, Kristian. 1998. *Europe Before History*. Cambridge University Press. Cambridge
- Kristiansen, Kristian. 2009. Proto-Indo-European languages and institutions: an archaeological approach. *Journal of Indo-European Studies Monograph Series*, No. 56, s. 111-140. Washington
- Larsson, Lars & Lenntorp, Karl-Magnus. 2004. The Enigmatic House. I: Larsson, L. (red.). *Continuity for Centuries. A Ceremonial Building and its Context at Uppåkra, Southern Sweden*. Uppåkrastudier 10. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, NO. 48. Lund
- Lindqvist, Sune. 1920. Den keltiska hansen. Eller huvudorsaken till kulturnedgången i Norden vid järnålderns början. *Fornvännen*, s. 113-135. Stockholm

- Lindälv, Elof. 1968. *Fornfynd och fornminnen i norra Halland*. Institutet för Västsvensk kulturforskning, Skrifter 9. Lund
- Lundberg, Monica. 1971. Backa Röd Göteborg. Gravfält och boplatsoområde förromersk järnålder 16:31. *FYND Rapporten 1971*. Göteborgs Arkeologiska Museum. Göteborg
- Lundborg, L. 1967. Örelids stenar. *Halland, årgång 50. Årsbok för kulturhistoria och hembygdsvård i Hallands län*. Halmstad
- Lundborg, Lennart. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar I södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härader under åren 1854-1970*. Hallands Museum 2. Halmstad
- Lundqvist, Lars. 1996. Slöinge – en stormansgård från järnåldern. *Slöinge och Borg. Stormansgårdar i öst och väst*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 18. Linköping
- Lundqvist, Lars & Persson, Kristina. 1999. Skrea 177 – boplatz från bronsålder och järnålder. I: Lundqvist, L. (Red.). *Bebyggelse och kulturlandskap i mellersta Halland. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1991-1995. Sträckan Getinge – Heberg*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska Resultat UV Väst rapport 1998:1. Kungsbacka
- Lönn, Marianne. 2004a. *Flatmarsgravar i Dvärred, Lindome*. Västergötland, Lindome socken, Dvärred 2:22, RAÄ 357. Arkeologisk kontroll. UV Väst rapport 2004:7. Mölndal.
- Lönn, Marianne. 2004b. *Fler gravar I Dvärred, Lindome*. Halland, Lindome socken, Dvärred 2:22, RAÄ 357. Arkeologisk förundersökning. UV Väst rapport 2004:30. Mölndal.
- Martens, Jes. 1997. The Pre-Roman Iron Age in North Jutland. I: Martens, J. (red.). *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe*. Institute of Archaeology and Ethnology, University of Copenhagen. Arkæologiske Skrifter 7. København
- Martens, Jes. 2005. Skånsk huskronologi. I: Carl- lie, A. (red.). *Järnålder vid Öresund. Band 1. Skånska spår – arkeologi längs Väst kustbanan*. Riksantikvarieämbetet UV Syd. Lund
- Mattsson, Linn. 2010. *Bronsålder och järnålder inom Eldsberga 8:54*. Arkeologisk förundersökning 2009. Halland, Eldsberga socken, Eldsberga 8:54, RAÄ 128. Kulturmiljö Halland. Arkivrapport
- Mattsson, Linn. 2011. *Förskola med förhistoria – en plats med historia och framtid*. Halland, Kvibille socken, Halmstad kommun, Kvibille 22:1, Raä 137. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2011:5, arkeologisk undersökning. Halmstad
- Mattsson, Linn. 2012. *Åker, gård och erosion. Återfunna bosättningar inför ny bebyggelse på kärleken*. Halland, Halmstad stad, Halmstad 9:149 & 9:158, RAÄ 89 & 90. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2012:3. Kulturmiljö Halland. Halmstad

- Mattsson, Linn & Tegnhed, Stina. 2010. *Eldsberga 8:54. Slutredovisning och förenklad rapport*. Arkeologisk undersökning 2010. Halland, Eldsberga socken, Eldsberga 8:54, RAÄ 128. Kulturmiljö Halland. Arkivrapport
- Moberg, Carl-Axel. 1950a. Kyrkbacken i Horns socken före och efter järnålderns tredje period. *Fornvännen*, s.73-94. Stockholm
- Moberg, Carl-Axel. 1950b. When did Late La Tène Begin? A Study of the Basis of the Current Absolute Dating. *ACTA Archaeologica*, s.83-136. Köpenhamn
- Moberg, Carl-Axel. 1952. Between La Tène II and III. Studies on the Fundamental Chronology. *ACTA Archaeologica*, s.1-29. Köpenhamn
- Moberg, Carl-Axel. 1954. Between Horn and Ornavasso. Studies of chronology and Style in the La Tène Period. *ACTA Archaeologica*, s.1-48. Köpenhamn
- Montelius, Oscar. 1913. När började man allmänt använda järn? *Fornvännen*, s.1-27, 61-91. Stockholm
- Munkenberg, Betty-Ann. 1994. *Förromerska brandgravar och mesolitiska flintor*. Arkeologisk undersökning 1993. RÄ 202 mellby 5:44 och 19:1, Laholms lfs, Halland. Landsantikvarien, Stiftelsen Hallands läns museer. Arkivrapport
- Müller, Rosemarie. 1994. Fibel und Fibeltracht. *Reallexikon der Germanischen Alterumskunde*, Band 8. Berlin
- Müller-Wille, Michael. 2002. Offerplatser på kontinenten. Några exempel från förkristen tid. I: Jennbert, Kristina, Andrén, Anders och Raudvere, Catharina (Red.). *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual. Vägar till Midgård 2*.
- Nerman, Birger. 1922. Härstamma danerna ifrån Svealand? *Fornvännen*, s. 129-140. Stockholm
- Nerman, Birger. 1923. Goternas äldsta hem. *Fornvännen*, s. 165-182. Stockholm
- Nicklasson, Påvel. 1997. *Svärdet ljuger inte. Vapenfynd från äldre järnålder på Sveriges fastland*. Stockholm.
- Nicklasson, Påvel m.fl. 2001. Arkeologisk undersökning vid RAÄ 116. I: Johansson, N. m.fl. (Red.). *Landskap i förändring, volym 3*. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 116, 118, 120 och 122, Stafsinge socken, Halland. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2001:5. Halmstad
- Nilsson, Ing-Marie. 1994. *Sockenbildning i Höks härad i södra Halland*. C-uppsats i medeltidsarkeologi. Arkeologiska Institutionen Lunds Universitet.
- Nilsson, Ing-Marie, 2009. *Mellan makten och himmelriket. Perspektiv på Hallands medeltida kyrkor*. Lund Studies in Historical Archaeology 12. Lund
- Nordenborg Myhre, Lise. 2004. *Trialectic archaeology : monuments and space in southwest Norway 1700-500 BC*. AmS-skrifter / Arkeologisk museum i Stavanger
- Nordisk familjebok. 1800-talsutgåvan, Band 17, V-Väring

- Nylén, E. 1955. *Die Jüngere Vorrömische Eisenzeit Gotlands – Funde, Chronologie, Formenkunde*. Uppsala
- Olsen, Bjørnar, 1997. *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsson, Louise, Westergaard, Bengt & Lundqvist, Lars. 1999. Skrea 194 – boplatz från yngre bronsålder och äldre järnålder. I: Lundqvist, L. (Red.). *Bebyggelse och kulturlandskap i mellersta Halland. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1991-1995. Sträckan Getinge – Heberg*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska Resultat UV Väst rapport 1998:1. Kungsbäcka
- Owoc, Mary Ann. 2002. Munselling the Mound: The Use of Soil Colour as Metaphor in British Bronze Age Funerary Ritual. I: Jones, A. & MacGregor, G. (red.) *Colouring the Past. The Significance of Colour in Archaeological Research*. Oxford/New York
- Pedersen, Ellen Anne & Widgren, Mats. 1998. Järnålder 500 f.Kr. – 1000 e.Kr. I: Myrdal, Janken (Red.). *Jordbrukets första femtusen år 4000 f.Kr. – 1000 e.Kr. Det svenska jordbrukets historia*, band 1.
- Perneby, Åsa. 2003a. *Sofieroleden*. Arkeologisk utredning. Laholm, Altona 2:1 m.fl. Stiftelsen Hallands läns museer, Landsantikvarien. Arkivrapport.
- Perneby, Åsa. 2003b. *I vägen för vägen. Flatmarksgravar från förromersk järnålder, äldre halvvägs-system och boplatzlämningar vid Örelid, Altona*. Arkeologisk förundersökning 2003. Halland, Laholm, Altona 2:1 m.fl. Hallands läns museer, Landsantikvarien. Arkivrapport
- Persson, Carl. 1999. *En grav från senneolitikum/tidig bronsålder i Lilla Tjärby?* Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1999:1. Halland, Laholms lfs, Lilla Tjärby 1:100, RAÄ 207. Halmstad
- Persson, Jan. 1998. Toftanäs – järnåldersbygd från tiden före Kristi födelse. I: Larsson, Lars, Hårdh, Birgitta (Red.). *Centrala platser – Centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern. En vänbok till Berta Stjernqvist*. Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 28. Lund
- Petré, Bo. 2000. Järnålderns bönder på Lovö. Män, kvinnor och barn i det vardagliga livet tolkat genom gravmaterialet. I: Burenhult, Göran (Red.). *Arkeologi i Norden*, 2. Stockholm
- Poux, Matthieu. 2000. Espaces votifs – espaces festifs. Banquets et rites de libation en contexte de sanctuaires et d'enclos. *Revue archéologique de Picardie*, volume 1 2000, s. 217-231. 2000. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/pica_0752-5656_2000_num_1_1_2238
- Påsse, Tore. 2004: Geologisk beskrivning av Falkenbergsområdet. I Carlie, L., Ryberg E., Streiffert, J. & Wranning, P. *Hållplatser i det förgångna. Landskap i förändring, volym 6*, s. 25-42. Riksantikvarieämbetet/Landsantikvarien. Halmstad

- Pässe, Tore. (manus). Pollenanalytiska resultat från Årnabergasjön.
- Ragnesten, Ulf. 2007. *Individ och kollektiv i förromersk järnålder*. Gothenburg University, Department of Archaeology. GOTARC. Gothenburg Archaeological Theses Series B No 46. Göteborg
- Rasch, Monika. 1997. Förromersk järnålder på Öland. I: Martens, J. (red.). *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe*. Institute of Archaeology and Ethnology, University of Copenhagen. Arkæologiske Skrifter 7. Köpenhamn
- Rieck, Flemming. 2003. Fieldwork. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Trakadas, Athena (Red). *Hjortspring- A Pre-Roman Iron-Age Warship in Context*. Ships and Boats of the North. Volume 5. Roskilde
- Rindel, P-O. 1997. *GRØNTOFT – og etableringen af det strukturerede landsbysamfund i Vestjylland i 1. årtusinde f.Kr.* Bind 1-3. Institut for Arkæologi og Etnologi. Københavns Universitet
- Rindel, P-O. 1999. Development of the village community 500 BC-100 AD in west Jutland, Denmark. I: Fabech, Charlotte & Ringtved, Jytte (Red.). *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. Jysk Arkæologisk Selskab. Aarhus
- Rindel, P-O. 2001. Building typology as a means of describing the development of early village communities in the 5th-3rd centuries B.C. at Grøntoft, Western Jutland, Denmark. I: Brandt, Rasmus, J., & Karlsson, Lars (Red). *From Huts to Houses. Transformations of ancient societies. Proceedings of an International Seminar organized by the Norwegian and Swedish Institutes in Rome, 21-24 September 1997*. Skrifter utgivna av Svenska Institutet i Rom, 4°, LVI, Acta ad Archaeologiam et artium historiam pertinentia, 4°, XVIII. Stockholm
- Rosén, Christina & Ryberg, Ewa. 2002. Arkeologisk undersökning på Tröinge 4:9, Falkenbergs kommun, Halland. I: Johansson, N., Streiffert, J., Wranning, P. (red.). *Landskap i förändring volym 4. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinbergs socken, Halland*. Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet UV Väst. Arkeologiska rapporter från Hallands länsmuseum 2002:2.
- Runer, Johan. 2010. Stafsinge. Inför kommunal detaljplanläggning Stafsinge socken, Falkenbergs kommun, Halland. *Rapporter från Arkeologikon-sult 2010:2294*. Upplands Väsby
- Ryberg, Ewa. 2004. *Gropar, härदार, stolphål och en flatmarksgrav med utsikt*. RAÄ 160 Ås socken, arkeologisk förundersökning. UV Väst rapport 2004:12. Mölndal
- Räf, Erika. 2001. *Krumknivar, kvinnor och kreatur. Vad spelar djuren för roll?* Lund.

- Sahlgren, Jöran. 1948. *Ortnamnen i Hallands län. Del 1. Bebyggelsenamnen i södra Halland*. Lund
- Sahlström, Karl Esaias, Gejvall, Nils Gustaf. 1948. *Gravfältet på Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland*. Stockholm
- Sahlström, Karl Esaias, Gejvall, Nils Gustaf 1951. *Gravfältet i Mellby by Kållands härad*. Västergötlands fornminnesförenings tidsskrift. 5:e delen. 6:e häftet.
- Solberg, Bergljot. 2000. *Jernalderen I Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Cappelen Akademisk Forlag. Oslo
- Stein, Gil. 1999. *Rethinking world-systems: diasporas, colonies, and interaction in Uruk Mesopotamia*. University of Arizona Press. Tuscon
- Stjernqvist, Berta. 1961. *Simris II. Bronze Age problems in the light of the Simris excavation*. ACTA Archaeologica Lundensia, Series in 4°, No 5. Lund
- Streiffert Eikeland, Katarina. 2006. *Indigenous households: transculturation of Sicily and southern Italy in the Archaic period*. GOTARC. Series B, Gothenburg archaeological theses. Göteborg
- Streiffert, Jörgen & Strömberg, Bo. 1999. *Gravar och boplatslämningar vid Sannarp*. Sannarp 1:1, Raä 3, Årstads socken, Falkenbergs kommun, Halland. Arkeologiska resultat. UV Väst Rapport 1998:8. Riksantikvarieämbetet. Kungälv
- Streiffert, Jörgen. 2000. *Förhistoriska lämningar i Onsala*. Halland, Kungälv kn, Onsala sn, Lunden 1:121, del av fornlämning 369. UV Väst Rapport 2000:20. Riksantikvarieämbetet. Kungälv
- Streiffert, Jörgen. 2001. *På gården. Rumslig organisation inom bosättningsytter och byggnader under bronsålder och äldre järnålder*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter 35. Gotarc Serie C. Arkeologiska skrifter 37. Göteborg
- Streiffert, Jörgen. 2005. *Gårdsstrukturer i Halland under bronsålder och äldre järnålder*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter 66. Gotarc. Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 39. Göteborg
- Strömberg, Bo. 2005. *Gravplats – gravfält. Platser att skapa minnen vid – platser att minnas vid*. Gotarc Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 42. Göteborg
- Svanberg, Fredrik. 2005. House Symbolism in Aristocratic Death Rituals of the Bronze Age. I: Artelius, Tore & Svanberg, Fredrik (red.). *Dealing with the Dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter 65.
- Svensson, Magnus. 2008. *Nolshögen – boplatser, samlingsplats och gravplats. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport 2. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2008:3. Halmstad
- Svensson, Magnus & Westergaard, Bengt. (manus). *Slottsmöllan. Arkeologisk undersökning 1989*. Del av Halmstad 7:3, 9:11

- Särilvik, Ingegerd. 1974. *Riksantikvarieämbetet rapport 1974 B 9*. Arkeologisk undersökning 1968 – 1969. Fornlämning 2, 10 och 13, Gastorp 1:5, Bräcka 1:6 och Ranntorp 2:2, Lindome sn, Halland. Uppdragsverksamheten. Stockholm
- Tesch, Sten. 1979. Bronsåldershus i St. Köpinge. *Ale* 1979:1
- Teska, Milena & Michałowski, Andrzej. 2013. Connection between Wielkopolska and the Baltic Sea Region in the Roman Iron Age. *Archaeologia Lituana, Vol 14*. The Roman Iron Age in the Baltic Region. The 7th International Scientific Conference, Vilnius University, November 8-9, 2012.
- Tilley, Christopher. 1994. *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments*. Berg, Oxford
- Toreld, Christina. 2005. Keramikskärvor – slängda sopor eller betydelsebärande bitar? I: Toreld, C. & Wranning, P. (Red). *Förromersk järnålder i fokus. Framgrävt förflutet från Fyllinge, volym 2*. Landsantikvarien. Halmstad
- Toreld, Christina, Wranning Per. 2003. *Framgrävt förflutet från Fyllinge, volym 1. Resultat från undersökningarna 2001-2002*. Arkeologiska rapporter från Landsantikvarien 2003:3. Fyllinge 9:437, Snöstorps socken, Halland. Halmstad
- Toreld, Christina, Wranning, Per. 2005. *Förromersk järnålder i fokus. Framgrävt förflutet från Fyllinge, volym 2*. Landsantikvarien. Halmstad
- Wallin, Lasse. 1996. *Det långa huset i Önsvala*. Skåne, Va Källby-Önsvala och väg 12. 1986-1990. Arkeologiska utredningar, förundersökning och undersökningar. Riksantikvarieämbetet Lund, Rapport UV Syd 1996:83
- Wattman, Nils. 1996. *Kärrgård – boplatz och centralplats från trattbägarkultur till medeltid*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:4. RAÅ 164, Kärrgård 3:7, Laholms lfs, Halland. Halmstad
- Wattman, Nils. 1997. *Ett flatmarksgravfält från järnåldern*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1997:4. Lynga 1:3, 2:3, 3:1, Harplinge socken, Halland. Halmstad
- Webley, Leo. 2008. *Iron Age Households. Structure and Practice in Western Denmark, 500 BC-AD 200*. Jutland Archaeological Society/Aarhus University Press
- Wehlin, Joakim. 2013. *Östersjöns skeppssättningar – Monument och mötesplatser under yngre bronsålder*. GOTARC Serie B. Gothenburg Archaeological Theses 59. Göteborgs Universitet, Institutionen för historiska studier. Göteborg
- Weiler, Eva. 1994. *Innovationsmiljöer I bronsålderns samhälle och idévärld*. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 5. Arkeologiska Institutionen Umeå Universitet.
- Westergaard, Bengt. 1989. *Mostorp 5:1, Getinge sn, Halland*. Arkeologisk undersökning. Stiftelsen Hallands läns museer Uppdragsverksamheten, Halmstad. Arkivrapport
- Westergaard, Bengt. 1993. *Ysby socken, Hov 3:5, RAÅ 56*. Arkeologisk undersökning 1991. Uppdragsverksamheten Halmstad. Arkivrapport

- Westergaard, Bengt. 1995. *Halland, Snöstorps socken, Snöstorp 20:4, RAÄ 96*. Arkeologisk undersökning 1991. Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten, Halmstad. Arkivrapport
- Victor, Helena. 2002. *Med graven som granne. Om bronsålderns kultus*. Aun 30. Uppsala
- Viking, Ulf & Fors, Tina. 1995. *Från stenålder till medeltid på fem månader. Del 1: text. Raä 26, Avfart väg E6, Skummeslöv sn, Halland*. Arkeologisk undersökning 1991. Arkivrapport
- Viklund, Karin. 2002. Arkeobotanisk analys, Tröinge 4:9, Falkenbergs kommun, Halland. I: Johansson, N., Streiffert, J., Wranning, P. (red.). *Landskap i förändring volym 4. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinbergs socken, Halland*, Bilaga 12. Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet UV Väst. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2002:2.
- Woźniak, Zenon. 2013. The Middle of the 1st Millenium – The Role of Celts and Jastorf Culture in Cultural and Ethnic Changes in the Lands of Poland in the Latter Half of the 1st Millenium BC. I: Woźniak, Zenon, Grygiel, Michał, Machajewski, Henryk, Michałowski, Andrzej (Red). *The Jastorf Culture in Poland*. BAR International Series 2579. Oxford.
- Wranning, Per. 2000. *Laholm, Kvarteret Moroten*. Arkeologisk förundersökning 2000. Halland, Laholm, kv Moroten, RAÄ 30. Landsantikvarien, Stiftelsen Hallands läns museer. Arkivrapport
- Wranning, Per. 2001. RAÄ 195 – Undersökning 1996. I: Ryberg, E., Wranning, P. (red.). *Landskap i förändring volym 2. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195 Skrea socken, Halland*. Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet UV Väst. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2000:1
- Wranning, Per. 2003. *Sofieroleden, södra delen*. Arkeologisk förundersökning 2003. Halland, Laholm, Altona 2:1 mfl, raä 30:2. Landsantikvarien, Stiftelsen Hallands läns museer. Arkivrapport
- Wranning, Per. 2004. Gården på höjden – en analys av gårdsstruktur, ekonomi och omlandsutnyttjande vid en bosättning på Skrea Backe under yngre romersk järnålder-folkvandringstid, med jämförande utblickar utmed västkusten. I: Carlie, L., Ryberg, E., Streiffert, J., Wranning, P. (Red.). *Hållplatser i det förgångna. Landskap i förändring. Volym 6, s. 151-188*. Riksantikvarieämbetet/Landsantikvarien
- Wranning, Per. 2005. Järnframställarnas stora gård. I: Toreld, C., Wranning, P. (Red.). *Förromersk järnålder i fokus. Framgrävt förflutet från Fyllinge, vol 2. s. 96-172*. Landsantikvarien. Halmstad
- Wranning, Per. 2010a. *Tjärby Norra – ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2009:6. Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68. Halmstad

- Wranning, Per. 2010b. Kitteln på Skrea Backe. I: Petersson, H. (red.). *In Situ 2008*, s. 87-98. Göteborgs Universitet
- Wranning, Per. 2010c. En högättad kvinnas praktbegravning på Skrea Backes åschrön – nya rön kring det sensationella kittelfyndet. *Gemensamt arv Gemensamt ansvar. Länsantikvariens årsredogörelse 2009*, s. 28-34. Halmstad
- Wranning, Per. 2011. *Tjärby Södra – Bosättning och gårdar från bronsålder och förromersk järnålder. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands länsmuseum 2011:1. Halland, Tjärby socken, Tjärby 10:2, RAÄ 69. Halmstad*
- Wranning, Per. 2012. *Arkeologiska förundersökningar inför detaljplaneläggning I Stafsing och Falkenbergs socknar. Halland, Stafsing och Falkenberg socknar, Arvidstorp 1:39, 2:194, 3:9, 3:57 och 3:78, RAÄ Stafsing 134, 136-139 och 143, RAÄ Falkenberg 49-52. Kulturmiljö Halland. Arkivrapport*
- Zoolingen, R.J., van. 2011. Rural cult places in the civitas Cananefatium. *Journal of Archaeology in the Low Countries*, vol 3. Amsterdam University Press. Open access e-journal: <http://www.jalc.nl/cgi/text/get-pdf/7b6.pdf?c=jalc;idno=0301a01>
- Ängeby, Gisela, 1999. Långhusets livstid – en diskussion kring järnåldershusets brukningstid och sociala funktioner utifrån ett månghundraårigt halländskt exempel. I: Arterlius, Tore, Englund, Eva & Ersgård, Lars (red.). *Kring västsvenska hus – boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid*. Gotarc Serie C. Arkeologiska Skrifter No 22. Göteborg
- Ängeby, Gisela. 2000. "Över Bräckans dolda gravar" – en arkeologisk förundersökning på Fjärås Bräcka. Halland, Fjärås socken, RAÄ 486. UV Väst rapport 2000:31. Riksantikvarieämbetet. Kundsbacka
- Ängeby, Gisela. 2001. *Ensamgården vid Orred – långhus från äldre järnålder*. Halland, Fjärås socken, RAÄ 499. UV Väst rapport 2001:14. Riksantikvarieämbetet. Kungsbacka
- Ängeby, Gisela. 2005. *Gårdar från äldre järnålder vid Fjärås Vallby*. Halland, Fjärås socken, Vallby 7:12, RAÄ 512. Riksantikvarieämbetet UV Väst, Dokumentation av fältarbetsfasen 2005:3. Arkeologisk undersökning. Mölndal
- Østigård, Terje. 2007. *Transformatören. Ildens mester i jernalderen*. I: Goldhahn, Joakim & Østigård, Terje. *Rituelle spesialister i bronse- og jernalderen*. Gotarc Serie C, Arkeologiska Skrifter No 65, del II. Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Göteborgs Universitet. Göteborg

OPUBLICERADE KÄLLOR

Artelius, Tore. Muntlig kommentar 2008 angående kremationer.

Jankavs, Peter. Opublicerat manus (samt diverse analyser) kring de arkeologiska undersökningarna i Valtersberg, Ytterby socken, Kungälv kommun.

Jonsson, Leif. Muntlig uppgift 2004. Osteologisk snabbanalys av benmaterial från förundersökningarna av Tjärby Södra och Tjärby Norra.

Kadefors, Ola. Muntlig uppgift 2014 angående preliminär tolkning av RAÄ 224 Skrea socken.

Karlsson, Simon. Mail 2012-01-10 angående datering av och måttuppgifter på det förromerska långhuset med rännväggskonstruktion i Ytterby, Kungälv.

Lyngstrøm, Henriette. Mail 2009-10-01 angående metallföremålen i den förromerska kittelgraven från Skrea Backe.

Possnert, Göran. Mail 2010-03-24 angående huruvida ¹⁴C-analyser kan ge missvisande resultat.

Ullén, Inga. Mail 2010-12-21 angående keramiken i Esprahögen, RAÄ 58 Laholms lfs.